

WŁODZIMIERZ SERAFIMOWICZ EWA SERAFIMOWICZ

tel.: 512-23-30-95
e-mail: serafimowicz39@wp.pl

PŁOCK I JEGO OSIEDLA

MASZYNOPIS - WERSJA ROBOCZA

PŁOCK – 2023

MOTTO

W Europie i świecie stopniowo jest rozwijana koncepcja tworzenia w dużych aglomeracjach miejskich niewielkich obszarów mieszkalnych jako tzw. małych ojczyzn, w których lokalna społeczność angażuje się i efektywnie działa na korzyść swego terenu. W ramach realizacji zasad społeczeństwa obywatelskiego wskazane są działania pogłębiające wiedzę mieszkańców o osiedlach miejskich w zakresie: ich historii, zabytków, miejskiej infrastruktury technicznej i społecznej, funkcjonujących urzędów oraz osiągnięć miejscowych działaczy kultury, sztuki, oświaty i nauki, sportu itp. Będzie to pomocne w kształtowaniu właściwych postaw obywatelskich tworzących więzi obywateli małych ojczyzn, jakimi są osiedla miejskie, a także może mieć wpływ na podniesienie aktywności obywatelskiej i jakości potencjału działalności osiedlowej i miejskiej¹.

Andrzej Borczuk

¹ Przewodniczący Sekcji Nauk Technicznych TNP Andrzej Borczuk – Tekst zaproszenia na odczyt Włodzimierza Serafimowicza nt. „Płockie osiedla jako małe ojczyzny” (28 listopada 2019 r. w siedzibie TNP w Płocku).

Część I**ŻYCIE POLITYCZNE TYSIĄCLETNIEGO PŁOCKA - 4**

- 1.1. Miasto za panowania Piastów - 7
- 1.2. Miasto w okresie państwa polsko-litewskiego i Rzeczypospolitej Obojga Narodów - 11
- 1.3. Miasto w okresie zaborów - 18
- 1.4. Miasto w okresie II Rzeczypospolitej Polskiej - 26
- 1.5. Miasto w okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej - 30
- 1.6. Miasto w okresie III Rzeczypospolitej Polskiej - 35

Część II**WSPÓŁCZESNE OGÓLNO-MIEJSKIE STRUKTURY TERYTORIALNO-FUNKCJONALNE PŁOCKA - 41**

- 2.1. Dzielnice mieszkaniowe i przemysłowe - 42
- 2.2. Spółdzielczość mieszkaniowa, towarzystwa budownictwa społecznego i developerzy - 45
- 2.3. Obręby ewidencyjne - 52
- 2.4. Okręgi wyborcze - 55
- 2.5. Parafie kościołów rzymskokatolickich i innych wyznań - 55
- 2.6. Osiedla jako prawne jednostki pomocnicze w administracji miasta - 60
- 2.7. Propozycja zmian granic osiedli oraz obszarów przemysłowych - 62

Część III**HISTORIA I WSPÓŁCZESNOŚĆ PŁOCKICH OSIEDLI ORAZ OBSZARÓW NIEZAMIESZKAŁYCH - 67****3.1. Osiedla staromiejskie**

- 3.1.1. Osiedle STARE MIASTO - 68
- 3.1.2. Osiedle KOLEGIALNA - 78

3.2. Osiedla północno-zachodnie

- 3.2.1. Osiedle SKARPA - 89
- 3.2.2. Osiedle MIODOWA - 91
- 3.2.3. Osiedle WINIARY - 93

3.3. Osiedla północno-wschodnie

- 3.3.1. Osiedle DWORCOWA - 94
- 3.3.2. Osiedle KOCHANOWSKIEGO - 96

- 3.3.3. Osiedle TYSIĄCLECIA - 98
- 3.3.4. Osiedle ŁUKASIEWICZA - 98
- 3.3.5. Osiedle TRZEPOWO – 101
- 3.4. Osiedla wschodnie**
- 3.4.1. Osiedle WYSZOGRODZKA - 103
- 3.4.2. Osiedle MIĘDZYTORZE - 105
- 3.4.3. Osiedle PODOLSZYCE PÓŁNOC - 107
- 3.4.4. Osiedle PODOLSZYCE POŁUDNIE - 109
- 3.4.5. Osiedle ZIELONY JAR - 112
- 3.4.6. Osiedle IMIELNICA - 113
- 3.4.7. Osiedle BOROWICZKI - 114
- 3.5. Osiedla południowe**
- 3.5.1. Osiedle RADZIWIE - 116
- 3.5.2. Osiedle GÓRY - 119
- 3.5.3. Osiedle CIECHOMICE – 119
- 3.5.4. Osiedle PRADOLINA WISŁY - 121
- 3.6. Obszary niezamieszkałe**
- 3.6.1. Wielkoprzemysłowy obszar PKN Orlen - 122
- 3.6.2. Obszar rzeki Wisły w granicach miasta - 137

Część IV

WSPÓŁCZESNE OSIEDLOWE INSTYTUCJE I ZAKŁADY PRACY W PŁOCKU - 148

Część V

PŁOCKIE ULICE W OSIEDLACH - 154

SPIS MAP I ILUSTRACJI - 157

BIBLIOGRAFIA - 159

Druki zwarte - 159

Artykuły w czasopismach i wydawnictwach cyklicznych - 171

Akty prawne - 179

Strony internetowe - 181

Część I

ŻYCIE POLITYCZNE TYSIĄCLETNIEGO PŁOCKA

Ekspansja państwa gnieźnieńskiego w końcu pierwszego tysiąclecia n. e. w kierunku północno-wschodnim spowodowała aneksję ziem słowiańskich nazwanych później Mazowszem². Osadnictwo „plemienne” w okresie od VII/VIII do połowy X w. w obszarze obecnego Mazowsza płockiego sprowadzało się do tworzenia zespołów osadniczych oraz grodów m. in. w Słupnie, Szeligach, Brudzeniu Dużym, Proboszczewicach, Mokrzku, Raciążu, Wyszogrodzie, Karwosiekach i Parzeniu³. Do VIII w. ważnym ośrodkiem osadniczym pełniącym pogańskie funkcje sakralne był gród w Szeligach, umiejscowiony w obrębie dorzeczy dwóch dopływów Wisły – Słupianki i Skrwy Prawej.

Z dyskusji o początkach płockiego grodu w drugiej połowie X w. wynikało, że był on drugim ośrodkiem władzy państwa gnieźnieńskiego nad Wisłą w jej północnej części – po grodzie we Włocławku. Na przełomie X i XI w. poza Płockiem w osadnictwie Mazowsza zaczęły pojawiać się nowe centra osadnicze o walorach obronnych lokalizowane na skraju wysoczyzn na cyplach prawobrzeżnej Wisły: w Dobrzyniu, Wyszogrodzie i Zakroczymiu oraz na Narwi w Serocku. W XI-XII w. w otoczeniu grodu płockiego znajdowały się grody w Proboszczewicach, Karwosiekach i Parzeniu, zaś wzdłuż rzek: prawobrzeżnej Wisły, Skrwy Prawej, Wierzbicy i Słupianki funkcjonowały liczne osady i punkty osadnicze.

W tysiącletnich dziejach Płocka występowały kolejne wielokrotne etapy budowy, stopniowego wzrostu, upadku, odbudowy i rozbudowy miasta. Historię miasta w wersji syntetycznej można podzielić na następujące okresy:

- budowa grodu warownego w drugiej połowie X w. na północno-wschodnich rubieżach państwa gnieźnieńskiego, zlokalizowanego nad Wisłą w Ostrowiu Tumskim (na terenie dzisiejszego płockiego Wzgórza Tumskiego). Nastąpiło to prawdopodobnie za czasów Mieszka I (ok. 935-992), który przejął władzę w państwie Polan w 960 r., po śmierci ojca Siemomysła;
- utworzenie wczesnopiastowskiej płockiej aglomeracji składającej się z dwóch części, tj. grodu na Wzgórzu Tumskim oraz przygrodzia położonego w południowej części obecnego placu Narutowicza. W okresie panowania króla Bolesława I Chrobrego (966/67-1025) był to ważny ośrodek zarządzania krajem;
- ustanowienie w latach 1037-1047 płockiej osady stolicą samodzielnego państwa Mieclawa (zm. 1047), wcześniej cześnika u króla Mieszka II Lamberta (990-1034);
- ustanowienie płockiej aglomeracji siedzibą księcia Władysława Hermana (1043-1102), który zarządza w latach 1043-1079 dzielnicą o terytorium zbliżonym do obecnego Mazowsza – w państwie rządzonym przez jego starszego brata króla Bolesława II Śmiałego (1042-1081/82). W 1075 r. utworzono w Płocku biskupstwo, co znacznie podniosło jego znaczenie w kraju;

2 Uwaga:

Przypisy w opracowaniu poza tradycyjnym znaczeniem zawierają często cytaty, których celem jest poszerzenie wiedzy w danym temacie lub jej uwiarygodnienie poprzez powołanie się na autorytety w danej dziedzinie.

W przypisach umieszczone obszernie cytaty zawierające opisy historyczne i specjalistyczne dotyczą aktualnych interpretacji archeologicznych o początkach Płocka, inwentaryzacji stanu miasta w poszczególnych okresach oraz syntetyczne omówienia problematyki powstałych struktur terytorialno-funkcjonalnych miasta. W ten sposób upubliczniono czytelnikom ważne teksty mało znane szerszej publiczności, zazwyczaj trudno dostępne z uwagi na ich niski nakład wydawniczy.

3 M. Trzecicki, *Początki Płocka*, s. 89 (ryc. 41), [w:] *Płock wczesnośredniowieczny*, red. A. Gołębniak, Warszawa 2011.

- podniesienie rangi Płocka w okresie panowania księcia Polski Władysława I Hermana w latach 1079-1102. W tym okresie miasto stało się siedzibą władcy kraju i pełniło rolę rzeczywistej stolicy kraju;
- pełnienie przez Płock funkcji jednego z kilku wiodących ośrodków administracyjnych kraju w latach 1102-1138, w okresie panowania księcia Polski Bolesława III Krzywoustego (1085/86-1138). Część historyków uważa, że Płock nadal stanowił główną siedzibę władcy;
- wyraźne zmniejszenie znaczenia Płocka następuje w okresie rozbicia dzielnicowego kraju – począwszy od panowania księcia Bolesława IV Kędzierzawego (1122-1173). Miasto staje się wówczas stolicą księstwa „dzielnicowego” zawężonego do obszaru zbliżonego do Mazowsza. Książę Bolesław IV w 1146 r. został księciem Polski i przeniósł się do Krakowa;
- funkcjonowanie Płocka w latach 1207-1262 pod rządami książąt: księcia mazowieckiego, kujawskiego i łęczyckiego Konrada I (1187/88-1247) oraz jego synów księcia Bolesława I (1208-1248) i księcia Siemowita I (1215-1262). Książę Konrad ok. roku 1226 nadał Krzyżakom ziemię chełmińską, w 1228 r. osadził w Dobrzyniu braci dobrzyńskich, toczył też starania o tron krakowski (dwukrotnie w latach 1227–1232 i 1241-1243 władał Krakowem jako stolicą kraju). W 1237 r. w okresie wspólnego zarządzania księstwem przez Konrada I mazowieckiego i jego syna Bolesława I miała miejsce lokacja miasta⁴. Drugi syn Konrada I książę Siemowit I kontynuował polityczne sojusze ojca, tj. wspólnie z księstwem halicko-włodzimierskim występował przeciwko Jaćwingom oraz razem z zakonem krzyżackim walczył z państwem litewskim. W wyniku działań odwetowych króla Litwy Mendoga (zm. 1263) Płock został doszczętnie zniszczony w 1262 r., a książę zginął w bitwie;
- funkcjonowanie Płocka w okresie od 1262 do 1381 r. pod rządami książąt: księcia mazowieckiego i płockiego Bolesława II (1251-1313) w latach 1262-1313, księcia płockiego Wacława (1293-1336) w latach 1313-1336, księcia płockiego Bolesława III (1325-1351) w latach 1340-1351 i księcia mazowieckiego Siemowita III (1313-1381) w latach 1351-1381. Należy zaznaczyć, iż w okresie rozbicia dzielnicowego księstwo płockie w niewielkim stopniu uczestniczyło w restauracji państwa polskiego, a za zbyt bliską współpracę z Zakonem Krzyżackim Płock został spalony przez księcia Władysława II Łokietka (późniejszego króla Polski). Od 1329 r. do 1356 r. księstwo płockie było uzależnione od Królestwa Czech i stanowiło jego lenno, natomiast w latach 1356-1370 funkcjonowało w ramach zwierzchności lennej władcy Korony Królestwa Polskiego – króla Kazimierza III Wielkiego (1310-1370). Począwszy od Siemowita III wszyscy płoccy książęta byli lennikami Korony Królestwa Polskiego. Równocześnie przebiegał proces kolejnych przekształceń miasta na prawie niemieckim w wersji chełmińskiej⁵;
- funkcjonowanie Płocka w latach 1381-1426 pod rządami Siemowita IV (1354-1426) księcia płockiego, czerskiego, rawskiego, wiski, sochaczewskiego i bełskiego. Próby zdobycia tronu Królestwa Polskiego zakończyły się niepowiedzeniem, królem został Władysław II Jagiełło (1351-1434);
- funkcjonowanie Płocka w okresie od 1426 do 1462 r. pod rządami książąt płockich: Władysława I (1398/1411-1455) i jego syna Władysława II (1448-1462) oraz Siemowita VI (1446-1462) w latach 1455-1462. W tym okresie dokończono proces realizacji lokacji chełmińskiej;

4 Zygmunt L. - *Dokument lokacji Płocka na prawie polskim z 1237 roku (opr. i tłum. Leszek Zygmunt)* [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta do 1793 r.*, t. 1, (red.) M. Kallas, Płock 2000.

5 https://pl.wikipedia.org/wiki/kolonizacja_na_prawie_niemieckim. Lokacja na prawie niemieckim stanowiła założenie nowego miasta lub wsi, względnie przekształcenie ustrojowe istniejącej osady – przyczyniając się do rozwoju gospodarki towarowo-pieniężnej. Przywilej lokacyjny określał teren, zasady podatkowe, przepisy budowlane oraz prawa mieszczan. Lokacja związana była z wytyczeniem nowego układu pól i regularną zabudową oraz była korzystna dla osadników, gdyż po opłaceniu podatku mogli oni sami dysponować nadwyżką.

- funkcjonowanie Płocka w latach 1463-1495 pod rządami ostatniego księcia płockiego Janusza II (1455-1495), który po śmierci króla Kazimierza IV Jagiellończyka (1427-1492) starał się o koronę polską;
- w latach 1495-1569 Płock jest siedzibą województwa płockiego w Koronie Królestwa Polskiego państwa polsko-litewskiego, funkcjonującego od 1386 r. na mocy unii krewskiej;
- w latach 1569-1793 Płock jest siedzibą województwa płockiego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów⁶;
- w latach 1793-1806 Płock znalazł się pod zaborem pruskim jako siedziba departamentu w nowo utworzonej dzielnicy Prus Południowych w Królestwie Prus;
- w latach 1807-1815 Płock został siedzibą departamentu w Księstwie Warszawskim, w tym od 1813 r. po pokonaniu Napoleona I znalazł się pod okupacją wojsk Cesarstwa Rosji;
- w latach 1815-1837 Płock pod zaborem rosyjskim został siedzibą władz wojewódzkich w autonomicznym Królestwie Polskim, które popularnie nazywano Królestwem Kongresowym. W listopadzie 1830 r. w Królestwie wybuchło powstanie, które w następnym roku zostało po wielu bitwach stłumione przez wojska Rosji;
- w latach 1837-1915 Płock pod zaborem rosyjskim funkcjonował jako siedziba guberni w „Królestwie Polskim”, które po powstaniu styczniowym 1963-1964 nazwano Krajem Nadwiślańskim;
- w latach 1915-1918 Płock w czasie I wojny światowej znalazł się pod okupacją wojsk niemieckich;
- w latach 1918-1939 Płock po odzyskaniu niepodległości w II Rzeczypospolitej Polskiej został miastem powiatowym w województwie warszawskim;
- w okresie II wojny światowej do 21 stycznia 1945 r. Płock funkcjonował pod okupacją hitlerowską (pod nazwą Schröttersburg w rejencji ciechanowskiej Prus Wschodnich);
- po II wojnie światowej, w latach 1945-1989 Płock w okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej początkowo był miastem powiatowym w województwie warszawskim, natomiast od 1975 r. został siedzibą województwa płockiego;
- po upadku PRL i odzyskaniu niepodległości od końca 1989 r. Płock funkcjonuje w III Rzeczypospolitej Polskiej jako miasto wojewódzkie, natomiast od 1999 r. jest miastem powiatowym na prawach powiatu w województwie mazowieckim.

Miasto za panowania Piastów

Początki powstania Płocka miały miejsce w drugiej połowie X w. w okresie panowania Mieszka I w państwie gnieźnieńskim, utworzonym pierwotnie na terenach obecnej Wielkopolski. Podstawowym zadaniem grodu warownego na Wzgórzu Tumskim było zabezpieczenie przeprawy przez Wisłę traktu handlowego pomiędzy Rusią a Wielkopolską i Pomorzem. Równocześnie stał się on ważnym ogniwem

⁶ K. Kierejsza, (red.), *Encyklopedia...op. cit.*, t. VIII, *Rzeczpospolita Obojga Narodów*, s. 292.; *Rzeczpospolita Obojga Narodów stanowi nazwę państwa polsko-litewskiego w wyniku zawarcia w 1569 r. unii lubelskiej przez Królestwo Polskie (zwane Koroną) i Wielkie Księstwo Litewskie, które składało się z terenów zbliżonych do obszaru obecnej Litwy, Białorusi i Ukrainy. W okresie późniejszym Ukraina została włączona do Korony. Nowa nazwa państwa funkcjonowała w latach 1569-1795.*

władzy Piastów na nowym terenie (obecnie nazywanym Mazowszem) oraz ośrodkiem obrony kraju gnieźnieńskiego nad Wisłą przy północno-wschodniej granicy. Ten nowy gród nad Wisłą na północnym Mazowszu był zaczątkiem aglomeracji płockiej, która we wczesnym średniowieczu w szybkim czasie przekształciła się w ważny ośrodek władzy książęcej. Według Włodzimierza Szafrńskiego i Leszka Zygnera płocki gród zaliczał się to tzw. „stacji” Bolesława Chrobrego⁷.

Okresowo Płock pełnił też funkcje stołeczne. We wczesnym średniowieczu, w początkowych latach panowania Kazimierza Odnowiciela, syna króla Mieszka II Lamberta, nastąpił pierwszy poważny kryzys państwa gnieźnieńskiego, w wyniku którego nastąpił bunt części możnowładców, a następnie powstanie ludowe. Książę Miecław zorganizował na terenie zbliżonym do obecnego Mazowsza. Książę Masław (Miecław) w początkowych latach rządów syna Mieszka II – Kazimierza I Odnowiciela (1016-1058), w okresie kryzysu państwa, na terytorium zbliżonym do obecnego Mazowsza utworzył w latach 1037-1047 nowy samodzielny byt polityczny ze stolicą w Płocku⁸. W 1047 r przy pomocy księcia ruskiego Jarosława Rurykowicza, Kazimierz Odnowiciel pokonał Miecława i odzyskał Mazowsze. W ocenie Aleksandra Gieysztora „Mazowsze mimo dwunastoletniej niepodległości nie mogło wytworzyć ani własnego zaczynu państwowego, ani pogłębić swojej odrębności etnicznej na wzór Pomorza, w sposób zagrażający scaleniu dawnych ziem piastowskich”.

Drugi okres stołeczny dotyczył czasów panowania księcia Władysława I Hermana, który przejął władzę w kraju w 1079 r., po starszym bracie królu Bolesławie II Śmiałym zrzuconym z tronu przez możnowładztwo małopolskie⁹. Wcześniej w 1075 r. w okresie rządów króla Bolesława II Śmiałego utworzono w Płocku biskupstwo. Powołanie diecezji płockiej¹⁰ znacznie wzmocniło znaczenie ówczesnej płockiej osady. Władysław Herman w latach 1054-1079 rezydował w aglomeracji płockiej jako książę dzielnicy. W latach 1079-1102 uzyskał funkcję księcia zwierzchniego ówczesnej Polski i z Płocka zarządzał całym krajem. Do czasu konfliktu księcia z synami Zbigniewem i Bolesławem wszechwładną rolę w państwie pełnił możnowładca Sieciech (zm. przed 1113). O rozwoju gospodarczym miasta w końcu XI w. świadczy istnienie 15 tabern¹¹, tj. ośrodków transakcji handlowych powiązanych z funkcją karczmy.

Młodszy syn Władysława Hermana książę Polski Bolesław III Krzywousty urodził się, był pasowany na rycerza, zmarł oraz został pochowany w Płocku¹². Zgodnie z ówczesnym zwyczajem, będąc w ciągłym objeździe po kraju, osobiście zarządzał poszczególnymi dzielnicami¹³, rozstrzygał spory

7 W. Szafrński, L. Zygnier, *Płock w dobie narodzin państwa Piastów*, s. 25-42, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta do 1793 r.*, t. 1, red. M. Kallas, Płock 2000, s. 31; cytat: *Gród płocki można utożsamiać z jedną z wielu rozrzuconych po całym kraju, wspomnianych przez Anonima zwanego Gallem doskonale zagospodarowanych tzw. „stacji” Bolesława Chrobrego, w których chętnie zatrzymywał się podczas swych nieustannych podróży po kraju.*

8 Ibid., s. 33-34; Cytaty: *W okresie chaosu i kryzysu wewnętrznego w Polsce, państwo Miecława, posiadając w przeciwieństwie do podległego Niemcom państwa Kazimierza niezależność polityczną, odegrało pozytywną rolę jako ośrodek akcji zmierzającej do zjednoczenia kraju i mającej szansę na jego dokonanie. W 1039 r. Brzetysław czeski zajął ziemię krakowską i Śląsk, zniszczywszy nadto Gniezno i Poznań. W tych właśnie okolicznościach znaczna część ludności Wielkopolski migruje na Mazowsze, osiedlając się między innymi w Płocku.*

9 Ibid., s. 35; cytat: *Władysław Herman – jak wynikałoby z przekazu Anonima zwanego Gallem – najchętniej zamieszkiwał na swym Mazowszu. Z nim to należy wiązać, jak zakładał to dawniej Włodzimierz Szafrński, a obecnie Andrzej Gołębniak, przebudowę rezydencji na Wzgórzu Tumskim w drugiej połowie XI w. w nowoczesną siedzibę, godną władcy o międzynarodowym prestiżu.*

10 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płock od A do Z w tysiącletnich dziejach*, Płock 2010; *Diecezja Płocka*, s. 134.

11 S. Trawkowski, *Taberny płockie na przełomie XI i XII wieku*, „Przegląd Historyczny” 1962, nr 53, z. 4, s. 736.

12 W Bazylice Katedralnej w Płocku znajduje się sarkofag ze szczątkami władców Polski Władysława Hermana i Bolesława Krzywoustego.

13 A. Gołębniak, *Rozwój osadnictwa otwartego i pierwsza lokacja miasta*, s. 217-278, [w:] *Płock wczesnośredniowieczny*, s. 267-268; cytaty: *Od czasu panowania Bolesława Krzywoustego rola polityczna Płocka wyraźnie słabła. Czas ten zbiegł się z*

pomiędzy podwładnymi. O dużej aktywności Krzywoustego świadczy jego osobiste uczestnictwo w 47 bitwach (zazwyczaj zwycięskich). Z Płockiem związany był również starszy syn Władysława Hermana – Zbigniew (po 1070 - ok.1112)¹⁴, który w końcowych latach panowania Hermana wspólnie z ojcem i bratem zarządzał państwem, a później w latach 1102-1107 stoczył przegraną wojnę o władzę z Bolesławem Krzywoustym. W okresie podziału kraju na dwie części zarządzane przez synów Krzywoustego Płock znajdował się w obszarze zawiadywanym przez księcia Zbigniewa.

Zgodnie z ustaleniami testamentu Bolesława III Krzywoustego (1138 r.) krajem powinni rządzić kolejno według starszeństwa jego synowie, przy czym siedzibą księcia naczelnego został Kraków jako stolica państwa. Stąd najważniejszą dzielnicą kraju ponownie została Małopolska, z której ok. 100 lat wcześniej po odzyskaniu Krakowa od księstwa Czech w 1039 r. zarządzali krajem Kazimierz Odnowiciel i jego starszy syn – król Bolesław Śmiały. Synowie Bolesława III jako książęta dzielnicowi stosunkowo wcześniej zaczęli podważać ustalenia testamentu ojca i toczyli liczne bratobójcze wojny o funkcję księcia zwierzchniego i seniora dynastii.

W okresie rozbicia dzielnicowego kraju funkcję pierwszego księcia zwierzchniego pełnił najstarszy syn Bolesława Krzywoustego z pierwszego małżeństwa – Władysław II Wygnaniec (1105-1159)¹⁵. Następnie tę funkcję od 1146 r. sprawował Bolesław IV Kędzierzawy, najstarszy syn Bolesława Krzywoustego – z drugiego małżeństwa. Wcześniej od 1138 r. władzę nad Płockiem sprawował Bolesław Kędzierzawy jako książę dzielnicowy (początkowo jako małoletni wspólnie z matką Salomeą). W tym okresie Płock pełnił jeszcze liczącą się funkcję polityczną i kulturową w kraju¹⁶.

W kolejnych latach rozbicia dzielnicowego znaczenie Płocka malało. Miasto zostało najpierw stolicą Mazowsza, następnie jego części i wreszcie tylko księstwa płockiego. Wzgórze Zamkowe otoczone tylko umocnieniami ziemno-drewnianymi zdobywano i palono gród wielokrotnie. W XIII w. gród z przygrodziami był pięciokrotnie zniszczony przez Prusów, Jaćwingów, Litwinów i Rusinów.

Istotną rolę w dziejach Mazowsza, a nawet Polski odegrał książę Konrad I „mazowiecki” (1187/88-1247)¹⁷, młodszy syn Kazimierza II Sprawiedliwego (1138-1194)¹⁸. Uwikłany w walkę o dzielnicę krakowską w sytuacji zagrożenia napadami księstw nadbałtyckich sprowadził w 1226 r. Zakon Krzyżacki i nadał mu ziemię chełmińską. Ważną rolę w rozwoju ekonomicznym płockiej aglomeracji we wczesnym średniowieczu odegrała pierwsza lokacja miasta z 1237 r.¹⁹ udzielona przez biskupa

pontyfikatem Aleksandra z Malonne twórcy potęgi kościoła płockiego. Dzieło umacniania tej potęgi kontynuował biskup Werner. Można uznać, że w końcu XII w. supremacja Kościoła stała się w Płocku faktem. /.../ Kończył się czas stołecznego Płocka, przesycony monarszym przepychem i dworskim splendorem, czas cywilizacyjnego skoku, będącego rezultatem obecności (i rywalizacji) dwóch dworów. Za jednym z nich stał mir i realna władza książęca, za drugim zaś autorytet i bogactwo kościoła.

14 K. Kierejsza, (red.), *Encyklopedia...op. cit.*, t. X, Zbigniew, s. 341.

15 Ibid., *Władysław II Wygnaniec*, s. 211.

16 W. Szafrąński, L. Zygnier, *Płock w dobie narodzin państwa Piastów...op. cit.*, s. 42; Cytat: *Od czasu panowania Bolesława Krzywoustego, a zwłaszcza Bolesława Kędzierzawego, polityczna rola Płocka powoli traciła na znaczeniu - przy utrzymującym się jednak cały czas stołecznym charakterze Płocka - o tyle dzięki wysiłkom biskupa Aleksandra z Malonne oraz jego następcy, biskupa Wenera, kościelna rola Płocka stale rosła.*

17 A. Piskozub, *Dziedzictwo Konrada I Mazowieckiego (w 800. rocznicę urodzin 1188-1988)*, „Notatki Płockie” 1988, nr 2/135, s. 16.

18 M. Pilikowski (red.), *Encyklopedia...op. cit.*, t. V, Kazimierz II Sprawiedliwy, s. 39.

19 Przywilej lokacyjny z 1237 r. nazywany lokacją na prawie polskim nie spełnił oczekiwań finansowych kolejnych książąt mazowieckich i płockich.

płockiego Piotra I Półkozica (zm. 1240)²⁰ w imieniu książąt Konrada I mazowieckiego i jego syna Bolesława I. Celem lokacji było zwiększenie dochodów księcia i biskupa, a przy tym poprawa sytuacji gospodarczej płockiej osady. Zapisy jej spowodowały utworzenie samorządu miejskiego i określone ograniczenia władzy książęcej. Sądownictwo nad mieszkańcami miasta (Polakami, Niemcami i Żydami) zostało przekazane sołtysom (wójtom), jednakże w przypadku najcięższych przestępstw – należało do księcia. Równocześnie nastąpiła w oparciu o pisemne akty prawne²¹ formalna organizacja służb miejskich Płocka.

Po śmierci księcia Bolesława I w 1249 r. władzę w księstwie mazowieckim przejął jego brat Siemowit I. W czasach jego panowania według ks. Tadeusza Żebrowskiego doszło do wstępnego scalenia w jeden organizm miejski obu osad płockich: biskupiej i książęcej. W 1255 r. książę potwierdził i rozszerzył przywileje lokacyjne Płocka. Niestety na jego rządach zakończył się pierwszy okres świetności Płocka, gdyż król Litwy Mendog w 1262 r. w odwecie za współpracę księcia z Zakonem Krzyżackim i jego wojenne akcje przeciwko Litwie i Prusom spalił doszczętnie Płock i okolice²². Po śmierci Siemowita I księstwo płockie stopniowo się odbudowywało, jednakże już nigdy nie odzyskało dawnej pozycji. Niestety w okresie późniejszym księstwo było przedmiotem kolejnych ataków Litwinów, Krzyżaków, Królestwa Czech oraz Władysława I Łokietka (1260-1333), króla Polski w latach 1320-1333²³.

Częste napady i grabieże, których doświadczał Płock we wczesnym średniowieczu oraz brak środków finansowych na obronność grodu wymusiły na księciu Bolesławie II przystąpienie do wdrażania zasad prawa chełmińskiego²⁴. Uzyskane środki umożliwiły budowę pierwszego murowanego zamku i murów obronnych wokół grodu. Wyprawa czeska oblegająca płocki gród w okresie jego panowania poniosła klęskę.

Na pełne ukształtowanie miasta średniowiecznego poza księciem Bolesławem II wpłynęli książę Waclaw zwany Wańko oraz król Kazimierz Wielki²⁵, budowniczy murów warownych wokół ówczesnej płockiej aglomeracji (osad: biskupiej i książęcej), w tym kolejnych murów wokół grodu warownego na Wzgórzu Tumskim. Za czasów księcia Bolesława II i jego syna Waclawa miasto stopniowo przechodziło na zasady funkcjonowania według prawa chełmińskiego. Pełne prawo chełmińskie nadał miastu dopiero w 1435 r. książę Władysław I, a potwierdził książę Siemowit VI w 1462 r.

20 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płock od A do Z...op. cit.*, *Piotr I Półkozic*, s. 65.

21 T. Żebrowski, *Stolica książąt mazowieckich i płockich w latach 1138-1495*, s. 43-98, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta do 1793 roku*, t. 1, red. M. Kallas, Płock 2000; s. 72-76. Przykładowo dokument z 1314 r. świadczy o sędzie gajowym z udziałem ławników pod przewodnictwem płockiego sołtysa Hermana (zapewne Niemca). Pierwsza wzmianka o radzie miejskiej pochodzi z 1393 r., według której na czele rady stał wójt płocki Piotr Januszowic jako świadek sprzedaży sołectwa. /.../ Pod koniec XV w. w Płocku było zorganizowanych dziesięć cechów: kowale, krawcy, kuśnierze, piekarze, rzeźnicy, piwowarzy, prasolowie, tkacze, szewcy i garncarze. Ponadto istniały również bractwa: kupieckie, strzeleckie i literackie.

22 Ibid., s. 44-45; Cytat: *Na rządach Siemowita I zamyka się pierwszy okres świetności Płocka, jako jednej ze stolic państwa polskiego i stolicy Mazowsza. Zakończył się on spalaniem i spustoszeniem grodu, miasta i okolicy w czasie najazdu króla Litwy Mendoga. /.../ Litwini i Prusowie napadli na Mazowsze za udział Siemowita w wyprawie na Litwę dokonanej z Krzyżakami.*

23 K. Kierejsza (red.), *Encyklopedia...op. cit.*, t. X, *Władysław I Łokietek*, s. 211.

24 T. Żebrowski, *Stolica książąt mazowieckich i płockich w latach 1138-1495...op. cit.*, s. 45-46; Cytaty: *Książę Bolesław I Konradowic zawarł z biskupem Piotrem umowę, aby ten zezwolił na osiedlenie się mieszczan na placach kanoników. Celem było, jak się wydaje, większe skupienie osadnictwa miejskiego, otoczenie miasta umocnieniami oraz zapewnienie grodowi skuteczniejszej ochrony. Wobec oporu biskupa i kapituły do ugody doszło przy pośrednictwie księcia Konrada I,*

25 Księstwo płockie od 1350 r. było w zależności lennej w stosunku do króla Kazimierza Wielkiego.

Ważną rolę w plockim średniowieczu odgrywało szkolnictwo, którego początki sięgają utworzonej w XII w. szkoły duchownej przy katedrze. Przy kolegiacie św. Michała powstała w XIII w. szkoła funkcjonująca do dzisiejszych czasów, uważana jest za najstarszą szkołę średnią w Polsce²⁶. W końcu XV w. miasto zrzeszało dziesięć cechów rzemieślniczych: krawców, kowali, kuśnierzy, piekarzy, prasolowów, piwowarów, rzeźników, szewców, tkaczy i garncarzy. Istniały też bractwa kupieckie i strzeleckie oraz bractwo literackie²⁷. W ówczesnym samorządzie rada miejska była organem administracyjnym, a ława z wójtem wykonywała władzę sądowniczą. Funkcję burmistrza m.in. pełnili: w 1460 r. Wit²⁸ oraz w 1488 r. Grzegorz z Golejewa²⁹.

Po śmierci króla Kazimierza Wielkiego księstwo plockie, pomimo zależności lennejskiej w stosunku do Korony Królestwa Polskiego, prowadziło stosunkowo samodzielną politykę, a nawet niektórzy książęta plockcy pretendowali do tronu Królestwa, jak książę Siemowit IV³⁰. Okres pełnienia przez Płock funkcji stolicy księstwa mazowieckiego, a później księstwa plockiego zakończył się w 1495 r. wskutek zgonu księcia Janusza II.

W latach 1139-1495 w Płocku w ramach księstwa mazowieckiego, a później w części księstwa mazowieckiego oraz księstwa plockiego rządili kolejno książęta dzielnicowi, książęta mazowieccy i książęta plockcy³¹ oraz wojewodowie – jako ich przedstawiciele³².

26 Wielu autorów podaje rok 1180 jako początek szkolnictwa średniego w Płocku; S. Kostanecki, *Z dziejów szkoły plockiej zwanej „Małachowianką”*, s. 99-104, [w:] *Dziesięć wieków Płocka*, red. J. Chojnacki, Płock 1969; H. Płuciennik, S. Płuciennik, *Małachowianka. IX wieków plockiej szkoły*, Płock 2004. Według współczesnych archeologów początki „Małachowianki” należałoby przesunąć o ok. 100 lat, tj. do XIII w.

27 ks. T. Żebrowski, *Stolica książąt mazowieckich i plockich w latach 1138-1495*, s. 81.

28 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płocczanie znani i nieznan*, Płock 2002, t. 1, *Wit*, s. 636.

29 *Ibid.*, (*Grzegorz z Golejewa*), s. 207.

30 Siemowit IV: książę plocki i rawski z ziemiami sochaczewską, gostynińską, wiską i płońską. W wyniku małżeństwa z księżną litewską Aleksandrą, siostrą króla Władysława Jagiełły, otrzymał ziemię bełzką.

31 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płock od A do Z...op. cit.*, *Książęta mazowieccy i plockcy panujący w ziemi plockiej w latach 1138-1495*, s. 268-269; Książęta dzielnicowi w Płocku panowali w latach: Bolesław IV Kędzierzawy (1138-1173); Leszek małoletni (1173-1186), syn Bolesława IV Kędzierzawego; Kazimierz II Sprawiedliwy (1173-1186), brat Bolesława Kędzierzawego. Książęta mazowieccy i plockcy suwerenni wobec Korony Królestwa Polskiego: Leszek Biały (1194-1202), syn Kazimierza II Sprawiedliwego (1173-1186), Konrad I mazowiecki (1202-1247), brat Leszka Białego; książę mazowiecki Bolesław I (1247-1248), syn Konrada I, wcześniej w latach 1230-1247 zarządzał Mazowszem wspólnie z ojcem; książę mazowiecki Siemowit I (1248-1262), brat Bolesława I; regenci: Perejestrawa Halicka i Bolesław Pobożny (1262-1264); książę plocki Bolesław II (1262-1313), syn Siemowita I, od 1294 r. do 1313 r. jako książę mazowiecki; książę plocki Waclaw - zwany „Wańko” (1313-1330), syn Bolesława II, od 1329 r. lennik króla Czech Jana Luksemburskiego; książę plocki Bolesław III (1330-1351), syn Waclawa, lennik królów Czech: Jana Luksemburskiego i jego syna Karola. Książęta plockcy lenni Korony: Kazimierz I (1351-1354), bratanek Waclawa, lennik króla Kazimierza Wielkiego; Siemowit III (1354-1381), starszy brat Kazimierza I, do 1370 r. lennik króla Kazimierza Wielkiego (w okresie późniejszym - książę mazowiecki); Siemowit IV (1381-1426), syn Siemowita III; Trojdem (1426-1427), syn Siemowita IV; Władysław I (1427-1455), brat Trojedema; Siemowit VI (1455-1462), syn Władysława I; Janusz II (1463-1495), praprawnuk Siemowita III.

32 *Ibid.*, (*Wojewodowie księstwa plockiego w latach 1138-1495*), s. 534-536. W średniowiecznej Polsce w zastępstwie monarchy czy księcia dowodził wojskiem wojewoda. Z czasem ten tytuł wykształcił się jako tytuł wysokiego zwierzchnika administracji lokalnej o ograniczanych funkcjach wojskowych. W okresie od 1138 r. do 1495 r. funkcje wojewodów pełnili (według dat sprawowania władzy): Wszebor (1138-1161), Żyra (1161-1168), Krystyn h. Gozdawa (1200-1217), Arnold (1219-1228), Bogusza Mieclawic h. Doliwa (1228-1240), Ścibor (1241), Paweł (1250-1254), Abraham (XIII w.), Menera (1260), Gedko (1278-1298), Jan h. Ciołek (ok. 1300), Ziemak Bieliński h. Junosza (1301-1303), Paweł h. Prawdzic (ok. 1345), Dadźbóg (1349-1363), Krystyn (1367-1382), Abraham Socha (1383-1399), Krystyn h. Gozdawa (1409-1412), Stanisław Grad Szeński h. Dołęga (1412-1440), Andrzej Wądźga (1441-1444), Prandota z Żelechlina h. Rawa (1444-1466), Ninogniew z Kryska (1466-1468), Mikołaj Kępski (od 1483 r.), Jan Grot z Nowego Miasta (przed 1489 r.), Krzysztof Kępski z Kępy h. Jastrzębiec (1489-1493).

Płock z połowy XIV w. składający się: zamku książęcego z obiektami sakralnymi na Wzgórzu Tumskim, osady „biskupiej” wokół rynku kanonicznego (obecnego placu Narutowicza), z osady „książęcej” wokół dzisiejszego Starego Rynku, z rozproszonej zabudowy wzdłuż obecnej ul. Kościuszki oraz osady rybacko-portowo-targowej przy przeprawie wiślanej – przetrwał w tym kształcie z niewielkimi zmianami do 1495 r. (likwidacji księstwa płockiego), a nawet – do 1793 r. (drugiego rozbioru Rzeczypospolitej). Od późnego średniowiecza w północno-wschodniej części ówczesnego Płocka, w obrębie murów warownych w rejonie bramy Bielskiej, funkcjonowało osiedle żydowskie³³.

Miasto w okresie państwa polsko-litewskiego i Rzeczypospolitej Obojga Narodów

Rok 1495 otworzył nową epokę w dziejach księstwa płockiego, gdyż po śmierci bezdzietnego księcia Janusza II zgodnie z obowiązującym prawem lennym zostało ono wcielone przez króla Jana Olbrachta (1459-1501)³⁴ do Korony Królestwa Polskiego państwa polsko-litewskiego Jagiellonów. Powstało województwo płockie, co spowodowało wielorakie skutki dla Płocka. Z jednej strony miasto utraciło splendor stolicy względnie samodzielnego bytu państwowego, jakim było księstwo; z drugiej strony nastąpiło wyraźne ożywienie gospodarcze, wynikające z uczestnictwa w dużej i stosunkowo dobrze zorganizowanej państwowej strukturze gospodarczej.

W okresie funkcjonowania Płocka w państwie polsko-litewskim (1495-1569) i w Rzeczypospolitej Obojga Narodów (1569-1793), miasto zaliczane do grupy miast królewskich, było siedzibą władz województwa płockiego³⁵. Pozycja Płocka znacznie wzrosła gdy miastem i starostwem zarządzała energiczna królowa Bona Sforza (1494-1557)³⁶, żona Zygmunta I Starego (1467-1548)³⁷, od 1507 r. króla Polski.

Województwo płockie³⁸ składało się z dwóch przedzielonych rzeką Wkrą ziem płockiej i zawkrzeńskiej, które dzieliły się na osiem powiatów. Do powiatów ziemi płockiej zaliczono: płocki, bielski, płoński, raciański i sierpecki (w latach 30. XVI w. wyodrębnił się z powiatu bielskiego); natomiast do powiatów ziemi zawkrzeńskiej: szreński, mławski i niedzborski (do 1535 r. sulerzyski).

W senacie Rzeczypospolitej województwo płockie reprezentowało trzech senatorów: biskup, wojewoda i kasztelan. W kraju pozycja wojewodów stopniowo traciła na znaczeniu, tym niemniej należeli oni do grona elity urzędów senatorskich. Wojewoda³⁹ jako zwierzchnik województwa i jego

33 Badania archeologiczne nie potwierdziły wcześniej forsowanej tezy o utworzeniu dzielnicy żydowskiej we wczesnym średniowieczu.

34 M. Kwietniewska-Talarczyk (red.), *Encyklopedia...op. cit.*, t. IV, *Jan Olbracht*, s. 322.

35 Ibid., *Województwo*, s. 225; Jednostka administracyjna różna w określonych okresach historycznych. Pierwsze województwa jako jednostki podziału administracyjnego w Królestwie Polskim powstały w XIV w., wykształciły się one z dawnych ziem i księstw dzielnicowych.

36 Ibid., t. II, *Bona Sforza d' Aragona*, s. 11; W. Robak, *Płock historiami ludzi opisany*, s. 64-72, *Bona Sforza d' Aragona – królewska menadżerka Mazowska*.

37 K. Kierejsza, (red.), *Encyklopedia...op. cit.*, t. X, *Zygmunt I Stary*, s. 401.

38 http://województwo_plockie. *Herbem województwa był czarny orzeł (bez korony) w czerwonym polu z literą P na piersi*.

39 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płock od A do Z...op. cit.*, *Wojewodowie województwa płockiego w latach 1495- 1793*, s. 537-541. Po 1495 r. wojewodowie płocki według dat sprawowania urzędu: *Ninogniew Kryski h. Prawdzic (1496-1507)*, *Stanisław Szreński h. Dołęga (1507-1510)*, *Wojciech Sieprski - Obornicki (1510-1512)*, *Andrzej Radziejowski h. Junosza (1512-1517)*, *Andrzej Niszczycki h. Prawdzic (1517-1532)*, *Feliks Szreński h. Dołęga (1532-1554)*, *Stanisław Niszczycki h. Prawdzic (1554-1556)*, *Aleksander Hłowiecki h. Prawdzic (1556-1561)*, *Arnold Uchański h. Radwan (1561-1575)*, *Piotr Potulicki h. Grzymała (1576-1582)*, *Grzegorz Zieliński h. Świnka (1582-1599)*, *Stanisław Krasiniński h. Ślepowron (1600-*

administracji miał prawo do sprawowania nadzoru nad miastami, jednakże w praktyce była to władza iluzoryczna. Liczący się wpływ na politykę wewnętrzną i zewnętrzną Rzeczypospolitej posiadał senat. Kasztelania płocka⁴⁰ należała do tzw. większych, uprawniona była do zajmowania 54. miejsca w senacie.

Od początku XVI w. samorząd miejski sprawowany był przez burmistrza i radę, złożoną z ośmiu rajców. W tym okresie rzeczywisty nadzór nad miastem sprawowali starostowie jako oficjalni urzędnicy króla. W miastach królewskich starosta⁴¹ zatwierdzał wybranego przez mieszczan wójta, a w okresie późniejszym również burmistrza⁴². O ile starostowie⁴³ w dużej liczbie przypadków ograniczali swoją działalność do czerpania dochodów, to podstarości byli zawsze na miejscu i praktycznie oni zarządzali starostwem i miastem. Początkowo na rozwój miasta negatywnie wpływały pożary i „zarazy” oraz rządy nieudolnych i nieuczciwych starostów płockich, którzy dążyli do odzyskania zawiązką kwot wyłożonych na objęcie tej funkcji. Powodowało to wieloletnie konflikty pomiędzy starostami i

1617), Jan Stanisław Karnkowski h. Junosza (1617-1647), Jan Kazimierz Krasiński h. Ślepowron (1648-1658), Stanisław Laskowski h. Dąbrowa (1658-1662), Jan Wessel h. Rogala (1662-1667), Samuel Jerzy Prażmowski h. Belina (1669-1688), Jan Dobrogost Krasiński h. Ślepowron (1688-1716), Franciszek Jan Załuski (1719-1735), Mikołaj Podoski h. Junosza (1736-1761), Józef Antoni Podoski h. Junosza (1761-1778), Teodor Kajetan Szydłowski h. Lubicz (1779-1791), Ignacy Zboiński h. Ogończyk (1791-1793).

40 Ibid., *Kasztelanowie płocki w latach 1496-1793*, s. 216-224; Cytat: *Kasztelanowie płocki pełnili funkcje w latach*: Dłużniewski Zawisza z Kondrajca (1496-1504), Narzymi Tomasz z Bartnik (1504-1519), Kryski Piotr h. Prawdzic (1519-1521), Wieczfiński Jan h. Prus (1521-1535), Dłużniewski Jan Zawisza z Kondrajca (1535-1536), Narzymi Jakub h. Dołęga (1536-1539), Sieprski Andrzej z Gólczewa (1539-1542), Szymanowski Jan h. Siepowron (1542-1556), Wilkanowski Adam h. Lis (1556-1563), Gostomski Andrzej h. Nałęcz (1563-1574), Narzymi Tomasz z Bartnik (1574-1576), Zieliński Grzegorz h. Świnka (1576-1582), Wilkanowski Wojciech h. Lis (1582-1595), Łoś Paweł h. Dąbrowa (1595-1596/7), Krasiński Stanisław h. Ślepowron (1597-1600), Garwaski Stanisław h. Grzymała (1600-1609/1613), Kryski Wojciech (1613-1616), Garwaski Paweł h. Grzymała (1616-1618), Zieliński Walenty h. Świnka (1618-1646), Krasiński Jan Kazimierz h. Ślepowron (1646-1648), Krasiński Stanisław h. Ślepowron (1648-1654), Krasiński Gabriel h. Ślepowron (1654-1676), Gembicki Stefan h. Nałęcz (1676-1695), Denhoff Franciszek Bogusław (1695-1699), Niszczycki Paweł h. Prawdzic (1699-1703), Niszczycki Walenty h. Prawdzic (?- przed 1765), Krasiński Stanisław Bonifacy h. Ślepowron (1712-1716), Podoski Mikołaj h. Junosza (1717-1736), Nieborski Michał h. Lubicz (1736-1746), Mostowski Bogdan h. Dołęga (1746-1756), Zboiński Ignacy h. Ogończyk (1756-1777), Krajewski Jan h. Trzaska (1777-1781), Sierakowski Maksymilian h. Ogończyk (1781-1790), Zboiński Franciszek h. Ogończyk (1790-1783).

41 Stanowisko starosty w Rzeczypospolitej funkcjonowało od XIV w. do rozbiorów, przy czym należy rozróżnić funkcję: starosty generalnego (namiestnik prowincji); starosty grodowego (nadzór w powiecie nad administracją skarbową i policyjną, stał na czele sądu grodzkiego i egzekwował wszystkie wyroki sądowe na terenie powiatu) oraz starosty niegrodowego (dzierżawca dóbr królewskich).

42 S. M. Szacherska, *Płock za Jagiellonów (1495-1580)*, s. 99-160, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta do 1793 roku*, t. 1, red. M. Kallas, Płock 2000; s. 107-112; W XVI w. w Płocku samorząd stanowili burmistrz i rada urzędująca złożona z ośmiu rajców oraz stara rada – z czterema rajcami. Przyjęto, że burmistrz zmieniany będzie corocznie. Pomimo pozorów wyborów ławników i rajców zazwyczaj pełnili oni swe funkcje dożywotnio. Księgi miejskie radzieckie i ławnicze prowadził pisarz.

43 <https://pl.wikipedia.org/wiki/>. Rządy w starostwie płockim sprawowali starości mianowani przez królów polskich. Król Jan Olbracht w 1498 r. mianował starostą płockim chorążego sochaczewskiego Andrzeja Radziejewskiego, wcześniej tę funkcję w imieniu ostatniego księcia płockiego Janusza II pełnił Sędka Kosmaczewski. Kolejni starostowie płocki według dat sprawowania władzy: magnat małopolski, marszałek nadworny Jan Rabsztyński z Tenczyna (od 1502 r.); od 1519 r. wojewoda płocki Andrzej Niszczycki; wojewoda belski Mikołaj Niszczycki (do 1529); Szczęsny Srzeński (1530-1554), który rządził w imieniu królowej Bony (z funduszków swego prywatnego skarbu wykupiła starostwo płockie, stąd król Zygmunt August i królowa Anna Jagiellonka, traktowali starostwo jako własność rodową); wojewoda rawski Andrzej Sieprski z Gulczewa (1554-1572); referendarz koronny Stanisław Sędziwój Czarnkowski (1572-1576); wojewoda mazowiecki Stanisław Kryski z Drobina herbu hr. Prawdzic (1576-1595); wojewoda łęczycki Stanisław Miński (1595-1599); podczaszy koronny Jan Tęczyński, herbu Topór (1612); kasztelan warszawski Ludwik Krasiński, herbu Jastrzębiec (1614-1644); wojewoda mazowiecki Olbracht Krasiński, herbu Jastrzębiec (1644-1691); starosta płoński Wojciech Bogusławski, herbu Pobóg (1691-1704); starosta płoński Walenty Bogusławski, herbu Pobóg (1704-1725); Paweł Kazimierz Jaroszewski (1725-1730); Antoni Sebastian Dembowski (1730-1735); Maciej Dembowski (1735-1737); Tomasz Grzegorz Dembowski (1737-1755); Stefan Florian Dembowski (1755-1767) i Onufry Bromiński (1767-1793).

władzami miasta. Przykładowo konflikt pomiędzy starostami Andrzejem Niszczyckim (zm. 1532)⁴⁴ i jego synem Mikołajem Niszczyckim (zm. 1542)⁴⁵ a samorządem miejskim rozstrzygano na szczeblu władzy królewskiej.

Starostwo plockie w latach 1529-1581 było „dobrem dziedzicznym” królowej Bony Sforza, a później jej syna króla Zygmunta Augusta (1520-1572)⁴⁶ i jej córki, późniejszej królowej Anny Jagiellonki (1523-1596)⁴⁷. W okresie rządów Bony w starostwie funkcje wieloletnich starostów sprawnie pełnili: w latach 1530-1554 Szczęsny Srzeński (zm. 1554)⁴⁸ i w okresie od 1554 do 1572 r. Andrzej Sieprski (1492-1572) z Gulczewa⁴⁹. Szczególnie pozytywnie zachował się w pamięci mieszkańców Płocka starosta Sieprski, który zakończył remont zamku i rozbudował swoją siedzibę – zameczek (obecny Dom Pod Trąbami) oraz wybudował most przez fosę Dunajek, łączący gród warowny na Wzgórzu Tumskim z osadą miejską.

W okresie tym wytworzył się silny lokalny obszar gospodarczy obejmujący miasto i jego okolice, w tym głównie wsie po wschodniej stronie Wisły: Brzeźnicę, Proboszczewice, Kostrogaj, Powsino, Chełpowo, Trzepowo, Białą, Draganie, Bochenczewo, Chomętowo, Ramutowo, Mirosław i Bielino (obecnie większość tych wiosek znajduje się w granicach Płocka)⁵⁰. Okres pomyślny dla rozwoju miasta zakończył się w latach 80. XVI w.

W XVI w. szkolnictwo plockie realizowane było w trzech szkołach: w szkole kolegiackiej św. Michała z XIII w. (najniższy stopień), w szkole św. Bartłomieja (średni stopień) z XIV w. i w szkole katedralno-zamkowej z XV w. (stopień najwyższy)⁵¹. Z początkiem XVII w. do Płocka przybyli jezuici, którzy zajęli kolegiatę św. Michała wraz ze szkołą. W 1616 r. Kolegium Jezuickie liczyło około dwustu uczniów. W latach 1634-1642 w kolegium wykładał męczennik i święty Andrzej Bobola (1591-1657)⁵². Erygowane w 1710 r. seminarium duchowne w Płocku swoją działalność rozpoczęło dopiero ok. 1720 r. Przy seminarium utworzono bibliotekę⁵³, w skład której weszły zbiory plockich klasztorów. Równocześnie norbertanki w swoim klasztorze prowadziły nauczanie dla dziewcząt⁵⁴.

Pogarszająca się sytuacja gospodarcza kraju w XVII w., konfederacje⁵⁵ i rokosze⁵⁶ oraz wojny wewnętrzne i zewnętrzne doprowadziły do sytuacji ogromnego osłabienia kraju. Szczególne znaczenie na losy kraju wpłynęły działania wojenne prowadzone przez Rzeczpospolitą z oddziałami kozacko-

44 *Płocczanie znani i nieznani*, Płock 2002, t. 1, *Niszczycki Andrzej*, s. 427-428.

45 *Ibid.*, *Niszczycki Mikołaj*, s. 428-429.

46 K. Kierejsza, (red.), *Encyklopedia...op. cit.*, t. X, *Zygmunt II August*, s. 401.

47 M. Kwietniewska-Talarczyk (red.), *Encyklopedia...op. cit.*, t. I, *Anna Jagiellonka*, s. 147.

48 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płocczanie znani i nieznani*, Płock 2002, t. 1, *Srzeński Szczęsny*, s. 559.

49 *Ibid.*, *Sierpski Andrzej*, s. 542-543.

50 S. M. Szacherska, *Płock za Jagiellonów...op. cit.*, s. 116.

51 *Ibid.*, s. 94.

52 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płock od A do Z...op. cit.*, *Bobola Andrzej*, s. 93-94.

53 *Ibid.*, *Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Płocku*, s. 40-41.

54 ks. W. Góralski, *Miasto w dobie kryzysu ekonomicznego i zniszczeń wojennych (1581-1717)*, s. 161-184, [w:] *Dzieje Płocka, Historia miasta do 1793 roku*, t. 1, red. M. Kallas, Płock 2000, s. 181.

55 M. Pilikowski (red.), *Encyklopedia...op. cit.*, t. V, *Konfederacja*, s. 142; *Zrzeszenie obywateli, organizacji, miast, regionów utworzone w celu obrony wspólnych interesów lub osiągnięcia wspólnych celów. W Rzeczypospolitej w XVII i XVIII konfederacje dzieliły się na lokalne i generalne oraz występujące przy królu. i skierowane przeciwko niemu (rokosz).*

56 K. Kierejsza (red.), *Encyklopedia...op. cit.*, t. VIII, *Rokosz*, s. 142; *Konfederacja skierowana przeciwko królowi to rokosz.*

tatarskimi Bogdana Chmielnickiego (1595-1657)⁵⁷ w latach 1648-1652, Carstwem Rosyjskim w latach 1654-1667⁵⁸ oraz armią szwedzką w wojnie północnej drugiej w latach 1655-1660⁵⁹, nazywanej popularnie „potopem szwedzkim”⁶⁰. Kolejne wręcz katastrofalne pogorszenie stanu kraju nastąpiło w pierwszym dwudziestoleciu XVIII w., gdy m.in. na terenach Rzeczypospolitej toczyła się wojna północna wielka (1700-1718/1721)⁶¹ o panowanie wokół morza Bałtyckiego (wojna ta nazywana jest również jako trzecia wojna szwedzka). Wówczas obce wojska: szwedzkie, rosyjskie, saskie, brandenburskie, siedmiogrodzkie i cesarskie toczyły bitwy między sobą oraz szabrowały w polskich miastach i wioskach. Do terenów które najwięcej wówczas ucierpiały należał Płock i region płocki.

W pierwszej połowie XVIII w. Rzeczypospolita znalazła się na uboczu europejskiej polityki⁶², co wynikało z zapaści ekonomicznej kraju oraz braku środków finansowych na utrzymanie wojska. W latach 40. tego wieku miały miejsce pierwsze próby naprawy tego stanu, gdy szlachta w sejmikach starała się powiększyć budżet państwa na zwiększenie liczebności wojska poprzez dodatkowe opodatkowanie starostów, duchownych i Żydów, równocześnie jednak nie przejawiała zrozumienia dla opodatkowania swoich dóbr.

57 M. Kwietniewska-Talarczyk (red.), *Encyklopedia...op. cit.*, t. II, *Chmielnicki Bogdan Zenobi*, s. 186

58 Z. Wójcik, *Wojny kozackie w dawnej Polsce*, Kraków 1989. Działania wojenne Rzeczypospolitej z oddziałami kozacko-tatarskimi Bogdana Chmielnickiego (1648-1652). Wojna domowa nazywana powstaniem Chmielnickiego rozpoczęła się w 1648 r., była największym powstaniem kozackim na Ukrainie wspieranym przez oddziały tatarskie z Krymu. W tymże roku armia polska została przez wojska kozackie przy wsparciu Tatarów pokonana trzykrotnie: pod Żółtymi Wodami, Korsuniem i Piławcami. Kolejne bitwy w 1649 r. pod Zbarażem i Zborowem oraz w 1651 r. pod Beresteczkiem wygrały wojska Rzeczypospolitej, natomiast w 1652 r. pod Batohem zwyciężyła armia kozacko-tatarska. W 1654 r. rada kozacka Ukrainę poddała Moskwie. W końcowym efekcie w wyniku działań wojennych pomiędzy Rzeczypospolitą i państwem moskiewskim zakończonych rozejmem w 1667 r. w Andruszowie podzielono Ukrainę wzdłuż Dniepru na dwie części: wschodnia z Kijowem została włączona do Moskwy, a zachodnia – pozostała w granicach Rzeczypospolitej.

59 K. Kierejsza (red.), *Encyklopedia...op. cit.*, t. X, *Wojna północna druga – „potop” szwedzki*, s. 233; Pomimo, że zawarty 3 VI 1660 r. pokój w Oliwie k. Gdańska nie dawał Szwecji żadnych nabytków terytorialnych wojna spowodowała ogromne zniszczenia w Rzeczypospolitej i na trwałe osłabiła kraj.

60 ks. W. Góralski, *Miasto w dobie kryzysu ekonomicznego i zniszczeń wojennych...op. cit.*, s. 162-163; cytat: *Prawdziwą tragedię miał przynieść miastu najazd szwedzki z roku 1655. Osadzenie załogi szwedzkiej w Płocku i poddanie go eksploatacji najeźdźcy, grabieże i represje, przemarsze wojsk szwedzkich, polskich i sojusznicznych znalazły dopełnienie w epidemiach, szczególnie dotkliwych w latach 1656, 1662 i 1677 a także w niezwykle dokuczliwych kłęskach głodu. /.../ Okupacja szwedzka z lat 1655-1656, a także pożary w latach 1641 i 1651 dotkliwie zniszczyły miasto, całe zresztą województwo płockie należało do najbardziej poszkodowanych. /.../ Niezakończona wojna z Rosją (1667), niepokoje związane z konfederacjami wojskowymi i rokoszem Lubomirskiego (1666), poważne niebezpieczeństwo zagrażające ze strony Turcji i nękające kraj wojny z nią, powracające epidemie i stała dewaluacja pieniądza stwarzały ogromne trudności, które miasto dzieliło z krajem. Regres Mazowsza i Płocka stał się na długo procesem nieodwracalnym. Dotkliwie spustoszenie kraju, spowodowane nawałą wojsk szwedzkich, brandenburskich i siedmiogrodzkich oraz posiłkowych cesarskich w latach 1655-1660, dopełniły następnie długoletnie walki i pobyt wojsk obcych – szwedzkich, saskich i rosyjskich - podczas trzeciej wielkiej wojny północnej (1700-1718). Spustoszenia te znacznie pomnażały wysokie sumy wyciągnięte z Rzeczypospolitej w formie kontrybucji.*

61 K. Kierejsza, (red.), *Encyklopedia...op. cit.*, t. X, *Wojna północna wielka*, s. 233; Cytat: *Wojna ta stanowiła konflikt zbrojny o panowanie nad morzem Bałtyckim pomiędzy Szwecją a Rosją, Danią, Saksonią i Brandenburgią. Choć Rzeczypospolita oficjalnie nie uczestniczyła w tej wojnie to rozegrała się ona w znacznej części na jej terenie i kolejne przemarsze obcych wojsk oraz walki o poszczególne zamki i miasta dodatkowo osłabiły kraj.*

62 A. Zahorski, ks. M.M. Grzybowski, *Odbudowa Płocka w dobie saskiej i stanisławowskiej*, s. 185-222, [w:] *Dzieje Płocka, Historia miasta do 1793 roku*, t. 1, red. M. Kallas, Płock 2000, s. 185; Cytat: *Wojna północna, która przyniosła ze sobą olbrzymie zniszczenia gospodarcze i rozpad życia politycznego, przyniosła ze sobą nową sytuację międzynarodową, w której Polska została zepchnięta do roli przedmiotu wpływu mocarstw ościennych. Zniszczeniu uległa też oświata oraz nastąpił upadek miast. Jednak niezależnie od pogłębienia się niemocy władzy wykonawczej i ustawodawczej, poczynając od trzeciego dziesiątka XVIII w. poczęły dokonywać się istotne przemiany prowadzące do odrodzenia gospodarczego, politycznego i kulturalnego.*

Poważniejsze reformy kraju rozpoczęły się wraz z wstąpieniem w 1764 r. na tron Stanisława Augusta Poniatowskiego (1732-1798)⁶³, który wspierał projekty reform kraju, usiłował wzmocnić swą władzę i przeprowadzić niezbędne reformy ustroju państwa, dbał o rozwój gospodarczy kraju i wspierał rozwój manufaktur. W okresie panowania króla Stanisława Augusta utworzyły się dwa główne przeciwstawne ugrupowania polityczne: stronnictwo królewskie proponujące stopniowe reformy, modernizujące aparat państwowy, zwiększające liczbę wojska i wzmacniające władzę króla oraz stronnictwo magnackie, podzielone na różne orientacje i przeciwne jakimkolwiek reformom.

Król Stanisław August był protektorem zreformowanego w duchu oświecenia szkolnictwa. Ważną reformą w pierwszym okresie „stanisławowskim” było utworzenie 14 października 1773 r. Komisji Edukacji Narodowej (KEN)⁶⁴, która zreorganizowała szkolnictwo w duchu narodowym i obywatelskim. W XVIII w. w Płocku nauczaniem zajmowały się: szkoła parafialna przy kościele św. Bartłomieja, Seminarium Duchowne i Kolegium Jezuickie oraz klasztor (nauczanie początkowe). Po kasacji przez papieża zakonu jezuickiego w 1773 r. Kolegium zostało zgodnie z reformą Komisji Edukacji Narodowej przemianowane na Państwową Szkołę Podwydziałową (sześćioletnią)⁶⁵.

Kolejną reformą króla było powołanie w miastach Komisji Dobrego Porządku, która wymuszała zmianę struktury zarządzania w miastach, właściwy nadzór nad finansami oraz porządkowanie infrastruktury miejskiej. Pierwszym zadaniem komisji była inwentaryzacja dotychczasowych przywilejów miejskich, opis miasta, opracowanie planu miasta, opracowanie danych statystycznych dotyczących struktury zawodowej ludności. Przepisy ordynacji ustalały zasady wyboru osób funkcyjnych oraz nakazywały uściślenie kompetencji poszczególnych sądów: radzieckiego, wójtowskiego, ławniczego, starościńskiego i potocznego. Płocka Komisja Dobrego Porządku, która została powołana 20 sierpnia 1787 r., sporządziła m.in. *Ordynację miasta Płocka*. Ustalono w niej podział władz miasta według trzech porządków: rady dziesięcioosobowej, wójta z dwunastoma ławnikami oraz koła gminnych. W tym czasie w mieście funkcjonowały cechy: szewski, piekarski, rzeźniczy, rybacki i zduński.

W dawniej Polsce uchwały sejmowe zapadały za wspólną zgodą, wydawane były w imieniu monarchy. Uchwały pisane były w języku polskim, zazwyczaj dotyczyły spraw ogólnopaństwowych i lokalnych. Ważną rolę dla losów kraju odegrała konstytucja nihil novi uchwalona 3 V 1505 r. na sejmie radomskim. Ustalono wówczas, że nic nowego nie może być uchwalone bez zgody sejmu, ponadto uznano przewagę sejmu nad sejmikami ziemskimi, co dawała szlachcie pozycję równą magnatom i stworzyło podstawy demokracji-szlacheckiej. Niestety egoistyczna postawa szlachty w sejmowej

63 K. Kierejsza (red.), *Encyklopedia...op. cit.*, t. IX, *Stanisław August Poniatowski*, s. 117; Cytat: *Król Stanisław August współautor Konstytucji 3 maja aktywnie działał w kierunku wzmocnienia Rzeczypospolitej. Równocześnie był kolekcjonerem i znawcą sztuki, inicjatorem klasycystycznej przebudowy zamków Królewskiego i Ujazdowskiego i budowy Pałacu Łazienkowskiego, otworzył Teatr Narodowy, finansował gromadzenie tekstów źródłowych i dokumentacji różnych dziedzin oraz napisanie historii Polski, jak również zainicjował ukazywanie się „Monitora”*.

64 M. Pilikowski (red.), *Encyklopedia...op. cit.*, t. V, *Komisja Edukacji Narodowej*, s. 142; Cytat: *Król w 1773 r. powołał KEN, która uważana jest jako pierwszy w Europie organ państwowy o charakterze ministerstwa nauki i szkolnictwa. Komisja wprowadziła w szerokim wymiarze nauki ścisłe i przyrodnicze oraz ustaliła, że w szkołach średnich językiem nauczania będzie język polski, który zastąpi łacinę*.

65 Podwydziałowa Szkoła w Płocku organizacyjnie należała do Szkoły Wydziałowej Mazowieckiej w Warszawie, która z kolei podlegała Szkole Głównej Koronnej, tj. Akademii Krakowskiej.

legislacji utrudniła rozwój miast i całej gospodarki narodowej, ponadto w okresie późniejszym wypaczono zasady demokracji do takiego stopnia, że praktycznie każdy poseł mógł zerwać obrady sejmowe.

Spóźnione próby naprawy Rzeczypospolitej spotkały się z kontrakcją sąsiednich państw oraz z dużym niezadowoleniem źle wykształconych i egoistycznych mas szlacheckich, które w konfederacji barskiej (1768-1772)⁶⁶ zaprotestowały przeciwko reformom, rzekomo zagrażającym interesom państwa. Zbrojna „zawierucha barska” przetoczyła się przez wszystkie ziemie Rzeczypospolitej, w tym również przez Mazowsze Płockie (pod wodzą marszałka Karola Zakrzewskiego). Rzekomo patriotyczny zryw narodowy doprowadził do katastrofalnych skutków, spowodował wtargnięcie wojsk rosyjskich i doprowadził do pierwszego rozbioru Polski przez Rosję, Prusy i Austrię.

W celu ratowania Rzeczypospolitej przed upadkiem światła część obywateli pod patronatem króla uchwaliła przez Sejm Czteroletni (1788-1792)⁶⁷ w dniu 3 maja 1791 r. konstytucję 3 maja⁶⁸. Ta ustawa zasadnicza reformująca kraj powstała w warunkach zamachu stanu. Podstawowe jej postulaty to: 1/ zasada zwierzchności narodu; 2/ podział władzy na ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą; 3/ zniesienie odrębności Polski i Litwy; 4/ zasada dziedziczności tronu; 5/ likwidacja liberum veto⁶⁹ i konfederacji; 6/ nadanie mieszczanom nietykalności i prawo nabywania dóbr ziemskich; 7/ opieka prawa krajowego w stosunku do chłopów.

Rozpoczęto wdrażanie naprawy kraju we wszystkich prowincjach kraju, jednakże po roku w dniu 18 maja 1792 r. wojska rosyjskie weszły do Rzeczypospolitej, co doprowadziło do zwycięstwa przywódców konfederacji targowickiej, którzy negowali dzieło Sejmu Czteroletniego. W zaistniałej sytuacji król został zmuszony do przyjęcia postawy narzuconej przez konfederację. W związku z tym, że województwo płockie generalnie wspierało stronnictwo królewskie w reformowaniu kraju, władze targowickie wymusiły przystąpienie regionu płockiego do konfederacji. Nastąpiło to na zjeździe szlachty w dniu 9 sierpnia 1792 r.

W wyniku zakulisowych konszachtów pomiędzy Rosją i Prusami przystąpiono do II rozbioru Rzeczypospolitej. Kolejne daty dotyczące drugiego rozbioru kraju to: wręczenie w dniu 17 stycznia 1793 r. przez posła pruskiego królowi Stanisławowi Augustowi noty o wkroczeniu wojsk pruskich na

66 M. Pilikowski (red.), *Encyklopedia...op. cit.*, t. V, *Konfederacja barska*, s. 142; Cytat: *Konfederacja barska została zawiązana 29 II 1768 r. w Barze na Podolu pod hasłem obrony niepodległości i dotychczasowych przywilejów szlacheckich oraz próbom reformy kraju. Konfederacja ta wystąpiła przeciwko królowi Stanisławowi Augustowi, carskiej dominacji i próbom reformy ustroju, stanowiła w zasadzie wojnę domową oraz wojnę przeciwko wojskom rosyjskim.*

67 K. Kierejsza (red.), *Encyklopedia...op. cit.*, t. VIII, *Sejm Czteroletni*, s. 370; Cytat: *Sejm Czteroletni (Sejm Wielki): obradował w Warszawie od 6 X 1788 r. do 29 V 1792 r. Przywódcy: Stanisław Małachowski (marszałek sejmu), Ignacy Potocki, Hugo Kollątaj, Adam Kazimierz Czartoryski, Julian Ursyn Niemcewicz. Sejm przeprowadził strategiczne dla kraju reformy: uchwalił Konstytucję 3 maja, zadekretował 100-tysięczną armię, powołał Straż Praw i Komisję Obojga Narodów. Sejm wyzwolił nowe oświeceniowe przemiany w społeczeństwie Rzeczypospolitej. Osiągnięcia sejmu obalila konfederacja targowicka.*

68 Ibid., *Konstytucja 3 maja*, s. 162; Była drugą na świecie po konstytucji amerykańskiej, która wprowadzała trójpodział podział władz: ustawodawczą (dwuizbowy parlament), wykonawczą (Straż Praw) i sądowniczą. Należy odnotować, iż konstytucję poparła Szwecja i cesarz Austrii Leopold II.

69 M. Pilikowski (red.), *Encyklopedia...op. cit.*, t. V, *Liberum veto*, s. 373; Cytat: „*Liberum veto*” w języku łacińskim znaczy po polsku „nie pozwalam”. To sformułowanie dawało prawo do unieważnienia uchwał sejmowych przez jednego posła, co zazwyczaj powodowało automatycznie zerwanie sejmu. W Rzeczypospolitej w XVI i XVII w. wprowadzono zwyczaj jednomyślnego podejmowania decyzji sejmowych, co było jedną z głównych przyczyn braku reform w kraju i utraty niepodległości.

ziemie północnej Polski oraz 7 kwietnia 1793 r. – zajęcie przez Prusy 2/3 województwa płockiego wraz z Płockiem⁷⁰.

Płock po włączeniu do państwa polsko-litewskiego w 1495 r. do II rozbioru kraju przez 298 lat był administracyjną stolicą województwa płockiego. W tym okresie funkcję burmistrzów i prezydentów pełnili w latach m.in.: „*Jan s. Wita (1495, 1497-1498, 1499-1500, 1504-1505, 1514-1515), Jan zwany Czapnik (1502-1503, 1508-1509), Turecki Stanisław (1507-1508, 1510-1511), Czelestka Gołqb Jan (1512-1513), Maciej Olbracht (1516-1518, 1535-1536), Alantsse Jan h. Alant (1534-?), Raclaw Paweł (1533-1534, 1538-1539), Piotr zwany Nożownikiem (1545), Andrzej (1544/1545, 1548 i 1557), Wietrzych Piotr (1506-1507), Kuliński Wojciech h. Odrowąż (1550), Żochowski Paweł (1551-1552), Gaynowski Marcin (1579-1580), Baryczka Jakub (po 1584 r.), Starogrodzki Fabian (ok. 1770). Kolejni prezydenci: Jachimowicz Jan (1864-1870), Sikorski Antoni (w 1785)*”⁷¹.

Miasto w okresie zaborów

Wojny szwedzkie – druga i trzecia, poza ogromnymi zniszczeniami przyniosły rozkład życia gospodarczego i społecznego oraz wywołały katastrofalne osłabienie polityczne kraju. W efekcie tych procesów Rzeczypospolita Obojga Narodów została zepchnięta do roli przedmiotowej w stosunkach z ościennymi silnymi państwami, co następnie spowodowało dokonanie przez Rosję, Prusy i Austrię trzech rozbiorów Polski⁷² w latach: 1772⁷³, 1793⁷⁴ i 1795⁷⁵. Wybuch powstania kościuszkowskiego w 1794 r.⁷⁶ stworzył szanse na odzyskanie niepodległości i utraconych terytoriów w pierwszym i drugim

70 A. Zahorski, ks. M.M. Grzybowski, *Odbudowa Płocka w dobie saskiej i stanisławowskiej*, s. 185-222, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta w latach 1793-1945*, t. 2, red. M. Krajewski, Płock 2006.

71 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płock od A do Z...op. cit.*, *Burmistrzowie i burgrabioe w latach 1439-1793*, s. 419-421; Cytat: W okresie Rzeczypospolitej do 1793 r. funkcję burgrabioe (zarządców grodu/zamku) pełnili: *Jan zw. Sirożka (1439), Dłużniewski Andrzej (ok. 1514-1515), Młocki Piotr (1569), Gajewski Marcin (ok. 1612 r.), Leszczyński Jan (1613), Czachorowski Marcin (przed 1614 r.), Kędzierzyński Adam h. Jastrzębiec (1627 do co najmniej 1633), Pęszyński Tomasz h. Cholewa 1632), Petrykowski Wojciech (1662), Mlicki Piotr (1674), Męczyński Wojciech (1698), Kleniewski Antoni Wojciech h. Zagłoba (przed 1699 r.), Barcikowski Wojciech (1685, 1701), Kleniewski Walenty h. Zagłoba (1697, 1718), Sękowski Adam (1700), Dziwanowski Aleksander (przed 1703), Rościszewski Jan Zygmunt (1708-1713), Śniegocki Zygmunt h. Zagroba (1712), Mlicki Marcin Florian (1712), Umiński Jan (1713), Woźnicki Jan (1729), Unierzycki Tomasz (1756), Wieczfiński Jan (1781), Karwosiecki Aleksander h. Lubicz (1720), Karwosiecki Stanisław (1727 – do przed 1740), Jaroszewski Tomasz (1731), Jaroszewski (1732-1733), Jaroszewski Florian, Murzynowski Wojciech (po 1745), Grabia Jan h. Dolega (1749), Miłodroski Adam (1748-1765), Miszewski Antoni (1757), Gutowski Bartłomiej (1774), Cieśliński Łukasz h. Junosza (od 1776), Rudowski Piotr (1781), Łukowski Feliks (1791) i Krzywicki Franciszek (co najmniej 1793).*

72 K. Kierejsza (red.), *Encyklopedia...op. cit.*, t. VIII, *Rozbiory Polski: I, II i III* s. 243;

73 I rozbiór Rzeczypospolitej Polskiej (1772 r.) dokonały: Cesarstwo Rosyjskie, Królestwo Pruskie i Cesarstwo Austriackie. Podpisanie trzech traktatów rozbiorowych 5 VIII 1772 r. w Petersburgu.

74 II rozbiór Rzeczypospolitej Polskiej (1793 r.) dokonały: Cesarstwo Rosyjskie i Królestwo Pruskie. Konwencja podziałowa rosyjsko-pruska została podpisana 23 I 1773 r. Dokonanie II rozbioru oprostowały Szwecja i Austria, która w tym czasie zajęta była wojną z Francją.

75 III rozbiór Rzeczypospolitej Polskiej (1795 r.) dokonały: Cesarstwo Rosyjskie, Królestwo Pruskie i Cesarstwo Austriackie. Konwencja podziałowa rosyjsko-pruska-austriacka została zawarta 24 X 1795 r.

76 K. Kierejsza (red.), *Encyklopedia...op. cit.*, t. VII, *Powstanie kościuszkowskie*, s. 412; Cytat: *Powstanie kościuszkowskie przeciwko Rosji i Prusom (24 III – 16 XI 1794) spowodowane było II rozbiorem Rzeczypospolitej oraz rządom konfederacji targowickiej. Było to pierwsze wielkie powstanie narodu polskiego. W wyniku klęski powstania nastąpił III rozbiór RP i utrata niepodległości.*

rozbiórce Rzeczypospolitej, jednakże nie uchronił kraju przed klęską, jaką był trzeci rozbiór kraju w 1795 r.

W Płocku czasy utraty niepodległości Polski to okres od 1793 do 1918 r. Na okres ten składają się: lata zaboru pod panowaniem Prus (1793-1806); funkcjonowania miasta w czasie wojen napoleońskich w pierwszej połowie 1807 r. i w okresie Księstwa Warszawskiego (1807-1815); lata pod zaborem rosyjskim (1815-1915); lata pod okupacją niemiecką (1915-1918) – w czasie I wojny światowej.

W wyniku drugiego rozbioru Rzeczypospolitej większość województwa płockiego weszła w 1793 r. w skład nowo utworzonej prowincji Prus Południowych, stanowiących dwa departamenty poznański i piotrkowski. W celu usprawnienia zarządzania zdobytymi terenami powołano nowy trzeci departament z siedzibą w Płocku. Departament ten obejmował dawne województwo płockie i inowrocławskie, część brzeskiego i rawskiego oraz ziemię dobrzyńską. Władze pruskie rozpoczęły natychmiastową germanizację zdobytych terenów, równocześnie rozbudowały aparat fiskalny w celu zdobycia jak największych dochodów. Zaplanowano przekształcenie podupadłego Płocka, liczącego niewiele ponad dwa tysiące mieszkańców, w nowoczesne miasto germańskie.

Panowanie Królestwa Prus nad Mazowszem trwało do 1806 r. Płock w tym czasie był siedzibą urzędów pruskich: kamery, regencji oraz dyrekcji akcyzy i cła. W urzędach departamentu i magistracie pracowali głównie pruscy urzędnicy. Powołano urząd burmistrza policyjnego, którym w 1797 r. został Hennig. W tym okresie pozostało w magistracie tylko dwóch urzędników polskich: wiceburmistrz Piotr Jędrzejewicz i pisarz w archiwum Józef Jędrzejewicz, którego po śmierci zastąpił Dembowski⁷⁷.

W związku z kolejnymi zwycięstwami wojsk francuskich nad wojskami austriackimi i rosyjskimi, a następnie pokonanie w końcu 1806 r. Prus, cesarz Francji Napoleon I Bonaparte (1769-1821)⁷⁸ włączył utworzone w 1793 r. we Włoszech Legiony gen. Henryka Dąbrowskiego (1755-1818)⁷⁹ do swojej strategii w wojnach z krajami, które dokonały rozbioru Rzeczypospolitej. Wybuch powstania wielkopolskiego przeciwko Prusom zorganizowany w 1806 r. przez Henryka Dąbrowskiego i Józefa Wybickiego (1747-1822)⁸⁰ spowodował oswobodzenie Wielkopolski i stanowiło początek tworzenia Księstwa Warszawskiego.

Na mocy porozumienia podpisanego w dniu 7-9 lipca 1807 r. w Tylży nad Niemnem przez Napoleona Bonaparte, cesarza Rosji Aleksandra I Romanowa (1777-1825)⁸¹ i króla pruskiego Fryderyka Wilhelma III Hohenzollerna (1770-1840)⁸² powstało Księstwo Warszawskie. Władcą Księstwa z woli Napoleona Bonaparte został król Saksonii Fryderyk August III (1750–1827) z dynastii Wettynów. W skład Księstwa weszły ziemie II i III zaboru pruskiego (bez Gdańska i obwodu białostockiego). Powiększenie jego terytorium o tereny III rozbioru austriackiego nastąpiło w połowie września 1809 r. po zwycięskiej wojnie Francji i Księstwa Warszawskiego z Austrią. Księstwo Warszawskie stanowiło

77 M. Chudzyński, *Miasto pod pruskim panowaniem* s. 15-31, [w:] *Dzieje Płocka. Dzieje miasta w latach 1793-1945*, t. 2, red. M. Krajewski, Płock 2006.

78 E. Skalska (red.), *Encyklopedia...op. cit.*, t. VI, *Napoleon I*, s. 350;

79 M. Kwietniewska-Talarczyk (red.), *Encyklopedia...op. cit.*, t. I, *Dąbrowski Henryk*, s. 86;

80 K. Kierejsza (red.), *Encyklopedia...op. cit.*, t. X, *Wybicki Józef*, s. 274;

81 M. Kwietniewska-Talarczyk (red.), *Encyklopedia...op. cit.*, t. I, *Aleksander I Romanow*, s. 186

82 E. Skalska (red.), *Encyklopedia...op. cit.*, t. III, *Fryderyk Wilhelm III Hohenzollern*, s. 320-321;

namiastkę Polski. W rzeczywistości Księstwo podlegało Cesarstwu Francji, które traktowało ziemie polskie przede wszystkim jako spichlerz dla armii napoleońskiej i miejsce poboru rekruta.

Księstwo Warszawskie posiadało własny sejm, rząd i wojsko. Ustawa zasadnicza została podpisana w Dreźnie 22 lipca 1807 r. przez Napoleona I Bonaparte. Według ustaleń konstytucji⁸³ Księstwo Warszawskie było monarchią dziedziczną połączoną unią personalną z Saksonią. Wprowadzono trójpodział władzy, dwuizbowy sejm sprawował władzę ustawodawczą, natomiast monarcha – wykonawczą. Ponadto konstytucja zapewniała podstawowe prawa obywatelskie, równość wobec prawa, wolność i tolerancję religijną. Okres ten stanowi powiew idei oświeceniowych w zarządzaniu narodem. W księstwie utworzono sześć departamentów.

Departament płocki podzielono na sześć powiatów: lipnowski, wyszogrodzki, pułtuski, mławski, przasnyski i ostrołęcki. W okresie 1806-1807 organizatorem płockich władz departamentowych był Józef Wybicki, autor „Mazurka Dąbrowskiego”⁸⁴. Departamentem zawiadywał prefekt, natomiast podprefekt – powiatem. Funkcję prefekta pełnili: w 1807 r. Joachim Moszyński, w latach 1808-1813 Rajmund Rembieliński (1775-1841)⁸⁵, natomiast w okresie 1813-1815 Antoni Sumiński i Paweł Gostkowski. Po przejściu władzy nad miastem od władz pruskich płocka kamera została przemianowana na Izbę Najwyższą Administracji Wojenno-Ekonomicznej. Prezesem Izby został Aleksander Zieliński⁸⁶ a dyrektorem – generał major pospolitego ruszenia Hieronim Ciemniwski. Dotychczasową płocką Regencję (z czasów pruskich) przemianowano na Izbę Sprawiedliwości, jej prezesem został podkomorzy różański Mikołaj Glinka⁸⁷. Burmistrzem miasta stojącym na czele gminy miejskiej w latach 1807-1810 został Piotr Jędrzejewicz (były wiceburmistrz z czasów pruskich), po nim funkcję tę przejął Jan Betcher (1810-1815)⁸⁸. W składzie Rady Miasta znaleźli się: Franciszek Budziszewski (sekretarz), Regner (kwatremistrz i kasjer), Kalinowski, Trotz, Karszowiecki, Tomasz Jędrzejewicz, Neufeld, Szymon Dobrowolski, Bonifacy Bethier, Waygoldt i Józef Wołowski.

Po klęsce Napoleona pod Moskwą w 1812 r. wojska rosyjskie 5 lutego 1813 r. zajęły Płock okupując go do czerwca 1815 r.⁸⁹ Po przegranej wojnie Cesarstwa Francji z koalicją ówczesnych mocarstw europejskich, w wyniku ustaleń kongresu wiedeńskiego⁹⁰ w dniu 3 maja 1815 r. rozwiązano struktury państwowe Księstwa Warszawskiego i utworzono z większości jego terytoriów Królestwo Polskie z szeroką autonomią, złączone z Rosją unią personalną i wspólną polityką zagraniczną.

83 M. Pilikowski (red.), *Encyklopedia...op. cit.*, t. V, *Konstytucja Królestwa Polskiego*, s. 162;

84 Hymn narodowy

85 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płock od A do Z...op. cit.*, *Rembieliński Rajmund*, s. 436-437; W 1913 r. R. Rembieliński został mianowany prezesem Komisji Województwa Mazowieckiego.

86 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płocczanie znani i nieznan*, Płock 2007, t. 2, *Zieliński Aleksander*, s. 725.

87 M. Chudzyński, *Miasto w okresie wojen napoleońskich*, s. 36-37, [w:] *Dzieje Płocka. Dzieje miasta w latach 1793-1945*, t. 2, red. M. Krajewski.

88 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płocczanie znani i nieznan*, Płock 2002, t. 1, *Betcher Jan von*, s. 46.

89 M. Chudzyński, *W czasach Księstwa Warszawskiego*, s. 43-46, [w:] *Dzieje Płocka. Dzieje miasta w latach 1793-1945*, t. 2, red. M. Krajewski.

90 M. Pilikowski (red.), *Encyklopedia...op. cit.*, t. V, *Kongres wiedeński*, s. 152; Cytat: *W trakcie obrad kongresu wiedeńskiego (IX 1814 – VI 1815) przedstawiciele państw zwycięskiej koalicji anty-napoleońskiej (Anglia, Rosja, Austria i Francja) wyznaczyli ramy życia Europy przez następne 100 lat i m.in. postanowili: przywrócić władzę monarchom pozbawionych tronu przez Napoleona, przywrócić w miarę możliwości dawne granice państwowe i tradycyjne prawa. W sprawach narodu polskiego zapadły decyzje utworzenia: Królestwa Polskiego (związanego z Cesarstwem Rosyjskim), Wielkiego Księstwa Poznańskiego (w granicach Królestwa Pruskiego) i Rzeczypospolitej Krakowskiej (pod nadzorem trzech państw rozbiorowych).*

Konstytucja dla Królestwa⁹¹ została nadana przez cara Aleksandra I w dniu 27 listopada 1815 r., wprowadzała trójpodział władzy i gwarantowała podstawowe prawa obywatelskie. Królestwo Kongresowe („Kongresówka”) posiadało własny sejm, rząd i wojsko, w urzędach i szkołach obowiązywał język polski. W wyniku ustaleń na kongresie wiedeńskim Wielkopolska została przekształcona w Wielkie Księstwo Poznańskie, które zostało włączone do Królestwa Prus.

W okresie stulecia zaboru rosyjskiego wszyscy ówczesni władcy Rosji byli tytułarnie królami Polski. Z tolerancyjnej postawy w stosunku do polskiego społeczeństwa wykazał się tylko cesarz Aleksander I⁹², który m.in. umożliwił bezkolizyjne przekształcenie się struktur państwowych i wojskowych Księstwa Warszawskiego – w struktury Królestwa Polskiego. W okresie jego panowania książę Adam Jerzy Czartoryski⁹³ pełnił w latach 1804–1806 funkcję ministra spraw zagranicznych Imperium Rosyjskiego. Pierwszym namiestnikiem „Kongresówki” został generał napoleoński Józef Zajączek (1752-1826)⁹⁴. Na mocy postanowienia Aleksandra I z 16 stycznia 1916 r. departamenty z okresu Księstwa Warszawskiego zostały zastąpione województwami (bez zmian terytorialnych).

Płock ponownie został siedzibą władz wojewódzkim, tj. Komisji Wojewódzkiej⁹⁵, Rady Wojewódzkiej, Komisji Obwodowej i Sądów, Sądu Kryminalnego, Sądu Pokoju oraz Trybunału Cywilnego. Województwa zostały podzielone na obwody i powiaty, które z czasem przestały być jednostkami administracyjnymi, spełniały tylko funkcje okręgów wyborczych i sądowych. Na miejsce dotychczasowego powiatu wyszogrodzkiego utworzono ponownie powiat płocki. W latach 1815-1830 pod kierownictwem byłego generała napoleońskiego prezesa Komisji Województwa Płockiego Floriana Kobylińskiego (1774-1843)⁹⁶ rozpoczął się niespotykany dotąd w Płocku rozwój gospodarczy, którego wynikiem było wzmożone budownictwo⁹⁷.

W związku z postępującym procesem nieprzestrzegania w Królestwie Kongresowym konstytucji przez władze rosyjskie i nasilaniem procesów rusyfikacyjnych wybuchły przeciwko caratowi dwa powstania: listopadowe (1830-1831)⁹⁸ i styczniowe (1861-1864)⁹⁹. Po przegranych powstaniach następcy Aleksandra I prowadzili politykę ucisku narodowego i wzmożonej rusyfikacji. W 1832 r. cesarz Mikołaj I Romanow

91 Ibid., *Konstytucja Księstwa Warszawskiego*, s. 162;

92 https://pl.wikipedia.org/wiki/Aleksander_I_cesarz_Rosji. *Aleksander I Romanow (1777-1825), były imperator Wszechrosji, cesarz Rosji od 1801, wielki książę Finlandii – od 1809, król Polski – od 1815, starszy brat księcia Konstantego oraz Mikołaja, swojego następcy na tronie Cesarstwa Rosyjskiego*.

93 https://pl.wikipedia.org/wiki/Adam_Jerzy_Czartoryski. *Książę Adam Jerzy Czartoryski (1770-1861) – polski mąż stanu, minister spraw zagranicznych Imperium Rosyjskiego w latach 1804–1806, wiceprezes Rządu Tymczasowego Królestwa Polskiego w 1815 r., senator-wojewoda Królestwa Polskiego (1815), prezes Rządu Narodowego Królestwa Polskiego (1831), prezes Senatu, pisarz, poeta, mecenas sztuki i kultury, założyciel politycznego obozu konserwatywno-liberalnego na emigracji w Paryżu – „Hotel Lambert”*.

94 Władze w „Kongresówce”: namiestnicy cesarza Rosji w początkowym okresie: gen. Józef Zajączek (1816-1826), feldmarszałek Iwan Paskiewicz (1832-1856). Gubernatorzy: Klemens Rutkowski (1837-1847), Lutke, Stanisław Mackiewicz, major Marek Albertow (1852-1857), Ignacy Bońkowski (1857-1861), gen. Egeniusz Roźnow (1861-1862), Iwan Ponomariew (1862 r.), Dominik Dziwanowski (1862-?).

95 Funkcje związane z tytułem wojewody w I RP przeszły w Królestwie Polskim zaboru rosyjskiego na prezesa Komisji Wojewódzkiej. Pierwszym prezesem Komisji Wojewódzkiej w Płocku został we wrześniu 1816 r. gen. Florian Kobyliński, który tę funkcję sprawował do 1834 r. (z wyłączeniem okresu powstania listopadowego, gdy prezesem był Michał Małowski, dotychczasowy delegat rady obywatelskiej. W latach 1834-1837 funkcję prezesa Komisji Województwa Płockiego pełnił Aleksy Bołgowski.

96 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Kobyliński Florian*, s. 237; W. Robak, *Generał Florian Kobyliński i jego ostatni zajazd na Litwie*, s. 79-84, [w:] *Płock historiami ludzi opisany*.

97 M. Chudzyński, *W początkach Królestwa Polskiego (1815-1830)*, s. 47-50, [w:] *Dzieje Płocka. Dzieje miasta w latach 1793-1945*, t. 2, red. M. Krajewski.

(1796-1855)¹⁰⁰ unieważnił konstytucję z 1815 r. i wprowadził Statut Organiczny dla Królestwa Polskiego, który zawieszał demokratyczne paragrafy poprzedniej ustawy zasadniczej i umożliwiał bezwzględną rusyfikację ludności.

W powstaniu listopadowym udział płocczan był stosunkowo nieduży. Należy jednakże odnotować, że w grupie spiskowców Szkoły Podchorążych Piechoty w Warszawie szturmujących Belweder był wychowanek Szkoły Wojewódzkiej Płockiej Ludwik Orpiszewski (1810-1875)¹⁰¹. Poparcie dla powstania w Płocku sprowadzało się głównie do naboru do wojska polskiego oraz zbierania ofiar pieniężnych i w naturze. Po powstaniu styczniowym w pamięci mieszkańców Płocka pozostała tragiczna próba zdobycia odwachu oraz bohaterska działalność i śmierć naczelnika powstania w województwie płockim gen. Zygmunta Padlewskiego (1836-1863)¹⁰², jak również patriotyczna postawa niepodległościowego działacza, spolonizowanego Niemca, Edwarda Jurgensa (1824-1863)¹⁰³. W Płocku odbyło się ostatnie posiedzenie powstańczego Sejmu Polskiego, którego uczestnicy wyemigrowali następnie z kraju. Znaczna część powstańców wyemigrowała do krajów Europy Zachodniej.

Odwetem władz carskich za wywołanie i uczestnictwo w powstaniach były masowe aresztowania, konfiskata majątków, zsyłka na tereny Syberii, wysokie kary odosobnienia więziennego oraz kary śmierci. W 1851 r. zniesiono granicę celną między Królestwem Kongresowym i Cesarstwem Rosyjskim. Nazwę Królestwo Polskie zastąpiono Krajem Nadwiślańskim.

Na początku drugiej połowy XIX w. w Płocku, będącym siedzibą guberni płockiej, funkcjonowały instytucje: administracyjne, wojskowe, sądownicze, skarbowe, wyznaniowe, szkolne i inne. Według wykazu pt. „*Opis Płocka z 1859 r.*”¹⁰⁴ w mieście znajdowały się: „*więzienie, cztery areszty, szpital Świętej Trójcy, szpital św. Aleksego, przytulki dla starców i kalek, ochronki dla dzieci, cztery apteki prywatne, drukarnia, zakład fotograficzny, sześć cukierni, pięć kawiarni, 62 szynki wódek i piwa, 16 traktierni, 12 zajazdów, 38 jatek, dwie łazienki zimowe, dwie letnie oraz trzy parnie*”.

Szkolnictwo polskie w okresie zaborów związane było z aktualną polityką zaborców w stosunku polskiej ludności. Po przejściu ziem polskich przez Prusy władze państwowe przejęły od proboszczów szkoły parafialne, których głównym zadaniem w nowej sytuacji politycznej miała być germanizacja polskiej prowincji. W Płocku w okresie zaboru pruskiego sześcioklasowa Podwydziałowa Szkoła z czasów Komisji Edukacji Narodowej działająca w gmachu pojezuickim uzyskała nową nazwę – Gimnazjum Akademickie. Wraz z utworzeniem Księstwa Warszawskiego została ona przemianowana na Szkołę Departamentową Płocką. Szkoła ta w Królestwie Polskim początkowo funkcjonowała jako

98 K. Kierejsza (red.), *Encyklopedia...op. cit.*, t. VII, *Powstanie listopadowe*, s. 412-413; Powstanie listopadowe ludności Królestwa Polskiego przeciwko Cesarstwu Rosji (29 XI 1830 – X 1831) w wyniku klęski spowodowało ograniczenie autonomii Królestwa i wzmożone represje oraz wymarsz z kraju większości polskich oddziałów zbrojnych wraz kierownictwem cywilnym powstania (tzw. Wielka Emigracja).

99 Ibid., *Powstanie styczniowe*, s. 413; Cytat: *Powstanie styczniowe w Królestwie Kongresowym i w innych ziemiach zaboru rosyjskiego przeciwko Rosji carskiej (22 I 1863 – jesień 1864 r.)*. Było to najdłuższe powstanie narodowe i objęło oprócz Królestwa Polskiego, Litwę, Białoruś i część Ukrainy. Klęska powstania spowodowała likwidację odrębności Królestwa Polskiego, nasilenie rusyfikacji oraz masowe represje w stosunku do powstańców (kary śmierci, więzienia i zesłania na Sybir).

100 E. Skalska (red.), *Encyklopedia...op. cit.*, t. VI, *Mikołaj I Romanow*, s. 225;

101 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płocczanie znani i nieznan*, Płock 2002, t. 1, *Orpiszewski Ludwik*, s. 445.

102 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płock od A do Z...op. cit.*, *Padlewski Zygmunt*, s. 354-356.

103 Ibid., *Jurgens Edward*, s. 207-208.

104 A. M. Stogowska, *Życie społeczno-gospodarcze Płocka w latach 1793-1918*, s. 137-198, [w:] *Dzieje Płocka. Dzieje miasta w latach 1793-1945*, t. 2, red., M. Krajewski, Płock 2006, s. 169.

Szkoła Wojewódzka, później Gimnazjum Wojewódzkie, a od 1837 r. uzyskała nazwę Gimnazjum Gubernialne, z czasem – Gimnazjum Gubernialne Męskie. W gronie znanych nauczycieli w Szkole Departamentowej był m.in. ks. Wojciech Anzelm Szwejkowski (1773-1838)¹⁰⁵.

W latach 1815-1830 utworzono w Płocku trzy szkoły elementarne męskie dla dzieci szlachty, urzędników i rzemieślników. Jednym z celów tych szkół było przygotowanie młodzieży do podjęcia nauki w Szkole Wojewódzkiej. W 1824 r. powstała szkoła niedzielno-rzemieślnicza, która poza nauką zawodu spełniała również funkcję pośrednią pomiędzy szkołami elementarnymi i średnimi.

W końcu lat 20. XIX w. w mieście funkcjonowały pensje dla dziewcząt oraz szkoły żeńskie niższe, natomiast w 1833 r. powstała pierwsza szkoła żeńska na poziomie szkoły średniej. W przededniu powstania styczniowego w roku szkolnym 1859/1860 czynne były szkoły: Seminarium Duchowne, Gimnazjum Gubernialne, Szkoła Realna Agronomiczna, szkoła elementarna rządowa katolicka, szkoła elementarna rządowa ewangelicka, szkoła rzemieślnicza niedzielna, szkoły prywatne elementarne wyższe: męska i żeńska, szkoły prywatne elementarne niższe: dwie męskie i trzy żeńskie, kilka szkół elementarnych niższych dla starozakonnych, szkoła dla dziewcząt przy szpitalu Św. Trójcy i szkoła dla młodych przestępców przy więzieniu¹⁰⁶.

Od roku szkolnego 1868/1869 język rosyjski obowiązywał jako wykładowy w szkołach średnich, natomiast od 1885 r. dotyczyło to również szkół ludowych. Należy przypomnieć, że już w 1844 r. gubernator Królestwa Polskiego wydał zarządzenie o wprowadzeniu języka rosyjskiego jako urzędowego w szkołach, urzędach i sklepach.

W drugiej połowie XIX w. szkoły elementarne rządowe zaczęto nazywać początkowymi. W 1872 r. siostry z domu Linde: Julia (zm. 1909 r.)¹⁰⁷ Cecylia Gościcka (zm. 1912 r.)¹⁰⁸ i Maria Folkershamowa założyły 4-klasową szkołę żeńską, stanowiącą etap przejściowy między szkołą o stopniu podstawowym i średnim. W 1887 r. powstała miejska szkoła czteroklasowa dla chłopców. Poza szkołami rządowymi zakładano szkoły prywatne początkowe, oddzielnie dla młodzieży męskiej i żeńskiej. W 1868 r. powołano stowarzyszenie „Talmud Tora”, które zajęło się nadzorem nad żydowskim szkolnictwem religijnym, natomiast w 1909 r. powołano „Żydowskie Towarzystwo Szkoły Kooperacyjnej”, zajmujące się zakładaniem żydowskich szkół męskich i żeńskich.

W wyniku masowych działań rewolucyjno-narodowych w latach 1905-1906¹⁰⁹ społeczeństwo wywalczyło pewną liberalizację w działalności gospodarczej oraz zgodę na powrót języka polskiego w szkolnictwie średnim. W 1906 r. powołano „Koło Polskiej Macierzy Szkolnej”, które po roku władze rosyjskie rozwiązały. W 1907 r. powstało „Stowarzyszenie Szkoła Średnia”, które przejęło nadzór nad powołaną w 1906 r. szkołą średnią z wykładowym językiem polskim. Stowarzyszenie to w 1913 r. wybudowało nowy gmach szkolny przy ul. 3 Maja 4 (obecnie Liceum Ogólnokształcące im. Władysława Jagiełły). Natomiast „Stowarzyszenie Szkoły Udziałowej” powołało na bazie siedmioklasowej szkoły żeńskiej Wandy Thun-Mazaraki (1873-1964)¹¹⁰ – szkołę żeńską z językiem polskim, w której w roku dyrektorką została Marcelina Rościszewska (1875-1948)¹¹¹.

105 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płocczanie znani i nieznani*, Płock 2002, t. 1, *Szwejkowski Wojciech Anzelm*, s. 588; W 1817 r. został pierwszym rektorem Uniwersytetu Warszawskiego.

106 S. Kostanecki, *Płock 1830-1864...*, s. 312.

107 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płocczanie znani i nieznani...op. cit.*, t. 1, *Linde Julia*, s. 347.

108 A. M. Stogowska, *Życie społeczno-gospodarcze Płocka w latach 1793-1918...op. cit.*, *Linde Cecylia*, s. 347.

109 K. Kierejsza (red.), *Encyklopedia...op. cit.*, t. VIII, *Rewolucja 1907-1907*, s. 193.

110 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płocczanie znani i nieznani...op. cit.*, t. 1, *Thun-Mazaraki Wanada*, s. 603.

111 Ibid., *Marcelina Rościszewska*, s. 515.

Szybki rozwój szkolnictwa początkowego nastąpił w Płocku w okresie I wojny światowej w latach 1915-1918 w czasie okupacji niemieckiej. Na przełomie 1915 i 1916 r. z inicjatywy Leona Dorobka (1884-1940)¹¹² w Płocku rozpoczął działalność Polski Związek Nauczycielski, który od 1916 r. występował pod nazwą Zrzeszenie Nauczycieli Ziemi Płockiej. W 1916 r. powstało również Stowarzyszenie „7-klasowa Szkoła Średnia Żeńska”, które w roku następnym w oparciu o funkcjonujące od 1906 r. Gimnazjum Żeńskie utworzyło II Gimnazjum Żeńskie im. Adama Mickiewicza.

W roku szkolnym 1909/1910 w I Gimnazjum Polskim powstało Koło Przyrodniczo-Krajoznawcze, któremu przewodniczył Stefan Staszewski. Początkiem płockiego harcerstwa było utworzenie końca 1912 r. przez uczniów tego gimnazjum zastępu skautowego „Orłów”, w którym zastępowym został Stefan Staszewski, a jego zastępcą poeta Władysław Broniewski. W 1913 r. w Płocku powstały trzy drużyny męskie skautów, w 1914 r. utworzono drużynę żeńską, a w 1915 r. – powstała kolejna drużyna męska¹¹³.

Pogłębiająca się społeczna świadomość ważności wiedzy historycznej o Płocku i regionie płockim w historii Polski spowodowała powołanie w 1820 r. Towarzystwa Naukowego¹¹⁴ przy Szkole Wojewódzkiej w Płocku. W następnym roku powstały przy Towarzystwie: Biblioteka Publiczna oraz Muzeum Publiczne i Szkolne Województwa Płockiego. Głównym inicjatorem i organizatorem powołania Towarzystwa, Biblioteki i Muzeum był rektor Szkoły Wojewódzkiej Kajetan Morykoni (1774-1830)¹¹⁵.

Pierwszy prezes Towarzystwa Naukowego w Płocku biskup płocki Adam Michał Prażmowski (1764-1836)¹¹⁶ był inicjatorem przeprowadzenia wykopalisk w obrębie katedry płockiej w poszukiwaniu szczątków władców kraju, książąt mazowieckich i płockich, jak również budowy w 1815 r. w kaplicy królewskiej pomnika – grobowca Władysława Hermana i Bolesława Krzywoustego¹¹⁷. W pierwszym okresie istnienia Towarzystwa najbardziej aktywnym merytorycznie członkiem był prezes Trybunału Płockiego Wincenty Hipolit Gawarecki (1788-1852)¹¹⁸. Działalność pierwszego etapu Towarzystwa zakończyła się wraz z wybuchem powstania listopadowego w 1830 r.

Początki czasopiśmiennictwa płockiego związane są z działalnością publiczną prefekta Rajmunda Rembielińskiego, który w Księstwie Warszawskim w 1810 r. rozpoczął drukowanie¹¹⁹ lokalnej gazety urzędowej „Dziennik Departamentowy Płocki”. W późniejszym okresie gazeta ta zmieniała nazwę. Płocka prasa oddziaływała informacyjnie i kulturotwórczo na mieszkańców. Wśród tytułów wychodzących w XIX w. należy wymienić: „Goniec Płocki”, „Korespondent Płocki”, „Echa Płockie i Łomżyńskie”. Od 1904 r. ukazywało się pismo „Echa Płockie i Włocławskie”. Od 1906 r.

112 Ibid., *Dorobek Leon*, s. 130-131.

113, Ibid., *Staszewski Stefan*, s. 564.

114 M. Chudzyński, *180 lat Towarzystwa Naukowego Płockiego w służbie regionu i kraju*, „Notatki Płockie” 2000, nr 2/183, s. 11-13; cytaty Statutu Towarzystwa: *Towarzystwo za główny cel staranności postanawia zebrać i i opisać dokładny obraz Województwa Płockiego. /.../ ma gromadzić wiadomości wyjaśniające pomniki dziejów Narodowych. Opisywać rzeczy godniejsze uwagi. Wystawiać we wszystkich względach potrzeby województwa, dla polepszenia bytu mieszkańców.*

115 A. J Papierowski, J. Stefański, *Płock od A do Z, Morykoni Kajetan*, s. 327-328.

116 Ibid., *Prażmowski Adam Michał*, s. 67-69.

117 Ibid., *Groby władców Polski*, s. 172.

118 Ibid., *Gawarecki Wincenty Hipolit*, s. 162-163.

119 Ibid., *Drukarstwo*, s. 140-141.

zaczęto wydawać trzy tygodniki: „Płocczanin” „Mazur” i „Miesięcznik Pasternski Płocki”. W latach 1908-1914 ukazywał się „Głos Płocki”¹²⁰.

Na przełomie XIX i XX w. pomimo niesprzyjających warunków politycznych w Płocku wytworzyła się atmosfera tworzenia różnych stowarzyszeń i organizacji społecznych, obywatelskich, kulturalnych, zawodowych, sportowych i charytatywnych. W 1869 r. zorganizowano jedną z pierwszych w kraju organizacji spółdzielczych – Towarzystwo Spożywcze i Kasa Pożyczkowa Zgoda. Później powstały kolejne stowarzyszenia i organizacje: Płockie Towarzystwo Lekarskie (1872), Ochotnicza Straż Ogniowa (1874), Klub Kupiecki (1876), Towarzystwo Dobroczynności (1881), Płockie Towarzystwo Wioślarskie (1885), Towarzystwo Kredytowe Miejskie (1886), Towarzystwo Kredytowe Ziemskie (1897), Towarzystwo Muzyczne (1900). Z inicjatywy Aleksandra Macieszy (1875-1945)¹²¹ w 1907 r. nastąpiła reaktywacja Towarzystwa Naukowego w Płocku oraz biblioteki, która powstała głównie w wyniku darowizny rodziny Zielińskich ze Skępego¹²². W 1913 r. powołano Towarzystwo Techników w Płocku.

W trakcie działań wojennych rosyjsko-niemieckich w okresie I wojny światowej w dniu 15 lutego 1915 r. armia niemiecka zajęła Płock i miasto pod ich okupacją pozostało do końca wojny. Społeczeństwo polskie zaczęło się aktywizować politycznie i brało aktywny udział w wydarzeniach będących wyrazem dążeń niepodległościowych. W celu przygotowania społeczeństwa do walki zbrojnej Polska Organizacja Wojskowa¹²³, która wcześniej prowadziła działalność przeciwko Rosji, w nowej sytuacji występowała przeciwko Niemcom.

W wyniku ogłoszenia przez monarchów Niemiec i Austro-Węgier w dniu 5 listopada 1916 r. tzw. aktu niepodległości dla Królestwa Polskiego – społeczeństwo Płocka podobnie jak całego Królestwa podzieliło się na zwolenników państw centralnych (aktywistów) i zwolenników Rosji carskiej (pasywistów). W tym okresie funkcję gubernatora pełnił Freiherr von Wangenheim. W celu uwiarygodnienia swych intencji władze niemieckie wprowadziły w Kongresówce samorząd miejski i powiatowy oraz oddały stronie polskiej sprawy oświaty i szkolnictwa. W styczniu 1917 r. odbyły się wybory do Rady Miejskiej, przewodniczącym został dr Aleksander Maciesza. Wieczorem 11 listopada 1918 r. pod naporem licznych mieszkańców wojsko niemieckie zostawiło uzbrojenie i opuściło miasto¹²⁴.

W czasach zaboru rosyjskiego w okresie od 1815 r. do 1918 r. w Królestwie Kongresowym zarządzali Płockiem w określonych latach m.in.: prezydent Jan Betcher (1815-1832), prezydent Augustyn Zaleszczyński (1832-1845)¹²⁵, prezydent Andrzej Borodzicz (1845-1848), Aleksander Roman (1848-1854), prezydent Sylwester Stróżewski (1854-1857), p. o. prezydent Antoni Boglewski (1858-

120 Ibid., *Prasa płocka w latach 1810-1995*, s. 410-419.

121 Ibid., *Maciesza Aleksander Bolesław*, s. 297-298.

122 Ibid., Zieliński Gustaw h. Świnka, s. 566 i Zieliński Gustaw (wnuk), s. 567.

123 K. Kierejsza (red.), *Encyklopedia...op. cit.*, t. VII, *Polska Organizacja Wojskowa*, s. 367. POW była tajną organizacją zbrojną utworzoną w Królestwie Polskim od sierpnia 1914 r. z inicjatywy Józefa Piłsudskiego.

124 M. Chudzyński, *Płock w okresie walk o wyzwolenie narodowe 1793-1918*, s. 15-136, [w:] *Dzieje Płocka. Dzieje miasta w latach 1793-1945*, t. 2, (red) M. Krajewski, Płock 2006.

125 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płocczanie znani i nieznan...op. cit.*, t. 1, *Zaleszczyński Augustyn*, s. 657-658.

1864), Jan Ptaszyński (1864-1867), Jachimowicz (1869-1870)¹²⁶, Osip Widuliński (1879), Sergiusz Fiedorow (1880-1883)¹²⁷, prezydent Sztorzicki (1883-1886), prezydent – kapitan Stiepan J. Alferow (1886-1888), prezydent – sztabskapitan Aleksander M. Szpilitow (1894-1898), prezydent Kazimierz Kuhn (? – do VI 1915).

W latach okupacji niemieckiej w czasie I wojny światowej miastem zarządzali: I burmistrz Wartze (13 IX 1915 do połowy V 1917), II burmistrz Ernest Lemberg (od 13 IX 1915 do 1816), Knoblauch – landrat (od 1 VII 1917 do 11 XI 1918 r.) oraz przewodniczący Rady Miejskiej dr Aleksander Maciesza (od I 1917 r. do 11 XI 1918 r.).

W 1900 r. Płock liczył 25,7 tys. obywateli, zaś obszar miasta wynosił 1678 ha. Okres XIX w. i początek XX w. zapisał się jako okres sukcesywnego rozwoju Płocka. W Płocku w chwili rozpoczęcia I wojny światowej w 1914 r. mieszkało prawie 30 tys. mieszkańców.

Miasto w okresie II Rzeczypospolitej Polskiej

Po zakończeniu pierwszej wojny światowej (1914-1918) w dniu 11 listopada 1918 r. powstała Rzeczpospolita Polska (obecnie popularnie nazywana II RP)¹²⁸. W wyniku ustaleń traktatu wersalskiego¹²⁹ w granicach Polski znalazła się część terenów dawnej Rzeczypospolitej („Kongresówka” jak i inne ziemie zabrane), które znalazły się w granicach Niemiec, Austro-Węgier i Rosji. Pierwsze lata istnienia II RP upłynęły pod znakiem konfliktów zbrojnych i zaciętych walk o przyszłe granice oraz strategicznej wojny polsko-bolszewickiej, która zdecydowała o utrzymaniu odzyskanej niepodległości. W początkach swej nowej państwowości Polska znalazła się w konflikcie zbrojnym z Niemcami, Ukraińcami, Litwinami i Rosjanami. Kolejne wojny to: powstanie wielkopolskie przeciwko Niemcom (1918-1919)¹³⁰, walki polsko-ukraińskie o Galicję (1918-1919)¹³¹, trzy powstania śląskie przeciwko Niemcom (1919-1921)¹³² oraz najważniejsze starcie zbrojne z bolszewicką Rosją (1919-1921)¹³³.

126 Ibid., *Jachimowicz Jan*, s. 224.inne

127 Ibid., *Fiedorow Sergiusz*, s. 152.

128 E. Skalska (red.), *Encyklopedia...op. cit.*, t. III, *Druga Rzeczpospolita*, s. 25.

129 K. Kierejsza (red.), *Encyklopedia...op. cit.*, t. IX, *Traktat wersalski*, s. 406; Układ pokojowy kończący I wojnę światową podpisany 28 VI 1919 r. w Wersalu przez państwa koalicyjne i pokonane Niemcy.

130 Ibid., *Powstanie wielkopolskie 1918-1919*, s. 414; Powstanie wielkopolskie (27 XII 1918 – 16 II 1919) stanowiło zryw zbrojny polskiej ludności przeciwko Niemcom o powrót do Polski ziem zaboru pruskiego. W wyniku tego zwycięskiego powstania obszar Wielkopolski został włączony w skład odrodzonej Polski.

131 K. Kierejsza (red.), *Encyklopedia...op. cit.*, t. X, *Wojna polsko-ukraińska*, s. 233; Cytat: *Wojna w okresie od 1 XI 1918 r. do VI 1919 r. jako konflikt zbrojny o Lwów i Galicję Wschodnią zakończona I IX 1919 r. rozejmem z przewodniczącym rządu Ukraińskiej Republiki Ludowej, w którym ustalono Zbrucz jako granicę polsko-ukraińską po zakończeniu działań wojennych. Rada Najwyższa Ligi Narodów podjęła decyzję o przekazanie Galicji Wschodniej pod administrację polską.*

132 K. Kierejsza (red.), *Encyklopedia...op. cit.*, t. IX, *Powstanie wielkopolskie 1918-1919*, s. 411-412; Cytat: *Powstania śląskie 1919-1921, trzy zrywy narodowo-wyzwoleńcze Polaków na Górnym Śląsku przeciwko Niemcom o przyłączenie Górnego Śląska i Opolszczyzny do Polski: I powstanie (17-26 VIII 1919), II powstanie (19-28 VIII 1920), III powstanie (2/3 V – 5 VII 1921). W wyniku walk powstańczych i ustaleń Komisji Międzysojuszniczej Rada Ligi Narodów dokonała w dniu 12 X 1921 r. podziału obszaru plebiscytowego. 2/3 obszaru spornego pozostało w Niemczech, natomiast 1/3 została przekazana Polsce wraz z głównymi ośrodkami przemysłowymi Górnego Śląska (Katowice, Chorzów, Rybnik, Tarnowskie Góry).*

133 K. Kierejsza (red.), *Encyklopedia...op. cit.*, t. X, *Wojna polsko-bolszewicka*, s. 232; Konflikt zbrojny między Polską a sowiecką Rosją przebiegał od II 1919 r. do III 1921 r., w okresie formowania polskiej państwowości po 123 latach niewoli i zdecydował o losie kraju. Cytat: *W początkowym okresie formowania się państwa wojska polskie zajęły Wileńszczyznę,*

I wojna światowa w znacznej części przebiegała na polskich ziemiach i spowodowała duże zniszczenia, zaś polscy rekruci walczyli w armiach trzech zaborców: niemieckiej, rosyjskiej i austriackiej, przy czym często z konieczności występowali przeciwko sobie. Pozytywnym elementem tego światowego konfliktu było odzyskanie po 123 latach niewoli niepodległości i przeszkolenie bojowe przyszłych polskich żołnierzy, co m.in. umożliwiło pokonanie bolszewików w 1920 r. W Płocku w tej ważnej wojnie dla kraju i Europy poza wojskiem liczącą rolę odegrała ludność cywilna, w tym młodzież harcerska. Nowe państwo polskie powstało na terenach w znacznej części zniszczonych i w warunkach wojny trwającej dłużej niż w innych krajach europejskich.

W wyniku podziału ziem polskich między trzech zaborców, poszczególne części kraju rozwijały się niezależnie od siebie, stąd wytworzyły się wieloaspektowe różnice, odmienne standardy społeczno-kulturalne, a nawet inna mentalność mieszkańców¹³⁴. Polska w okresie dwudziestolecia międzywojennego ogromnym wysiłkiem scementowała kraj złożony z terytoriów należących do trzech państw zaborczych o różnych systemach administracyjno-prawnych, w których zamieszkiwała duża liczba obywateli różnych narodowości i wyznań. Na ówczesną złą koniunkturę gospodarczą Polski wpływało historyczne zapóźnienie ekonomiczne większości terenów dawnych zaborów, bojkot gospodarczy ze strony Rzeszy Niemieckiej, jak również ogromny światowy kryzys gospodarczy (1929-1934), który szczególnie odczuły kraje o niskim poziomie rozwoju przemysłowego.

II RP była republiką, początkowo rządzoną w sposób demokratyczny, od zamachu stanu w maju 1926 r.¹³⁵ była państwem dążącym ku autorytaryzmowi. Po uzyskaniu niepodległości tymczasowa Uchwała Sejmu Ustawodawczego z 20 lutego 1919 r. utworzyła parlamentowo-demokratyczne podstawy ustroju politycznego w Polsce (tzw. „konstytucja mała”)¹³⁶. W dniu 17 marca 1921 została uchwalona demokratyczna ustawa – konstytucja marcowa¹³⁷, która przyjęła zasady: zwierzchnictwa narodu, demokracji przedstawicielskiej, trójpodział władzy, państwa liberalnego i rządów parlamentarno-gabinetowych. Natomiast uchwalona w dniu 23 kwietnia 1935 r. konstytucja tzw. „kwietniowa”¹³⁸ ustanowiła: system prezydencki, czyniła najważniejszym organem w kraju prezydenta i podlegający mu rząd, równocześnie ograniczała rolę sejmu i senatu. Ta ustawa zasadnicza zawierała elementy autorytarne.

Mińszczyznę, Polesie i Podole. W kolejnych fazach tej wojny 25 IV 1920 r. wojska polskie i ukraińskie wyzwoliły Kijów. Kontrofensywa sowiecka spowodowała utratę tych ziem oraz w dniach 13-15 sierpnia 1920 zagrożenie Warszawy. Wygrana przez polskie wojska bitwa warszawska zmusiła bolszewików do odwrotu i rozmów pokojowych w Mińsku w sierpniu 1920 r. Zgodnie z traktatem pokojowym w Rydze z 17 III 1921 r. ustalono granice pomiędzy Polską a sowiecką Rosją, ok. 250 km na wschód od dzisiejszej wschodniej granicy Polski (zblizzone do linii frontu w latach 1915-1916 pomiędzy wojskami rosyjskimi oraz niemieckimi i austriackimi).

134 Pszczółkowski M., *Architektura Włocławka w latach 1918-1939*, Włocławek-Łódź 2019, s. 64-65; Cytat: *Różnice w systemach prawnych zmuszały młode państwo polskie do rozwiązań kompromisowych czy wręcz hybrydowych; tak np. strukturę samorządu terytorialnego przyjęto z Prus, sądownictwo administracyjne działało według wzorów austriackich, natomiast działalność Najwyższej Izby Kontroli była wzorowana na państwowej kontroli rosyjskiej.*

135 W dniach 12-15 maja 1926 r. został dokonany zamach stanu przez marszałka Józefa Piłsudskiego. Powodem zamachu była pogarszająca się sytuacja polityczna i gospodarcza kraju, zaś bezpośrednią przyczyną – seria kryzysów gabinetowych w latach 1925-1926.

136 M. Pilikowski (red.), *Encyklopedia...op. cit.*, t. V, *Konstytucja mała – 1919 r.*, s. 163.

137 Ibid., *Konstytucja marcowa – 1921 r.*, s. 163.

138 Ibid., *Konstytucja kwietniowa – 1935 r.*, s. 162-163.

W okresie dwudziestolecia międzywojennego Płock funkcjonował jako miasto garnizonowe, w którym stacjonowały dwie jednostki wojskowe: 4. pułk strzelców konnych i 8. pułk artylerii lekkiej¹³⁹.

Małe fabryczki maszyn i narzędzi rolniczych, młyny, olejarnie, cegielnie i tartaki z drugiej połowy XIX w. pracowały głównie dla potrzeb miejscowego rynku¹⁴⁰, jednakże nie były w stanie zmniejszyć ogromnego ówczesnego bezrobocia. W 1923 r. wieś Radziwie znajdująca się po drugiej stronie Wisły została przyłączona do Płocka. W 1924 r. dzielnica Radziwie uzyskała połączenie kolejowe z Kutnem. W tej dzielnicy w 1929 r. uruchomiono elektrownię oraz zbudowano stocznię rzeczną. W 1936 r. na terenie sąsiadującej z Płockiem wsi Kostrogaj powstała duża i nowoczesna rzeźnia, składająca się z hal ubojowych i kotłowni. Najważniejszą inwestycją tego okresu było wybudowanie w przededniu II wojny światowej mostu drogowo-kolejowego.

W mieście było pięć hoteli: „Warszawski” (ul. Kolegialna), „Polski” (ul. Kolegialna), „Angielski” (róg Tumskiej i Sienkiewicza), „Poznański” (róg Bielskiej i Zduńskiej) i „Amerykański” (róg Sienkiewicza i Bielskiej)¹⁴¹.

Szkolnictwo i oświata w Polsce po okresie zaborów było w stanie krytycznym, tylko ok. 47% dzieci uczęszczało do szkół, które w większości były szkołami jednoklasowymi (92%). W celu zapewnienia młodzieży bezpłatnej szkoły¹⁴² w dniu 7 lutego 1919 r. wydany został „Dekret o obowiązku szkolnym”. Kompleksowa reforma szkolna nastąpiła po uchwaleniu w 1932 r. ustawy, która wprowadziła trzy różne stopnie organizacyjne szkół podstawowych z najwyższą klasą siódmą¹⁴³.

W latach dwudziestolecia międzywojennego w Płocku poza szkołami podstawowymi działały: cztery gimnazja ogólnokształcące, w tym jedno żydowskie; dwa seminaria nauczycielskie; trzy średnie szkoły zawodowe; szkoła organistowska oraz Seminarium Duchowne, które uzyskało prawa wyższej uczelni. W ramach szkolnictwa powszechnego funkcjonowało dziesięć państwowych szkół powszechnych, trzy prywatne szkoły (Wernikowej¹⁴⁴, H. Szczycińskiej¹⁴⁵ i A. Wiśniewskiej), jedna szkoła prowadzona przez siostry Mariawitki oraz jedna żydowska szkoła religijna męska im. Isoda Tora¹⁴⁶.

139 M. Trubas, *Płocki garnizon Wojska Polskiego w latach 1918-1939*, Warszawa 2008.

140 J. Szczepański, *Problemy społeczno-gospodarcze Płocka...op. cit.*, s. 595; Cytaty: *Największym zakładem przemysłowym Płocka była Fabryka Maszyn i Narzędzi Rolniczych M. S. Sarny, założona w 1870 r. Fabryka mieściła się przy ulicy Sienkiewicza, Królewieckiej i Bielskiej i w 1921 r. zatrudniała 92 robotników. /.../ Innymi dużymi zakładami przemysłowymi Płocka były fabryki maszyn i narzędzi rolniczych: Marquliesia (w 1921 r. – 65 robotników), „Jedność i Praca” (15 robotników), Suskiego (13 robotników), Urbańskiego (7 robotników). /.../ Podobnie jak, w czasach carskich, w Płocku nadal były czynne młyny, tartaki, cegielnie, olejarnie, kaszarnie. Na uwagę zasługiwał młyn automatyczny – „Królewiecki” W. Wolkogonieczko i A. Jachno, parowy tartak Wacława Kamińskiego, założony 1929 r. na Radziwiu oraz cegielnia Miączyńskiego. W Płocku była także jedna z najstarszych na Mazowszu fabryk mydlarskich, należąca do Schrottera.*

141 J. Szczepański, *Problemy społeczno-gospodarcze Płocka w okresie międzywojennym*, s. 597, [w:] *Dzieje Płocka. Dzieje miasta w latach 1793-1945*, red. M. Krajewski, Płock 2006.

142 *Ustawa o zakładaniu i utrzymywaniu publicznych szkół powszechnych*, Dz.U. 1922, nr 18, poz. 143.

143 B. Konarska-Pabiniak, *Szkolnictwo płockie w dwudziestoleciu międzywojennym*, s. 695-715, [w:] *Dzieje Płocka. Dzieje miasta w latach 1793-1945*, t. 2, red. M. Krajewski, Płock 2006, s. 695; Cytat: *jednym z najważniejszych zadań będzie stworzenie powszechnej, świeckiej, bezpłatnej szkoły, jednakowo dostępnej dla wszystkich bez względu na stan majątkowy.*

144 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płocczanie znani i nieznani*, Płock 2007, t. 2, *Wernik Halina*, s. 667.

145 *Ibid.*, *Szczyńska Halina*, s. 609.

146 B. Konarska-Pabiniak, *Szkolnictwo płockie w dwudziestoleciu międzywojennym...op. cit.*, s. 698.

W tym okresie aktywnie kontynuowało swą działalność Towarzystwo Naukowe z wieloletnim prezesem Aleksandrem Macieszą, który tę funkcję sprawował od 1907 r. do 1939 r.¹⁴⁷ W latach 1931-1939 działał Klub Artystyczny Płocczan (KAP)¹⁴⁸, którego prezesem był adwokat, znawca sztuki, erudyta i literat Kazimierz Mayzner (1883-1951)¹⁴⁹. Ponadto życie kulturalne ogniskowało się wokół Teatru Miejskiego, Domu Ludowego, Muzeum Diecezjalnego, Muzeum i Biblioteki im. Zielińskich przy TNP oraz Klubu Akcji Katolickiej. Równocześnie w czasach międzywojennych zaktywizowała się prasa lokalna¹⁵⁰. W wyniku powszechnego obowiązku edukacji¹⁵¹ i rosnącej emancypacji kobiet duże zmiany nastąpiły w obyczajach, stylu życia, potrzebach kulturalnych i bytowych znacznej części Płocczan. Z uwagi na niesprzyjające czynniki gospodarcze następowało ogromne rozwarstwienie społeczne.

Pierwszy powszechny spis ludności z 1921 r. wykazał 25,8 tys. mieszkańców Płocka, w tym: katolików – 67,6%, wyznawców religii mojżeszowej – 28,2%, wyznania ewangelicko-augsburskiego – 1,7%, wyznania prawosławnego – 1,2%, wyznania mariawickiego – 1,2%, bezwyznaniowych – 0,1%. W wyborach do sejmu w 1922 r. uczestniczyło 67,5% płocczan uprawnionych do głosowania. Uzyskano następujące wyniki głosowania: centroprawica Chrześcijański Związek Jedności Narodowej – 48,3%, Żydowski Blok Mniejszości Narodowych – 20,0%, PPS – 16,6%, Komitet ZPMiW – 6,1%, Narodowe Zjednoczenie Ludowe – 2,8%, Unia Narodowo-Państwowa – 2,1%, Bund – 1,7%, NPR – 1,7%, Poalej Syjon – 0,6%, PSL „Wyzwolenie” – 0,1%. Według spisu z 1929 r. miasto liczyło – 32,9 tys. osób, zaś w 1938 r. – 33,8 tys. osób¹⁵².

W okresie II RP Płock pełnił funkcję miasta powiatowego w województwie warszawskim. Pod względem liczby mieszkańców, jak i potencjału gospodarczego zajmował w województwie trzecie miejsce po Warszawie i bliskim Włocławku, którego liczba mieszkańców w dwudziestoleciu międzywojennym wzrosła prawie dwukrotnie (z 38,9 tys. w 1918 r. do 66,7 tys. w 1939 r.).

Płock w przeciwieństwie do Włocławka nie posiadał dogodnych połączeń drogowych i kolejowych z resztą kraju. Władze miejskie w tym okresie funkcjonowały w warunkach ogromnych trudności ekonomicznych. Dla rozbudowy i uprzemysłowienia miasta niezbędna była intensywna budowa powiązań komunikacyjnych z pozostałymi dzielnicami kraju. Ogromny wysiłek gospodarczy związany z zakończeniem w 1938 r. budowy największego w kraju mostu drogowo-kolejowego oraz włączeniem Płocka do krajowej sieci kolejowej i wybudowanie największego w kraju portu rzeczno (1937 r.) nie zdążyły zaowocować efektami ekonomicznym z uwagi na rozpoczęcie przez hitlerowskie Niemcy w dniu 1 września 1939 r. II wojny światowej.

147 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płock od A do Z...* op. cit., Towarzystwo Naukowe Płockie, s. 501-502.

148 Ibid., *Klub Artystyczny Płocczan*, s. 231-235.

149 Ibid., Mayzner Kazimierz, s. 231-235.

150 J. Notkowski, *Przedmowa*, s. 7-12, [w:] *Płocczanie znani i nieznani*, A. J. Papierowski, J. Stefański, Płock 2002, s. 9.; Cytat: *Ogółem w czasach międzywojennych w Płocku wychodziły 104 pisma – 99 polskich i 5 żydowskich. Oprócz 11 dzienników (m.in. „Kurier Polski”, „Dziennik Płocki”, „Głos Mazowiecki”, „Kurier Mazowiecki”) ukazywały się liczne periodyki społeczno-polityczne różnej orientacji oraz czasopisma kościelne i religijno-społeczne, szkolne, pedagogiczne i społeczno-wychowawcze, samorządowe i regionalistyczne.*

151 *Ustawa o budowie publicznych szkół powszechnych*, Dz.U. 1922, nr 18, poz. 144.

152 J. Szczepański, *Życie polityczne Płocka w okresie międzywojennym*, s. 455-506, [w:] *Dzieje Płocka*, t. 2, s. 472.

W latach 1918-1919 był burmistrzem miasta był Aleksander Maciesza. Funkcję prezydenta Płocka w kolejnych latach dwudziestolecia międzywojennego pełnili: Antoni Michalski (1919-1926)¹⁵³, Stefan Zbrożyna (1926-1929)¹⁵⁴, Aleksander Jerzy Albrecht (1929-1930)¹⁵⁵, Adam Ostaszewski (1930-1934)¹⁵⁶, Romuald Chmielewski (1934-1935)¹⁵⁷, Stanisław Wasiak (1935-1939)¹⁵⁸, Zygmunt Jędrzejewski (7 IX 1939 – 4 X 1939).

W wyniku napaści na Polskę w dniu 1 września 1939 r. niemieckiego Wehrmachtu, a następnie 17 września tego roku – radzieckiej Armii Czerwonej, kraj kolejny raz znalazł się w niewoli sąsiednich mocarstw. Należy jednakże zaznaczyć, że nazwa Rzeczypospolita Polska funkcjonowała od uzyskania niepodległości w 1918 r. – do 1945 r., tj. do wycofania uznania rządu Polski na emigracji przez USA, ZSRR i Wielką Brytanię. W okresie drugiej wojny światowej Polska utraciła ok. 6 mln. obywateli, przy czym w Płocku liczba mieszkańców zmniejszyła się w okresie pięcioletniej okupacji z 33,8 tys. do 22,3 tys. (zginęło bądź zostało zamordowanych 34% ludności, tj. 1,5 tys. mieszkańców)¹⁵⁹. Po krótkotrwałej działalności prezydenta w okresie niewoli hitlerowskiej miastem zawiadywał prezydent Julian Sachs (4 X 1939 – 10 X 1939)¹⁶⁰ a następnie niemiecki burmistrz Schwanke (od 1940 r. do 20 I 1945 r.)¹⁶¹.

Miasto w okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej

W 1945 r. w wyniku ustaleń trzech przywódców koalicji antyhitlerowskiej (USA, ZSRR i Wielkiej Brytanii) na konferencjach: jałtańskiej z 4-11 lutego 1945 r.¹⁶² i poczdamskiej z 17 lipca – 2 sierpnia 1945 r.¹⁶³ – powstało niesuwerenne państwo polskie. Polska Rzeczypospolita Ludowa (PRL) została podporządkowana politycznie i gospodarczo powojennemu mocarstwu Związkowi Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR), które narzuciło władzom krajowym „socjalistyczny” ustrój polityczny i gospodarczy. Duże zmiany polskich granic spowodowały masową repatriację ludności z dawnych terenów wschodnich na odzyskane tereny zachodnie.

153 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płocczanie znani i nieznani...op. cit.*, t. 1, Michalski Antoni, s. 396-397.

154 Ibid., *Zbrożyna Stefan*, s. 665.

155 Ibid., *Albrecht Aleksander Jerzy*, s. 24.

156 Ibid., *Ostaszewski Adam*, s. 231-235.

157 Ibid., *Chmielewski Romuald*, s. 95.

158 Ibid., *Wasiak Stanisław*, s. 620.

159 Ibid., *Martyrologia Płocczan*, s. 312-313.

160 Ibid., *Sachs Juliusz*, s. 528.

161 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płock od A do Z...op. cit.*, burmistrzowie, burgrabiowie i przewodniczący Rady Miejskiej w latach 1793-1945, s. 420-421.

162 M. Pilikowski (red.), *Encyklopedia...op. cit.*, t. V, Konferencja w Jałcie, s. 145; Cytat: *Na konferencji w Jałcie w dniach 4-11 II 1945 r. szefowie rządów mocarstw sprzymierzonych, tzw. „wielkiej trójki” – przywódcy ZSRR, Wielkiej Brytanii i USA ustalili decyzje dotyczące zakończenia II wojny światowej i nowego porządku politycznego. Postanowiono podzielenie Niemiec na strefy okupacyjne oraz przekazanie rządowi sowieckiemu wyłączność na wpływy w państwach Europy Środkowo-wschodniej, w których jednakże należało przeprowadzić wolne wybory. W sprawie Polski ustalono granicę wschodnią – wzdłuż linii Curzona z 1919 r. (czyli potwierdzono zabór Kresów Wschodnich przez ZSRR z 1939 r.) oraz przyjęto ustanowienie Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej.*

163 Ibid., *Konferencja w Poczdamie*, s. 145;

W końcowym okresie II wojny światowej Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego (PKWN)¹⁶⁴ ogłosił 22 lipca 1944 r. w Chełmie odezwę nazwaną „Manifestem lipcowym”¹⁶⁵. Odezwa ta m.in.: negowała legalność rządu Rzeczypospolitej Polskiej na uchodźstwie oraz narzucała władzę państwową przekazać Krajowej Radzie Narodowej (KRN)¹⁶⁶. W dniu 19 lutego 1947 r. została uchwalona ustawa konstytucyjna¹⁶⁷ o ustroju i zakresie działania najwyższych organów RP (oparta na Manifestie PKWN i nowo-wprowadzanym ustawodawstwie wzorowanym na ustroju ZSRR).

W początkowym okresie PRL funkcjonowały główne partie: Polska Partia Robotnicza, Polska Partia Socjalistyczna, Polskie Stronnictwo Ludowe, Stronnictwo Narodowe, Stronnictwo Pracy, Polskie Stronnictwo Ludowe – Wola Ludu. W 1946 r. partie lewicowe utworzyły tzw. Blok Demokratyczny, mający na celu przeprowadzenie referendum i eliminację PSL oraz wymuszenie hegemonicznej roli PPR. W dniu 15 grudnia 1948 r. w wyniku zjednoczenia PPR i PPS powstała Polska Zjednoczona Partia Robotnicza (PZPR), natomiast w dniu 29 listopada 1949 r. nastąpiło zjednoczenie ruchu ludowego i powstanie Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego (ZSL). Ostatecznie ukształtował się system polityczny, w którym PZPR została partią kierowniczą a stronnictwami sojusznikami: ZSL i Stronnictwo Demokratyczne (SD)¹⁶⁸. W praktyce w kraju funkcjonował system jednopartyjny.

Ustawa sejmowa z dnia 20 marca 1950 r. o terenowych organach jednolitej władzy państwowej doprowadziła do zniesienia jednostek samorządu terytorialnego i przekazania ich kompetencji terenowym radom narodowym i ich organom wykonawczym.

Uchwała Sejmu Ustawodawczego z 22 lipca 1952 r.¹⁶⁹ (tzw. konstytucja lipcowa) postanawiała m. in. że: „Polska Rzeczypospolita Ludowa (PRL) jest republiką ludu pracującego; naczelnym organem władzy państwowej będzie jednoizbowy sejm i Rada Państwa jako kolegialna głowa państwa; naczelnym organem administracji państwowej będzie Rada Ministrów; terenowymi organami władzy państwowej będą rady narodowe”. Nowelizacja z 10 lutego 1976 r. konstytucji lipcowej przyniosła zapis o przewodniej roli PZPR w budowie socjalizmu oraz o umacnianiu przyjaźni i współpracy z ZSRR.

W ramach reformy administracyjnej kraju w latach 1972-1975 prezydenci miast od 1973 r. uzyskali władzę terenowych organów administracji państwowej. W związku z likwidacją w 1975 r. trójstopniowego podziału kraju na województwa, powiaty i gminy oraz utworzeniu nowych 49 województw (Płock ponownie został miastem wojewódzkim)¹⁷⁰. W lipcu 1983 r. ukazała się Ustawa o systemie rad narodowych i samorządu terytorialnego¹⁷¹, natomiast w kwietniu 1984 r. – Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie zasad organizacji i funkcjonowania terenowych organów administracji państwowej¹⁷².

164 K. Kierejsza (red.), *Encyklopedia...op. cit.*, t. VII, *Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego.*, s. 370; PKWN – polityczna instytucja powołana 21 lipca 1944 r. w Moskwie przez polskie organizacje prosowieckie.

165 E. Skalska (red.), *Encyklopedia...op. cit.*, t. VI, *Manifest PKWN*, s. 103-104.

166 M. Pilikowski (red.), *Encyklopedia...op. cit.*, t. V, *Krajowa Rada Narodowa*, s. 223; KRN – organ polityczny powołany 31 grudnia 1943 r. przez polskich komunistów wspieranych przez ZSRR.

167 Ibid., *Konstytucja PRL mała – 1947 r.*, s. 163.

168 https://pl.wikipedia.org/wiki/partie_polityczne_w_PRL.

169 M. Pilikowski (red.), *Encyklopedia...op. cit.*, t. V, *Konstytucja PRL lipcowa – 1952 r.*, s. 163.

170 *Ustawa z dnia 28 V 1975 r. o dwustopniowym podziale administracyjnym Państwa oraz o zmianie ustawy o radach narodowych* (Dz.U. 1975, nr 16, poz. 91).

171 *Ustawa z dnia 20 VII 1983 r. o systemie rad narodowych i samorządu terytorialnego* (Dz.U.1976, nr 31, poz. 135).

172 *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 12 IV 1984 r. w sprawie zasad organizacji i funkcjonowania urzędów terenowych organów administracji państwowej* (Dz.U.1984, nr 25, poz. 124).

W latach 1945-1974 Płock był miastem powiatowym w województwie warszawskim, natomiast w latach od 1975 r. do 1989 r. funkcjonował jako siedziba województwa płockiego¹⁷³. W końcu lat sześćdziesiątych podzielono miasto na 7 dzielnic statystycznych, w latach siedemdziesiątych – na 11 dzielnic, zaś w latach osiemdziesiątych – na 13 osiedli mieszkaniowych oraz 3 obszary przemysłowe: Petrochemia, Kostrogaj Przemysłowy oraz FMŻ (Kostogaj Południowy).

W związku ze stosunkowo małym zniszczeniem Płocka w czasie działań II wojny światowej, z wyjątkiem zburzenia dwóch mostów przez Wisłę, stoczni rzecznej, teatru miejskiego, dworca PKP i dzielnicy Radziwie, w pierwszym powojennym okresie skoncentrowano się na realizacji prac naprawczych i remontowych w budownictwie mieszkaniowym. W wyniku niskich temperatur w końcu wojny większość sanitarnych instalacji wewnętrznych uległa rozszczelnieniu.

Najważniejszym zadaniem było zapewnienie mieszkańcom wody i elektryczności oraz uruchomienie fabryk, szkół, szpitala i pozostałych obiektów użyteczności publicznej. W pierwszej kolejności uruchomiono elektrownię w Radziwiu i ujęcie wody Rybaki z Wisły. W końcu stycznia 1945 r. rozpoczęły działalność Płockie Wodociągi¹⁷⁴, w 1947 r. przeprowadzono modernizację i rozbudowę ujęcia wody Rybaki¹⁷⁵. W lutym 1945 r. reaktywowano energetykę płocką uruchamiając elektrownię w Radziwiu, w 1951 r. utworzono Zakład Sieci Energetycznych Płock. Most drogowo-kolejowy przez Wisłę odbudowano dopiero w 1950 r. Z uwagi na brak środków finansowych, technicznych i fachowych realizowano niewiele nowych inwestycji.

W 1948 r. oddano do eksploatacji przy Al. Jachowicza dworzec autobusowy dla komunikacji międzymiastowej i podmiejskiej. Przedwojenny zakład rzeźnia po połączeniu się z wytwórnią konserw przekształcił się w Płockie Zakłady Mięsne. Dwa odbudowane warsztaty stoczniowe zostały połączone w jedno przedsiębiorstwo, od 1951 r. działały pod nazwą Płockie Stocznie Rzeczne¹⁷⁶.

Po okresie początkowego zastoju gospodarczego miasto w latach 50. zaczęło się uprzemysławiać i rozbudowywać, podjęto m.in. decyzję o budowie nowej fabryki maszyn rolniczych w południowej części Kostrogaju w rejonie ul. Otolińskiej, tj. Fabryki Maszyn Żniwnych¹⁷⁷. Realizacja tej inwestycji w PRL rozciągnęła się na kilka etapów¹⁷⁸. W 1951 r. w wyniku połączenia Rejonowej Tuczarni Drobiu i Eksportowej Zbiornicy Jaj powstały Zakłady Jajczarsko-Drobiarskie. W 1953 r. przy nadbrzeżu portowym w Radziwiu wybudowany został dla Zakładów Zbożowo-Młynarskich elewator zbożowy z żelbetowymi silosami o przekroju kwadratowym, który w latach 1968-1970 został rozbudowany o nowe silosy o przekroju kołowym. Na przełomie lat 60. i 70. w nowej dzielnicy Kostrogaj Przemysłowy wybudowano m.in. Centralę Rybną, Płockie Zakłady Owocowo-Warzywne, Bazę Miejskiej Komunikacji Autobusowej oraz kompleks magazynów handlowych dla sieci sklepów Miejskiego Handlu Detalicznego (MHD), sklepów Spółdzielni Społem, itp.

173 W związku z ustawą sejmową o dwustopniowym podziale administracyjnym państwa z 28 maja 1975 r. , po 56 latach przerwy, z dniem 1 czerwca 1975 r. ponownie utworzono województwo płockie. W skład województwa płockiego weszły miasta: Płock, Kutno, Gostynin, Gąbin, Sierpc, Łęczycza, Krośnice, Żychlin i Wyszogród oraz 44 gminy. Podział kraju na 49 województw spowodował, że województwo płockie objęło swym zasięgiem tereny należące tradycyjnie do województwa rawskiego, później mazowieckiego, guberni warszawskiej, a także województwa warszawskiego i łódzkiego. Nowe województwo liczyło ponad 5 tys. km kw., mieszkało w nim ponad pół miliona mieszkańców.

174 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Wodociągi miejskie*, s. 532-533.

175 ks. M. M. Grzybowski, *Dzieje wodociągów i kanalizacji w Płocku 1892-1992*, Płock 1992.

176 B. Witkowski, *Piętnaście lat rozwoju Płockich Stoczni Rzecznych*, „Notatki Płockie” 1960 nr 2/16, s. 7-9.

177 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płock od A do Z, ...op. cit., Fabryka Maszyn Żniwnych*, s. 157-158; J. Stefański, *Dzieje Fabryki Maszyn Żniwnych w Płocku 1870-1977*, Płock 1986;

178 M. Woźniak, *Rozwój gospodarczy Płocka w latach 1945-1969*, Płock 1970.

Ogromne przyspieszenie w rozwoju miasta nastąpiło wraz z decyzją centralnych władz państwowych z końca 1959 r. o budowie w Płocku Mazowieckich Zakładów Rafineryjnych i Petrochemicznych. MZRiP w wyniku sukcesyjnej rozbudowy w okresie PRL – to duża liczba instalacji rafineryjnych i petrochemicznych z magazynami płynnych surowców oraz po przeróbce produktów płynnych i gazowych¹⁷⁹. MZRiP jako przedsiębiorstwo państwowe przed procesami restrukturyzującymi i prywatyzacyjnymi zatrudniało ponad 10 tys. pracowników.

Wcześniej powołano Przedsiębiorstwo Eksploatacji Rurociągu Naftowego Przyjaźń w Budowie (PERN)¹⁸⁰, podlegające początkowo Centrali Produktów Naftowych (CPN). Później PERN się usamodzielniał. W latach 1973-1976 wybudowano Zakłady Przemysłu Dziewiarskiego Cotex¹⁸¹ przy ul. Granicznej, które dosyć szybko znalazły rynki zbytu w kraju i zagranicą. Przedsiębiorstwo w latach świetności zatrudniało ponad 2000 pracowników, przede wszystkim kobiet. W 1974 r. oddano do eksploatacji oczyszczalnię ścieków w Maszewie, kolejna jej rozbudowa nastąpiła w 1986 r. W 1981 r. uruchomiono pierwsze ujęcia wód głębszych w Borowickach.

W zakresie szkolnictwa w okresie wczesnego PRL stosunkowo szybko wznowiono działalność szkół podstawowych i funkcjonowanie szkół średnich, tj. Liceum im. Marszałka Stanisława Małachowskiego¹⁸² i Liceum im. Władysława Jagiełły¹⁸³ oraz Szkoły Handlowej, stanowiącej kontynuację Szkoły Niedzielno-Handlowej z 1868 r. W początkowych latach powojennych wybudowano Technikum Mechanizacji Rolnictwa przy ul. Padlewskiego i kompleks Zasadniczej Szkoły Metalowej przy al. Kilińskiego.

W 1959 r. utworzono Studium Nauczycielskie. W latach 1962-1965 powstały nowe obiekty Technikum Ekonomicznego przy ul. Nowowiejskiego stanowiące kontynuację czteroletniego Gimnazjum Handlowego i dwuletniego Liceum Handlowego. Obecnie funkcjonuje jako Zespół Szkół Ekonomiczno-Kupieckich im. L. Krzywickiego. W połowie 1964 r. zakończono budowę Szkoły Rzemiosł Budowlanych Petrobudowy przy ul. Ignacego Mościckiego, obecnie Zespół Szkół Budowlanych Nr 1. W latach 1963-1965 wybudowano Technikum Chemiczne dla potrzeb MZRiP, które dziś po modernizacji funkcjonuje jako Zespół Szkół Centrum Szkoleniowe im. Ignacego Łukasiewicza. W 1970 r. uruchomiono III Ogólnokształcące Liceum im. Marii Dąbrowskiej przy ul. Łukasiewicza. W 1968 r. w Radziwiu przy ul. Kolejowej 6 Kuratorium utworzyło Technikum Budowlane i Zasadniczą Szkołę Budowlaną. W tymże roku w obiektach dawnej Szkoły Ochotniczych Hufców Pracy (OHP) przy ul. Zglenickiego w Płocku Białej utworzono kolejną Szkołę Budowlaną Petrobudowy (Zespół Szkół Budowlanych Nr 2)¹⁸⁴, która w okresie późniejszym zmieniła nazwę i profil nauki – „Kształtowanie Środowiska”.

179 B. Witkowski, *Mazowieckie Zakłady Rafineryjne i Petrochemiczne*, s. 208-216, [w:] *Dziesięć wieków Płocka...* op. cit.; W. A. Koński, *Płocka Petrochemia 1960-1985*, Płock 1986; A. Klocek, *Płocka Rafineria i Petrochemia w latach 1959-2000*, Płock 2010; W. Serafimowicz, B. Trębała, *Z dziejów budownictwa...* op. cit., s. 113-121, 171-173.

180 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płock od A do Z...* op. cit., *Przedsiębiorstwo Eksploatacji Rurociągu Naftowego Przyjaźń*, s. 421-422.

181 J. Stefański, *Powstanie i rozwój Zakładów Przemysłu Dziewiarskiego Cotex w Płocku (1973-1985)*, Płock 1985.

182 H. i S. Płuciennikowie, *Małachowianka. IX wieków płockiej szkoły. Liceum Ogólnokształcące im. Marszałka Stanisława Małachowskiego*, Płock 2005.

183 A. M. Stogowska (red.), *100 lat Jagiellonki. Z dziejów polskiej szkoły średniej w Płocku 1906-2006*, Płock 2006.

184 W. Serafimowicz, B. Trębała, *Z dziejów budownictwa...* op. cit., s. 316-322.

W roku akademickim 1967/1968 utworzono Filię Politechniki Warszawskiej¹⁸⁵. Filia początkowo funkcjonowała w obiekcie wybudowanym dla Technikum Elektrycznego przy Al. Jachowicza, później – od 1973 r. głównie w kompleksie Gmachu Głównego przy ul. Łukasiewicza¹⁸⁶. Nowy kompleks obiektów technikum elektrycznego powstał przy ul. Narodowych Sił Zbrojnych (szkoła przyjęło nazwę Technikum Elektryczne im. Marii Curie Skłodowskiej). W okresie PRL formy organizacyjne szkolnictwa powszechnego, średniego i wyższego były dostosowywane do aktualnych potrzeb, stąd szkoły pedagogiczne, mechaniczne, budowlane, chemiczne, elektryczne, medyczne, rolnicze, ekonomiczne i ogólne w różnych okresach przyjmowały różne nazwy (i numery).

W okresie PRL powstały liczne nowe instytucje kultury: Teatr Dramatyczny im. Jerzego Szaniawskiego¹⁸⁷, Miejska Biblioteka Publiczna¹⁸⁸, Biuro Wystaw Artystycznych (przekształcone w III RP w Płocką Galerię Sztuki)¹⁸⁹, Płocki Ośrodek Kultury i Sztuki, Młodzieżowy Dom Kultury¹⁹⁰, Spółdzielczy Dom Kultury, Harcerski Zespół Pieśni i Tańca „Dzieci Płocka”¹⁹¹, Płocka Grupa Plastyków „Rama 79”¹⁹², itp. Ponadto swoją działalność z okresu międzywojennego kontynuowały: Muzeum Mazowieckie¹⁹³, Muzeum Diecezjalne¹⁹⁴ i Towarzystwo Naukowe Płockie¹⁹⁵.

W prasie lokalnej¹⁹⁶ wśród wielu tytułów prasowych wyróżnił się „Tygodnik Płocki”, który w połowie lat 80. wydawał ok. 55 tys. egzemplarzy. Do grona wybitnych działaczy kultury w Płocku, którzy w okresie PRL zaistnieli na krajowej niwie zalicza się: muzykologa Wacława Lachmana¹⁹⁷, małżeństwo awangardowe w wielu dziedzinach sztuki – Franciszka i Stefana Themersonów¹⁹⁸, druha Wacława Milke (założyciela zespołu „Dzieci Płocka”) oraz urodzonych w Płocku: poetę Władysława Broniewskiego i aktorkę-piosenkarkę Mirę Zimińską-Sygietyńską.

Władze administracyjne m. Płock i województwa płockiego w okresie PRL:

W pierwszych dwóch latach PRL władzę w mieście sprawowali: przewodniczący konspiracyjnej Rady Miejskiej Franciszek Kozłowski (VIII 1944 – II 1945) i prezydent Franciszek Kozłowski (1945–1946). Od 1946 r. do 1972 r. funkcję przewodniczącego Prezydium Miejskiej Rady Narodowej pełnili:

185 Ibid., s. 324-332.

186 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płock od A do Z...op. cit., Politechnika Warszawska Szkoła Nauk Technicznych i Społecznych w Płocku*, s. 393-394.

187 Ibid., *Teatr Dramatyczny im. Jerzego Szaniawskiego*, s. 495-499.

188 Ibid., *Biblioteki w Płocku*, s. 37.

189 Ibid., *Płocka Galeria Sztuki*, s. 380-381.

190 Ibid., *Młodzieżowy Dom Kultury*, s. 324-326.

191 Ibid., *Harcerski Zespół Pieśni i Tańca „Dzieci Płocka” im. Druha Wacława Milke*, s. 179-180.

192 Ibid., *Płocka Grupa Plastyków „Rama 79”*, s. 381.

193 Ibid., *Muzeum Mazowieckie*, s. 332-333.

194 Ibid., *Muzeum Diecezjalne*, s. 333-336.

195 TNP jest jedną z trzech w kraju najstarszych regionalnych towarzystw naukowych ogólnych, z ogromnym dorobkiem dla miasta i regionu. W oparciu na liczne zbiory muzeum TNP powołano w 1949 r. Muzeum Mazowieckie w Płocku. Obecnie funkcjonujące przy TNP Archiwum i Biblioteka im. Zielińskich należą do najstarszych w kraju i największych na Mazowszu. TNP równocześnie odtwarza swoje zbiory muzealne (obecnie posiada liczące się kolekcje obrazów, rzeźb, medali i kolekcje grafik).

196 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Prasa płocka...*, s. 114-117, [w:] *Płock od A do Z... op. cit.*

197 Ibid., *Wacław Lachman*, s. 277; W. Robak, *Wacław Lachman – płocczanin, który rozspiewał całą Polskę*, s.133-142, [w:] *Płock historiami ludzi opisany, Płock ???*

198 Ibid., *Stefan Themerson (1910-1988)*, s. 500.

Stefan Pernej (1946-1948)¹⁹⁹, Alfred Giżyński (1946-1948)²⁰⁰, Stanisław Flaczyński (1949-1952)²⁰¹, Józef Chlebicki (1952-1960), Henryk Białczyński (1960-1965)²⁰², Robert Lipowski (1965-1967), Marian Woźniak (1967-1970)²⁰³, Kazimierz Janiak (1970-1972)²⁰⁴ i Zbigniew Hibner (1972)²⁰⁵. Natomiast funkcję prezydenta sprawowali: Zbigniew Hibner (9-15 XII 1972), Henryk Rybak (1973-1981)²⁰⁶, Janusz Majewski (1981-1986)²⁰⁷ i Marian Rodzeń (1986-1989)²⁰⁸. W okresie od 1975 r. do 1989 r. funkcję wojewody województwa płockiego pełnili: Kazimierz Janiak (1975-1977), Karol Gawłowski (1977-1980) i Antoni Bielak (1980-1989)²⁰⁹.

Kalendarium wydarzeń w Płocku w okresie PRL prezentują autorzy „*Z dziejów budownictwa Płocku*” (Płock 2008)²¹⁰ oraz autorzy wydawnictwa encyklopedycznego pt. *Płock od A do Z w tysiącletnich dziejach* (Płock 2010)²¹¹.

Miasto w okresie III Rzeczypospolitej Polskiej

W końcu 1989 r. po uzyskaniu niezależności i sukcesywnym tworzeniu się Rzeczypospolitej (III RP)²¹², wskutek rozpoczęcia przekształceń polityczno-ustrojowych polegających na wprowadzeniu pluralizmu politycznego i zasad demokratycznego państwa prawa, zmieniał się w kraju system ekonomiczny. Powstawały nowe realia społeczno-gospodarcze i prawno-własnościowe. W ramach reformy administracyjnej kraju, wprowadzonej ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym²¹³ oraz ustawą z dnia 22 marca 1990 r. o terenowych organach administracji ogólnej²¹⁴, utworzono dwa stopnie administracji terenowej: rządowy i samorządowy. O ile województwo było jednostką podziału terytorialnego dla wykonywania zadań administracji rządowej, to gmina stanowiła podstawową jednostkę samorządu terytorialnego.

Na podstawie ustaw z 1998 r., tj.: *Ustawy z 5 kwietnia o samorządzie powiatowym*²¹⁵ oraz *Ustawy z 24 lipca o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału terytorialnego państwa*²¹⁶ Płock

199 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płocczanie znani i nieznani...op. cit.*, t. 1, *Pernej Stefan (1901-1975)*, s. 463-464.

200 Ibid., *Giżyński Alfred*, s. 463-464.

201 Ibid., *Flaczyński Stanisław*, s. 157,

202 J. B. Nycek, *Noty biograficzne budowniczych Płocka: Białczyński Henryk*, s. 198, [w:] *Architektura Płocka i jej twórcy...op. cit.*

203 Ibid., *Woźniak Marian*, s. 233-234.

204 Ibid., *Janiak Kazimierz*, s. 208-209.

205 Ibid., *Hibner Zbigniew*, s. 207.

206 Ibid., *Rybak Henryk*, s. 225.

207 Ibid., *Majewski Janusz*, s. 217-218.

208 Ibid., *Rodzeń Marian*, s. 225.

209 Ibid., *Bielak Antoni*, s. 198.

210 E. Serafimowicz, *Kalendarium ważniejszych zdarzeń w historii płockiego budownictwa w latach 1945-2007*, s. 416-424, [w:] *Z dziejów budownictwa...op. cit.*

211 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Przegląd ważniejszych wydarzeń...*, s. 144-145.

212 K. Kierejsza (red.), *Encyklopedia...op. cit.*, t. VII, *Rzeczpospolita Polska*, s. 356-365.

213 *Ustawa z dnia 8 III 1990 r. o samorządzie gminnym*, *Dziennik Ustaw* (dalej Dz.U. 1990, nr 16, poz. 95 z późn. zm.).

214 *Ustawa z dnia 22 marca 1990 r. o terenowych organach administracji ogólnej* (Dz.U. 1990, nr 21, poz. 123).

215 *Ustawa z 5 kwietnia 1998 r. o samorządzie powiatowym* (Dz.U. 1998, nr 91, poz. 578 z późn. zm.); Powiat jest jednostką samorządu terytorialnego II stopnia.

216 *Ustawa z dnia z 24 lipca 1998 r. o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału terytorialnego państwa* (Dz.U. 1998, nr 96, poz. 603 z późn. zm.).

przestał być miastem wojewódzkim. Miasto od stycznia 1999 r. funkcjonuje jako gmina na prawach powiatu (należy do miast popularnie nazywanych „powiatami grodzkimi”²¹⁷. W Płocku znajduje się siedziba zarządu powiatu płockiego ze starostą na czele. Powiaty wykonują zadania publiczne o charakterze ponad gminnym.

W związku z przyjęciem reguł gospodarki rynkowej, upodmiotowieniu społeczności lokalnych oraz reaktywowaniu gminnej samorządności wypracowywano nowe metody planowania społeczno-gospodarczego oraz zarządzania, i to na wszystkich szczeblach struktur administracyjnych: na poziomie gminy, powiatu, województwa i kraju.

W dniu 17 października 1992 r. uchwalona została ustawa zasadnicza tzw. „mała konstytucja”²¹⁸, która określiła: wzajemne stosunki między władzą ustawodawczą i wykonawczą RP oraz dotyczyła samorządu terytorialnego. Wprowadziła system rządów mieszanych (parlamentarno-prezydenckich): powierzono władzę ustawodawczą sejmowi i senatowi; władzę wykonawczą – prezydentowi i rządowi; władzę sądowniczą – niezawisłym sądom. Po ośmiu latach prac przygotowawczych w dniu 2 kwietnia 1997 r. Zgromadzenie Narodowe uchwaliło nową konstytucję, którą naród zaakceptował w referendum 25 maja 1997 r., natomiast w życie weszła 17 października 1997 r.²¹⁹ Konstytucja ta zawiera: „założenia ustroju politycznego i gospodarczego; zasady parlamentarnej formy rządów; państwa prawa; społecznej gospodarki rynkowej; pluralizmu politycznego; reguluje relacje państwa z Kościołami i związkami wyznaniowymi; zgodnie z jej postanowieniami władza w państwie należy do narodu reprezentowanego w sejmie, senacie, samorządach terytorialnych i pracowniczych”. Ponadto w konstytucji potwierdzono podział władzy na ustawodawczą (sejm i senat), wykonawczą (prezydent i rząd) i sądowniczą; przyjęto też, że prezydent, rząd i parlament mają zrównoważoną pozycję w systemie władzy.

Dla zagwarantowania odzyskanej niepodległości i realizacji szybkiego rozwoju gospodarczego władze państwowe rozpoczęły działania w celu przystąpienia Polski do zachodnich struktur wojskowych i gospodarczych. W dniu 12 marca 1999 r. Polska została przyjęta do Paktu Północnoatlantyckiego (NATO)²²⁰ a 1 maja 2004 r. znalazła się w Unii Europejskiej²²¹.

W latach 1989-1998 Płock był miastem wojewódzkim, natomiast od 1999 r. funkcjonuje w województwie mazowieckim jako miasto na prawach powiatu. W dniu 7 maja 1991 r. Rada Miasta Płocka podjęła uchwałę o „Wielkim Reprezentacyjnym Herbie Płocka”²²².

217 D. Tarka, *Pozycja prawnoustrojowa prezydenta miasta na prawach powiatu na przykładzie Prezydenta Miasta Płocka*, „Notatki Płockie” 2019, nr 1, s. 37-46; Cytaty (s. 37-38): *Prawa powiatu przysługują miastom, które 31 XII 1998 r. liczyły więcej niż 100 000 mieszkańców, a także miastom, które z tym dniem przestały być siedzibami województw, chyba że na wniosek właściwej rady miejskiej odstąpiono od nadania miastu praw powiatu oraz tym, którym nadano status miasta na prawach powiatu przy dokonywaniu pierwszego podziału administracyjnego kraju na powiaty. Obecnie 66 miast ma status miast na prawach powiatu. W województwie mazowieckim funkcjonuje ich pięć, tj. Ostrołęka, Płock, Radom, Siedlce oraz Warszawa.*

218 M. Pilikowski (red.), *Encyklopedia...op. cit.*, t. V, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej mała – 1992 r.*, s. 163.

219 Ibid., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej – 1997 r.*, s. 163.

220 K. Kierejsza (red.), *Encyklopedia...op. cit.*, t. VII, *Pakt Północnoatlantycki*, s. 154; NATO (ang. *North Atlantic Treaty Organization*) jest sojuszem politycznym i wojskowym o charakterze obronnym, zawarty 4 IV 1949 r. Obecnie w skład NATO wchodzi 29 państw. Według art. 5 Traktatu, *atak na jednego lub więcej sojuszników będzie oznaczał atak na wszystkich członków Sojuszu.*

221 K. Kierejsza (red.), *Encyklopedia...op. cit.*, t. X, *Unia Europejska*, s. 57-58; Cytat: *UE stanowi związek 27 państw europejskich na powstały na mocy traktatu z Maastricht. Polska jest członkiem Unii Europejskiej od 1 maja 2004 na mocy Traktatu akcesyjnego podpisanego 16 kwietnia 2003 roku w Atenach.*

222 S. K. Kuczyński, *Wielki Herb Miasta Płocka* [w tym Uchwała Rady Miasta z dnia 7 maja 1991 r. w sprawie uchwalenia Wielkiego Reprezentacyjnego Herbu Płocka], „Notatki Płockie” 1991, nr 3/148, s. 21-24.

W związku z tym, że do końca 2014 r. obowiązywał w województwie mazowieckim podział statystyczny na pięć podregionów, Płock był włączony do podregionu ciechanowsko-płockiego²²³, natomiast od 2015 r., gdy funkcjonuje podział województwa na 8 podregionów – miasto statystycznie należy do podregionu płockiego. Płock aktualnie sąsiaduje z gminą wiejsko-miejską w Gąbinie oraz gminami wiejskimi w Słupnie, Łacku, Nowym Duninowie, Starej Białej i Radzanowie. Od 2016 r. miasto stanowi główną część Obszaru Funkcjonalnego Miasta Płocka (OFMP)²²⁴, obejmującego powiaty gostyniński, płocki i sierpecki, z partnerstwem gmin: Stara Biała, Nowy Duninów, Łack i Gąbin.

Pierwszą liczącą się inwestycją kapitału zagranicznego w Płocku była budowa i uruchomienie w sierpniu 1991 r. zakładów Levi Strauss Poland, które wyspecjalizowały się szyciu ubrań dzinsowych²²⁵. Przedsiębiorstwo Jajczarsko-Drobiarskie przekształciło się w 1991 r. w Płockie Zakłady Drobiarskie Sadrob SA²²⁶ i początkowo były liczącą się w kraju firmą w branży drobiarskiej. Niestety późniejsze uwarunkowania ekonomiczne w tej branży spowodowały utratę samodzielności spółki. Przestały też funkcjonować w Płocku pozostałe firmy sektora spożywczego, m.in. zakłady mięsne i zakłady owocowo-warzywne. Z dużych przemysłowych firm na początku 2002 r. upadłość ogłosiła dziewiarska spółka Cotex, natomiast na jesieni 2003 r. przestała funkcjonować Cukrownia w Borowiczkach²²⁷.

Fabryka Maszyn Żniwnych w nowej ekonomicznej rzeczywistości powołała spółkę „Bizon”, która jednakże w sytuacji braku krajowych zamówień i możliwości zakupów przez polskich rolników tanich częściowo wyeksploatowanych zagranicznych kombajnów, nie wytrzymała konkurencji z zagranicznymi firmami w tej branży. Obecnie na terenie po dawnej FMŻ działa międzynarodowa firma CNH Polska (maszyny rolnicze)²²⁸ oraz funkcjonują firmy przemysłowe, budowlane i produkcji materiałów budowlanych, w tym duże prywatne przedsiębiorstwo Budmat – Pokrycia Dachowe²²⁹. Dawna stocznia obecnie działa pod szyldem Centromost – Stocznia Rzeczna sp. z o.o.²³⁰

Specyficzne i zaskakujące reorganizacje w okresie III RP dotyczyły energetyki. W latach 1989-1993 Zakład Energetyczny Płock funkcjonował jako samodzielne przedsiębiorstwo państwowe. Następnie przedsiębiorstwo przekształcono w jednoosobową spółkę skarbu państwa o nazwie Zakład Energetyczny Płock SA. W końcu 1995 r. powstało 12 spółek z o. o. i spółka „matka”, tj. Holding – Zakład Energetyczny Płock SA (Holding ZEP). Z początkiem 2005 r. Holding ZEP wszedł w skład Koncernu Energetycznego Energa SA, od połowy lipca 2007 r. funkcjonował jako Energa-Operator Oddział w Płocku²³¹. Obecnie Energa Operator SA z siedzibą w Gdańsku – posiada oddziały w Gdańsku, Kaliszu, Koszalinie, Olsztynie, Płocku i Toruniu.

223 W ramach dostosowania prawa krajowego do prawa Unii Europejskiej Rada Ministrów RP wydała w dniu 13 VII 2000 r. *Rozporządzenie wprowadzające Nomenklaturę Jednostek Terytorialnych dla Celów Statystycznych (NTS)*.

224 *Plan inwestycyjny dla Subregionu Płockiego objętego OSI problemowym – Obszar Funkcjonalny Miasta Płocka*, Płock 2016, s. 8.

225 *Ibid.*, s. 209.

226 *Ibid.*, s. 208, 245.

227 I. Szychowski, *Cukrownia Borowiczki (1900-2000). Zarys dziejów*, Płock 2002.

228 W. Serafimowicz, B. Trębała, s. 207-208, 244-245.

229 *Ibid.*, s. 211.

230 *Ibid.*, s. 208, 245.

231 *Historia i współczesność elektroenergetyki na Mazowszu Północnym*, Praca zbiorowa, Płock 1998; J. B. Nycek (red.), *Z dziejów płockiej elektroenergetyki 1894-2019*, Płock 2019.

W północno-zachodniej części Płocka znajduje się obszar wielkoprzemysłowy. Na obszarze tym zlokalizowany jest głównie Zakład Produkcyjny Polskiego Koncernu Naftowego Spółki Akcyjnej (dawne MZRiP, później Petrochemia Płock SA)²³². W związku z połączeniem się w 1999 r. Petrochemii Płock SA z Centralą Produktów Naftowych (CPN) i utworzeniem Polskiego Koncernu Naftowego – rzeczywiste zarządzanie PKN Orlen SA z Płocka zostało przeniesione do Warszawy.

W okresie III RP w Zakładzie Produkcyjnym PKN Orlen powstały nowe instalacje petrochemiczne oraz zbudowano nowoczesną ekologiczną elektrociepłownię. W ramach kolejnej restrukturyzacji PKN Orlen powołał odrębne spółki specjalistyczne, z których największe to: Orlen Projekt²³³, Orlen Asfalty²³⁴ i Orlen Gaz. PERN Przyjaźń z początkiem 1999 r. przekształcił się w jednoosobową spółkę Skarbu Państwa²³⁵. Nastąpiło też połączenie z Operatorem Logistycznym Paliw Płynnych sp. z o.o.²³⁶.

Od marca 2003 r. funkcjonuje spółka joint venture Basell Orlen Polyolefins sp. z o.o.²³⁷, która w trakcie ostatniej dekady stała się po PKN Orlen drugą jednostką w kraju produkującą petrochemikalia (polietylen i polipropylen). Instalacje tej spółki wybudowano przy wschodnim ogrodzeniu Zakładu Produkcyjnego. W 2004 w sąsiedztwie PKN Orlen wzdłuż ul. Długiej utworzono Płocki Park Przemysłowo-Technologiczny SA (PPP-T SA)²³⁸.

Szkolnictwo podstawowe i średnie w III RP realizowało swoją działalność na bazie materialnej i organizacyjnej powstałej w okresie PRL. W ostatnich latach podstawowa zmiana dotyczyła likwidacji gimnazjów. W III RP utworzono dwie nowe uczelnie. W 1992 r. na terenie po dawnej jednostce wojskowej przy al. Kilińskiego powstała niepaństwowa uczelnia – Prywatna Wyższa Szkoła Zarządzania Bankowością. Od 1995 r. po znacznym zwiększeniu kierunków kształcenia funkcjonuje jako Szkoła Wyższa im. Pawła Włodkowica (SWPW). W 1999 r. na bazie dwóch kolegiów nauczycielskich utworzono Państwową Wyższą Szkołę Zawodową (PWSZ), która ostatnio zmieniła nazwę na Mazowiecką Uczelnię Publiczną (MUP).

Według danych statystycznych w roku szkolnym 2021 r. w samorządowych placówkach uczęszczało – 19704 dzieci i uczniów; do miejskich przedszkoli uczęszczało – 3835 dzieci w wieku 3-6 lat; funkcjonowały też – 137 oddziały przedszkolne. Edukacją przedszkolną w placówkach samorządowych zostało objętych ok. 84% dzieci w wieku przedszkolnym.

„Płock w 2022 r. jest organem prowadzącym dla 68 szkół i młodzieży: 25 przedszkoli; 18 szkół podstawowych obwodowych; 3 placówek specjalnych; 4 szkół branżowych I stopnia; 5 techników, 6 liceów ogólnokształcących; 1 szkoły artystycznej (Ogólnokształcąca Szkoła Muzyczna I II stopnia); 2 poradnie psychologiczno-pedagogiczne; 2 placówki wychowania poza szkolnego; 1 liceum dla dorosłych; bursy”²³⁹.

232 A. Klocek, *Płocki Kompleks Rafineryjno-Petrochemiczny w latach 1959-2000 i jego wpływ na rozwój miasta i regionu*, Płock 2015; W. Serafimowicz, B. Trębała, *Z dziejów budownictwa...op. cit.*, s. 205-207.

233 Ibid., s. 261-262.

234 Ibid., s. 250.

235 Ibid., s. 253-244.

236 Ibid., s. 244.

237 Ibid., s. 205-206, 242-243.

238 Ibid., s. 246-247.

239 BIP, Raport o stanie miasta Płock w 2022 r. Rozdział XI – Edukacja (1).pdf.

W okresie III RP funkcjonuje nadal większość instytucji kultury z okresu PRL, tj. Towarzystwo Naukowe Płockie, Teatr Dramatyczny, Książnica Płocka, Muzeum Mazowieckie, Muzeum Diecezjalne, Płocka Orkiestra Kameralna, Płocka Galeria Sztuki, Młodzieżowy Dom Kultury, Płocki Ośrodek Kultury i Sztuki, Spółdzielczy Dom Kultury, Harcerski Zespół Pieśni i Tańca „Dzieci Płocka”, Zespół Pieśni Tańca „Wisła”, itp. W różnorodnej prasie lokalnej nadal przewodzi „Tygodnik Płocki”.

Zmiana ustroju w 1989 r. spowodowała powstanie wielu partii politycznych, które ze zmiennym powodzeniem konkurowały między sobą w celu zdobycia władzy w kraju i w mieście: Polskie Stronnictwo Ludowe, Sojusz Lewicy Demokratycznej, Unia Wolności, Zjednoczenie Chrześcijańsko-Narodowe, AWS, Platforma Obywatelska, Prawo i Sprawiedliwość i inne.

Kalendarium wydarzeń w Płocku w latach III RP²⁴⁰ jako załącznik w *Dziejach Płocka. Historia miasta w latach 1945-2020* opracowali: Krzysztof Kłodawski (okres: 1990-2005) i Michał Kacprzak (okres: 2006-2020).

Władze administracyjne m. Płock, powiatu płockiego, województwa płockiego i województwa mazowieckiego w III RP:

Prezydenci Płocka: Marian Rodzeń (1989-1990), Andrzej Drętkiewicz (1990-1995)²⁴¹, Dariusz Krajowski-Kukiel (1995-1998)²⁴², Stanisław Jakubowski (1998-2001)²⁴³, Wojciech Hetkowski (2001-2002),²⁴⁴ Mirosław Milewski (2002 – 13 XII 2010),²⁴⁵ Andrzej Nowakowski (13 XII 2010 – nadal)²⁴⁶.

Starostowie powiatu płockiego: Michał Ludwik Boszko (1999-2010)²⁴⁷, Piotr Zgorzelski (2010-2011)²⁴⁸, Mariusz Bieniek (2011-2021), Sylwester Ziemkiewicz (od 2021 r.);

Marszałkowie województwa płockiego: Jakub Leszek Chmielewski (1990-1994)²⁴⁹, Michał Ludwik Boszko (1994-1998).

Marszałkowie województwa mazowieckiego: Zbigniew Kuźmiuk (1999-2002), Adam Krzysztof Struzik (2002 – nadal)²⁵⁰;

Wojewodowie województwa płockiego: Jerzy Wawszczak (1990-1994)²⁵¹, Krzysztof Kołach (1994-1997)²⁵², Andrzej Drętkiewicz (1997-1998).

Wojewodowie województwa mazowieckiego: Antoni Pietkiewicz (1999-2001), Leszek Mizieliński (2001-2006), Tomasz Koziński (2006-2007), Jacek Sasin (2007), Jacek Kozłowski (2007-2015), Zdzisław Sipiera (2015-2019), Konstanty Radziwiłł (1919-2023), Tobiasz Bocheński (od 13 kwietnia 2023 r.).

240 K. Kłodawski, M. Kacprzak, *Kalendarium wydarzeń w Płocku w okresie III RP*, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta w latach 1945-2020*, t. 3, cz. 5.

241 J. B. Nycek, K. Badowski, *Noty biograficzne budowniczych Płocka: Drętkiewicz Andrzej*, s. 203.

242 Ibid., *Krajowski-Kukiel*, s. 213.

243 Ibid., *Jakubowski Stanisław*, s. 208.

244 Ibid., *Hetkowski Wojciech*, s. 207.

245 Ibid., *Milewski Mirosław*, s. 219.

246 Ibid., *Nowakowski Andrzej*, s. 220.

247 Ibid., *Boszko Michał Ludwik*, s. 200.

248 Ibid., *Zgorzelski Piotr*, s. 235.

249 Ibid., *Chmielewski Jakub Leszek*, s. 201.

250 Ibid., *Adam Krzysztof Struzik*, s. 229.

251 Ibid., *Wawszczak Jerzy*, s. 229.

252 Ibid., *Kołach Krzysztof*, s. 211.

cyzję o przyłączeniu do Płocka miejscowości leżących w promieniu 4 km od centrum miasta, a więc Radziwia, Grabówki, części Podolszyc, folwa

rku Niegłosy oraz osad położonych po prawej stronie Parowy, od Niegłos do Wisły, w taki sposób aby rzeczka Brzeznica znalazła się na terytorium Płocka²⁵³.

W okresie II Rzeczypospolitej Polskiej Płock w wyniku formalnego przyłączenia w 1923 r. wsi Radziwie, położonej po lewej stronie rzeki Wisły²⁵⁴, powiększył swój obszar zabudowy. Przyłączenie Radziwia spowodowało wzrost obszaru miasta do 2600 ha. Od tego czasu miasto należy urbanistycznie traktować w układzie trzyczęściowym: obszar prawobrzeżny, obszar lewobrzeżny i rzeka Wisła w granicach miasta.

Kierunki przeobrażeń urbanistycznych i architektonicznych zostały wytyczone ustawą z 29 kwietnia 1925 r.²⁵⁵ oraz rozporządzeniem prezydenta RP o rozbudowie miast z 22 kwietnia 1927 r.²⁵⁶ W dniu 16 lutego 1928 r. ukazało się *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej o prawie budowlanym i zabudowaniu osiedli*²⁵⁷, w którym określono przepisy w sprawie planów zabudowy i regulacji ogólnobudowlanych, w tym m.in. przepisy dotyczące pozwoleń na budowę, zgłoszenia robót budowlano-montażowych, parcelacji gruntów prywatnych²⁵⁸. W związku z kryzysem gospodarczym i powstałym zastojem w budownictwie mieszkaniowym w celu jego aktywizacji w dniu 24 marca 1933 r. uchwalono ustawę o ulgach dla nowowznoszonych budowli²⁵⁹, natomiast akt wykonawczy ogłoszono 7 czerwca 1934 r.²⁶⁰ Kolejna ustawa dotycząca prawa budowlanego i zabudowy osiedli ukazała się 14 lipca 1936 r.²⁶¹ Na 16 miesięcy przed wybuchem II wojny światowej ukazało się *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 29 kwietnia 1938 r. o przygotowaniu w czasie pokoju obrony przeciwlotniczej i przeciwgazowej w dziedzinach regulacji i zabudowania osiedli oraz budownictwa publicznego i prywatnego*²⁶², które zawierało szczegółowe postanowienia odnośnie: 1/ planów zabudowy miast i osiedli; 2/ zadrzewienia, zakrzewienia i obsiania trawą ciągów ulicznych; 3/ zabudowania działek; 4/ ogrodzenia; 5/ konstrukcji budynków; 6/ schronów przeciwlotniczych. Rozporządzenie te podpisali: Prezes Rady Ministrów i Minister Spraw Wewnętrznych Sławoj Składkowski i Minister Spraw Wojskowych Kasprzycki.

Wybudowanie na początku dwudziestolecia międzywojennego jednotorowej linii kolejowej na trasie Kutno – Radziwie spowodowało w lewobrzeżnym Płocku utworzenie węzła PKP, współpracującego z budowanym portem rzeczny. Jednakże dopiero most drogowo-kolejowy przez Wisłę i linia kolejowa do Sierpca, wybudowane dopiero na rok przed napaścią hitlerowskich Niemiec, umożliwiły efektywne połączenie kolejowe Płocka zresztą kraju. Te komunikacyjne inwestycje nie zdążyły wyprowadzić

253 J. Szczepański, *Problemy społeczno-gospodarcze Płocka w okresie międzywojennym*, s. 581-602, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta w latach 1793-1945 r.*, t. 2, red. M. Krajewski, Płock 2006; s. 589.

254 Rozporządzenie Rady Ministrów z 7 III 1923 r. o rozszerzeniu granic Płocka, Dz.U. 1923, nr 28, poz. 171. *Do miasta Płocka w województwie warszawskim włączono wieś Radziwie z powiatu gostyńskiego.*

255 Ustawa o rozbudowie miast z 29 IV 1925 r., Dz.U. 1925, nr 51, poz. 346.

256 Rozporządzenie Prezydenta z 22 IV 1927 r. o rozbudowie miast, Dz.U. 1927, nr 42, poz. 372.

257 Rozporządzenie Prezydenta z 16 II 1928 r. o prawie budowlanym i zabudowaniu osiedli, Dz.U. 1928., nr 23, poz. 202.

258 Pszczółkowski M., *Architektura Włocławka...op. cit.*, s. 66; Cytat: *Nowe prawodawstwo miało bezpośredni wpływ na rangę społeczną architekta i poziom architektury i urbanistyki, podnosiło rangę społeczną architekta, podkreślało twórczy charakter zawodu, utrudniało powstawanie zlej architektury, projektowanej i budowanej przez dyletantów.*

259 Ustawa z 24 III 1933 r. o ulgach dla nowowznoszonych budowli, Dz.U. 1933, nr 22, poz. 173.

260 Rozporządzenie Ministra Skarbu 7. VI 1934 r. o ulgach dla nowowznoszonych budowli, Dz.U. 1934, nr 55, poz. 494.

261 Ustawa z 14 VII 1936 r. o prawie budowlanym i zabudowaniu osiedli, Dz.U. 1936, nr 56, poz. 405.

262 Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 29 kwietnia 1938 r. o przygotowaniu w czasie pokoju obrony przeciwlotniczej i przeciwgazowej w dziedzinach regulacji i zabudowania osiedli oraz budownictwa publicznego i prywatnego, Dz.U. 1938, nr 32, poz. 278.

Płocka ze stagnacji gospodarczej. Duży wzrost demograficzny w mieście spowodował zwiększone zapotrzebowanie na budownictwo mieszkaniowe²⁶³.

W 1916 r. Oskar Sosnowski²⁶⁴ opracował plan zagospodarowania przestrzennego Płocka, który w 1922 r. dostosował do aktualnych powojennych wymogów. W 1936 r. S. Chojnicki sporządził aktualną mapę Płocka. Rozwój przestrzenny i urbanistyczny miasta od początków jego dziejów zaprezentował geodeta Kazimierz Staszewski (1859-1941)²⁶⁵ w 1937 r. w wykładzie w Towarzystwie Naukowym Płockim. W latach 1935-1939 Władysław Wieczorkiewicz²⁶⁶ z Warszawskiego Urzędu Wojewódzkiego realizował pracę studialną *Plan zabudowania miasta*²⁶⁷. Wybuch II wojny światowej przerwał te prace. Według danych z 1938 r. miasto Płock z przedmieściami Radziwie miało 1 220 nieruchomości, na których znajdowało się 4 302 domy, w tym 3 002 domy murowane oraz 1 300 drewnianych²⁶⁸.

Część II

WSPÓŁCZESNE OGÓLNOMIEJSKIE STRUKTURY TERYTORYALNO-FUNKCJONALNE PŁOCKA

Rodzaje terytorialnego podziału Płocka oraz wynikające z niego dane statystyczne zmieniały się w okresie tysiącletniej historii miasta. Podziały wynikały z przestrzennego rozwoju Płocka, ze sposobu użytkowania gruntów, praw własności oraz zmian struktur organizacyjno-terenowych w poszczególnych okresach rozwoju miasta. Początkowy płocki zespół osadniczy składał się z grodu na Wzgórzu Tumskim (Wzgórzu Zamkowym) i przygrodzia w południowym rejonie obecnego Placu Narutowicza²⁶⁹.

W okresie późniejszym gród przekształcił się w rezydencję książęcą, natomiast przygrodzie objęło obszar całego placu Narutowicza, który otoczono wałami drewniano-ziemnymi i utworzyło podgrodzie biskupie (później nazwane osadą biskupią). Równocześnie przygrodzie na odcinku obecnej ul. Kościuszki wraz z rozbudową do cypla Dominikańskiego przekształciło się w podgrodzie książęce, zaś wokół kościoła św. Michała (pomiędzy obecnymi ulicami Piekarską i Małachowskiego) powstała luźna zabudowa. W związku z brakiem obwałowania warownego podgrodzie książęce (powstałe wskutek lokacji z 1237 r.) w wyniku kolejnych napadów uległo likwidacji.

Lokacja na prawie chełmińskim spowodowała utworzenie nowego podgrodzia wokół obecnego Starego Rynku, a następnie nowej osady książęcej, którą otoczono wałem drewniano-ziemnym. W następnym etapie rozwoju Płocka zabudowa osady biskupiej i książęcej zostały otoczone murem obronnym i fosą. Ponadto powstały przedmieścia przy bramach miejskich – poza murem warownym: „Grodzkie” (zwane później jako „Wyszogrodzkie”), „Dobrzyńskie” i „Bielskie”. Poniżej skarpy

263 P. Gryszpanowicz, P. Wiliński, *Budownictwo mieszkaniowe Płocka (1918-1939)*, Płock 2021.

264 J. B. Nycek, K. Badowski, *Noty biograficzne...op. cit., Sosnowski Oskar*, s. 228.

265 Ibid., *Staszewski Kazimierz*, s. 228.

266 Ibid., *Wieczorkiewicz Władysław*, s. 232.

267 Z. Sokołowski, M. Sołtysiak, *Płock i jego architektura*, Warszawa 1975, s. 102-103; cytat: *Władysław Wieczorkiewicz projektował główne arterie komunikacyjne, budynki, zakłady, urzędzenia użyteczności publicznej, następnie place publiczne, skwery, parki, ogrody i place sportowe, wreszcie tereny mieszkalne i przemysłowe z podziałem na strefy według sposobu zabudowania jedno lub wielopiętrowego lub mieszanego.*

268 J. Szczepański, *Problemy społeczno-gospodarcze Płocka w okresie międzywojennym...op. cit.*, s. 591.

269 M. Trzecicki, *Początki Płocka*, s. 70, [w:] *Płock wczesnośredniowieczny*. Przyjmowane w wielu publikacjach usadowienie podgrodzia na Wzgórzu Tumskim nie zostało potwierdzone w świetle późniejszych badań archeologicznych.

wiślanej, przy przeprawie przez rzekę, utworzono osadę rybacko-portowo-targową „Stara Przystań” (Rybaki).

Podział aglomeracji wynikający z praw własności w okresie średniowiecza zamykał się w kilku formach własności: książęcej, kościelnej, szlachty i mieszczan. Rozległa własność książęca sukcesywnie się zmniejszała w wyniku szczodrych nadań dla kościoła rzymskokatolickiego i osób zasłużonych. Na terenach gruntów miejskich powstawała zabudowa mieszkalna, rzemieślnicza, handlowa, komunikacyjna i obronna. Podziały miasta ze względu na charakter struktur organizacyjno-terenowych we wczesnej fazie tworzenia się aglomeracji miejskiej związane były głównie z budownictwem sakralnym kościoła rzymskokatolickiego (obszary miejskie wokół kościołów i klasztorów).

Na początku XX w. wraz z rozwojem Płocka powstawały załączki dzielnic miejskich. Począwszy od 1923 r., gdy w granicach Płocka znalazła się lewobrzeżna wieś Radziwie, miasto składa się z trzech części: prawobrzeżnej, lewobrzeżnej i rzeki Wisły w granicach administracyjnych miasta. W okresie PRL-u dla celów statystycznych utworzono dzielnice mieszkaniowe i przemysłowe. Powołano również spółdzielnie mieszkaniowe, które zajęły się realizacją spółdzielczych osiedli mieszkaniowych, w tym również budową pojedynczych budynków wielorodzinnych, ich konserwacją i eksploatacją. Niektóre spółdzielnie mieszkaniowe zajęły się również obsługą życia kulturalno-oświatowego osiedli mieszkaniowych.

Analiza podziału terytorialno-funkcjonalnego w Płocku w okresie III RP wykazuje, że jego forma i struktura są kontynuacją procesów zapoczątkowanych na początku poprzedniego tysiąclecia²⁷⁰. Miasto można też podzielić na obszar zamieszkały (osiedla miejskie) oraz obszar niezamieszkały (wielkoprzemysłowy teren PKN Orlen i rzeka Wisła z terenem zalewowym). Aktualnie w Płocku występują następujące struktury administracyjno-terenowe: obszary zarządzane przez spółdzielnie mieszkaniowe; miejskie towarzystwa budownictwa społecznego (TBS); developerów; wspólnoty mieszkaniowe; osiedla; obręby geodezyjne oraz parafie rzymsko-katolickie i innych wyznań. Ponadto miasto dzieli się na okręgi wyborcze²⁷¹.

Dzielnice mieszkaniowe i przemysłowe

Początku podziału Płocka na jednostki terenowe można doszukać się we wczesnym średniowieczu, gdy powstawały kolejno: gród warowny, przygrodzie, podgrodzia, osady i przedmieścia. W rejonie dawnego placu kanonicznego (później Rynku Kanonicznego, obecnie placu Narutowicza) powstało osiedle duchownych katolickich (zbudowano ok. 12 kanonii). Kolejną dzielnicę religijno-narodowościową na przełomie XIV i XV w. utworzyła ludność żydowska w północno-wschodniej części Starego Miasta.

Na przełomie XIX i XX w. pomimo dużego światowego postępu cywilizacyjnego, w Płocku z uwagi na brak powiązań komunikacyjnych z resztą kraju, próby uprzemysłowienia miasta nie dawały widocznych efektów, a mieszkańcy nadal głównie zajmowali się rzemiosłem i handlem. Tym niemniej powstały pierwsze fabryczki związane z mechanizacją rolnictwa, które umożliwiły powołanie w przyszłości nowoczesnych zakładów przemysłowych branży rolniczej. Zakłady te

²⁷⁰ E. Serafimowicz, *Zarys podziału terytorialno-funkcjonalnego Płocka do roku 1989*, „Notatki Płockie” 2018, nr 3/256, s. 40-52.

²⁷¹ W. Serafimowicz, *Zarys podziału terytorialno-funkcjonalnego Płocka w III Rzeczypospolitej*, „Notatki Płockie” 2019, nr 3/258, s. 26-35.

początkowo działały głównie na terenie pomiędzy ul. Tumską, Bielską i Królewiecką (m.in. rejon obecnej galerii Tayger)²⁷² i stanowiły mini-strefę przemysłową.

Podstawowy obszar zabudowy Płocka w II RP sprowadzał się do tzw. miasta kongresowego, tj. dzielnicy ograniczonej alejami: Kilińskiego, Jachowicza i Kobylińskiego oraz skarpą wiślaną. W wyniku sukcesywnej zabudowy wzdłuż ulic: Wyszogrodzkiej i Dobrzyńskiej tworzyły się nowe mini-dzielnice. W związku z przyłączeniem na początku lat 20. XX w. wsi Radziwie została utworzona nowa lewobrzeżna dzielnica. W okresie dwudziestolecia powstały w tej dzielnicy elektrownia, stocznie rzeczne oraz duży port rzeczny, następnie wzniesiono największy w kraju stalowy most drogowo-kolejowy przez Wisłę. Spowodowało to utworzenie mini-radziwskiej strefy przemysłowej.

Płock, po stosunkowo niedużych zniszczeniach w latach II wojny światowej, w okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (1945-1989) rozwinął się w przemysłowe, średniej wielkości miasto. Po pierwszych latach stagnacji, w okresie lat 50-tych nastąpił okres budowania przemysłu – powstały zakłady mięsne, przetwórstwa owocowo-warzywnego, jajczarsko-drobiarskie, przemysłu terenowego, itp.

Od 1953 r. po rozszerzeniu miasta w kierunku północno-wschodnim rozpoczęto budowę dzielnicy przemysłowej Kostrogaj Przemysłowy. W tej dzielnicy (północna część dawnej wsi Kostrogaj) ulokowano wiele zakładów produkcyjnych i magazynów, w tym m.in. Zakłady Stolarki Budowlanej.

W rejonie na północny wschód od dworca PKP i trasy kolejowej oraz wzdłuż obecnej ulicy Targowej – od ul. Bielskiej do ul. Otolíńskiej (południowa część dawnej wsi Kostrogaj) w kolejnych etapach powstała m. in. duża nowoczesna Fabryka Maszyn Żniwnych²⁷³ i zakłady produkcyjne Mostostalu Płock. W obszarze tym utworzono kolejną dzielnicę przemysłową Kostrogaj (obecnie popularnie nazywaną: FMŻ-Targowa).

W latach 60. po przyłączeniu dużych terenów na północ od śródmieścia, na terenie wsi Biała Nowa i okolicznych gromad wiejskich, rozpoczęto budowę nowej wielkoprzemysłowej dzielnicy, w której ulokowano ogromny kombinat rafineryjno-petrochemiczny pod nazwą Mazowieckie Zakłady Rafineryjne i Petrochemiczne (w okresie początkowym – kilkanaście fabryk chemicznych)²⁷⁴. Początkowo tę dzielnicę nazywano: Białą Nową, Petrochemiczną (lub Petrochemią).

W drugiej połowie lat. 40 i w latach 50., poza Starym Miastem (w obrębie dawnych murów warownych) i Śródmieściem funkcjonowały nazwy obszarów zabudowywanych: Wyszogrodzka, Dobrzyńska i Dworcowa. Z czasem obszar miasta podzielono na osiem dzielnic: sześć dzielnic mieszkaniowych i dwie dzielnice przemysłowe. W 1965 r. dla potrzeb statystycznych dokonano podziału miasta na: *Śródmieście (200 ha), w tym: a) Stare Miasto (20 ha), b) podgrodzie Rybaki (25 ha); Wyszogrodzka (530 ha); Dworcowa (550 ha); Dobrzyńska (190 ha); Winiary (285 ha); Radziwie (820 ha) oraz Przemysłowa – Kostrogaj (310 ha) i Petrochemia (1730 ha). Razem – bez Wisły: (4 615 ha). Powierzchnia: a) miasta prawobrzeżnego – 3795 ha; b) miasta lewobrzeżnego – 908 ha; c) rz. Wisły (łącznie z terenami zalewowymi) – 579 ha. Ogółem: 5194 ha*²⁷⁵.

272 Galeria Tayger w Płocku przy ul. Królewiecka 2, otworzona została w marcu 1996 r. na miejscu zabytkowej odlewni Zespołu Fabryki Maszyn Rolniczych M. S. Sarny.

273 W. Serafimowicz, B. Trębała, *Z dziejów budownictwa...op. cit.*, s. 99-100 i 141-144.

274 Ibid. s. 113-121 i 171-173.

275 J. Chojnacki, *Płock 1968 w liczbach*, Płock 1969, s. 43.

W pięć lat później Płock funkcjonował w podziale na jedenaście dzielnic: osiem dzielnic mieszkaniowych i trzy dzielnice przemysłowe. W 1970 r. dokonano kolejnego podziału miasta (dla celów statystycznych) na 11 dzielnic: *Śródmieście* (200 ha), *Dworcowa* (129), *Dobrzyńska* (317 ha), *Maszewo z Winiarami* (656 ha), *Trzepowo* (643 ha), *Wyszogrodzka* (182 ha), *Podolszyce* (370 ha); *Radziwie* (908 ha) oraz *Kostrogaj Przemysłowy* (174); *Kostrogaj – [FMŻ-Targowa]* (366 ha) i *Petrochemia* (727). Razem (bez Wisły): 4672 ha. Powierzchnia: a) miasta prawobrzeżnego – 3764 ha; b) miasta lewobrzeżnego – 908 ha; c) rz. Wisły (łącznie z terenami zalewowymi) – 522 ha. Ogółem – 5194 ha²⁷⁶.

Cykliczne opracowania statystyczne o mieście, w tym z podziałem na dzielnice mieszkaniowe i przemysłowe, rozpoczął Jakub Chojnacki (wieloletni prezes TNP i wiceprzewodniczący Rady Miasta Płocka), który w 1969 r. i w 1973 r. ramach TNP wydał dwie publikacje pt. *Płock w liczbach*.

Kolejne dane statystyczne o dzielnicach miasta prezentowane przez Jakuba Chojnackiego w oparciu o materiały Miejskiej Pracowni Geodezyjnej oraz inne dane geograficzne o mieście – według stanu na dzień 31 XII 1976 r.: 1) *Śródmieście* – w granicach: most przez Wisłę, al. Kilińskiego, Al. Jachowicza, Al. Kobylińskiego, ul. Topolowa i rzeka Wisła; w tym Stare Miasto (20 ha) w granicach dawnego miejskiego muru obronnego z XIV w. (Wzgórze Zamkowe, „Dom pod Trąbami”, ul. Tumska, ul. Kwiatka, ul. Okrzei i promenada na skarpie wiślanej) – razem - 192 ha; 2) *Dworcowa* – 120 ha; 3) *Dobrzyńska* – 338 ha; 4) *Maszewo (z Winiarami)* – 658 ha; 5) *Trzepowo* – 637 ha; 6) *Wyszogrodzka* – 183 ha; 7) *Podolszyce* – 364 ha; 8) *Radziwie* – 908 ha; 9) *Kostrogaj Przemysłowy* – 181 ha; 10) *Kostrogaj [FMŻ-Targowa]* – 371 ha; 11) *Petrochemia* – 727 ha. Ogółem (bez Wisły) – 4679 ha.

Długość granic miasta z gminami: *Stara Biała* – 13,6 km, *Radzanowo* – 5,2 km, *Borowiczki* – 3,2 km, *Gąbin* – 2,1 km, *Łąck* – 5,9 km, *Duninów* – 6,3 km. Razem – 36,3 km. Długość Wisły (w granicach administracyjnych miasta): a) lewy brzeg – 5,1 km; b) prawy brzeg – 7,6 km. Razem: 12,7 km. Położenie geograficzne (średnie): a) szerokość geograficzna – 52 stop. 32'; b) długość geograficzna – 19 stop. 40'; c) położenie nad poziomem morza – 105 m; d) położenie Wzgórza Zamkowego (Tumskiego) nad średnim poziomem rzeki Wisły – 45 m²⁷⁷.

Kontynuacją działalności Jakuba Chojnackiego w zakresie danych statystycznych o mieście była publikacja z 1982 r. ówczesnego przewodniczącego Miejskiej Rady Narodowej w Płocku Tadeusza Kołodziejaka pt. *Płock 1981 w liczbach* (wydana w ramach TNP). Dotyczyła ona dynamiki rozwoju gospodarczego miasta w okresie PRL ze szczególnym uwzględnieniem okresu 1973-1980. Według tej publikacji w Płocku na koniec 1980 r. zamieszkiwało 102548 osób, natomiast obszar miasta łącznie z powierzchnią rzeki Wisły z terenami zalewowymi w granicach administracyjnych wynosił 5194 ha.

Miasto było podzielone dla celów statystycznych na 8 dzielnic mieszkaniowych i trzy dzielnice przemysłowe, tj.: *Śródmieście* (207 ha), *Dworcowa* (121 ha), *Dobrzyńska - ze Skarpą i Łukasiewicza* (322 ha), *Maszewo z Winiarami* (456 ha), *Trzepowo* (381 ha), *Wyszogrodzka i Międzytorze* (183 ha), *Podolszyce* (364 ha); *Radziwie* (908 ha); *Kostrogaj [FMŻ-Targowa]* (371 ha) i *Petrochemia* (1185 ha). Powierzchnia Wisły (łącznie z terenami zalewowymi) – 515 ha²⁷⁸.

W 1987 r. zespół Wojewódzkiego Urzędu Statystycznego w Płocku wydał publikację pt. *Płock w 750 rocznicę lokacji miasta*, w którym Płock był podzielony na 16 dzielnic, w tym 13 dzielnic

276 J. Chojnacki, *Płock 1972 w liczbach*, Płock 1973, s. 71.

277 J. Chojnacki, *Ze statystyki miasta*, s. 574-591, [w:] *Dzieje Płocka, ...op. cit.*, wyd. II, Płock 1978.

278 T. Kołodziejak, *Płock 1981 w liczbach*, Płock 1982.

mieszkaniowych i trzy dzielnice przemysłowe: *Śródmieście* (207 ha), *Dworcowa* (121 ha), *Dobrzyńska - ze Skarpą i Łukasiewicza* (322 ha), *Maszewo z Winiarami* (456 ha), *Trzepowo* (381 ha), *Wyszogrodzka i Międzytorze* (183 ha), *Podolszyce I* (364 ha), *Podolszyce II* (333 ha), *Ośnica* (342 ha), *Imielnica* (208 ha), *Borowiczki* (383 ha), *Boryszewo* (186 ha), *Radziwie* (908 ha) oraz *Kostrogaj Przemysłowy* (181 ha), *Kostrogaj [FMŻ-Targowa]* (371 ha) i *Petrochemia* (1185 ha). Razem powierzchnia Płocka (bez Wisły) – 6131 ha. Ogółem powierzchnia miasta łącznie z obszarem Wisły i terenami zalewowymi – 6646 ha²⁷⁹.

W dniu 15 października 1984 r. Miejska Rada Narodowa podjęła uchwałę o utworzeniu 18 osiedli miejskich, które w 1988 r. zwiększono do liczby 20. Nieoficjalny podział miasta na statystyczne dzielnice mieszkaniowe i przemysłowe oraz osiedla miejskie trwał do połowy 1991 r. i stanowił punkt wyjścia dla opracowań ekonomiczno-statystycznych dotyczących terenowo-administracyjnych jednostek miasta funkcjonujących w III RP²⁸⁰.

Spółdzielczość mieszkaniowa, towarzystwa budownictwa społecznego i developerzy

W okresie dwudziestolecia międzywojennego władze państwowe sprzyjały idei spółdzielczego budownictwa wielorodzinnego²⁸¹. W końcu 1928 r. czynnych w kraju było 676 spółdzielni mieszkaniowych, z czego ok. 25 proc. działało w Warszawie. Rozwój spółdzielczości mieszkaniowej uległ zahamowaniu w wyniku światowego kryzysu gospodarczego (1929-1933), który w Polsce spowodował duże zubożenie ludności i ogromne bezrobocie. Według danych GUS w 1937 r. w Polsce funkcjonowały 252 spółdzielnie mieszkaniowe, które skupiały 22 tys. członków²⁸². W Płocku

279 T. Banach, J. Berger, I. Janasz-Skrobacz, *Płock w 750 rocznicę lokacji*, Płock 1987, s. 48-49.

280 Realizacja wielkich inwestycji przemysłowych i duży wzrost ludności wymusiły budowę nowych osiedli mieszkaniowych w latach 1960-1989. W efekcie dobrej ówczesnej koniunktury gospodarczej (wynikającej m.in. z pożyczek zagranicznych) oraz patronatu centralnych władz państwowych dotyczącym przemysłu petrochemicznego i inwestycji towarzyszących utworzono w Płocku w połowie lat 80. dla celów statystycznych: 13 dzielnic mieszkaniowych oraz trzy dzielnice przemysłowe. Po okresie prosperity lat 60. i 70. XX w. następuje w latach 80. ogromny krajowy kryzys społeczno-gospodarczy, co spowodowało wyhamowanie w kraju większości inwestycji przemysłowych i budownictwa ogólnego. W Płocku z uwagi na zamożność mieszkańców w tym okresie spółdzielcze budownictwo mieszkaniowe uległo tylko spowolnieniu.

281 W XIX w. kolebką ruchu spółdzielczego w budownictwie mieszkaniowym na terenach polskich były miejscowości zaboru pruskiego: Bydgoszcz (1890 r.), Poznań (1890 r.), Tczew (1898 r.) i Toruń, w którym w 1902 r. powstało Stowarzyszenie Urzędników dla Budowy Domów i Mieszkań. W zaborze austriackim początki spółdzielczego ruchu mieszkaniowego występowały w Krakowie (1907 r.) i Lwowie, natomiast do zaboru rosyjskiego spółdzielczość mieszkaniowa nie dotarła, głównie wskutek opieszałości i skorumpowania administracji carskiej oraz braku średniozamożnej klasy urzędniczej.

282 J. Rączkowski, *Spółdzielczość w Europie; 200 lat spółdzielczości na ziemiach polskich*, s. 8, [w:] „Głos PSML-W” 2018, nr 17; Cytaty: *Zorganizowana spółdzielczość powstała w Europie w połowie XIX w. jako ruch samoobrony i samopomocy uboższych i średniozamożnych grup społecznych. /.../ W Polsce czołowym prekursorem spółdzielczości stał się Stanisław Staszyc, założyciel Hrubieszowskiego Towarzystwa Rolniczego Ratowania Wspólnie w Nieszczęściach (1816 r.). /.../ W roku 2016 spółdzielczość polska obchodziła 200-lecie działalności. Na ziemiach polskich spółdzielczość rozwijała się podobnie jak w krajach Europy Zachodniej, działając w oparciu o prawo stanowione przez państwa zaborcze. Obok wielu innych typów spółdzielni, szczególnie znane się stały wielkopolskie banki ludowe (od 1861 r.) i „Rolniki” (od 1900 r.), spółdzielnie spożywców w Królestwie (od 1869 r.) czy galicyjskie Kasy Stefczyka (od 1891 r.). Powstawały pierwsze spółdzielnie pracy (1872 r.), mleczarskie (1882 r.), mieszkaniowe (1890 r.). Spółdzielczość rozwijała się również po odzyskaniu niepodległości. Wpływ na to miało m. in. przyjęcie w dniu 29 X 1921 r. Ustawy o spółdzielniach, uważanej za jedną z najlepszych i najnowocześniejszych w skali Europy w tamtych latach regulacji prawnych dla spółdzielczości. /.../ W Polsce działa wiele spółdzielni, których historia sięga początków spółdzielczości polskiej. Takim bardzo nam bliskim przykładem jest działająca od 1870 r. PSS ZGODA w Płocku.*

z inicjatywy Eligiusza Zaleskiego w latach dwudziestych XX w. powstało dla urzędników osiem willi na obecnym osiedlu Wyszogrodzka, stąd nazwa ulicy przy której wzniesiono te budynki jednorodzinne – Zalesie.

W pierwszych kilkunastu latach Polski Ludowej ze względów ideologicznych praktycznie spółdzielczość mieszkaniowa nie istniała, co m.in. spowodowało tzw. głód mieszkaniowy. Dopiero na fali „odwilży politycznej” i przemianom gospodarczym w 1956 r. – począwszy od 1958 r. nastąpił gwałtowny rozwój spółdzielczości mieszkaniowej, co znacznie poprawiło w kraju warunki mieszkaniowe społeczeństwa. W związku z kryzysem gospodarczym w ostatniej dekadzie PRL nastąpiło spowolnienie, a nawet wyhamowanie realizacji inwestycji, w tym również spółdzielczego budownictwa mieszkaniowego²⁸³.

W latach III RP w kraju większość spółdzielni mieszkaniowych znacznie zmniejszyła działalność inwestycyjną i zajęła się głównie administrowaniem posiadanymi zasobami i ich modernizacją. W tym okresie powstały towarzystwa budownictwa społecznego, które uzyskały duże rządowe i samorządowe preferencje ekonomiczne, stąd one głównie wraz z developerami obecnie realizują wielorodzinne budownictwo mieszkaniowe. Należy jednak zaznaczyć, że pomimo niesprzyjających dla spółdzielczości mieszkaniowej nowych aktów legislacyjnych część spółdzielni mieszkaniowych bazując na dobrze wyszkolonej kadrze specjalistów ponownie aktywnie włączyła się działalność inwestycyjną.

Gospodarka mieszkaniowa należy do najważniejszych dziedzin dla społeczeństwa, stąd istotne znaczenie posiadają podmioty gospodarcze zajmujące działalnością inwestycyjną, projektowaniem,

283M. Debich, J. B. Nycek, *Rodowód spółdzielczości*, s. 15-20, [w:] *Mazowiecka Spółdzielnia Mieszkaniowa w latach 1979-2009*, (red. J. B. Nycek), Płock 2009; Cytaty: *W Polsce odrodzonej (po I wojnie światowej) dość szybko rozkrzewiła się idea spółdzielczego budownictwa wielorodzinnego. Dekret z 11 stycznia 1919 r. zawierał pierwsze programowe przepisy, zbliżające do ożywienia budownictwa mieszkaniowego. Na mocy kolejnego dekretu z 1 sierpnia 1919 r. powstał Państwowy Fundusz Mieszkaniowy, którego celem było wspieranie gmin, podejmujących się budownictwa komunalnego. Pierwsza ustawa o przekazywaniu gruntów państwowych spółdzielniom mieszkaniowym uchwalona została 21 lipca 1921 r. W roku następnym ustawa z 22 września zwalniała wszystkie nowe budowy ze wszystkich podatków państwowych i gminnych na okres 15 lat. Na mocy kolejnych aktów ustawodawstwa mieszkaniowego, uchwalonych w 1925 i 1927 r. powołano Komitety Rozbudowy zajmujące się kompleksem zagadnień związanych z prowadzeniem inwestycji budowlanych. Istotną sprawą była polityka kredytowa państwa, dotycząca budownictwa mieszkaniowego. Kredytu udzielano zarówno inwestorom prywatnym, jak też spółdzielniom i gminom. /.../ Ukształtowały się podstawowe typy spółdzielni. Jedne mieszkaniowe, określane jako lokatorskie, które ograniczały swoją działalność do funkcji inwestorskiej i administracyjnej. /.../ Wysuwając na pierwsze miejsce budowę najpotrzebniejszych, tanich mieszkań, cieszyły się dużą klientelą wśród robotników oraz niższych rangą urzędników. /.../ Drugi typ spółdzielczości mieszkaniowej okresu międzywojennego obejmował spółdzielnie budowlano-mieszkaniowe, nazywane też zwyczajowo własnościowymi. Cieszyły się one mniejszym zainteresowaniem uboższych warstw społecznych, ze względu na koszty budowy mieszkań, a następnie ich eksploatacji. /.../ Po zakończeniu II wojny światowej Polska znalazła się w strefie w strefie wpływów Związku Radzieckiego i wraz z szeregiem innych państw tej części Europy musiała przyjąć narzucony system polityczno-ekonomiczny. W pierwszych latach budowy socjalizmu, czyli do odwilży politycznej w 1956 r., nie preferowano spółdzielczości mieszkaniowej. Budowano popularne bloki czynszowe. /.../ Preferencje miało wówczas budownictwo komunalne oraz zakładowe, zwłaszcza w nowych dzielnicach. Łączna liczba izb oddanych w latach 1945-1956 w wielorodzinnym budownictwie spółdzielczym nie przekroczyła 1,8 proc. ogólnej liczby zbudowanych w Polsce mieszkań. /.../ Po 1957 r. nowe władze uznały, że budownictwo spółdzielcze jest formą zaspokajania tzw. głodu mieszkaniowego. Stworzono podstawy prawne pozwalające na powoływanie spółdzielni. Skrócono procedury prawne oraz zlikwidowano przeszkody jakie utrudniały działalność spółdzielczości mieszkaniowej w okresie stalinowskim. Już w 1967 r. powstało 195 spółdzielni, a rok później 356, w tym Płocka Spółdzielnia Mieszkaniowa. Nastąpił masowy przyływ członków spółdzielni, którzy uznali, że tą drogą najszybciej otrzymają własne mieszkanie. W krótkim czasie liczba członków spółdzielni mieszkaniowych sięgnęła 300 tysięcy osób. /.../ Przyjmuje się, że okres reaktywowania i okrzepnięcia spółdzielczości mieszkaniowej trwał u nas do 1964 r. /.../ Po roku 1965 ustawodawca przygotował wiele aktów prawnych, na podstawie których stworzono warunki do szybkiego rozwoju spółdzielczości, który nastąpił dopiero w latach siedemdziesiątych, czyli tzw. dekadzie gierkowskiej.*

budowaniem i administrowaniem substancją mieszkaniową wielorodzinną i jednorodzinną. Obecnie jest ona kształtowana przez odpowiednie jednostki urzędów miejskich²⁸⁴, spółdzielnie mieszkaniowe²⁸⁵, miejskie towarzystwa budownictwa społecznego²⁸⁶, developerów, wspólnoty własnościowe oraz bezpośrednio przez indywidualnych obywateli (jako inwestorów).

W Płocku spółdzielcze osiedla mieszkaniowe zaczęły powstawać począwszy od marca 1958 r., gdy utworzono pierwsze dwie spółdzielnie mieszkaniowe (Płocką Spółdzielnię Mieszkaniową²⁸⁷ i Robotniczą Spółdzielnię Mieszkaniową, która w 1962 r. przyjęła nazwę Międzyzakładowej Spółdzielni Mieszkaniowej)²⁸⁸. Spółdzielnie te 18 grudnia 1965 r. podjęły decyzję o połączeniu się i przyjęły nazwę Płocka Spółdzielnia Mieszkaniowa. W 1972 r. PSM przyjęła nowy statut i nazwę: Płocka Spółdzielnia Mieszkaniowa Lokatorsko-Własnościowa (PSML-W). W 1973 r. z zasobów PSML-W wyodrębniono trzy osiedla spółdzielcze: Tysiąclecia, Łukasiewicza i Kochanowskiego. W 1980 r. przekazano grupę członków oczekujących na mieszkania i część zasobów (Międzytorze i Wyszogrodzka) dla tworzącej się nowej jednostki – Mazowieckiej Spółdzielni Mieszkaniowej (MSM). W 1982 r. utworzono czwarte osiedle spółdzielcze – Dworcowa. W 1978 r. oddano do użytku na osiedlu Kochanowskiego obecną siedzibę PSML-W (ul. Westerplatte 6a).

Płocka Spółdzielnia Mieszkaniowa Lokatorsko-Własnościowa jest nadal największą w mieście spółdzielnią mieszkaniową i jedną z największych w kraju. Obecnie zrzesza ok. 14 tys. członków i

284 D. Tarka, *Pozycja prawnoustrojowa prezydenta miasta na prawach powiatu na przykładzie Prezydenta Miasta Płocka*, „Notatki Płockie” 2019, nr 1/258, s. 37-47.

285 B. Konarska-Pabiniak, *Spółdzielczość po 1989 roku; Spółdzielczość w Unii Europejskiej*, s. 85-91, [w:] *Mazowiecka Spółdzielnia Mieszkaniowa w latach 1979-2009*, red. J. B. Nycek, Płock 2009; Cytaty: *Zmiany ustrojowe, jakie dokonały się w 1989 r. dotyczyły wszystkich sfer życia w Polsce. Szczególnie boleśnie proces transformacji z gospodarki rozdzielczo-nakazowej do mechanizmów wolnorynkowych dotknął politykę społeczną i mieszkaniową państwa. Pierwsze zmiany nastąpiły już w 1990 r. w postaci tzw. specustawy likwidującej centralne związki spółdzielcze. /.../ Problem rosnącego ubóstwa, mającego wszak ogromny wpływ na budownictwo mieszkań, starano się częściowo rozwiązać poprzez Ustawę z 12 listopada 1994 r. o najmie lokali mieszkalnych i dodatkach mieszkaniowych, zmieniającą zasady dotąd obowiązującej Ustawy z roku 1974. /.../*

Równocześnie kilkakrotnie nowelizowano Ustawę Prawo Spółdzielcze z 16 września 1982 r. /.../ Od 1978 r. aż po rok 1996 następował ciągły spadek liczby budowanych mieszkań. Według danych GUS, na koniec 1995 r. w posiadaniu 2718 spółdzielni mieszkaniowych było 10 milionów 724 tysięcy izb. /.../ Na koniec 2001 r. w Polsce zarejestrowanych już było 5001 spółdzielni mieszkaniowych, z których 2943 posiadały zasoby mieszkaniowe. Z ogólnej liczby mieszkań – wynoszącej 11,9 mln mieszkań – na zasoby spółdzielcze przypadło 3,41 mln mieszkań, czyli 28,7 proc. zasobów ogółem. /.../ Zmiany prawa spółdzielczego, które weszły w życie z dniem 24 kwietnia 2001 r. były wynikiem uchwalenia nowego aktu prawnego, tj. Ustawy z dnia 15 grudnia 2000 r. o spółdzielniach mieszkaniowych (Dz.U. z 2001 r., Nr 4, poz. 27). Nowa ustawa przewidywała radykalne zmiany w zakresie praw spółdzielców do zajmowanych mieszkań. Oznaczają one, że przeszło trzy miliony Polaków, którym przysługują lokatorskie lub własnościowe prawa do lokali, ma możliwość przekształcenia tych praw w pełną własność. Uwłaszczenie dotyczy przede wszystkim osób zajmujących spółdzielcze lokale mieszkalne na zasadach lokatorskich lub własnościowych. /.../ Kolejne zmiany legislacyjne, zwieńczone Ustawą o zmianie ustawy o spółdzielniach mieszkaniowych i niektórych innych ustaw z 15 czerwca 2007 r. realizują te destrukcyjne w swoich założeniach cele (m. in. koncepcja odrębnej dla każdej nieruchomości ewidencji rozliczania przychodów i kosztów - zaprzeczająca zasadzie solidaryzmu spółdzielczego). /.../ Spółdzielczość mieszkaniowa jako organizacja działająca bez zysku, stała się niewygodną konkurencją dla developerów i prywatnych zarządców. W wielu poczynaniach legislacyjnych można się dopatrywać oddziaływania lobby konkurencyjnego na rynku mieszkaniowym.

286 B. Konarska-Pabiniak, *Spółdzielczość po 1989 roku; Spółdzielczość w Unii Europejskiej*, s. 85-91, [w:] *Mazowiecka Spółdzielnia Mieszkaniowa w latach 1979-2009*, red. J. B. Nycek, Płock 2009; Cytat: *Dnia 26 października 1995 r. ukazała się Ustawa o niektórych formach popierania budownictwa mieszkaniowego, dając podstawy prawne dla Krajowego Funduszu Mieszkaniowego, organizowania Towarzystw Budownictwa Społecznego (TBS) i tworzenia kas mieszkaniowych.*

287 PSM powstała dla zaspokojenia potrzeb mieszkaniowych płockiej spółdzielczości pracy.

288 RSM powstała przy Fabryce Maszyn Żniwnych. Funkcję prezesów pełnili kolejno: Czesław Lewandowski (1958-1964) i Jan Szelański (1965), natomiast Radzie Nadzorczej przewodzili: Tadeusz Koziński (1958-1959) i Marian Garstka (1959-1965).

obsługuje ok. 23 tys. mieszkańców. PSML-W utworzyła własne struktury spółdzielcze na osiedlach Tysiąclecia, Łukasiewicza, Kochanowskiego i Dworcowa. W 1998 r. utworzono piąte osiedle spółdzielcze: Rembielińskiego, które zostało wyodrębnione z osiedla spółdzielczego Łukasiewicza. Ponadto spółdzielnia zarządza również kompleksami budynków na osiedlach: Miodowa, Skarpa, Kolegialna i Stare Miasto.

Obecne zasoby: powierzchnia gruntów – 85 ha, liczba budynków – 288, liczba lokali mieszkalnych – 12438 (powierzchnia – ok. 551 tys. m²), liczba lokali użytkowych – 290 (powierzchnia – ok. 27,6 tys. m²), liczba boksów garaży w budynkach mieszkalnych – 44 (powierzchnia - 709 m²), liczba boksów garaży wolno stojących – 551 (powierzchnia – 8846 m²), liczba boksów garaży w garażu wielopoziomowym – 379 (powierzchnia – 5840 m²). Razem powierzchnia lokali – ok. 594 tys. m².

W liczbie 288 budynków ogółem występują: 202 budynki mieszkalne (w tym: 24 budynki niskie do 4 kondygnacji włącznie, 139 budynki średniowysokie do 9 kondygnacji włącznie, 39 budynki wysokie powyżej 9 kondygnacji); 34 pawilony handlowo-usługowe wolnostojące; 51 budynki garaży wolnostojących; 1 budynek garażu wielopoziomowego.

W 1972 r. zakończono na osiedlu Tysiąclecia budowę Spółdzielczego Domu Kultury (ul. Krzywoustego 3)²⁸⁹, który w roku następnym rozpoczął działalność kulturalną i oświatową na rzecz członków PSML-W oraz innych mieszkańców Płocka. W 1974 r. został otwarty Klub na Osiedlu Łukasiewicza (ul. Łukasiewicza 28), w 1978 r. rozpoczął działalność Klub Osiedla Kochanowskiego (Al. Jachowicza 33/4), a od 2000 r. funkcjonuje Klub osiedla Dworcowa. Placówki społeczno-kulturalne prowadzą otwartą działalność na rzecz mieszkańców poprzez prowadzenie stałych form pracy, w których uczestniczy ok. 1000 osób (głównie emeryci, młodzież i dzieci). Ponadto placówki organizują rocznie ok. 200 imprez, spotkań, wystaw i zajęć dla ok. 30 tys. osób. Nadrzędnym celem działalności klubów jest integracja środowisk oraz współpraca z samorządem osiedlowym tworzącym tzw. „małe ojczyzny”²⁹⁰.

Kolejni prezesi Zarządu Płockiej Spółdzielni Mieszkaniowej: Andrzej Karpiuk (1958-1960), Stanisław Petrulewicz (1960-1962), Tadeusz Matuszewski (1962), Bronisław Sokołowski (1962), Zbigniew Hibner (1962-1972), Włodzimierz Zając (1972-1975), Tadeusz Lis (1975-1976), Andrzej Piotrowski (1976-1982), Henryk Grochowski (1982-1990), Jacek Żaglewski (1990-1991), Witold Poręba (1991-1992), Bogumił Józefowski (1992- 2007) i Jan Rączkowski (od 2007 r.)²⁹¹. Obecnie w 3-osobowym Zarządzie poza prezesem Janem Rączkowskim funkcjonują: z-ca prezesa Mariusz Pakulski i członek ds. zarządzania nieruchomościami Zofia Kędzierska²⁹².

Następna pod względem wielkości Mazowiecka Spółdzielnia Mieszkaniowa (MSM) - ul. Gierzyńskiego 17²⁹³ została powołana w 1979 r. MSM przejęła od PSML-W ok. 3600 członków i kontynuowała budowę osiedla Międzytorze i Wyszogrodzka. W ramach dalszej rozbudowy

289 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płock od A do Z...op. cit.*, *Spółdzielczy Dom Kultury*, s. 458-459.

290 *50 lat Płockiej Spółdzielni Mieszkaniowej Lokatorsko-Własnościowej (1958-2008)*, [w:] „Głos PSML-W” 2008, nr 7, (Wydanie specjalne), s. 2-11.

291 J. Rączkowski, *55 lat Płockiej Spółdzielni Mieszkaniowej Lokatorsko-Własnościowej (1958-2013)*, [w:] „Głos PSML-W” 2013, nr 12, s. 1; Cytat: *Uchwalony przez Zebrania Przedstawicieli Członków PSML-W w roku 2003 i 2004 program termomodernizacji budynków mieszkalnych, zakładający docieplenie 181 budynków mieszkalnych w okresie dziesięciu lat, zostanie w tym roku realizowany. /.../ W Płockiej Spółdzielni zamieszkuje około 26 tys. płocczan w ponad 1240 mieszkaniach. Na terenie Spółdzielni funkcjonuje wiele lokali usługowych i garaży.*

292 J. Rączkowski, *60 lat Płockiej Spółdzielni Mieszkaniowej Lokatorsko-Własnościowej (1958-2018)*, [w:] „Głos PSML-W” 2018, nr 17, s. 2-6.

293 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płock od A do Z...op. cit.*, *Mazowiecka Spółdzielnia Mieszkaniowa*, s. 315, Płock 2010.

spółdzielnia obecnie zarządza dużymi zasobami w Podolszycach Północ²⁹⁴ oraz posiada obiekty mieszkalne na osiedlach Miodowa i Skarpa.

Na koniec 2018 r. wykaz zasobów spółdzielni jest następujący: liczba budynków – 264, liczba lokali – 6771, powierzchnia – 363,3 tys. m², liczba osób 12,8 tys., natomiast liczba lokali według własności: spółdzielcze własnościowe – 3375, własność – 3060, spółdzielcze lokatorskie – 185, najem – 151. Zasoby spółdzielni zrealizowano w 14 kompleksach mieszkalnych²⁹⁵.

Dotychczas funkcję prezesów MSM pełnili: Anatol Szałajko (1979-1982), Mieczysław Rajkowski (1982-1985), Zbigniew Hibner (1985-1990), Andrzej Laskowski (1990-2002), Lech Chodkowski (od 2002 r.)²⁹⁶.

Międzyzakładowa Spółdzielnia Mieszkaniowa Chemik – ul. 3 Maja 12 funkcjonująca od 1981 r. działa na terenie osiedli: Kolegialna (*Centrum Wschód, Piękna, Misjonarska*), Podolszyce Południe (kolonie: *Kapliczka, Miedza Wschód, Miedza Zachód, Miedza Targowa, Przy Skarpie, Skiba I, Skiba II*).

Na koniec 2018 r. spółdzielnia posiadała 1998 mieszkań (powierzchnia użytkowa – 117,6 tys. m²), 100 lokali użytkowych, 400 miejsc postojowych oraz garaży o powierzchni ok. 180 tys. m². Kolejni prezesi MSM Chemik: Zbigniew Michalski (1981), Franciszek A. Wiśniewski (1981-1983), Wiesław Morawski (1983-1994), Roman Kielkiewicz (1994-1996), Jan Wyrębkowski (1996-2000). Od 2000 r. prezesem jest Włodzimierz Obidziński²⁹⁷.

Powstała w 1982 r. Młodzieżowa Spółdzielnia Mieszkaniowa – ul. Mickiewicza 12a funkcjonuje na osiedlach: Kochanowskiego, Kolegialna, Wyszogrodzka, Skarpa, Zielony Jar (w rejonie ulic: Batalionu Parasol i Batalionu Zośka) i Podolszyce Południe (kolonie: *Kapliczka, Nad Jarem, Przy Skarpie*). MSM zrzesza - 2500 członków, obsługuje - ok. 8 tys. mieszkańców. Zasoby: liczba budynków – 52, liczba mieszkań – 2075 (powierzchnia mieszkań – ok. 113 tys. m²), liczba lokali użytkowych – 54, liczba garaży – 220, liczba miejsc postojowych – 275.

Kolejni prezesi: Andrzej Kownacki (1982-1983), Andrzej Chmielewski (1983-1987), Stanisław Jakubowski (1987-1988), Andrzej Drabik (1988-1989), Mirosław Kłobukowski (1989-1996). Od 1996 r. funkcję prezesa sprawuje Jerzy Wolniak.

Na zlecenie Młodzieżowej Spółdzielni Mieszkaniowej w 1998 r. Zakład Planowania Przestrzennego przy TUP w Warszawie Pracownia w Płocku opracował *Analizę urbanistyczno-przestrzenną terenów spółdzielczego budownictwa mieszkaniowego w Płocku*. Przedmiotem tego opracowania była analiza rozpoznania stanu posiadania płockich spółdzielni i prognoza

294 L. Chodkowski, *Zamiast wstępu*, s. 5, [w:] *Mazowiecka Spółdzielnia Mieszkaniowa w latach 1979-2009. Trzydzieści lat w służbie mieszkańców*. Wydawnictwo Jubileuszowe, (red. J. B. Nycek), Płock 2009; Cytat: *Kiedy w 1979 r. powoływano do życia Mazowiecką Spółdzielnię Mieszkaniową, miasto rozszerzało swoje dotychczasowe granice. Powstała wówczas największa w Płocku dzielnica mieszkaniowa, wznoszona na terenie wsi Podolszyce, dziś wchłoniętej przez miasto i podzielonej na dwa wielkie osiedla Podolszyce Północ i Podolszyce Południe. Obok nowych budynków powstały tam liczne placówki handlowe z siecią hipermarketów, szkół, ośrodków zdrowia. Wytyczona tam i urządzono Park Północny, będący istotną enklawą zieleni w tej części miasta. Obydwa osiedla są nadal największym w Płocku placem budowy obiektów wielo- i jednorodzinnych. Wielki udział w kształtowaniu oblicza architektonicznego i urbanistycznego tej dzielnicy ma nasza spółdzielnia. Jeszcze wcześniej rozpoczęliśmy budowę Międzytorza, zlokalizowanego w pobliżu linii kolejowej, kiedyś na krańcach miasta, dziś w jego środku. Nasze budynki znajdują się także w zachodniej części miasta, na popularnym osiedlu Skarpa.*

295 M. Debich, J. B. Nycek, *Pierwsze lata MSM i MSM w III Rzeczpospolitej*, s. 21-39, [w:] *Mazowiecka Spółdzielnia Mieszkaniowa w latach 1979-2009*, (red. J. B. Nycek), Płock 2009.

296 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płock od A do Z...op. cit.*, Chodkowski Lech Antoni, s. 106-107, Płock 2010.

297 W. Obidziński, *Informacje o Międzyzakładowej Spółdzielni Mieszkaniowej Chemik*, mps – Płock 2018.

zapotrzebowania terenów i mieszkań na które może być popyt na rynku nieruchomości lokalowych w okresie 5 i 10 lat.²⁹⁸

Powołana w 1983 r. przez UMP Spółdzielnia Mieszkaniowa Lokatorsko-Własnościowa Komunalnik – ul. Okrzei²⁹⁹ zawiaduje obecnie 8 nieruchomościami w osiedlach Stare Miasto i Skarpa, w tym jedną na os. Kochanowskiego. Na koniec 2018 r. Spółdzielnia w swoich zasobach posiadała 247 mieszkań o łącznej powierzchni 13681 m². Kolejni prezesi: Władysław Pręgowski, Andrzej Chmielewski, Danuta Patora, Roman Bisping, Henryk Lamparski.

Własnościowa Spółdzielnia Mieszkaniowa Budowlani – al. Armii Krajowej 16 powołana w 1987 r. zarządza dużym kompleksem budynków na osiedlu Zielony Jar (w rejonie ulic: Wańkowicza i Monte Cassino) i kilkoma budynkami na osiedlu Podolszyce Północ oraz indywidualnymi budynkami: na osiedlach Stare Miasto i Kolegialna. Obecnie spółdzielnia zrzesza 1612 członków, a w jej zasobach zamieszkuje ok. 6000 osób. W zestawieniu obiektów wybudowanych w Płocku znajdują się: 32 budynki mieszkalne (w tym liczba mieszkań – 788, powierzchnia liczona do czynszu – ok 43 tys. m²), 237 garaży i lokali użytkowych – 24 (2,5 tys. m²). Pierwszym prezesem WSM Budowlani został Zbigniew Staszewski. Od 1990 r. funkcję prezesa pełni Jerzy Fiłoniuk³⁰⁰.

W okresie III RP utworzono następujące nowe spółdzielnie mieszkaniowe i towarzystwa budownictwa społecznego:

- w 1991 r. Spółdzielnię Mieszkaniową Lokatorsko-Własnościową Centrum – ul. Harcerza Antolka Gradowskiego 9a. Spółdzielnia obecnie działa na osiedlu Kolegialna, liczy 274 członków. Na koniec 2018 r. Spółdzielnia posiadała następujące zasoby mieszkaniowe: budynków mieszkalnych – 8, lokali mieszkalnych – 229, pow. 12,1 tys. m², lokali usługowych – 19. Funkcję prezesa Spółdzielni pełnili: Feliks Mejer, Janusz Dzięgielewski, Danuta Brudnicka;
- w 1991 r. Spółdzielnię Mieszkaniowo-Własnościową Pol-Dom, ul. Miodowa 21. Spółdzielnia funkcjonuje na osiedlach Miodowa i Stare Miasto. Spółdzielnia powstała na bazie zlikwidowanego Płockiego Kombinatoru Budowlanego w wyniku przejęcia nieodpłatnie budynków mieszkalnych PKB. Liczba członków - 248, liczba mieszkańców – 403. Zasoby mieszkaniowe Spółdzielni znajdują się w osiedlach Miodowa i Stare Miasto, liczba lokali – 263 (6930 m²). Od 2018 r. funkcję prezesa pełni Ewa Joanna Gaworska³⁰¹;
- w 1995 r. Lokatorsko-Własnościową Spółdzielnię Mieszkaniową Petrodom, ul. Słowackiego 6. Obecnie Spółdzielnia zarządza budynkami mieszkalnymi o łącznej powierzchni 37 tys. m², które znajdują się w osiedlach: Miodowa, Skarpa, Stare Miasto i Winiary. Większość z jej zasobów stanowią Wspólnoty Mieszkaniowe. Wieloletnim prezesem L-WSM Petrodom był Stanisław Wrześniewski. Od 2010 r. funkcję prezesa pełni Maciej Prudło³⁰²;
- w 1996 r. Urząd Miasta Płocka utworzył spółkę z o. o. Miejski Zakład Gospodarki Mieszkaniowej Towarzystwa Budownictwa Społecznego (MTBS) - ul. Kwiatka 5.³⁰³ Spółka ta najwięcej inwestuje na terenie osiedla Podolszyce Południe (m. in. kolonie: Miedza, Sady i Wieś) oraz w osiedlu Miedzytorze –

298 A. Pejta-Jaworska, B. Piosik, S. Makuch, G. Tomczak-Wojciechowska, B. Kopańska, *Analiza urbanistyczno-przestrzenna terenów spółdzielczego budownictwa mieszkaniowego w Płocku*, Płock 1998.

299 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płock od A do Z...op. cit., Spółdzielnia Mieszkaniowa Lokatorsko-Własnościowa Komunalnik*, s. 459.

300 J. Fiłoniuk, *Informacje o Własnościowej Spółdzielni Mieszkaniowej Budowlani*, maszynopis Płock 2018.

301 E. J. Gaworska, *Informacje o Spółdzielni Mieszkaniowo-Własnościowej Pol-Dom*, maszynopis Płock 2018.

302 M. Prudło, *Informacje o Lokatorsko-Własnościowej Spółdzielni Mieszkaniowej Petrodom*, maszynopis Płock 2018.

303 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płock od A do Z...op. cit. (Miejskie Towarzystwa Budownictwa Społecznego - MTBS)*, s. 322.

miniosiedle Graniczna, ponadto wykonuje indywidualne obiekty na osiedlu Stare Miasto. Miejskie Towarzystwo Budownictwa Społecznego w Płocku w krótkim czasie stało się liczącą jednostką typu TBS na Mazowszu. Według danych z *Miejskiego Zeszytu Statystycznego nr 25* MTBS w swoich zasobach na koniec 2017 r. zarządzało 2043 mieszkaniami o powierzchni użytkowej ogółem – ok. 93, tys. m². Zarząd Spółki jest kierowany przez prezesa Mirosława Kłobukowskiego³⁰⁴.

- w 1998 r. Urząd Miasta Płocka powołał Agencję Rewitalizacji Starówki (ARS) - Stary Rynek 5. Na koniec 2017 r. według danych z *MZS nr 25* ARS zawiadywał 218 mieszkaniami o powierzchni użytkowej ogółem - 9455 m². Funkcję prezesa zarządu Spółki pełnili: Mieczysław Kamiński, Zofia Ulicka, Dariusz Sztanderski, Iwona Wierzbička.

- dawne Miejskie Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej³⁰⁵ zawiadujące głównie starą substancją mieszkaniową najpierw przekształciło się w zakład budżetowy, następnie w 2001 r. UMP powołał spółkę z o. o. Miejski Zakład Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej - Towarzystwo Budownictwa Społecznego (MZGM-TBS). Obecny adres – ul. Sienkiewicza 13a. Aktualnie spółka funkcjonuje w ramach dwóch pionów: Zarząd Budynków Komunalnych (ZBK) oraz TBS, które m.in. zrealizowało na osiedlu Zielony Jar mini-osiedla: Słoneczny Park i Tarasy. Na koniec 2017 r. zasoby mieszkaniowe Gminy Miasto Płock zawiadywane przez ZBK według danych z *MZS nr 25* wynosiły: 3498 mieszkań (powierzchnia użytkowa ogółem – 141,6 tys. m²), natomiast zasoby TBS – 121 mieszkań (5244 m²)³⁰⁶. Kolejni prezesi zarządu TBS: Andrzej Bromgau, Krzysztof Jaworski, Rafał Kania. Należy zaznaczyć, że już na początku lat 60. XX w. utworzono Spółdzielcze Zrzeszenie Budowy Domków Jednorodzinnych Związkowiec, które uzyskało zgodę na lokalizację trzech osiedli jednorodzinnych: nad jarem Brzeźnicy, na skarpie wiślanej (za ZOO) i wzdłuż ul. Wyszogrodzkiej. W 1964 r. funkcję prezesa pełnił Janusz Kołakowski, natomiast przewodniczącym Rady Nadzorczej był T. Skura.

Po utworzeniu w 1975 r. województwa płockiego powstało Wojewódzkie Zrzeszenie Spółdzielni Mieszkaniowych z siedzibą w Płocku oraz Biuro Projektów Inwestprojekt w Płocku przy ul. Tysiąclecia, którego zadaniem była kompleksowa obsługa procesu inwestycyjnego (wykupy terenów, projektowanie i nadzór inwestorski). Kolejni dyrektorzy Inwestprojektu: Edmund Miecznikowski, Maciej Wróblewski i Mieczysław Kamiński.

Najdłużej funkcjonującym w Płocku deweloperem jest powołane w 1996 r. Przedsiębiorstwo Inwestycji Komunalnych Jerzy i Patryk Dzwonek Spółka Jawna Płock, ul. Kazimierza Wielkiego 9. PIK zajmuje się budową i sprzedażą nieruchomości, mieszkań i lokali usługowych. Jest najstarszą jednostką

304 Ibid., *Kłobukowski Mirosław*, s. 236.

305 W 1974 r. władze Płocka powołały Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej. Na bazie tej jednostki po utworzeniu województwa płockiego w 1975 r. powstała duża wielobranżowa jednostka o nazwie Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej i Inżynierii Miejskiej, składające się z wyspecjalizowanych oddziałów gospodarki komunalnej, jak m.in. mieszkalnictwo, drogownictwo, mostownictwo, wodociągi, kanalizacja i zieleń. Funkcje dyrektora naczelnego PGKiM objął Tadeusz Magnuski. Poszczególnymi oddziałami zarządzali: Zakładem Budynków Mieszkalnych – Andrzej Poług; Oddziałem Wodociągów i Kanalizacji – Tadeusz Chmura; Zakładem Transportowo-Sprzętowym – Andrzej Bednarski; Oddziałem Zieleni i Oczyszczaniem Miasta – Janusz Górczyński; Oddziałem Dróg i Mostów – kolejno: Rudolf Piechociński, Tadeusz Skiba, Andrzej Małek, Henryk Szczepanik, Janusz Górczyński i Władysław Walczak. W związku z likwidacją w końcu grudnia 1979 r. PGMiM oraz powrotem do samodzielności jednostek komunalnych o strukturze sprzed 1975 r. utworzono Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej, w którym dyrektorem został Krzysztof Marcinkiewicz. Jednostka ta w 1984 r. przekształciła się w Miejskie Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej (kolejni dyrektorzy: Tadeusz Magnuski, Ryszard Siedlecki i Jerzy Zalewski). Następnie MPGKiM zostało przekształcone w zakład budżetowy – Miejski Zakład Gospodarki Mieszkaniowej, którym kolejno zarządzali: Ryszard Siedlecki i Andrzej Bromgau.

306 *Miejski Zeszyt Statystyczny. Urząd Miasta Płocka. Nr 25. Płock. Rok 2017, Płock 2018*, s. 207-211.?????

deweloperską w Płocku i jednocześnie jest firmą, która po zakończeniu budowy obiektów mieszkalnych zajmuje się ich administrowaniem i zarządzaniem. Dotychczas PIK zrealizował kilkanaście budynków na osiedlach: Skarpa, Stare Miasto, Podolszyce Południe i Wyszogrodzka oraz kompleks szeregowych domków jednorodzinnych przy ul. Morelowej (razem ok. 800 mieszkań)³⁰⁷. Na szczególną uwagę zasługują kompleksy mieszkalne wybudowane przy ul. Kazimierza Wielkiego w rejonie skarpy wiślanej.

Poza spółką PIK budownictwem mieszkaniowym i administrowaniem zajmowali się deweloperzy i inne podmioty gospodarcze jak: Multis Deweloper, WiX Developer, PPHU Wix Developer Mariusz Mikulski s. j., Amabud sp. z o. o., Grad B, Invest Bud, Tectum Inves, Przedsiębiorstwo Budowlano-Usługowe InterBUD, Przedsiębiorstwo Inwestycji Budowlanych OMEGA R&M Wilanowscy i Wojskowa Agencja Mieszkania.

Ustawa o wspólnotach mieszkaniowych z dnia 24 VI 1994 r. ustaliła warunki wyodrębniania lokali mieszkalnych w budynkach wielorodzinnych, co umożliwiło zasoby komunalne przekształcać we wspólnoty mieszkaniowe. Spowodowało to wytworzenie konkurencyjności w zakresie zarządzania nieruchomościami, stąd mieszkańcy wielu budynków oraz zespołów budynków powołali i nadal powołują wspólnoty mieszkaniowe³⁰⁸. Na koniec 2017 r. działało 138 wspólnot mieszkaniowych z udziałem Gminy-Miasto Płock³⁰⁹.

O ile w latach PRL budownictwo spółdzielcze pełniło wiodącą rolę w budowie nowych i rozbudowie płockich dzielnic mieszkaniowych, to w okresie III RP część spółdzielni mieszkaniowych skoncentrowała swoją działalność na administrowaniu posiadanej substancji mieszkaniowej. Nowym budownictwem wielorodzinnym zajęły się głównie towarzystwa budownictwa społecznego, deweloperzy oraz następujące spółdzielnie: Mazowiecka Spółdzielnia Mieszkania, Międzyzakładowa Spółdzielnia Mieszkania Chemik, Młodzieżowa Spółdzielnia Mieszkania i Własnościowa Spółdzielnia Mieszkania Budowlani³¹⁰.

Obreby ewidencyjne

Zgodnie z *Rozporządzeniem Ministra Rozwoju Regionalnego i Budownictwa z 2001 r. sprawie ewidencji gruntów i budynków*³¹¹ obręb ewidencyjny to obszar położony w granicach ewidencyjnych wsi i sołectw, natomiast w miastach w granicach dzielnic, osiedli i zespołów urbanistycznych.

Obręb ewidencyjny został wprowadzony w celu ewidencji gruntów i budynków (kataster nieruchomości), stanowi jednostkę ewidencyjną będącą jednostką powierzchniową podziału kraju. Jednostką ewidencyjną jest obszar gruntów położony w granicach administracyjnych gminy, a w przypadku, gdy w skład gminy wchodzi miejscowość o statucie miasta – również w granicach administracyjnych miasta. Jednostkę ewidencyjną określa nazwa własna oraz identyfikator krajowego rejestru urzędowego podziału terytorialnego kraju (na podstawie przepisów o statystyce publicznej). Jednostki ewidencyjne – gminy podzielone są na obręby ewidencyjne (w skład jednostki ewidencyjnej – gminy wchodzi wsie lub osiedla). Obszar obrębu ewidencyjnego może, a w zasadzie powinien być w miarę możliwości, wyznaczony w terenie naturalnymi granicami wyznaczonymi

307 <https://pik-plock.pl> [dostęp: 5 luty 2019].

308 Ustawa o wspólnotach mieszkaniowych z dnia 24 VI 1994 r. (Dz.U. z 1994 r., Nr 85, poz. 388).

309 MZS nr 25, s. 180-181, 206-21.

310 W. Serafimowicz, B. Trębała, *Spółdzielnie mieszkaniowe i TBS-y*, [w:] *Z dziejów budownictwa...op. cit.*, s. 152-154, 179-181, 222-225, 267-270.

311 *Rozporządzeniem Ministra Rozwoju Regionalnego i Budownictwa z dnia 29 III 2001 r. w sprawie ewidencji gruntów i budynków* (Dz. U. z 2016 r., poz. 1034, z późn. zm.).

przez ciek, ulice, linie kolejowe itp. Granice obrębów projektowane są przy uwzględnieniu podziału na rejony statystyczne i obwody spisowe.

W jednostce ewidencyjnej obręb jest określany przez jego nazwę i numer lub wyłącznie przez numer. Identyfikator obrębu ewidencyjnego zawiera dwucyfrowe kody: województwa, powiatu w województwie i gminy w powiecie oraz jednocyfrowy typ gminy i czterocyfrowy numer ewidencyjny obrębu³¹². Szczegółowe określenie nazw gmin i ich identyfikatorów według trójstopniowego podziału terytorialnego kraju zawarto w systemie informatycznym TERYT, który powstał w oparciu o Rozporządzenie Rady Ministrów z 15 grudnia 1989 r. w sprawie szczegółowych zasad prowadzenia i udostępniania krajowego rejestru urzędowego podziału terytorialnego kraju oraz związanych z tym obowiązków organów administracji rządowej i jednostek samorządu terytorialnego. Najmniejszą jednostką podziału kraju jest działka ewidencyjna znajdująca się w granicach jednego obrębu, stanowiąca obszar ciągły i jednorodny pod względem prawnym (na mapie – powierzchnia terenu wydzielona liniami granicznymi).

* * *

Liczba obrębów w Płocku wraz z jego wzrostem terytorialnym sukcesywnie wzrastała. W 1989 r., ostatnim roku PRL, w mieście było wyodrębnionych 13 obrębów ewidencyjnych: 1/ Podolszyce Borowiczki, 2/ Trzepowo, 3/ Maszewo, 4/ Łukasiewicza, 5/ Kostrogaj Przemysłowy, 6/ Kostrogaj Rolniczy, 7/ Działki, 8/ Śródmieście, 9/ Wyszogrodzka, 10/ Podolszyce, 11/ Wisła, 12/ Radziwie, 13/ Kombinat.

Poniżej wyszczególniono według stanu na koniec 2019 r. obręby według numeracji przyjętej przez służby geodezyjne:

Nr 1/ *Obręb Podolszyce Borowiczki* – stanowi wschodnią część Płocka prawobrzeżnego. Ten największy obręb jest oddzielony od pozostałej części miasta od zachodu ulicami: Mazowieckiego i południową częścią Granicznej. W skład obrębu wchodzi obecnie osiedla miejskie: Podolszyce Północ (z wyłączeniem terenu między ulicami Mazowieckiego i Graniczną), Podolszyce Południe, Zielony Jar, Borowiczki i Imielnica. Nazwa nawiązuje do nazw terenów rolnych wiosek: Podolszyce i Borowiczki;

Nr 2/ *Obręb Trzepowo* – stanowi północną część osiedla Trzepowo, tj. obszar dawnej wsi Trzepowo (od granicy kompleksu rafineryjno-petrochemicznego PKN Orlen na zachodzie – do ul. Bielskiej i granic miasta na północy i wschodzie, granicą południową jest rzeka Brzeźnica);

Nr 3/ *Obręb Maszewo* – stanowi zachodnią część Płocka prawobrzeżnego. Obszar obrębu zbliżony jest do osiedla Winiary (z wyłączeniem obszaru na północ od ul. Długiej). Południowo-wschodnią granicą jest Brzeźnica a południowo-zachodnią – granica miasta. Nazwa od wsi Maszewo, która częściowo znajduje się w tym obrębie;

Nr 4/ *Obręb Łukasiewicza* – w skład obrębu wchodzi osiedla: Łukasiewicza (bez Kostrogaju Przemysłowego), Tysiąclecia, Miodowa i Skarpa A (tj. część osiedla Skarpa – na północ od ul. Dobrzyńskiej). Nazwa nawiązuje do głównej ulicy przechodzącej przez środek nowych północnych spółdzielczych osiedli budowanych w latach 60. i 70. (dla zatrudnionych w MZ RiP i budowniczych);

Nr 5/ *Obręb Kostrogaj Przemysłowy* – stanowi północno-wschodnią część osiedla Łukasiewicza, tj. część osiedla niezamieszkałego, zawierającego tereny przemysłowe i handlowe oraz obszar pomiędzy ulicami Bielską i Przemysłową). Nazwa nawiązuje do wsi Kostrogaj, na terenie której w latach 50. po przyłączeniu do Płocka powstała dzielnica przemysłowa;

312 Jednostka ewidencyjna dzieli się na obręby geodezyjne, które są określane przez numer oraz nazwę. Płock został podzielony na 16 obrębów

Nr 6/ *Obręb Kostrogaj Rolniczy* – stanowi południową część obecnego osiedla Trzepowo (od ul. Bielskiej na zachodzie oraz linii kolejowej i ul. Otolińskiej na południu, jak również do granic miasta - na wschodzie). Nazwa nawiązuje do terenów rolnych mieszkańców wsi Kostrogaj;

Nr 7/ *Obręb Działki* – stanowi obszar dwóch osiedli Kochanowskiego i Dworcowa. Nazwa nawiązuje do okresu sprzed zabudowy, gdy działacz społeczny i niepodległościowy Bolesław Zdziarski (1863-1931) rozparcelował własną ziemię na place miejskie;

Nr 8/ *Obręb Śródmieście* – stanowi obszar pomiędzy Wisłą i Brzeźnicą a ul. Dobrzyńską i alejami: Kobylińskiego, Jachowicza i Kilińskiego. W skład obrębu wchodzi osiedla: Kolegialna, Stare Miasto i Skarpa B, tj. obszar osiedla Skarpa - na południe od ul. Dobrzyńskiej. Nazwa nawiązująca do okresu, gdy obecne osiedla miejskie: Stare Miasto i Kolegialne stanowiły dzielnicę Śródmieście;

Nr 9/ *Obręb Wyszogrodzka* – zawiera obszar pomiędzy linią kolejową a ul. Otolińską i al. Kilińskiego, obejmuje zachodnie obszary osiedli: Wyszogrodzka i Międzytorze. Nazwa związana jest z dawnym traktem do Wyszogrodu i Czerwińska oraz obecną ulicą Wyszogrodzką;

Nr 10/ *Obręb Podolszyce* – obejmuje tereny Płocka na wschód od linii kolejowej (obecne wschodnie części osiedli Wyszogrodzka i Międzytorze oraz zachodnią niewielką część Os. Podolszyce Północ), od północy dochodzi do ul. Otolińskiej, natomiast na wschodzie graniczy z obrębem nr 1 (wzdłuż ulic Mazowieckiego i Granicznej). Nazwa nieadekwatna do obecnej lokalizacji os. Podolszyce, dotyczy ziem rolnych zachodnich terenów sąsiadujących z dawną wsią Podolszyce;

Nr 11/ *Obręb Wisła* – dotyczy obszaru rzeki Wisły w obrębie granic Płocka wraz z terenami zalewowymi;

Nr 12/ *Obręb Radziwie* – jest tożsamy z obszarem osiedla miejskiego Radziwie (lewobrzeźna dzielnica Płocka w PRL). Nazwa wywodzi się od osady o tej samej nazwie, funkcjonującej od średniowiecza;

Nr 13/ *Obręb Kombinat* – obejmuje obecny teren wielkoprzemysłowy Zakładu Produkcyjnego PKN Orlen oraz zachodnią część osiedla Trzepowo i północną część osiedla Winiary (na północ od ul. Długiej). Nazwa pochodzi z czasów, gdy Mazowieckie Zakłady Rafineryjne i Petrochemiczne popularnie nazwano kombinatem rafineryjno-petrochemicznym, a obszar MZRiP powiększony o strefę ochronną stanowił dzielnicę przemysłową.

W okresie III RP, w wyniku powiększenia Płocka w 1997 r. o trzy nowe osiedla miejskie: Góry, Pradolina Wisły i Ciechomice utworzono trzy obręby geodezyjne o granicach zgodnych z granicami tych osiedli³¹³;

Nr 14/ *Obręb Góry* – obszar obrębu jest tożsamy z obszarem osiedla miejskiego Góry (nazwa obrębu wywodzi się od wsi Góry);

Nr 15/ *Obręb Tokary* – powierzchnia obrębu odpowiada powierzchni osiedla Pradolina Wisły, jego nazwa wywodzi się od dawnej wsi książęcej Tokary;

Nr 16/ *Obręb Ciechomice* – obszar obrębu jest taki sam jak osiedla Ciechomice, przy czym nazwa obrębu wywodzi się od wsi Ciechomice i rodu dawnych jej właścicieli – Ciechomskich³¹⁴.

313 Dziennik Ustaw z 2016 r., poz. 1034, z późn. zm. *Przy projektowaniu przebiegu granic obrębów uwzględnia się podział na rejony statystyczne i obwody spisowe.*

314 A. Pomianowska-Molak, *Płock. Podział na obręby geodezyjne, Mapy tematyczne – Rozwój Płocka* (<http://rozwojmiasta.plock.eu/wp-content/uploads/2016/10/OBREBY-A1.pl>), [dostęp: 1.VIII 2018 r.].

Okręgi wyborcze

Wspólnotę samorządową z mocy prawa tworzą mieszkańcy gminy, przy czym nie wszyscy posiadają prawa wyborcze. Ustawodawca przyznał prawo uczestniczenia i wybierania w *Ustawie z dnia 16 lipca 1998 r. o ordynacji do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw*³¹⁵. Zasady wyboru władz samorządowych zostały określone w *Ustawie z dnia 20 czerwca 2002 r. o bezpośrednim wyborze wójta, burmistrza i prezydenta*³¹⁶ miasta i obowiązywały do 2018 r. Ostatnie wybory zostały zarządzane 13 sierpnia 2018 r. i odbyły się w dwóch turach: 21 października i 4 listopada według nowych zasad, w których najważniejsze zmiany dotyczyły wydłużenia kadencji organów samorządowych z 4 do 5 lat oraz wprowadzenia dwu-kadencyjności wójtów, burmistrzów i prezydentów miast³¹⁷. Aktualnie podział terytorialny Płocka na okręgi wyborcze wynika z Uchwały Nr 475/XXVIII/2012 RMP z 30 października 2012 r., która określiła 4 okręgi o następujących obszarach: Okręg nr 1 (Podolszyce Północ, Podolszyce Południe, Zielony Jar, Imielnica i Borowiczki); Okręg nr 2 (Międzytorze, Wyszogrodzka, Kochanowskiego, Dworcowa, Trzepowo); Okręg nr 3 (Skarpa, Kolegialna, Stare Mias+to, Radziwie, Ciechomice, Pradolina Wisły i Góry) oraz Okręg nr 4 (Łukasiewiczza, Tysiąclecia, Miodowa i Winiary)³¹⁸. W zależności od liczebności mieszkańców w okręgach wyborczych uchwała ustaliła liczebność przyszłych radnych. Powyższy podział w kolejnych wyborach może ulegać zmianom wynikających: ze zmian kodeksu wyborczego, wskutek zmiany liczby mieszkańców w okręgach wyborczych oraz w wyniku rozbudowy miasta³¹⁹.

Parafie kościołów rzymskokatolickich i innych wyznań

Nieformalny podział terytorialny miasta w tysiącletnich dziejach Płocka grupujący wiernych zamieszkujących rejon najbliższej świątyni kształtował wraz rozbudową zasobów mieszkalnych i budową kolejnych kaplic i kościołów rzymskokatolickich oraz innych wyznań.

Od 1075 r. Płock jest siedzibą biskupstwa, obecnie w mieście funkcjonuje kuria diecezji płockiej³²⁰ (z biskupem na czele)³²¹. Kościół rzymskokatolicki realizuje swoje posługi dla wiernych poprzez parafie

315 *Ustawa z 16 VII 1998 r. o ordynacji wyborczej*, Dz.U. z 1998 nr 95, poz. 602, z późn. zm. Organy gminy: rada gminy i wójt, burmistrz, prezydent miasta – były wybierane na czteroletnią kadencję.

316 *Ustawa z 20 VI 2002 r. o bezpośrednim wyborze wójta, burmistrza i prezydenta miasta*, Dz.U. z 2002 nr 113, poz. 984.

317 *Ustawa z 11 I 2018 r. o ordynacji wyborczej*, Dz. U. z 2018 nr 95, poz. 4, 130 i 138. Podstawowe zmiany w kodeksie wyborczym dotyczą dwu kadencyjności wójtów, burmistrzów i prezydentów miast oraz wydłużenia kadencji organów samorządowych z czterech do dwóch lat.

318 *Uchwała Nr 475/XXVIII/2012 RMP z 30 X 2012 r. w sprawie podziału miasta Płocka na okręgi wyborcze*, Dziennik Urzędowy Województwa Mazowieckiego 2012.

319 *Uchwała Nr 763/XLV/2014 RMP z 25 III 2014 r. w sprawie zmian w podziale miasta na okręgi wyborcze*, DUWM 2014.

320 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płock od A do Z...op. cit.*, *Diecezja płocka*, s. 134.

321 *Ibid.*, *Biskupi diecezji płockiej w latach 1075-2009*, s. 42-92; Wykaz ordynariuszy płockich według alfabetu: *Aleksander z Malonne, Andrzej I Gryfita, Andrzej II Ciołek, Baranowski Wojciech, Bernard, Bieliński, Borowski Kacper, Buczański Jakub, Chojeński Jan, Chotkowski Piotr, Cielecki Hieronim, Ciołek Erazm, Dąbski Stanisław, Dembowski Antoni Sebastian, Dobiesław Sówka, Dunin Wolski Piotr, Filip, Firlej Henryk (ks. mazowiecki), Florian, Gamrat Piotr, Gedko I, Gembicki Jan, Giżycki Paweł, Gosław, Gunter, Henryk, Jakub z Korzwi, Jan I, Jan II Wysoki, Jan III, Kamiński Zygmunt, Karol Ferdynand Waza (król polski), Kazimierz III Płocki (ks. Mazowiecki), Krzycki (Critius) Andrzej, Kuczborski Jan, Leszczyński Bogusław, Leszczyński Rafał, Libera Piotr, Lubrański Jan, Lupus, Łubieński Stanisław, Maciejowski Samuel, Madaliński Bonawentura, Maffiolusi de Lampugnano, Marek, Mikołaj Sówka, Myszkowski Piotr, Noskowski Andrzej, Nowodworski Michał, Antoni Julian Nowowiejski, Ostaszewski Tomasz, Pawłowski Franciszek, Pierzchała Klemens, Piotr I, Piotr II, Piotr III, Poniatowski Michał Jerzy, Popiel – Chościak Wincenty Teofil, Prażmowski Adam Michał, Przerembski Walenty, Sikorski*

zawiadywane przez proboszczów i podległych im wikariuszy. Wielokrotny wzrost ludności i obszaru Płocka w XX w. spowodował zwiększenie liczby parafii rzymskokatolickich. Współcześnie funkcjonuje w mieście 17 parafii rzymskokatolickich działających w ramach trzech dekanatów: płockiego wschodniego, płockiego zachodniego oraz gąbińskiego. Nadzór nad poszczególnymi dekanatami sprawują dziekan, wice-diekan i ojciec duchowny. W obrębie *Dekanatu płockiego wschodniego* w Płocku znajduje się siedem parafii, *Dekanat płocki zachodni* zawiera w mieście osiem parafii, zaś w *Dekanacie gąbińskim* na terenie lewobrzeżnego Płocka są dwie parafie. 15 parafii ma siedzibę w Płocku, natomiast dwie parafie – poza miastem: jedna obejmująca rejony zachodnie miasta w Brwilnie Górnym, druga rejony wschodnie – w Słupnie. Obszar 17 parafii rzymskokatolickich w pewnym stopniu jest zbliżony do wielkości osiedli, choć w kilku przypadkach różnice są zasadnicze. Ponadto usytuowano siedzibę katedry parafii Kościoła Starokatolickiego Mariawitów³²² (Świątyni Miłosierdzia i Miłości - ul. Kazimierza Wielkiego 27) oraz siedziby kaplic parafii prawosławnej Przemienienia Pańskiego³²³ (pomieszczenie w byłym klasztorze św. Dominika) i parafii ewangelicko-augsburskiej (kaplica zbudowana w 2002 r. na terenie cmentarza ewangelickiego przy ul. Kazimierza Wielkiego 39)³²⁴.

Bogdan Marian, Stanisław I Sówka, Stanisław II Pawłowicz, Stefan, Szymon Franciszek Albin, Szembek Jerzy Józef Elizeusz, Szembek Józef Piotr Eustachy, Szembek Krzysztof Hilary, Szembek Onufry Kajetan, Szeptycki Heronim Antoni, Szymon, Szyszkowski Marcin, Ścibor z Gościeńcyc, Ścibor z Radzimina, Tomasz, Werner, Wielgus Stanisław Wojciech, Wit z Chotela, Wnukowski Apolinary, Wroński Imasław, Zakrzewski – Wyskota Tadeusz Paweł Maria, Załuski Andrzej Chryzostom, Załuski Andrzej Stanisław, Załuski Ludwik Bartłomiej.

322 https://pl.wikipedia.org/wiki/Historia:_Świątynia_Miłosierdzia_i_Miłości_Kościoła_Starokatolickiego_Mariawitów_w_Płocku – (budynek kościelny i przyległe do niego zabudowania klasztorne, kurialne i seminaryjne) stanowią najważniejszy kompleks sakralny mariawicki w kraju i zagranicą. Świątynię i klasztor wzniesiono na posesji przy ul. Dobrzyńskiej 27 (obecnie ul. Kazimierza Wielkiego 27) zakupionej przez Marię Franciszkę Kozłowską w 1902 na potrzeby Zgromadzenia Sióstr Mariawitek. 27 maja 1911 odbyło się poświęcenie fundamentów pod budowę Świątyni i klasztoru. Ceremonia ta zgromadziła przeszło 50 kapłanów, około 100 sióstr zakonnych i blisko 10 tysięcy wiernych z całej Polski. W czasie uroczystości zebrano z dobrowolnych ofiar kwotę 800 rubli. Budowę kierował abp Jan Maria Michał Kowalski przy pomocy duchownych mariawickich posiadających wykształcenie politechniczne. Wszystkie szczegóły budowy uzgadniano z Marią Franciszką Kozłowską, która przestrzegala, by na budowę świątyni nie wpłynął ani jeden grosz nieuczciwie zdobyty. Przy klasztorze, na polecenie „Mateczki”, urządzono ogrody: warzywny i kwiatowy. Katedra wznoszona była głównie z pieniężnych ofiar i wysiłkiem wiernych. Co dwa tygodnie kilkadziesiąt osób przybywało do pomocy w budowie z odległych parafii mariawickich, natomiast z parafii leżących bliżej Płocka dostarczano bezpłatnie produkty żywnościowe.

323 [https://pl.wikipedia.org/wiki/Historia:_Cerkiew_pod_wezwaniem_Przemienienia_Pańskiego_została_wzniesiona_na_placu_Panieńskim,_zwany_mówczas_Floriańskim_\(dziś_Obrońców_Warszawy\)_w_latach_1865–1867_przez_Bronisława_Brodzic-Żochowskiego_\(1836–1911\).](https://pl.wikipedia.org/wiki/Historia:_Cerkiew_pod_wezwaniem_Przemienienia_Pańskiego_została_wzniesiona_na_placu_Panieńskim,_zwany_mówczas_Floriańskim_(dziś_Obrońców_Warszawy)_w_latach_1865–1867_przez_Bronisława_Brodzic-Żochowskiego_(1836–1911).) Usytuowano ją w centralnym punkcie miasta przy przecięciu placu Floriańskiego z ulicą Tadeusza Kościuszki. Miała ona stanowić symbol panowania carskiego na ziemiach polskich związanego z prawosławiem. Wybudowano także pięć innych cerkiewek, między innymi na cmentarzu prawosławnym (istniejąca do dzisiaj), w więzieniu, w gimnazjum męskim, koszarach wojskowych. W 1929 r. w byłym klasztorze dominikańskim przy ulicy Tadeusza Kościuszki 18 utworzono kaplicę. Cerkiew stanowiącą symbol niewoli rosyjskiej, a poza tym wybitnie obcy element architektoniczny w centrum miasta, początkowo w 1919 r. zamieniono na kościół garnizonowy, a w 1929 rozebrano. Podobny los spotkał niektóre z istniejących wówczas cerkiewek.

324 [https://pl.wikipedia.org/wiki/Historia:_Idee_Reformacji_obecne_były_na_Mazowszu_już_w_XVI_w._Najwybitniejszym_przedstawicielem_jest_Stanisław_Murzynowski,_urodzony_ok._roku_1528_w_Suszycach_\(ziemia_dobrzyńska\).](https://pl.wikipedia.org/wiki/Historia:_Idee_Reformacji_obecne_były_na_Mazowszu_już_w_XVI_w._Najwybitniejszym_przedstawicielem_jest_Stanisław_Murzynowski,_urodzony_ok._roku_1528_w_Suszycach_(ziemia_dobrzyńska).) Pochodził z rodziny szlacheckiej, jak to było w zwyczaju ewangelickich rodów, został wysłany na studia uniwersyteckie w Wittenberdze, gdzie przebywał do 1545 r. Po podróży studyjnej do Włoch w roku 1549 r., osiadł na stałe w Królewcu, gdyż jako zdeklarowany protestant, któremu proces za apostazję wytoczyła kapituła płocka, nie mógł wrócić w rodzinne strony. Autor przekładu na język polski „Nowego Testamentu”. Był to pierwszy polski przekład ksiąg biblijnych dokonany na podstawie języków oryginalnych. Pełny przekład „Nowego Testamentu” ukazał się w roku 1553. Po II rozbiórce Polski po usunięciu zakonników z klasztoru i kościoła św. Dominika przez Prusaków od 1804 r. do 1945 r. kościół funkcjonował jako świątynia ewangelicka.

Wykaz parafii pod wezwaniem – nazwa – adres – siedziba – czas powstania parafii –
administrator parafii rzymsko-katolickiej – liczba parafian:

- 1/ Ducha Świętego, osiedle Skarpa ul. Asnyka 2, kościół pw. Dobrego Pasterza (Dekanat płocki zachodni), parafię utworzono w 1995 r., administrator – proboszcz ksiądz kanonik mgr Zbigniew Zbrzezny (pełni funkcję od 1995 r.), ok. 11 tys. parafian³²⁵;
- 2/ Matki Bożej Fatimskiej, os. Międzytorze – ul. Gierzyńskiego 29, kościół pw. Matki Bożej Fatimskiej (Dekanat płocki wschodni), parafia powstała w 1991 r., proboszcz ks. kan. Stanisław Górski (od 1991 r.), ok. 9 tys. parafian³²⁶;
- 3/ Świętego Krzyża, os. Podolszyce Północ – ul. Kutrzeby 2, kaplica pw. Świętego Krzyża (Dekanat płocki wschodni), parafia powstała w 1991 r., proboszcz ks. mgr Grzegorz Dobrzeniecki (od 2011 r.), wcześniej w funkcje proboszcza pełnili: ks. kan. Andrzej Zembrzusi i ks. Janusz Zdunkiewicz, ok. 13 tys. parafian³²⁷;
- 4/ św. Aleksego, os. Trzepowo – ul. Krzywa 15, kościół pw. św. Aleksego (Dekanat płocki zachodni), parafia powstała w 1410 r., proboszcz ks. kan. mgr Zbigniew Kaniecki (od 1997 r.), ok. 1,2 tys. parafian³²⁸;
- 5/ św. Bartłomieja, os. Stare Miasto – ul. Kazimierza Wielkiego 1, kościół farny pw. św. Bartłomieja (Dekanat płocki zachodni), parafia powstała w 1356 r., proboszcz ks. prał. Wiesław Gutowski (od 2008 r.), wcześniej w okresie III RP funkcje proboszcza pełnili: ks. kan. Ryszard Dybiński i ks. kan. Janusz Cegłowski, ok. 8 tys. parafian³²⁹;
- 6/ św. Benedykta, os. Radziwie – ul. Dobrzykowska 2, kościół pw. św. Benedykta (Dekanat gąbiński), parafia powstała w końcu XIV w., ks. kan. mgr Mariusz Oryl (od 2017 r.), ok. 4,5 tys. parafian³³⁰;

325 Parafia zajmuje terytorium osiedla Skarpa oraz zachodniej części osiedla Dobrzyńska. Biskup Zygmunt Kamiński erygował parafię 23 III 1995 r., natomiast wybudowana kaplicę parafialną poświęcił – 17 XII tegoż roku. Biskup Stanisław Wielgus poświęcił 19 XII 2000 r. kamień węgielny pod nowy kościół parafialny, natomiast świątynię pw. Dobrego Pasterza poświęcił - 23 XI 2003 r. Budowę kościoła zajmował się ks. kanonik Zbigniew Zbrzezny.

326 Na terenie parafii znajduje się Dom Sióstr Służek NMP Niepokalanej z kaplicą (ul. Graniczna 32). Odpust parafialny: zakończenie objawień Matki Boskiej Fatimskiej – 13 października.

327 Parafia zajmuje terytorium osiedli Podolszyce Północ i Zielony Jar. Została erygowana 5 VII 1991 r. przez biskupa Zygmunta Kamińskiego. Pierwszym administratorem parafii został ks. proboszcz parafii św. Wojciecha (os. Podolszyce Południe) Henryk Zagórowicz, który rozpoczął budowę kaplicy. Od 19 VIII 1995 r. funkcję proboszcza pełni ks. Andrzej Zembrzusi, który zakończył budowę kaplicy i rozpoczął realizację docelowego kościoła parafialnego pw. Św. Krzyża.

328 Parafia obsługuje terytorium osiedla Trzepowo oraz miejscowości: Brochocin, Brochocinek, Bronowo-Sady, Kostrogaj, Tchorz i Nowe Trzepowo. Parafię erygował ok. 1410 r. biskup Jakub z Korzkwi. Obecny drewniany kościół pw. św. Aleksego był konsekrowany ok. 1598 r.

329 Parafia obsługuje terytorium osiedla Stare Miasto (bez części wschodniej). Istniejącą wcześniej parafię przy kolegiacie św. Michała biskup Klemens przeniósł w 1356 r. do nowo zbudowanego i poświęconego kościoła pw. św. Bartłomieja. Na terenie parafii znajdują się: Sanktuarium Miłosierdzia Bożego, Dom Sióstr Matki Bożej Miłosierdzia i Muzeum św. Siostry Faustyny (Stary Rynek 14/18) oraz kaplica cmentarna pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa (Al. Kobylińskiego), ufundowana przez rodzinę Górnickich.

330 Parafia zajmuje terytorium osiedla Radziwie oraz miejscowości: Dzierżazna, Popłacin, Sendeń Duży, Sendeń Mały oraz częściowo Łąck. Historycznie parafia nawiązuje do końca XI w., gdy wojewoda Sieciech, jeden z najbardziej wpływowych możnowładców księcia zwierzchniego Władysława I Hermana, prawdopodobnie ufundował na lewym brzegu Wisły kościół jako kolegiatę z ośmioma kanonikami i prepozytem. Kolejne kościoły w Radziwiu były niszczone przez kolejne obce wojska, pożary lub powodzie. Od 1818 r. do 1925 r. parafia Radziwie wchodziła w skład archidiecezji warszawskiej. W 1895 r. rozebrano stary kościół i rozpoczęto wznoszenie nowej murowanej świątyni, którą konsekrował 7 IX 1902 r. arcybiskup warszawski Wincenty Chościak Popiela. W dniu 20 I 1945 r. Niemcy przed wycofaniem się z Płocka dokonali spalania świątyni. Odbudował ją w pierwszym okresie PRL ks. Aleksander Strużyński. Kościół filialny pw. Miłosierdzia Bożego znajduje się w wsi Sendeń Duży.

- 7/ św. Jadwigi Królowej³³¹, os. Łukasiewicza - ul. Kossobudzkiego 10, kościół pw. Matki Boskiej Częstochowskiej (Dekanat płocki zachodni), parafia powstała w 1981 r., proboszcz ks. Stanisław Kazimierzczak (od 1986 r.), ok. 16 tys. parafian³³²;
- 8/ św. Jakuba, os. Imielnica – ul. Wyszogrodzka 166, kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa (Dekanat płocki zachodni), parafia powstała w XIV w., ks. kan. mgr Ryszard Paradowski (od 2002 r.), ok. 8 tys. parafian³³³;
- 9/ św. Jana Chrzciciela, os. Stare Miasto – ul. Nowowiejskiego 2, poreformacki kościół pw. św. Jana Chrzciciela (Dekanat płocki zachodni), parafia powstała w 1973 r., ks. kan. Antoni Kołodziejski (od 1996 r.), ok. 7 tys. parafian³³⁴;
- 10/ św. Józefa Rzemieślnika, os. Wyszogrodzka – ul. Górna 1, kościół pw. Miłosierdzia Bożego (Dekanat płocki wschodni), parafia powstała w 1982 r., ks. kan. mgr Andrzej Smoleń (od 2006 r.), ok. 5 tys. parafian³³⁵;
- 11/ św. Maksymiliana Kolbego, os. Kolegialna – ul. Kościuszki 16, kościół pw. św. Dominika (Dekanat płocki zachodni), parafia powstała w 1975 r., ks. Tadeusz Łebkowski (od 1988 r.), ok. 4 tys. parafian³³⁶;
- 12/ św. Maksymiliana Kolbego, os. Ciechomice, ul. Ciechomicka 17, (kościół pw. św. Maksymiliana Kolbego) – Dekanat gąbiński, parafia powstała w XIV w., ks. kan. Leszek Żuchowski (od 2002 r.), ok. 2,5 tys. parafian³³⁷;

331 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Jadwiga – Królowa Polski*, s. 201-202.

332 Parafia zajmuje terytorium osiedla Łukasiewicza. Parafię erygował 23 IV 1981 biskup płocki Bogdan Sikorski. Kaplica została wybudowana przed końcem tegoż roku, natomiast w 1982 r. zakończono realizację plebanii i budynku katechetycznego. Podczas pielgrzymki w 1991 r. do Polski Jan Paweł II na terenie parafii, na obecnym placu Celebry, odprawił Mszę Świętą polową. W dniu 24 X 1999 r. biskup Stanisław Wielgus przeprowadził konsekrację kościoła parafialnego pw. Matki Boskiej Częstochowskiej.

333 Parafia zajmuje terytorium dwóch płockich osiedli Borowiczek i Imielnicy (bez części wschodniej) oraz miejscowości: Bielino, Borowiczki Pieńki, Boryszewo Nowe, Boryszewo Stare, Cekanowo, Gulczewo, Mirosław, Otolin, Piotrowo, Rydzyno, Stróżewko i Rogozino (w którym znajduje się kościół filialny). Początki parafii sięgają XII w., gdy powstał kościół pw. św. Jakuba Starszego z fundacji biskupów płockich. W latach 1836-1937 na zlecenie Jana Weynertha zniesiono kolejny kościół drewniany według dokumentacji opracowanej przez Michała Miklaszewskiego. Obecny murowany kościół parafialny pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa powstał w latach 1927-1935 według projektu Bruno Zborowskiego. Konsekrację w 1935 r. przeprowadził biskup Leon Wetmański.

334 Parafia zajmuje terytorium os. Tysiąclecia. Początki kościoła parafialnego związane są z działalnością się w Płocku w latach 1955-1864 zakonników Reformatów, którzy na koniec 1755 r. wybudowali drewniany kościół, w okresie od 1773 r. do 1783 – piętrowy murowany klasztor oraz w latach 1758-1789 - murowaną świątynię. Od 1865 r. w pomieszczeniach klasztornych funkcjonuje Seminarium Duchowne, natomiast od 1964 r. kościół św. Jana pełni funkcję kościoła rektorskiego w parafii św. Bartłomieja. W związku z szybką rozbudową Płocka i utworzeniem osiedla Tysiąclecia w dniu 21 I 1973 r. biskup Bogdan Sikorski erygował nową parafię. Odpust parafialny: św. Jana Chrzciciela – 24 czerwca.

335 Organizację parafii oraz budowę kaplicy i kościoła dokonał ks. Władysław Stradza. Parafię erygował 20 V 1982 r. bp. Bogdan Sikorski, który następnie 29 XI tegoż roku dokonał poświęcenia kaplicy. Kamień węgielny pod budowę świątyni wmurował 30 IX 2000 r. bp. Zygmunt Kamiński, natomiast jej konsekrację dokonał bp Stanisław Wielgus.

336 Parafia zajmuje terytorium osiedla Kolegialna oraz zachodniej części os. Wyszogrodzka. Historia obecnego kościoła parafialnego pw. św. Dominika związana jest z przybyciem do Płocka w 1225 r. Dominikanów. Pierwszy drewniany dominikański kościół został spalony w 1243 r. przez Pomorzanie. Po usunięciu zakonników z klasztoru i kościoła przez Prusaków od 1804 r. do 1945 r. kościół funkcjonował jako świątynia ewangelicka. Po drugiej wojnie światowej kościół został przekazany katolikom, w 1964 r. utworzono samodzielny ośrodek duszpasterski, natomiast w dniu 18 X 1975 r. biskup Bogdan Sikorski erygował parafię. W gestii parafii znajduje się kaplica w Szpitalu Miejskim Świętej Trójcy. Na terenie parafii znajdują się: Dom Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo (z kaplicą) – ul. Warszawska 5 oraz Dom Księży Emerytów (z kaplicą) – ul. Misjonarska I.

337 Parafia zajmuje terytorium osiedla Ciechomice oraz wieś Grabina. Początki parafii sięgają drugiej połowy XIV w., gdyż wzmianki o jej istnieniu pochodzą z 1392 r. Nowy murowany kościół został konsekrowany 5 XII 1892 r. przez biskupa Bogdana Sikorskiego, który 5 XII 1892 r. erygował parafię Ciechomice. Według opracowania ks. prof. M. M. Grzybowskiego pt. *Parafia Ciechomice w przededniu swego 600-lecia (1392-1992)*, „Studia Płockie” 1987, t. 15, s.215-223: Nie zachował się dokument erekcyjny stwierdzający, w którym roku parafia powstała. Fundowana była na pewno w drugiej połowie XIV w.

13/ św. Stanisława Kostki, os. Dworcowa – Al. Jachowicza 4, kościół pw. św. Stanisława Kostki (Dekanat płocki wschodni), parafia powstała w 1929 r., ks. Wiesław Kania (od 2016 r.), wcześniej w okresie III RP funkcje proboszcza pełnili księża Salezjanie: Jerzy Gusik, Zenon Jakuboszczak, Jacek Wilczyński, Walerian Jaszczębiec-Święcicki, Stanisław Szestowicki i Jan Rusiecki, ok. 18 tys. parafian³³⁸;

14/ św. Wojciecha³³⁹, os. Podolszyce Południe – ul. św. Wojciecha 2, kościół pw. św. Wojciecha (Dekanat płocki wschodni), parafia powstała w 1988 r., ks. kan. mgr Jerzy Ławicki (od 2004 r.), wcześniej funkcję proboszcza pełnił ks. kan. Henryk Zagórowicz, ok. 10 tys. parafian³⁴⁰;

15/ św. Zygmunta, katedralna, os. Kolegialna – ul. Tumaska 1, bazylika katedralna pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny (Dekanat płocki zachodni), parafia powstała w 1965 r., ks. kan. Stefan Cegłowski (od 2013 r.), wcześniej w okresie III RP funkcje proboszcza pełnili: ks. prał. Wacław Gapiński, ks. kan. dr. Janusz Filarski i ks. kan. dr. Marek Zawadzki, ok. 8 tys. parafian³⁴¹;

16/ św. Andrzeja Apostoła w Brwilnie Górnym – gmina Biała, obejmuje zachodnio-północną część osiedla Winiary, kościół pw. św. Andrzeja Apostoła (Dekanat płocki zachodni), parafia powstała w XII w., ks. kan. Henryk Lipka (1986 r.), ok. 2 tys. parafian³⁴²;

Uposażył ją Stefan z Ciechomic, podkomorzy gostyniński i starosta płocki. Pierwsza wzmianka o parafii Ciechomiczkiej występuje w dokumencie z 1392 r. Najstarszy zapisany opis kościoła i parafii ciechomiczkiej pochodzi z 1609 r.; wtedy bowiem 28 października tegoż roku odbyła się wizytacja generalna, której protokół znajduje się w Archiwum Diecezjalnym w Płocku. Z protokołu tego dowiadujemy się, że kościół parafialny w Ciechomicach był orientowany, drewniany, kryty gontem, zbudowany pod wezwaniem św. Piotra Apostoła.

338 Parafia obsługuje terytorium osiedli Dworcowa i Kochanowskiego oraz północno-wschodnią część os. Kolegialna i zachodnią część os. Międzytorze. Parafia została powierzona okresowo Księżom Salezjanom z Czerwińska i erygowana 13 IX 1929 r. przez bpa Antoniego Juliana Nowowiejskiego. Do II wojny światowej Salezjanie prowadzili dla osieroconej młodzieży szkołę zawodową z internatem oraz warsztaty rzemieślnicze, natomiast drewniana kaplica parafialna spełniała funkcję kościoła garnizonowego dla 4 Pułku Strzelców Konnych i 8 Pułku Artylerii Lekkiej. W dniu 27 I 1977 r. biskup płocki Bogdan Sikorski przekazał parafię na stałe Salezjanom, którzy w tymże roku rozpoczęli budowę dwukondygnacyjnego kościoła. Konsekracji dolnego kościoła dokonał 18 IX 1983 r. bp Bogdan Sikorski, natomiast górnego kościoła – 15 V 1988 r. bp Zygmunt Kamiński (w 100 rocznicę śmierci św. Jana Bosko). Do parafii należy kaplica w zakładzie karnym przy ul. Sienkiewicza 22. Na terenie parafii znajduje się Dom Macierzysty Zgromadzenia Sióstr Pasjonatek z kaplicą przy ul. Sienkiewicza 24. Odpusty parafialne: św. Jana Bosko – 31 stycznia, Matki Boskiej Wspomożycielki Wiernych – 24 maja oraz św. Stanisława Kostki – 18 września.

339 A. J. Papierowski, J. Stefański, Płock od A do Z...op. cit., Św. Wojciech św. – patron główny Polski, s. 533-534.

340 Parafia zajmuje terytorium osiedla Podolszyce Południe. Organizacją parafii oraz budową kaplicy i neogotyckiego kościoła pw. św. Wojciecha zajmował się ks. Henryk Zagórowicz. Świątynia została wzniesiona w latach 1998-2010?. Parafię erygował 13 XI 1988 r. biskup Zygmunt Kamiński. Odpust parafialny: św. Wojciecha – 23 kwietnia.

341 Parafia obejmuje głównie obszar wschodniej części Starego Miasta i zachodniej części osiedla Kolegialna oraz południową część osiedla Kochanowskiego. Utworzenie w 1075 r. biskupstwa podniosło w kraju Piastów rangę nie tylko grodu Płocka, lecz również całego Mazowsza. Obecny kościół katedralny jest pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny. Może to nawiązywać do faktów z przeszłości. Według przekazów historycznych w 1099 r. w uroczystość Wniebowzięcia NMP książę zwierzchni Władysław I Herman w katedrze pasował swego syna Bolesława III Krzywoustego na rycerza. Po zniszczeniu drewnianej świątyni przez Pomorzan biskup Aleksander z Mallonne w latach 1136-1144 wybudował kamienną romańską katedrę. W latach 1531-1534 wzniesiono na starych fundamentach z częściowym zachowaniem dawnych murów kościoła w stylu renesansowym z kopułą. W latach 1784-1787 w ramach gruntownego remontu w stylu klasycystycznym przebudowano fronton katedry. Kolejny remont w latach 1900-1903 spowodował usunięcie klasycystycznego frontonu i przywrócenie go w wersji zbliżonej do stylu romańskiego. Do parafii katedralnej należy Dom Biskupi (z kaplicą) przy pl. Narutowicza 10. Na terenie parafii znajdują się: Dom Sióstr Służek NMP Niepokalanej (z kaplicą) – ul. Kościuszki 14 oraz Dom Sióstr Służek Niepokalanej – pl. Narutowicza 10. Odpusty parafialne: św. Zygmunta – niedziela po 2 maja oraz Wniebowzięcia NMP – 15 sierpnia.

342 Parafia obejmuje teren północnej części osiedla Winiary oraz miejscowości poza Brwilno Górne: Biskupice, Ludwikowo, Maszewo Duże i Maszewo n. Wisłą. Pierwszy kościół w Brwilnie powstał ok. 1220 r. (z fundacji Powalów). W 1740 r. wzniesiona została przez ks. Mateusza Krzemińskiego istniejąca do dzisiaj drewniana świątynia parafialna, jej konsekracji dokonał w 1787 r. sufragan płocki biskup Wojciech Gadomski. Odpusty parafialne: Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny – 15 sierpnia oraz św. Andrzeja Apostoła – 30 listopada.

17/ św. Marcina w Słupnie – ul. Kościelna 1, obejmuje wschodnią część osiedla Imielnica, kościół pw. Świętych Aniołów Stróżów (Dekanat płocki wschodni), parafia powstała w XII w., ks. Marek Zaborowski (od 2004r.), ok. 8 tys. parafian³⁴³.

Poza ww. kościołami pełniącymi funkcję siedzib parafii rzymskokatolickich obecnie w Płocku funkcjonuje Sanktuarium Miłosierdzia Bożego z obrazem Jezusa Miłosiernego i relikwiami św. Faustyny, która w dniu 22 II 1931 r. miała pierwsze objawienie Jezusa w swojej celi w dawnym Zakładzie Dobroczynnym Anioła Stróża w Płocku (dziś w kompleksie zakonu Zgromadzenia Sióstr Matki Bożej Miłosierdzia – Stary Rynek nr 14, 16 i 18). Obecnie trwa budowa nowego gmachu Sanktuarium Bożego Miłosierdzia³⁴⁴.

Osiedla miejskie jako prawne jednostki pomocnicze w administracji miasta

W końcowych latach PRL na bazie nieformalnego podziału administracyjnego Płocka na dzielnice mieszkaniowe, na mocy Uchwały Miejskiej Rady Narodowej z października 1984 r. utworzono dla celów statystycznych 18 osiedli miejskich, które w 1988 r. zwiększono do liczby 20.

W okresie III RP w maju 1991 r. miasto zostało podzielone na formalno-prawne osiedla. Podział ten z biegiem lat i w wyniku powiększenia obszaru miasta oraz propozycji mieszkańców ulegał zmianom. Osiedla w III RP stanowią oficjalny, prawny podział administracyjny Płocka, są jednostkami pomocniczymi gminy (zgodnie z art. 5 ustawy o samorządzie gminnym z 8 marca 1990 r.)³⁴⁵. Osiedla nie posiadają odrębnej od gminy osobowości prawnej. Rady Mieszkańców Osiedli stanowią łącznik pomiędzy mieszkańcami poszczególnych osiedli a władzą na szczeblu miejskim, zajmują się inicjowaniem i wspieraniem działań budujących lokalne więzi. Obecnie Płock podzielony jest na 23 jednostki terytorialne: 21 osiedli³⁴⁶, jeden obszar stanowiący niezamieszkałą dzielnicę wielkoprzemysłową PKN Orlen oraz drugi obszar – rzekę Wisła w granicach administracyjnych miasta.

Z inicjatywy prezydenta Andrzeja Drętkiewicza w 1994 r. ukazała się publikacja statystyczna pt. *Miejski Zeszyt Statystyczny. Urząd Miasta Płocka. Nr 1. Rok 1993* (obejmujący dane z lat 1990-1993), w którym zaprezentowano nowy podział miasta na 16 osiedli (częściowo tożsamy z osiedlami mieszkaniowymi z końcowego okresu PRL). Według tego wydawnictwa w 16 osiedlach

343 Parafia zajmuje terytorium wschodniej części osiedla Imielnica oraz miejscowości: Bielino, Borowice, Cekanowo, Liszyno, Szeligi i Wyków. Pierwsze wzmianki o kościele pw. św. Marcina są z 1185 r., który wraz z wsią Słupno stanowił uposażenie Zakonu Norbertanek w Płocku. W związku z powyższym można wnioskować, że parafia powstała ok. połowy XII w. Obecny drewniany kościół zbudowano w 1753 r. w ramach fundacji Mateusza Krzezińskiego, proboszcza klasztoru norbertanek płockich. W okresie od 28 II 1940 r. do 6 III 1941 r. świątynia stanowiła miejsce internowania przez Niemców dwóch płockich biskupów: abpa Antoniego Juliana Nowowiejskiego i bpa Leona Wetmańskiego, którzy później śmiercią męczeńską zginęli w obozie w Działdowie. Kościół parafialny jest pod wezwaniem Świętych Aniołów Stróżów. Odpusty parafialne: Świętych Aniołów Stróżów – pierwsza niedziela października oraz św. Marcina – 11 Listopada.

344 [https://pl.wikipedia.org/historia/Sanktuarium Bożego Miłosierdzia w Płocku](https://pl.wikipedia.org/historia/Sanktuarium_Bozego_Milosierdzia_w_Plocku): mieści się w klasztorze Zgromadzenia Sióstr Matki Bożej Miłosierdzia. Siostry przybyły tu pod koniec XIX w. i prowadziły pracę wychowawczą oraz edukacyjną w Zakładzie Anioła Stróża dla dziewcząt i kobiet potrzebujących głębokiej odnowy moralnej. W 1950 Zakład Anioła Stróża i Dom zakonny, zostały upaństwowione. Powrót Zgromadzenia do Płocka nastąpił po 40 latach jego przymusowej nieobecności. Sanktuarium – miejsce pierwszego objawienia Jezusa Miłosiernego św. Siostrze Faustynie Kowalskiej, mieści się w niewielkiej kaplicy. Została więc podjęta decyzja o rozbudowie obiektu. Prace budowlane rozpoczęto w 2015 r.

345 Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym – zgodnie z art. 5 gmina może tworzyć jednostki pomocnicze, w tym osiedla.

346 Uchwała Rady Miasta Płocka z dnia 22 III 2016 r. w sprawie Statutów Osiedli.

liczba mieszkańców w 1993 r. wynosiła: Borowiczki (3113 osób), Dobrzyńska (10983 osób), Imielnica (7644 osób), Kolegialna (9726 osób), Łukasiewicza (15288 osób), Mickiewicza (17307 osób), Międzytorze (6576 osób), Podolszyce Południe (3733 osób), Podolszyce Północ (10037 osób), Radziwie (3779 osób), Stare Miasto (6218 osób), Skarpa (10053 osób), Trzepowo (661 osób), Tysiąclecia (7654 osób), Winiary (1256 osób), Wyszogrodzka (10048 osób). Na koniec 1993 r. miasto liczyło 124076 mieszkańców.

Przebieg granic między osiedlami ustaliły kolejne uchwały Rady Miasta Płocka. Uchwała RMP z 27 maja 1991 r. wprowadziła podział miasta Płocka na 15 osiedli: Borowiczki, Dobrzyńska, Imielnica, Łukasiewicza, Mickiewicza, Międzytorze, Podolszyce Południe, Podolszyce Północ, Radziwie, Skarpa, Stare Miasto, Trzepowo, Tysiąclecia, Winiary i Wyszogrodzka. Granice administracyjne ówczesnych osiedli miejskich gminy Płock według *MZS. Nr 1* przebiegały wzdłuż następujących ulic i rzek: „Imielnica” (Wyszogrodzka – rzeka Rosica – Liściasta – Wilcza), „Dobrzyńska” – obecna nazwa osiedle „Miodowa” (Łukasiewicza – Al. Kobylińskiego – Topolowa - Kazimierza Wielkiego – Dobrzyńska – Ignacego Mościckiego – Miodowa – rzeka Brzeźnica), „Łukasiewicza” (Łukasiewicza – Tysiąclecia – Bielska – rzeka Brzeźnica), „Mickiewicza” (Bielska – Al. Jachowicza – Otolińska), „Międzytorze” (Graniczna – Otolińska – Lachmana – Jesienna – al. Piłsudskiego – Wyszogrodzka), „Podolszyce Południe” (Wyszogrodzka – Graniczna – droga polna granicząca z osiedlem „Borowiczki” – rzeka Rosica), „Podolszyce Północ (Wyszogrodzka – Graniczna – Boryszewska – rzeka Rosica), „Stare Miasto” (Rybaki – al. Kilińskiego – Al. Jachowicza – Al. Kobylińskiego – Topolowa), „Skarpa” (Miodowa – Ignacego Mościckiego - Dobrzyńska – Kazimierza Wielkiego - rzeka Brzeźnica), „Trzepowo” (Otolińska – Bielska – Jędrzejewo – Długa – rzeka Brzeźnica), „Tysiąclecia” (Tysiąclecia – Łukasiewicza – Al. Kobylińskiego – Bielska), „Winiary” (Zglenickiego – Łukasiewicza – rzeka Brzeźnica), „Wyszogrodzka” (al. Kilińskiego – Otolińska – Lacmana – Jesienna – Wyszogrodzka – Graniczna). Granice osiedla „Borowiczki” (na południu od osiedli „Podolszyce Południe” i „Imielnica” oraz osiedla „Radziwie”(na lewym brzegu rzeki Wisły) zostały wyznaczone granicami miasta.

Uchwała RMP z 1 października 1991 r. spowodowała podział dużego osiedla „Stare Miasto” (nazywanego wcześniej: Miasto Kongresowe lub Śródmieście) na dwa osiedla: Stare Miasto i Kolegialna. Granicą podziału osiedla została ul. Tumska i Nowy Rynek. W wyniku Uchwały RMP z 17 czerwca 1997 r. nastąpiło zwiększenie liczby osiedli miejskich do 19-tu, gdyż poszerzono granice miasta o trzy osiedla: Góry, Ciechomice i Pradolina Wisły. Uchwała z dnia 29 czerwca 1999 r. spowodowała wydzielenie z osiedla Podolszyce Północ - osiedla Zielony Jar (obszar pomiędzy ulicami: Wyszogrodzką, al. Armii Krajowej i Żyzną oraz jarem rzeki Rosica). Uchwała RMP z 28 XI 2000 r. uściśliła granice i zasięg terytorialny 20-tu osiedli miejskich, natomiast Uchwała RMP z 24 września 2002 r. spowodowała podział osiedla Mickiewicza wzdłuż ulic Mickiewicza i 11 Listopada na dwa kolejne osiedla: Dworcowa i Kochanowskiego. Uchwałą RMP z 31 stycznia 2017 r. zmieniono nazwę osiedla Dobrzyńska na osiedle Miodowa³⁴⁷.

347 W Dziennikach Urzędowych województwa mazowieckiego zamieszczono Uchwały Rady Miasta Płocka w sprawie powołania osiedli, zmiany ich granic, statutu funkcjonowania osiedli i zmiany nazwy osiedla Dobrzyńska na Miodową (29 V 1991 r., 1 X 1991 r., 7 VI 1997 r., 29 VI 1999 r., 28 II 2000 r., 24 IX 2002 r., 2 IX 2003 r. i 31 I 2017 r.).

Zazwyczaj część zurbanizowana każdego osiedla składa się głównie z zabudowy mieszkaniowej, obiektów handlowo-usługowych i administracyjnych, jednakże najbardziej reprezentacyjne i cenne są zabytki³⁴⁸, pomniki³⁴⁹, obiekty kultury i sportu oraz inne obiekty o wyszukanej architekturze.

W dniu 29 sierpnia 2017 r. ustanowiono obszar „Specjalnej Strefy Rewitalizacji”, która obejmuje tereny osiedli miejskich Stare Miasto i Kolegialna oraz strefę Zalewu Sobótka, tj. części osiedla Skarpa położonej poniżej skarpy wiślanej. Uchwała ta na okres 10 lat określa: „zastosowanie szczególnych rozwiązań z zakresu mieszkalnictwa, planowania przestrzennego oraz gospodarki nieruchomościami”³⁵⁰. Na bazie *Strategii Zrównoważonego Rozwoju Miasta Płocka do 2020 r.* w została opracowana *Strategia Strategii Zrównoważonego Rozwoju Miasta Płocka do 2030 r.*, którą 28 czerwca 2018 r. zatwierdziła Rada Miasta Płocka³⁵¹.

Propozycja zmian granic osiedli oraz obszarów przemysłowych

Na obecnym etapie rozwoju gospodarczego Płocka i podziale miasta na 23 jednostki administracyjno-terenowe, tj. na 21 osiedli (mieszkalnych i mieszkalno-przemysłowych z niskim lub z średnim stopniem uprzemysłowienia) oraz 2 obszary niezamieszkałe, tj. wielkoprzemysłowym obszarem PKN Orlen³⁵² i obszarem Wisły w granicach miasta – wskazane jest dokonanie korekt granic osiedli i obszarów przemysłowych.

Aktualnie Płock jest podzielony na 21 osiedli, które zgrupowano w pięciu kompleksach: osiedla staromiejskie (Stare Miasto i Kolegialna), osiedla północno-zachodnie (Miodowa, Skarpa i Winiary), osiedla północno-wschodnie (Dworcowa, Kochanowskiego, Tysiąclecia, Łukasiewicza i Trzepowo), osiedla wschodnie (Wyszogrodzka, Międzytorze, Podolszyce Północ, Podolszyce Południe, Zielony Jar, Ciechomice i Borowiczki) oraz osiedla południowe (Radziwie, Góry, Ciechomice i Pradolina Wisły).

Dotychczasowy rozwój urbanizacyjny urbanistyczny Płocka wzdłuż obu brzegów rzeki Wisły utworzył dwie wydłużone strefy komunikacyjne: prawobrzeżną i lewobrzeżną. Do nich został dostosowany układ drogowy miasta, w którym główne ciągi przebiegają równolegle lub prostopadle do rzeki. Strefy te łączą dwie przeprawy mostowe przez Wisłę: kratowy most drogowo-kolejowy im. Legionów Marszałka Józefa Piłsudskiego i drogowy most podwieszony (wantowy) im. Solidarności.

W centralnej części Płocka znajdującej się po prawej stronie rzeki, w większości na wysokim masywie w obszarze o szerokości ok. 2 km występuje zabudowa mieszkaniowa wielorodzinna wraz z usługami, natomiast w osiedlach peryferyjnych dominuje zabudowa jednorodzinna. Za tą strefą

348 M. Sołtysiak, *Zabytki Płocka*, s. 83-93; K. Askanas, *Z dziejów sztuki Płocka*, s. 130-141, [w:] *Dziesięć wieków Płocka*, Płock 1969; K. Askanas, *Sztuka Płocka*, Płock 1974; K. Badowski, J. B. Nycek, M. Kowalski, *Architektura Płocka i jej twórcy*, Płock 2011.

349 Z. Michnicki, *Miejsca pamięci narodowej w Płocku i powiecie*, s. 169-173, [w:] *Dziesięć wieków Płocka*, Płock 1969.

350 Uchwała Nr 612/XXXV/2017 Rady Miasta Płocka z dnia: 29 VIII 2017 r. w sprawie ustanowienia na pierwszym obszarze rewitalizacji miasta Płocka – Specjalnej Strefy Rewitalizacji.

351 Uchwała Nr 810/XLIX/2018 Rady Miasta Płocka z dnia: 28 VI 2018 r. w sprawie Strategii Zrównoważonego Rozwoju Miasta Płocka do 2030 r.

352 Główny Zakład Produkcyjny Polskiego Koncernu Naftowego Orlen S.A. stanowi obecnie zwartą zabudowę „dzielnicymiasteczka wielkoprzemysłowego”, zawierającego kilkadziesiąt instalacji chemicznych na terenie z rozbudowaną siecią dróg zakładowych (z rurociągami technologicznymi w muldach i na estakadach), który posiada też dogodne połączenia drogowe i kolejowe z innymi ośrodkami przemysłowymi w kraju. Jest też głównym węzłem w kraju w zakresie transportu podziemnymi rurociągami surowców i produktów naftowych.

mieszkańczo-usługową na północy i na północnym wschodzie miasta znajduje się strefa przemysłowa: rejon dawnego zaplecza produkcyjnego PBP Petrobudowa i kilku przedsiębiorstw budujących MZRIp, Główny Zakład Produkcyjny PKN Orlen, Basell Orlen Polyolefins, Płocki Park Przemysłowo-Technologiczny, obszar Kostrogaju Przemysłowego (Kostrogaj Północny) oraz obszar dawnej Fabryki Maszyn Żniwnych wraz z przemysłowym rejonem ul. Targowej (Kostrogaj Południowy). Natomiast przy Wiśle na dolnym tarasie w wąskim pasie dominują tereny zielone.

Po lewej stronie rzeki na niskim poziomie znajduje się w większości parterowa zabudowa mieszkaniowa, handlowa i przemysłowa Radziwia. Stosunkowo wąski taras górny w osiedlach Góry i Ciechomice oddalony od rzeki o ok. 3 km zabudowany jest w większości indywidualnymi budynkami mieszkalnymi oraz obiektami przemysłowymi w os. Ciechomice. Na obszarze zagrożonym powodzią na osiedlach płockiego „Zawiśla”³⁵³ (Radziwie, Pradolina Wisły, Góry i Ciechomice) znajdują się: tereny rolne, rekreacyjne i nieużytki.

Analiza opracowań pt. *Strategia zrównoważonego rozwoju miasta Płocka do 2022 roku*³⁵⁴ oraz *Strategia zrównoważonego rozwoju miasta Płocka do 2030 roku*³⁵⁵ wykazuje potrzebę oceny zasadności obecnego podziału miasta na jednostki terenowo-administracyjne. Dynamiczny rozwój miasta³⁵⁶ oraz szeroko zakrojona modernizacja płockich ulic i wybudowanie w mieście strategicznych ciągów komunikacyjnych, w tym: Trasy Jerzego Popiełuszki, ul. Tadeusza Mazowieckiego oraz Trasy Północno-Zachodniej wskazują na potrzebę uaktualnienia podziału miasta i uporządkowania wielkości jednostek terenowo-administracyjnych i ich granic. Dotyczy to zwłaszcza osiedli: Łukasiewicza, Trzepowo i Winiary oraz obszaru PKN Orlen.

W aktualnym podziale administracyjnym miasta os. Łukasiewicza zostało sztucznie połączone z Kostrogajem Przemysłowym, dawną dzielnicą magazynowo-przemysłową utworzoną w okresie PRL z funkcjonującymi przedsiębiorstwami: Płockie Zakłady Przemysłu Owocowo-Warzywnego, piekarnia mechaniczna, obiekty magazynowe MHD, Argedu i PZGS oraz nowe zaplecze produkcyjne dla Zakładów Stolarstwa Budowlanej Stolbud. W okresie III RP na tym terenie w wyniku prywatyzacji i

353 Nazwa popularna „Zawiśle”, wcześniej dotyczyła tylko os. Radziwie.

354 https://pl.wikipedia.org/wiki/Strategia_Zrównoważonego_Rozwoju_Miasta_Płocka_do_2022_roku. Uchwała Nr 411/XXIX/08 Rady Miasta Płocka z dnia 25 listopada 2008 r. Cytat: *Miasto jest organizmem, w którym krzyżują się złożone procesy społeczno-gospodarcze przebiegające w naturalnym środowisku i w określonej przestrzeni. Zaspokajanie potrzeb mieszkańców, rozwijanie infrastruktury technicznej i społecznej oraz rozwój gospodarczy Miasta warunkowane są wieloma czynnikami zewnętrznymi i wewnętrznymi. Przy określaniu celów strategicznych uwzględnione zostały występujące uwarunkowania. Cele strategiczne dotyczą spraw, co do których Miasto i partnerzy społeczni, każdy w zakresie swoich kompetencji, mogą podejmować autonomiczne działania. Proponowane w strategii cele i zadania służące ich realizacji, obejmują wszystkie sfery życia i funkcjonowania Miasta. W pracach nad strategią wyodrębnione zostały trzy sfery funkcjonowania Miasta: 1/ Zaspokojenie potrzeb mieszkańców, potencjał ludzki; 2/ Infrastruktura techniczna, społeczna, gospodarka przestrzenna i ekologia; 3/ Gospodarka i promocja Miasta. Tym samym „Strategia Zrównoważonego Rozwoju Miasta Płocka” jest dokumentem kierunkowym, swoistą mapą drogową, stanowiącą podstawę do podejmowania skoordynowanych działań przez wszystkich partnerów społecznych Miasta.*

355 https://pl.wikipedia.org/wiki/Strategia_Zrównoważonego_Rozwoju_Miasta_Płocka_do_2030_roku. Uchwała Nr 810/XLIX/2018 Rady Miasta Płocka z dnia 28 czerwca 2018 r. określiła horyzont czasowy obowiązywania Strategii na 2030 r. Cytat: *Ponad rok czasu trwały prace nad ostatecznym kształtem nowej strategii dla miasta na przełomie 2017/2018. W wyniku wielu spotkań, rozmów z mieszkańcami, badania ankietowymi i konsultacjami samego projektu dokumentu wypracowany kształt strategii został przedłożony Radzie Miasta w formie stosownej uchwały w czerwcu 2018 roku. Publikacje: I. Wierzbicka, *Strategia zrównoważonego rozwoju Miasta Płocka jako narzędzie zarządzania przestrzenią miejską*, mps - 2005; K. Turkowski, *Zrównoważony rozwój Płocka*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego”, Płock 2020.*

356 P. Gryspanowicz, *Urbanizacja Płocka*, Pułtusk 2019.

restrukturyzacji powstały nowe spółki przemysłowe, budowlane, handlowe i usługowe oraz magazyny wielu hurtowni i bazy transportowe.

Równocześnie powstała nową zabudowę przemysłową na terenie po byłej Fabryce Maszyn Żniwnych³⁵⁷ oraz wzdłuż ul. Targowej³⁵⁸, zlokalizowanych w południowej części dawnej wsi Kostrogaj, włączono do os. Trzepowo. W tym osiedlu ulokowano okresie późniejszym wschodnią część Płockiego Parku Przemysłowo-Technologicznego, natomiast część zachodnia PPPT – powstała w os. Winiary³⁵⁹.

Nowy podział przestrzenny Płocka na jednostki terenowe powinien uwzględniać m.in.: historię terenu, jego infrastrukturę techniczną i społeczną³⁶⁰ oraz w miarę możliwości wymogi obrony cywilnej (OC)³⁶¹. Do podstawowych zadań ramach OC należy: ochrona ludności, zakładów pracy i urządzeń użyteczności publicznej, dóbr kultury i zwalczanie skutków katastrof czy klęsk żywiołowych oraz udzielanie pomocy poszkodowanym w czasie działań wojennych³⁶².

Wyłączenie terenów przemysłowych lub przewidzianych do uprzemysłowienia z aktualnych osiedli mieszkaniowo-przemysłowych: Winiary, Trzepowo i Łukasiewicza – przekształciłoby je w osiedla typowo mieszkaniowe. Obecny podział terytorialny miasta ma wpływ na obiektywizm analiz porównawczych dotyczących jakości warunków bytowych mieszkańców w poszczególnych osiedlach, gdyż tereny przemysłowe sztucznie do nich dołączane – zniekształcają osiedlowe wskaźniki ekonomiczne.

Propozycja zmian granic jednostek terenowo-administracyjnych (Załącznik nr 2) dotyczy:

357 Wśród zakładów produkcyjnych na terenie po FMŻ do największych należą: CNH Polska sp. z o.o. (produkcja nowoczesnych kombajnów zbożowych) oraz utworzony przez Bogdana Więcka Budmat (dystrybutor i producent pokryć dachowych i systemów elewacyjnych).

358 Największą firmą budowlano-montażową przy ul. Targowej jest Mostostal S.A.

359 https://pl.wikipedia.org>Płocki_Park_Przemysłowy. Cytat: *Płocki Park Przemysłowo-Technologiczny jest obszarem inwestycyjnym powołanym do tworzenia atrakcyjnych warunków dla rozwoju przedsiębiorstw jako wspólne przedsięwzięcie Miasta Płocka i PKN ORLEN S.A. Władze samorządowe i kierownictwo Koncernu zdecydowały o wspólnej realizacji Parku stawiając mu za cel stymulowanie rozwoju wiedzy i nauki, kreowanie innowacji, wdrażanie projektów B+R, oferowanie korzyści biznesowych oraz dążenie do tworzenia w Płocku nowych, atrakcyjnych miejsc pracy. Tereny PPP-T uzbrojone są w sieci wodociągowe, kanalizacyjne, centralnego ogrzewania, gazociągowe, telekomunikacyjne oraz energię elektryczną. /.../ Od 2014 r. w Parku funkcjonują nowe obiekty, m.in.: Centrum Usług Korporacyjnych, Laboratorium Centralne i nowa siedziba PPP-T.*

360 E. Serafimowicz, *Zarys podziału terytorialno-funkcjonalnego Płocka do roku 1989*, „Notatki Płockie” 2018, nr 3, s. 40-52; W. Serafimowicz, *Zarys podziału terytorialno-funkcjonalnego Płocka w III Rzeczpospolitej*, „Notatki Płockie” 2019, nr 3, s. 33-35; tenże, *Płockie osiedla jako małe ojczyzny*, Płock 2019 – mps.

361 https://pl.wikipedia.org>wiki>Obrona_cywilna. Cytat: *Obrona Cywilna (OC) jest elementem systemu obronnego państwa i stanowi kompleks przedsięwzięć o charakterze planistycznym, organizacyjnym, szkoleniowym, inwestycyjnym, materiałowo-technicznym i zaopatrzeniowym. Przedsięwzięcia te są realizowane przez organa administracji rządowej i samorządowej oraz jednostki organizacyjne. Organizacją obrony cywilnej w Polsce zajmuje się Obrona Cywilna Kraju, której szefem jest Komendant Główny Państwowej Straży Pożarnej. Szefem Obrony Cywilnej na poziomie województwa jest wojewoda, na poziomie powiatu lub miasta na prawach powiatu – starosta lub prezydent miasta, na poziomie gminy – wójt, burmistrz, prezydent miasta. Podstawowymi jednostkami organizacyjnymi są formacje obrony cywilnej, które składać się mogą z oddziałów przeznaczonych do wykonywania zadań ogólnych (w przypadku wystąpienia zagrożenia dla ludności), jak i jednostek specjalistycznych (np. ratownictwa). Są one tworzone decyzją terenowych organów administracyjnych oraz pracodawców.*

362 Propozycja przewodniczącego Sekcji Nauk Technicznych TNP Andrzeja Borcuka.

a) powiększenia obszaru PKN Orlen na południe w kierunku rzeki Brzeźnica. Wówczas zakłady przemysłowe na terenie Płockiego Parku Przemysłowo-Technologicznego (strefy: od III do VII) zlokalizowane na os. Winiary (w rejonie dawnej wsi Maszewo) znalazłyby się w obszarze PKN Orlen („dzielnicę wielkoprzemysłową”). W wyniku powyższego zmniejszyłyby się obszar os. Winiary, który uzyskałby charakter osiedla tylko mieszkaniowego, należałoby również teren obiektów biurowo-administracyjnych PKN Orlen położonych pomiędzy ul. Chemików i Zglenickiego również wyłączyć z os. Winiary i przesunąć do obszaru PKN Orlen;

b) zmniejszenia obszaru os. Trzepowo poprzez włączenie wschodniego rejonu PPP-T (strefa I i II), znajdującego w rejonie dawnej wsi Powsino – do obszaru PKN Orlen oraz wyłączenie terenu przemysłowego zlokalizowanego w południowo-wschodniej części dawnej wsi Kostrogaju (obszar: ul. Targowej i byłej Fabryki Maszyn Żniwnych), jak również terenu lotniska (położonego pomiędzy dawną ul. Jędrzejewo oraz ulicami Bielską i Targową), który zapewne w przyszłości będzie przeznaczony pod budownictwo przemysłowe lub mieszkaniowe. Wskazane byłoby także przekazanie północno-zachodniej części terenu os. Trzepowo do Płockiego Kompleksu Rafineryjno-Petrochemiczny – jako rezerwę pod dalszą rozbudowę przemysłową. Zmniejszone os. Trzepowo (wraz z cmentarzem komunalnym) – na południowym zachodzie graniczyłoby z obecnymi ulicami Macieja Rataja i Władysława Bartoszewskiego (odcinki Trasy Północno-Zachodniej);

c) wyłączenia z os. Łukasiewicza terenu Kostrogaj Przemysłowy (północno-zachodnia część dawnej wsi Kostrogaj), który z osiedlem nie ma nic wspólnego, ani historycznie, ani – w życiu codziennym.

W następstwie proponowanych zmian należałoby rozważyć powołanie w mieście jednego z trzech wariantów obszarów jednostek przemysłowych:

- utworzenie czterech odrębnych stref przemysłowych: „PKN Orlen wraz z terenem rezerwowym (zachodnio-północna część os. Trzepowo)”, „PPP-T (Maszewo i Powsino)”, „Kostrogaj Przemysłowy (Kostrogaj Północny)” i „Targowa-FMŻ (Kostrogaj Południowy)”;
- utworzenie dwóch stref przemysłowych: „PKN Orlen wraz z terenem rezerwowym łącznie z PPP-T” i „Kostrogaj Przemysłowy razem z obszarem Targowa-FMŻ na Kostrogaju Południowym”, tj.: „PKN Orlen i PPP-T (strefy I-VII)” oraz „Kostrogaj” (Północ i Południe Kostrogaju)”;
- utworzenie jednej strefy wielkoprzemysłowej: „PKN Orlen wraz z terenem rezerwowym, PPP-T, Kostrogaj Przemysłowy oraz Kostrogaj Południe (Targowa-FMŻ)”.

Do rozważenia poddaję jeszcze jeden wariant pozostawienia obszaru wielkoprzemysłowego „PKN Orlen” jako oddzielnej jednostki terytorialnej (w dotychczasowych granicach) oraz powiększenie obecnego osiedla Trzepowo o rejon Kostrogaju Przemysłowego i obszar PPP-T (Maszewo), który obecnie znajduje się w rejonie os. Winiary. W takim układzie os. Trzepowo pełniłoby wówczas funkcję dużego obszaru przemysłowego (z wyłączeniem obszaru PKN Orlen), strefy ochronnej i zanikającego obszaru mieszkaniowego, przy czym proponuję zmianę nazwy osiedla na os. Kostrogaj.

W związku z przyjętą zasadą rozgraniczania osiedli wzdłuż osi ulic wskazane byłoby obecnie, po przekazaniu do eksploatacji Trasy Jerzego Popiełuszki, ul. Tadeusza Mazowieckiego oraz Trasy Północno-Zachodniej (ul. Władysława Bartoszewskiego, Macieja Rataja i Długa) – dokonanie korekty

granic dla osiedli³⁶³: Trzepowo, Międzytorze, Podolszyce Północ, Podolszyce Południe, Wyszogrodzka, Borowiczki, Radziwie, Pradolina Wisły, Góry i Ciechomice. Wydaje się, że wymieniony strategiczny ciąg komunikacyjny obecnie sztucznie rozdziela poszczególne osiedla, a powinien pełnić w miarę możliwości ich naturalne granice.

Oddzielnym ważnym tematem uwzględniającym walory historyczne miasta jest wyłączenie obszaru Wzgórza Tumskiego (Wzgórza Zamkowego)³⁶⁴ i rejonu ulicy Rybaki z os. Kolegialna i przyłączenie tego zabytkowego i najstarszego obszaru Płocka do os. Stare Miasto, gdyż początek jego zabudowy był wcześniejszy niż os. Kolegialna. Proponuje się ustalenie nowej granicy pomiędzy os. Stare Miasto i os. Kolegialna wzdłuż ul. Mostowej (od placu Narutowicza do ul. Rybaki i rz. Wisły) lub wzdłuż ulic: Kościuszki, Warszawskiej i Mostowej (drogi krajowej) oraz do rz. Wisły.

Ponadto można ewentualnie rozważyć wydzielenie odrębnej jednostki terenowej obejmującej najstarsze obiekty zabytkowe miasta na terenie skarpy wiślanej, w tym również znajdujące się na Wzgórzu Dominikańskim³⁶⁵.

W ramach realizacji zasad społeczeństwa obywatelskiego³⁶⁶ ważne są działania w obszarze planowania przestrzennego oraz poszerzenia wiedzy mieszkańców o współczesnych osiedlach w zakresie: ich historii, zabytków, pomników, miejskiej infrastruktury społecznej i technicznej oraz osiągnięć miejscowych działaczy kultury, sztuki, oświaty, nauki, sportu, zasłużonych obrońców ojczyzny, itp. Opracowania opisujące historię Płocka i jego osiedli stanowią pomoc w tworzeniu więzi mieszkańców małych ojczyzn, jakimi są osiedla oraz w kształtowaniu właściwych postaw obywatelskich i podniesieniu ich aktywności społecznej. Wiedza w tym zakresie może wspierać ożywienie działalności społecznych Rad Mieszkańców Osiedli oraz wyzwać potrzebę realizacji prac integracyjnych mieszkańców na osiedlach (w okresie pokoju i okresach zagrożeń).

W porównaniu do innych miast o wielkości zbliżonej do Płocka należy wysoko ocenić dotychczasowe decyzje Rady Miasta Płocka dotyczące podziału miasta na osiedla³⁶⁷ i decyzje umieszczenia tablic informacyjnych o przynależności określonych ulic lub ich części do istniejących osiedli oraz ustanowienia statusu prawnego społecznych zarządów osiedli³⁶⁸.

363 Jest to propozycja kierownictwa Referatu Polityki Przestrzennej w Wydziale Rozwoju i Polityki Gospodarczej Miasta UMP.

364 M. Trzeciecki, *Początki Płocka, Gród na Wzgórzu Tumskim*, s. 55-148, [w:] *Płock wczesnośredniowieczny*, red. A. Gołębniak, Warszawa 2011.

365 M. Szyma, *Architektura sakralna Płocka w XIII w. – kolegiata św. Michała i kościół św. Dominika*, s. 279-310, [w:] *Płock wczesnośredniowieczny*, red. A. Gołębniak, Warszawa 2011.

366 https://pl.wikipedia.org/wiki/Społeczeństwo_Obywatelskie. Cytat: *Społeczeństwo Obywatelskie to forma aktywności i zdolności do samorealizacji oraz określenia i osiągnięcia wyznaczonych celów, bez impulsu ze strony władzy państwowej, to świadome, autonomiczne uczestnictwo obywateli w życiu publicznym. Społeczeństwo Obywatelskie jest więc zespołem idei oraz zespołem prawnych form samoorganizacji społecznej w celu ich realizacji.*

367 W Dziennikach Urzędowych Województwa Mazowieckiego zamieszczono Uchwały Rady Miasta Płocka w sprawie powołania osiedli, zmiany ich granic, zmiany nazwy osiedla Dobrzyńska na Miodową oraz powiększenia obszaru osiedla Skarpa (29 maja 1991 r., 1 października 1991 r., 7 czerwca 1997 r., 29 czerwca 1999 r., 28 lutego 2000 r., 24 września 2002 r., 2 października 2003 r., 31 stycznia 2017 r.).

368 Uchwała RMP Nr 527/XXXI/2021 z dnia 27 maja 2021 r. w sprawie zatwierdzenia Statutów Osiedli Miasta Płocka, DUWM 2021.

Proponowane sugestie zmian granic jednostek terenowo-administracyjnych (osiedla i obszary przemysłowe) są finansowo niewielkie, gdyż dotyczą głównie terenów jeszcze nie zabudowanych, jednakże brak szybkich decyzji będzie tworzyć w przyszłości koszty.

Przed ostatecznym ustaleniem skorygowanych granic osiedli i obszarów przemysłowych wskazana byłoby kompleksowa dyskusja w gronie specjalistów: urbanistów, architektów, historyków, archeologów, ekologów, drogowców, ekonomistów i samorządowców.

Część III

HISTORIA I WSPÓŁCZESNOŚĆ PŁOCKICH OSIEDLI ORAZ OBSZARÓW NIEZAMIESZKAŁYCH

Formalno-prawny podział Płocka na pomocnicze jednostki administracyjno-terenowe nastąpił w początkowym okresie III RP³⁶⁹ w 1991 r. Aktualnie obowiązujący podział miasta jest wynikiem kolejnych decyzji Rady Miasta Płocka z lat 1991-2017, które ustaliły liczbę osiedli, ich nazwy i granice oraz zasady funkcjonowania Rad Mieszkańców Osiedli, zajmujących się sprawami publicznymi o znaczeniu lokalnym oraz zaspokojeniu zbiorowych potrzeb i poprawie warunków życia mieszkańców

Obecnie Płock podzielony jest administracyjnie na 21 osiedli. Podstawowe dane statystyczne osiedli dotyczące obszaru osiedli i liczby mieszkańców na koniec 2020 r. przedstawiono na podstawie „Miejskiego Zeszytu Statystycznego Nr 28. Rok 2020. Urząd Miasta Płocka”: 1/ Borowiczki – 604 ha, 3878 osób; 2/ Ciechomice – 555 ha, 1340 osób; 3/ Dworcowa – 53 ha, 5244 osób; 4/ Góry – 872 ha, 1852 osób; 5/ Imielnica – 311 ha, 2780 osób; 6/ Kochanowskiego – 75 ha, 9041 osób; 7/ Kolegialna – 118 ha, 9385 osób; 8/ Łukasiewicza – 263 ha, 10670 osób; 9/ Międzytorze – 123 ha, 5210 osób; 10/ Miodowa – 79 ha, 9134 osób; 11/ Podolszyce Południe – 214 ha, 10257 osób; 12/ Podolszyce Północ – 338 ha, 12133 osób; 13/ Pradolina Wisły – 733 ha, 499 osób; 14/ Radziwie – 914 ha, 3463 osób; 15/ Skarpa – 172 ha, 8292 osób; 16/ Stare Miasto – 83 ha, 3378 osób; 17/ Trzepowo – 1055 ha, 645 osób; 18/ Tysiąclecia – 24 ha, 5228 osób; 19/ Winiary – 590 ha, 1870 osób; 20/ Wyszogrodzka – 332 ha, 9976 osób; 21/ Zielony Jar – 85 ha, 3993 osób. Powierzchnia ewidencyjna osiedli razem wynosiła 7593 ha, liczba mieszkańców razem – 118 268. W mieście poza obszarem obecnie zamieszkałym (21 osiedli miejskich) znajdują się dwa obszary niezamieszkałe (nazwy zwyczajowe), tj.: obszar PKN Orlen (760 ha) oraz Wisła (452 ha), stąd powierzchnia Płocka razem – wynosiła 8805 ha³⁷⁰. W internecie na stronach Urzędu Miasta Płocka zamieszczone są szczegółowe mapy poszczególnych osiedli. Statuty poszczególnych osiedli miasta prezentuje Uchwała RMP z 22 marca 2016 r.³⁷¹

Autorzy opracowania płockie podzielili osiedla na pięć grup uwzględniających ich położenie oraz w miarę możliwości kolejność urbanizacji przestrzennej, tj.: osiedla staromiejskie (Stare Miasto i Kolegialna), osiedla północno-zachodnie (Miodowa, Skarpa i Winiary), osiedla północno-wschodnie

369 Zgodnie z art. 5 Ustawy z 8 III 1990 r. o samorządzie gminnym osiedla są jednostkami pomocniczymi oraz stanowią oficjalny i prawny podział administracyjny miasta, Dz.U. z 1998 r., Nr 162, poz. 1126 oraz ustawa z 8 VII 2005 r. Dz.U. z 2005 r., Nr 175, poz. 1457.

370 P. Niesłuchowski, M. Kansy, K. Sierand, „Miejski Zeszyt Statystyczny Nr 28. Rok 2020. Urząd Miasta Płocka. Wydział Rozwoju i Polityki Gospodarczej Miasta”, Płock 2021, s. 20.

371 Uchwała Nr 305/XVII/2016 r. Rady Miasta Płocka z 22.03.2016 r. w sprawie statutów osiedli, Dz.U.W.M. 2016.

(Dworcowa, Kochanowskiego, Tysiąclecia, Łukasiewicza i Trzepowo), osiedla wschodnie (Wyszogrodzka, Międzytorze, Podolszyce Północ, Podolszyce Południe, Zielony Jar, Ciechomice i Borowiczki) oraz osiedla południowe (Radziwie, Góry, Ciechomice i Pradolina Wisły)³⁷².

Rozdział ten zawiera elementy urbanistyki przestrzennej miasta oraz omawia powstawanie i rozwój dzielnic i osiedli miejskich w tysiącletniej historii miasta, projektowanych przez geometrów, budowniczych, architektów i urbanistów.

Osiedla staromiejskie

Osiedle Stare Miasto

Zarys historyczny

Historycznie najstarszą zabudową mieszkalną na terenie os. Stare Miasto było przygodzie, powstałe w pierwszej połowie XI w., położone w południowym rejonie obecnego placu Narutowicza, równoległe do skarpy wiślanej wzdłuż dawnego traktu Dobrzyń – Czerwińsk. W okresie późniejszym po zwiększeniu liczby mieszkańców i zabudowie całego obszaru placu Narutowicza nazwano je podgrodzem „biskupim”. Utworzony na tym terenie rynek był w XIII w. bazarem osady biskupiej otoczonej wałem drewniano-ziemnym, nazywanej w końcu średniowiecza „starym miastem”. W okresie późniejszym bazar biskupi nazwano rynkiem Kanonicznym, który przemianowano II RP na plac Narutowicza.

Realizacja przywileju lokacyjnego z 1237 r. spowodowała utworzenie w rejonie między obecnym placem Narutowicza a cyplem „Górki” wzdłuż dzisiejszej ul. Kościuszki „pierwszej osady książęcej”³⁷³. W połowie XIV w. w wyniku lokacji chełmińskiej nastąpiła zabudowa wokół obecnego placu Stary Rynek. Powstała wówczas druga osada książęca na północnym-zachodzie w stosunku do osady biskupiej, która utworzyła się wokół placu-ryнку kanonicznego. Dzisiejszy plac Starego Rynku o kształcie prostokąta o bokach ok. 70 x 140 m stanowił rdzeń ówczesnego „nowego miasta” i jako moduł centralny został otoczony ośmioma zabudowanymi segmentami o tych samych wymiarach. Równocześnie każdy segment (blok) w miarę możliwości podzielono na biegnące przez całą ich głębokość działki własnościowe o jednakowej szerokości³⁷⁴. Obie osady biskupia i druga książęca zostały otoczone wałem drewniano-ziemnym.

Za czasów króla Kazimierza Wielkiego ówczesną podstawową aglomerację płocką (osadę biskupią i osadę książęcą) powiększono i otoczono wysokim murem warownym³⁷⁵. W północno-wschodniej części ówczesnej płockiej aglomeracji powstało osiedle żydowskie, które w okresie późniejszym obejmowało ulice: Synagogałną, Staromiejską, Żydowską, Jerozolimską i Tylną, a później od połowy XIX w. również – teren wzdłuż ul. Kwiatka (dawniej ul. Szerokiej) do ul. Tumskiej.

372 E. Serafimowicz, W. Serafimowicz, *Zarys historii osiedli płockich*, „Notatki Płockie” 2021, nr 2, s. 30-48.

373 Obecnie dawna pierwsza „osada książęca” znajduje się w granicach osiedla Kolegialna, które powstało w wyniku podziału dużego osiedla Stare Miasto na dwie części: os. Stare Miasto (małe) i os. Kolegialna.

374 Z. Polak, *Płock średniowieczny – kontynuacja czy nowa jakość*, s. 311-378, [w:] *Płock wczesnośredniowieczny*, (red.) A. Gołębniak, Warszawa 2011; *Lokacja przestrzenna*, s. 315-317.

375 ks. T. Żebrowski, *Stolica książąt mazowieckich i płockich w latach 1138-1495*, s. 43-98, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta do 1793 r.*, t. 1. (red.) M. Kallas, Płock 2000.

Historyczne Stare Miasto³⁷⁶ to obszar, na którym skupia się większość zabytków architektury świeckiej i sakralnej, jego powierzchnia wynosi ok. 20 ha, a wytyczał jej granice kazimierzowski mur obronny³⁷⁷, przebiegający od Wzgórza Zamkowego, poprzez ulicę Mostową³⁷⁸, Dom pod Trąbami³⁷⁹, południowy odcinek ulicy Tumskiej³⁸⁰, Kwiatka,³⁸¹ Okrzei³⁸² i koronę skarpy wiślanej³⁸³. W granicach tak zdefiniowanego Starego Miasta znajdują Wzgórze Tumskie oraz się dwa znaczące w dziejach miasta place handlowe: pierwszy rynek Kanoniczny (utworzony we wczesnym średniowieczu) i drugi – zwany Starym Rynkiem.

Obecnie terytorium os. Starego Miasta obejmuje poza obszarem miasta z XIV w. również dawne przedmieścia Dobrzyńskie i Bielskie, które znajdowały się poza murem obronnym i fosą w rejonach bram dobrzyńskiej i bielskiej. W okresie znacznego zwiększenia obszaru i liczby mieszkańców Płocka w XIX w. na północnym wschodzie ówczesnego miasta (pomiędzy ul. Królewicką i Al. Jachowicza na przedłużeniu ul. Tumskiej) został wytyczony w 1872 r. Nowy Rynek³⁸⁴, który przejął po bazarze na Starym Rynku główne miejskie funkcje handlowe. Przy skrzyżowaniu Al. Kobylińskiego z ul. Topolową założono w 1780 r. cmentarz rzymsko-katolicki. Ten zabytkowy cmentarz od kilkunastu lat ponownie jest użytkowany³⁸⁵.

Informacje ogólne według danych z końca 2020 r.³⁸⁶

Aktualne granice osiedla Stare Miasto wyznacza Uchwała RMP z 1 października 1991 r.³⁸⁷ w której określono jego obszar poprzez podział dużego osiedla „Stare Miasto” (ustalonego Uchwałą z 27 maja 1991 r.)³⁸⁸ – wzdłuż osi „Nowy Rynek – Tumska” na dwie części: os. Stare Miasto (część zachodnia) i os. Kolegialna (część wschodnia). Poprzednie duże osiedle Stare Miasto obejmowało rejon nazywany popularnie miastem kongresowym (teren pomiędzy koroną skarpy wiślanej a obecnymi ulicami: al. Kilińskiego, Al. Jachowicza, Al. Kobylińskiego oraz ul. Topolową). Osiedla Stare Miasto i Kolegialna są historycznie najstarszym obszarem miasta, stanowią zabytkowe centrum miasta, wcześniej w latach PRL stanowiły dzielnice Śródmieście.

376 Ibid., *Stare Miasto*, s. 460-461.

377 Ibid., *Mury obronne*, s. 331-332.

378 Ibid., *Ulica Mostowa*, s. 510-511.

379 Ibid., *Dom pod Trąbami*, s. 136-137.

380 Ibid., *Ulica Tumska*, s. 511.

381 Ibid., *Kwiatek Józef*, s. 274.

382 Ibid., *Okrzeja Stefan ps. Witold, Ernest*, s. 348.

383 Ibid., *Skarpa wiślana*, s. 453.

384 A. M. Stogowska, *Życie społeczno-gospodarcze Płocka w latach 1783-1918*, s. 137-198, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta w latach 1793-1945*, t. 2, (red.) M. Krajewski, Płock 2006.

385 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Cmentarz Rzymsko-Katolicki Stary*, s. 114..

386 „Miejski Zeszyt Statystyczny Nr 28. Rok 2020. Urząd Miasta Płocka, Płock 2021, s. 20. Dane statystyczne dla pozostały osiedli dotyczą końca 2020 r.

387 *Uchwała RMP z 1.10.1991 r.*, DUWM 1991.

388 *Uchwała RMP z 27.05.1991 r.*, DUWM 1991.

Obecne osiedle Stare Miasto³⁸⁹ – to obszar po zachodniej stronie ul. Tumskiej wraz z placami: Narutowicza, Stary Rynek i Nowy Rynek (z wyłączeniem dawnego grodu na Wzgórzu Tumskim i rejonu „Rybaki”). Osiedle graniczy z osiedlami: Skarpa, Miodowa, Tysiąclecia, Kochanowskiego i Kolegialna. Powierzchnia ewidencyjna osiedla wynosi 79 ha, natomiast liczba mieszkańców według stanu na koniec 2020 r. – 3378 osób.

W PRL na terenie ówczesnego śródmieścia (tj. obecnych osiedli Stare Miasto i Kolegialna) bezpośrednio po okupacji hitlerowskiej przystąpiono do prac naprawczych i remontowych substancji mieszkaniowej, następnie zajmowano się wyburzaniem ruder i „budownictwem plombowym” (uzupełniającym starą zabudowę) oraz budową mini-osiedli mieszkalnych. Na początku lat 60. XX w. powstał zespół budynków wielorodzinnych w rejonie ulic Nowowiejskiego, Kazimierza Wielkiego i Okrzei. Nazwano go osiedlem „Wolnej Afryki”, gdyż ul. Nowowiejskiego nosiła wówczas nazwę Wolnej Afryki³⁹⁰.

W drugiej połowie lat 60., w ramach rozbudowy miasta i przebudowy ówczesnego centrum oraz powiązania budowanych nowych osiedli z zabudową staromiejską w jednolity organizm urbanistyczny, zrealizowano ustalenia ogólnokrajowego konkursu urbanistyczno-architektonicznego z 1962 r. Autorami dokumentacji zostali Stefan Putowski i Tadeusz Zieliński z Zakładów Doświadczalnych Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie. Zaprojektowano nową zabudowę na skrzyżowaniu dwóch głównych ówczesnych tras komunikacyjnych: ul. Bielskiej oraz Al. Jachowicza i Al. Kobylińskiego.

Nowe centrum Płocka w obszarze os. Starego Miasta zajmowało teren pomiędzy Nowym Rynkiem i ulicami: Królewiecka, Bielska i Al. Jachowicza, gdzie powstały: hotel Petropol, Dom Kultury (teatr), Rzemieślniczy Dom Handlowy („antypodkowa”), Dom Meblowy, salon usług radiowo-telewizyjnych, salon motoryzacyjny i stacja TOS, szkoła „Matka” oraz Poczta Główna³⁹¹. Obiekty te pomiędzy starą zabudową miasta a nowymi osiedlami stanowiły kompleks handlowo-usługowy.

W 1994 r. został opracowany przez Alicję Krymową i Jana Lemańskiego „Szczegółowy plan zagospodarowania przestrzennego Śródmieścia Płocka” (dotyczył obecnych osiedli: Stare Miasto i Kolegialna). Znaczne zwiększenie zakresu robót modernizacyjnych i remontowych na tym zabytkowym terenie miasta nastąpiło po zatwierdzeniu przez RMP „Strategii rewitalizacji Starówki” (kwiecień 1997 r.)³⁹² oraz ustanowieniu w 2017 r. Specjalnej Strefy Rewitalizacji³⁹³.

W osiedlu funkcjonuje Urząd Miasta Płocka, którego podstawowe wydziały ulokowane są w ratuszu na Starym Rynku 1. W działaniach inwestorsko-budowlanych na os. Stare Miasto aktywnie uczestniczy Miejskie Towarzystwo Budownictwa Społecznego sp. z o.o. (MTBS)³⁹⁴ przy ul. Kwiatka 5 i Spółdzielnia Mieszkańcowa Lokatorsko-Własnościowa Komunalnik³⁹⁵ – ul. Okrzei 2. Ważną funkcję

389 Nazwa „Stare Miasto” w różnych okresach była używana jako: 1/ obszar zabudowy placu Narutowicza (w XIII w. – osada biskupia); 2/ obszar zabudowy miasta z okresu XIV w. (otoczonego murami warownymi); 3/ „Starówka” – na przełomie XIX i XX w. oraz w dwudziestoleciu międzywojennym (obszar miasta pomiędzy dawnymi Wielkimi Alejami i rz. Wisłą); 4/ Śródmieście w okresie PRL (obszar miasta pomiędzy al. Kilińskiego, Al. Jachowicza, Al. Kobylińskiego i ul. Topolową oraz rz. Wisłą); 5/ pierwsza wersja „dużego” osiedla Stare Miasto – według uchwały RMP z 27 maja 1991 r. (tożsama z dzielnicą Śródmieście w okresie PRL, czyli obecne „małe” os. Stare Miasto łącznie z os. Kolegialna); 6/ dzisiejsza wersja „małego” osiedla Stare Miasto – według uchwały RMP z 21 października 1991 r., która stanowi zachodnią część „dużego” osiedla Stare Miasto (tj. obszar pomiędzy ul. Tumską i ul. Nowy Rynek, Al. Kobylińskiego, ul. Topolową oraz rzeką Wisłą); 7/ „Centrum Historyczne” – obejmuje zabytki „Starówki”.

390 M. Woźniak, *Rozwój gospodarczy Płocka w latach 1945-1969*, Płock 1970.

391 Z. Sokołowski, M. Sołtysiak, *Płock. Urbanistyka i architektura*, Warszawa 1975, s. 139 i 142.

392 <http://www.ars.plock.pl>.

393 *Uchwała Nr 612/XXXV/2017 RMP z 29 VIII 2017 r. w sprawie ustanowienia Specjalnej Strefy Rewitalizacji*.

394 Spółką MTBS od początku kieruje Mirosław Kłobukowski, były prezes Młodzieżowej Spółdzielni Mieszkaniowej.

inwestorską na zabytkowej części osiedla pełni też Agencja Rewitalizacji Starówki (ARS)³⁹⁶. Przy ul. Kazimierza Wielkiego 9 znajduje się siedziba najstarszego plockiego dewelopera Przedsiębiorstwa Inwestycji Komunalnych (PIK), natomiast przy ul. Bielskiej 11 mieści się Miejski Zarząd Dróg oraz Biuro Projektów Miejskich, zaś przy ul. Bielskiej 10 Biuro Architektoniczne Hibnera. Obecnie na osiedlu aktywnie działa „Stowarzyszenie Starówka Płocka”, które zakresem działania są os. Stare Miasto i os. Kolejalna.

Na terenie os. Stare Miasto znajdują się ważne ośrodki pedagogiczne i badawczo-naukowe oraz kultury:

- Wyższe Seminarium Duchowne przy ul. Nowowiejskiego 2³⁹⁷;
- Towarzystwo Naukowe Płockie – plac Narutowicza 8³⁹⁸;
- Oddział Muzeum Żydów Mazowieckich przy Muzeum Mazowieckim – ul. Kwiatka 7;
- Oddział Etnograficzny przy Muzeum Mazowieckim – ul. Kazimierza Wielkiego 11b;
- Liceum Ogólnokształcące im. Marszałka Stanisława Małachowskiego³⁹⁹ – ul. Małachowskiego 1;
- Zespół Szkół Ekonomiczno-Kupieckich im. Ludwika Krzywickiego – ul. Nowowiejskiego 4;
- Centrum Edukacji⁴⁰⁰ im. Ignacego Łukasiewicza⁴⁰¹ – Al. Kobylińskiego 25;

395 Kolejni prezesi SML-W Komunalnik: Władysław Pręgowski, Andrzej Chmielewski, Danuta Patora, Roman Bisping, Henryk Lewandowski, Henryk Lamparski.

396 Kolejni prezesi ARS: Mieczysław Kamiński, Zofia Ulicka, Dariusz Sztanderski, Iwona Wierzbička, ???

397 https://pl.wikipedia.org/wiki/Wyższe_Seminarium_Duchowne_w_Płocku; Przełożeni WSD: rektor – ks. dr Marek Jarosz, wicerektor – ks. mgr Andrzej Pieńdyk, prefekt – ks. mgr Radosław Zawadzki, ojciec duchowny – ks. mgr Wojciech Kruszewski, dyrektor administracyjny – ks. dr Grzegorz Adamiak. Poczet rektorów WSD w Płocku (od 1865), którzy funkcjonowali w latach: ks. Franciszek Grabowski (1865–1867), ks. Gracjan Rzewuski (1867–1874), ks. Ignacy Smoleński (1874–1877), ks. Kazimierz Weloński (1877–1901), ks. Antoni Julian Nowowiejski (1901–1908), ks. Adolf Szelażek (1908–1918), ks. Piotr Borniński (1918–1927), ks. Józef Umiński (1927–1930), ks. Franciszek Klimkiewicz (1930–1941), ks. Feliks Słonicki (1945–1949), ks. Wacław Jezusek (1949–1963), ks. Marcelli Molski (1963–1973), ks. Tadeusz Rutowski (1974–1984), ks. Wojciech Góralski (1984–1986), bp Andrzej Suski (1986–1991), ks. Romuald Jaworski (1991–1999), ks. Ireneusz Mroczkowski (1999–2005), ks. Bogdan Czupryn (2005–2007), ks. Mirosław Kosek (2007–2012), ks. Marek Jarosz (2012). Niektórzy z absolwentów: bł. abp Antoni Julian Nowowiejski, bł. bp Leon Wetmański, bp Adolf Szelażek, bp Stefan Walczykiewicz, bp Czesław Kaczmarek, bp Piotr Dudziec, bp Jan Wosiński, bp Andrzej Suski, bp Roman Marcinkowski, bp Mirosław Milewski, ks. Władysław Skierkowski, ks. Stanisław Czapliński, ks. Józef Piekut, ks. Adam Maciejowski, ks. Stanisław Figielski, ks. Józef Umiński, ks. Ignacy Dzierżanowski, ks. Feliks Słonicki, ks. Wacław Jezusek, ks. Piotr Dmochowski, ks. Kazimierz Gwiazda, ks. Witold Biały, ks. Mieczysław Żywczyński, ks. Jan Radomski (ksiądz), ks. Szczepan Soszyński, ks. Konrad Gąsiorowski, ks. Stanisław Tenderenda, ks. Saturnin Wierzbički, ks. Tadeusz Żebrowski, ks. Michał Marian Grzybowski, ks. Janusz Mariański, ks. Czesław Rychlicki, ks. Jan Decyk, ks. Wojciech Góralski, ks. Bronisław Gostomski, ks. Henryk Seweryniak, ks. Ireneusz Mroczkowski, ks. Ryszard Czekalski, ks. Bogdan Czupryn, ks. Marek Skierkowski, ks. Andrzej Kobyliński, ks. Leonard Świdorski.

398 H. Kostanecka, *Towarzystwo Naukowe Płockie 1820-1830 – 1907-1957. Szkice i materiały*, Płock 1957; M. Kieffer-Kostanecka, *Towarzystwo Naukowe Płockie*, s. 105-110, [w:] *Dziesięć wieków Płocka*, Płock 1969; A. M. Stogowska, *Dzieje i funkcje Biblioteki Towarzystwa Naukowego Płockiego (1820-1985)*, Płock 1994; T. Bodał, *Towarzystwo Naukowe Płockie w latach 1945-1995*, Płock 1996; M. Chudzyński, *180 lat Towarzystwa Naukowego Płockiego – w służbie regionu i kraju*, „Notatki Płockie” 2000, nr 2/183, s. 11-18; Z. P. Kruszewski, A. Kansy, *Skarby Towarzystwa Naukowego Płockiego*, Płock 2005; W. Koński, *Poczet prezesów odrodzonego Towarzystwa Naukowego Płockiego*, Płock 2007; Z. Kruszewski, *Towarzystwo Naukowe Płockie w odrodzonej Polsce*, Płock 2018.

399 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Liceum Ogólnokształcące im. Marszałka Stanisława Małachowskiego*, s. 280-284.

400 Ibid., *Zespół Szkół Zawodowych Centrum Edukacji*, s. 562-563.

401 https://pl.wikipedia.org/wiki/Zespół_Szkół_Centrum_Edukacji; Historia Szkoły: 1/ 1962 r. – powołanie przez Ministra Przemysłu Chemicznego 3-letniej Zasadniczej Szkoły Zawodowej i Państwowej Szkoły Technicznej, 2/ 1972 r. – powstaje 4-letnie Liceum Zawodowe (specjalność: operator procesów chemicznych), 3/ 1993 r. – zmiana nazwy na Zespół Szkół Zawodowych im. Ignacego Łukasiewicza, 4/ rozpoczęcie nauki w V Liceum Ogólnokształcącym, 5/ 1999 r. – Spółka

- Płocki Ośrodek Kultury i Sztuki⁴⁰² przy ul. Tumska 9;
- Młodzieżowy Dom Kultury⁴⁰³ przy ul. Tumska 9;
- Filia Biblioteczna Nr 5 Książnicy Płockiej przy ul. Tumskiej 1.

Wizytówką i atrakcją turystyczną obecnego zmniejszonego osiedla Stare Miasto są płockie zabytki, które znajdują się na terenie dawnego średniowiecznego Płocka (z wyłączeniem obiektów na Wzgórzu Tumskim oraz na obszarze – po zachodniej stronie od osi ul. Tumskiej i Nowy Rynek, które obecnie są w obrębie osiedla Kolegialna).

Należą do nich m.in.: Dom kanonika Stefana z Miszewa (siedziba TNP) – plac Narutowicza 8, zabudowa dawnego Kolegium Pojezuickiego wraz z wieżą i piwnicami dawnej Kolegiaty pw. św. Michała (LO im. Marszałka S. Małachowskiego) – ul. Małachowskiego 1, Kościół farny pw. św. Bartłomieja⁴⁰⁴ z dzwonnica i plebanią – ul. Kazimierza Wielkiego 1/2, Spichlerze – ul. Kazimierza Wielkiego 13 i 13a, Zespół sakralny poreformacki (Kościół pw. św. Jana Chrzciciela⁴⁰⁵ z klasztorem wraz obiektami Wyższego Seminarium Duchownego) – ul. Nowowiejskiego 2, Dom pod Opatrznością (Biblioteka im. Zielińskich) – plac Narutowicza 2, dawny Pałac Biskupi (Sądy) – plac Narutowicza 4/6, Ratusz (Urząd Miasta Płocka) – Stary Rynek 1, Zespół klasztoro-katedralny oo. Mariawitów⁴⁰⁶ – ul. Kazimierza Wielkiego 27a, siedziba Klasztoru Zgromadzenia Sióstr Matki Bożej Miłosierdzia i Sanktuarium Bożego Miłosierdzia – Stary Rynek 14-18, „Dom Rabina” (Muzeum Żydów Mazowieckich) – ul. Kwiatka 7, dawna Łaźnia Miejska „Mykwa” (Płocka Galeria Sztuki) – ul. Sienkiewicza 36, dawny Hotel Berliński („Dom Darmstadt”) – Stary Rynek 8, Hotel Poznański – ul. Bielska 1. Kompleksowo-przestrzennym zabytkiem w osiedlu są: zabudowa Placu Narutowicza i Starego Rynku oraz ul. Grodzkiej.

Informacje szczegółowe

Zabudowa placu Narutowicza

- Nr 1 – jednopiętrowa kamienica klasycystyczna z trójkątnym tympanonem wybudowana w 1827 r., przebudowana w 1858 r.;
- Nr 2 – Dom pod Opatrznością⁴⁰⁷ z dwoma frontonami – od strony Placu Narutowicza i od ulicy Grodzkiej, wybudowany w 1920 r. dla Jana Lisickiego, w 1930 r. fundacja Ludwika Kunkla z Drobina wykupiła obiekt dla Towarzystwa Naukowego w Płocku, które w latach 1930-1939 prowadziło w nim Muzeum Mazowsza Płockiego im. prof. Ignacego Mościckiego. Po II wojnie światowej muzeum TNP zostało w 1949 r. upaństwowione. Od 1976 r. po przeniesieniu zbiorów muzeum do dawnego opactwa benedyktyńskiego funkcjonuje w nim Biblioteka im. Zielińskich TNP⁴⁰⁸;

Centrum Edukacji Sp. z o. o. zostaje organem prowadzącym dla Szkoły. Dyrektorzy: Bolesław Kawalec (1962-1963), Janusz Majewski (1963-1972), Tadeusz Żuk (1972-1974), Jan Danielewski (1974-1975), Henryk Nowak (1975-1982), Teresa Kordiasz (1982-1989), Jadwiga Złotowska (1989-2004), Anna Skorus (2004-2010), Tomasz Wiśniewski (2010-????), ??? Magda Adasiewicz-Jędrzejak (????- nadal). Znani absolwenci: Piotr Zgorzelski, Marek Sęp, Czesław Bugaj, ks. Andrzej Lelęć, Marcin Różalski.

402 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płocki Ośrodek Kultury i Sztuki*, s. 523-524.

403 Ibid., *Młodzieżowy Dom Kultury*, s. 382-384.

404 Ibid., *Kościół farny św. Bartłomieja*, s. 248.

405 Ibid., *Kościół poreformacki pw. św. Jana Chrzciciela*, s. 249-250.

406 Ibid., *Mariawityzm*, s. 301-306.

407 Ibid., *Dom pod Opatrznością*, s. 135-136; W głównym tympanonie są dwie płaskorzeźbione postacie kobiet i biblijne oko, stąd nazwa budynku.

408 Ibid., *Biblioteka Zielińskich*, s. 37-40..

- Nr 4/6 – Pałac biskupi dawny⁴⁰⁹ został wybudowany w latach 1600-1615. Pałac stosunkowo krótko pełnił funkcję pierwszej siedziby biskupa diecezji płockiej, gdyż została ona przeniesiona do Pułtuska, położonego bliżej stolicy kraju⁴¹⁰. W początkowym okresie zaboru pruskiego w obiekcie tym odbywały się posiedzenia kamery, natomiast w 1809 r. urządzono lazaret wojskowy i piekarnię, a później koszary i szpital. W pałacu w latach 1817-1836 zamieszkiwał bp Adam Prażmowski. W kolejnych latach podniszczony obiekt diecezja przekazywała w dzierżawę. W 1857 r. pożar dokonał dużych zniszczeń. W 1879 r. budynek przejęła administracja carska, która przekazała go sądom, następnie dokonała jego rozbudowy. Obecnie właścicielem gmachu są sądy i hipoteka.

- Nr 5 – (róg placu Narutowicza i ul. Tumskiej) dwupiętrowa kamienica klasycystyczna z trójkątnym tympanonem z 1834 r. zwana „Domem Kuliga”, od nazwiska znanego plockiego drukarza Piotra Kuliga (1799-1832)⁴¹¹. W okresie powojennym siedziby posiadały: Płockie Towarzystwo Przyjaciół Teatru, Płockie Towarzystwo Fotograficzne⁴¹² i Klub Międzynarodowej Prasy i Książki;

- Nr 8 – gotycki⁴¹³ dom kanonika Stefana z Miszewa⁴¹⁴, wzniesiony ok. 1445 r. (obecnie siedziba TNP).⁴¹⁵ W budynku tym mieszkał wybitny historyk Władysław Smoleński (1851-1926)⁴¹⁶. Tablica informacyjna na zewnątrz obiektu (dotyczy jego historii), natomiast dwie tablice pamiątkowe wewnątrz obiektu (zawierają cytaty Wincentego Hipolita Gawareckiego⁴¹⁷ oraz informację o eksterminacji hitlerowskiej 39 członków TNP)⁴¹⁸;

- Nr 10 – dawna kanonia wybudowana po 1826 r. przez bpa Konstantego Plejewskiego (zm. 1838)⁴¹⁹. Po powstaniu styczniowym kanonia została przejęta przez władze carskie i przekazana na siedzibę wicegubernatora plockiego. Obiekt w 1872 r. przejęła diecezja, od 1876 r. stanowi siedzibę plockich biskupów, z wyłączeniem lat 1940-1945, gdy hitlerowcy po aresztowaniu abpa Antoniego Juliana

409 Ibid., *Pałac biskupi dawny*, s. 356-357; M.M. Grzybowski, *Pałac biskupów plockich*, Płock 1996.

410 ks. W. Góralski, *Powstanie kapituły kolegiackiej w Pułtusku*, Płock 1973. Z inicjatywy biskupa plockiego bp. Pawła Giżyckiego (rządy w diecezji 1439-1463) rozpoczęto budowę kolegiaty Zwiastowania NMP i św. Mateusza w Pułtusku, którego ziemie należały do plockiej diecezji. W 1449 r. powstaje kapituła kolegiacka w Pułtusku. Od tego czasu rośnie znaczenie Pułtuska, które z czasem staje się tymczasową siedzibą i rezydencją biskupów plockich (blisko stolicy). W 1594 r. bp plocki Wojciech Baranowski powołuje do istnienia seminarium duchowne w Pułtusku, które uważane jest jako pierwsze seminarium diecezji plockiej. W 1710 r. powstaje w Płocku drugie seminarium duchowne diecezji plockiej. Biskup plocki Ludwik Bartłomiej Załuski wydaje stosowny dekret, a fundatorem uczelni jest bp Seweryn Szczuka, sufragan chełmiński.

411 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płocczanie znani i nieznani*, t. 1., Płock 2002, *Kulig Karol*, s. 325-326.

412 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płock od A do Z...op. cit.*, *Płockie Towarzystwo Fotograficzne im. Aleksandra Macieszy*, s. 385-386.

413 Tablica informacyjna: *Europejski Szlak Gotyku Ceglanego. Dawna kanonia wybudowana ok. 1445 r. przez Stefana z Miszewa. Budynek od 1908 r. jest własnością TNP i stanowi jego siedzibę. Założone w 1820 r. TNP należy do najstarszych w Polsce stowarzyszeń naukowych ogólnych o charakterze regionalnym.*

414 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płocczanie znani i nieznani*, t. 1., Płock 2002, *Stefan z Miszewa*, s. 565.

415 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płock od A do Z...op. cit.*, (*Towarzystwo Naukowe Płockie*), s. 501-502; Prezesi Towarzystwa Naukowego w Płocku pełniący funkcję w latach: bp Adam Prażmowski (1820-1830), Aleksander Maciesza (1907-1945), Bolesław Jędrzejewski (1945-1949), Roman Lutyński (1950-1957), Tadeusz Gierzyński (1957-1968), Jakub Chojnacki (1968-2002), Zbigniew Paweł Kruszewski (od 2002 r.).

416 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płocczanie znani i nieznani*, t. 1., Płock 2002, *Smoleński Władysław*, s. 554.

417 Tablica pamiątkowa: *Ze wszystkich rodzajów sławy naysławniejszym jest własnym zasłużyć się Rodakom – Wincenty Hipolit Gawarecki – 1817. W 175 rocznicę założenia TNP. Płock 3 VI 1995.*

418 Tablica pamiątkowa: *W latach 1939-1945 w wyniku wojny i zbrodniczej eksterminacji hitlerowskiego okupanta zginęło i zmarło 39 członków Towarzystwa Naukowego Plockiego. Cześć ich pamięci. Tablicę tę w 150. rocznicę założenia Towarzystwa ufundowali członkowie i przyjaciele. Płock 3 czerwca 1970 r.*

419 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płock od A do Z...op. cit.*, bp Plejewski Konstanty Wincenty, s. 85.

Nowowiejskiego (1858-1941)⁴²⁰ urządzili w nim kasyno oficerskie. W 1979 r. obecny pałac biskupi⁴²¹ został znacznie rozbudowany. W dniach 7-8 czerwca 1991 r. bp Zygmunt Kamiński (1933-2010)⁴²² w pałacu biskupim gościł Ojca Świętego Jana Pawła II⁴²³.

Zabudowa północno-zachodniej pierzei Starego Rynku

- Stary Rynek Nr 1 – ratusz⁴²⁴ zbudowany w latach 20. XIX w. i powiększony w wyniku adaptacji sąsiednich kamienic w II RP został gruntownie rozbudowany i zmodernizowany. Obecnie w ratuszu mieści się siedziba prezydenta miasta i władz samorządowych. Przy głównym wejściu zawieszono dwie tablice informacyjne: pierwsza dotycząca powstania ratusza⁴²⁵ i druga zawierająca nadanie miastu przez Marszałka Józefa Piłsudskiego – Krzyża Walecznych⁴²⁶.

Zabudowa północno-wschodniej pierzei Starego Rynku

- Stary Rynek Nr 5 – nowy dobudowany segment z restauracją Retro na parterze, wejście od ul. Bielskiej (segment nawiązujący do granicy zabudowy średniowiecznej, dobudowany w 2013 r.), w budynku mieści się Agencja Rewitalizacji Starówki⁴²⁷;
- Nr 7 – budynek powstał ok. 1818-1821 r., prawdopodobnie zamieszkiwał w nim prezes Trybunału w Sądzie Płockim Wincenty Hipolit Gawarecki (1788-1852), historyk, regionalista, prawnik, jeden z założycieli TNP. Towarzystwo ufundowało płaskorzeźbę i tablicę⁴²⁸;
- Nr 13 – kamienica zawiera w piwnicy i na parterze lokal pod nazwą „Browar Tumski”;
- Nr 15 – kamienica prywatna do remontu;
- Nr 17 – najstarsza z dwóch zachowanych kamienic barokowych w Płocku (istniała w końcu XVII w.), na parterze restauracja ART DECO;
- Nr 19 – na parterze restauracja Salonik, ;
- Nr 21 i 23 – dwie kamienice w gestii TNP – do remontu;
- Nr 25 – na parterze kawiarnia Muzyczno-Artystyczna Czarny Kot;
- Nr 27 – kamienica narożna (róg Starego Rynku i ul. Jerozolimskiej) zbudowana ok. 1818 r., nazywana „Domem Prasy”, w budynku po modernizacji na parterze – restauracja Akapit, na I i II piętrze mieści się redakcja Tygodnika Płockiego.

420 Ibid., *abp Nowowiejski Antoni Julian*, s. 62-64.

421 Ibid., *Pałac biskupi obecny*, s. 357.

422 Ibid., *Kamiński Zygmunt*, s. 53.

423 Tablica pamiątkowa: *W tym domu 7-8 czerwca 1991 r. przebywał Ojciec Święty Jan Paweł II podczas IV Pielgrzymki do Ojczyzny*.

424 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płock od A do Z...op. cit.*, Ratusz płocki, s. 435.

425 Treść pierwszej tablicy pamiątkowej: *Środkowa część dzisiejszego ratusza zaznaczona wyraźnie w fasadzie pilastrami, została wzniesiona w stylu klasycystycznym w latach 1824-1827 wg projektu znanego warszawskiego architekta Jakuba Kubackiego. W latach 30. XIX w. dobudowano wieżyczkę z zegarem. W latach 1949 i 1954 gmach został powiększony o sąsiadujące z nim kamienice. Obecna siedziba władz miejskich zastąpiła gotycki budynek rozebrany w 1817 r. a mieszczący się prawie w środku Starego Rynku*.

426 Treść drugiej tablicy pamiątkowej: *Dyplom na Krzyż Walecznych. L. 25102 – nadany rozkaz l. 1647 z dnia 13.05.1821 r. Minister Spraw Wojskowych / – / J. Piłsudski Marszałek Polski. M. P. Rozkaz L. 1647 – Wódz Naczelny i pierwszy Marszałek Polski w uznaniu bohaterstwa wykazanego przez ludność cywilną miasta Płocka w dniach 18 i 19 sierpnia 1920 r. podczas najazdu bolszewickiego w dniu 10 kwietnia r. b. odznaczył Miasto Płock „Krzyżem Walecznych” dnia 13 maja 1921 r. (Tablicę zniszczoną w czasie II wojny światowej Rada Miasta Płocka odtworzyła w 1998 r.)*.

427 <http://www.ars.plock>.

428 *W tym domu mieszkał w latach 1831-1852 Wincenty Hipolit Gawarecki, historyk dziejów Płocka i Mazowsza. Swemu zasłużonemu członkowi – Towarzystwo Naukowe Płockie w 150-lecie założenia. Płock 1970 r.*

Zabudowa południowo-wschodniej pierzei Starego Rynku

- Stary Rynek Nr 20 – kamienica zabytkowa z 1927 r. W tym budynku w czasie II wojny światowej Alina Rebinder (1909-1942)⁴²⁹, pomimo kłopotów zdrowotnych, prowadziła tajne nauczanie. Obiekt po modernizacji w latach 90. okresowo był siedzibą Regionalnego Centrum Edukacji Ekologicznej i Mazowieckiej Jednostki Wdrażania Programów Unijnych – Oddział Zamiejscowy w Płocku.

Zabudowa południowo-zachodniej pierzei Starego Rynku

- Stary Rynek Nr 14-18 – zespół budynków z połowy XIX w. Zakładu Dobroczyńnego Anioła Stróża (po przebudowie w stylu neorenesansowym). Obecnie w tych obiektach znajdują się: Dom Zakonny Zgromadzenia Sióstr Matki Bożej Miłosierdzia⁴³⁰, Muzeum św. Faustyny Kowalskiej oraz Sanktuarium Bożego Miłosierdzia. Na terenie klasztoru od strony ul. Piekarskiej budowano gmach nowego Sanktuarium.

- Nr 8 – dawny Hotel Berliński z okresu końca XVIII w., w budynku zamieszkiwał Ernest Theodor Amadeus Hoffman (1776-1822)⁴³¹ znany niemiecki poeta, pisarz, dyrygent, kompozytor, malarz, karykaturzysta i reżyser; okresowo właścicielem hotelu był Andrzej Korszowiecki (1776-1844) malarz, karykaturzysta i portrecista; obecnie obiekt przyjął nazwę „Dom Darmstadt”⁴³² i stanowi centrum współpracy z miastami partnerskimi, jest też siedzibą Płockiej Lokalnej Organizacji Turystycznej – PLOT.

Obiekty zabytkowe przy ul. Grodzkiej

- Nr 2 – kamienica barokowa z przełomu XVII-XVIII w., zwana „narożną” lub „pod wezwaniem Matki Boskiej”;

- Nr 5 – kamienica ze śladami stylu neoklasycznego z 1839 r., przebudowana w latach 1877-1879, mieszkał w niej pisarz, publicysta, filmowiec i plastyk Stefan Themerson (1910-1988)⁴³³. Na budynku tablica pamiątkowa⁴³⁴.

- Nr 13 – kamienica klasycystyczna z ok. 1829 r., przebudowana w 1847 r., dawniej nazywana „domem Wagnerów”, gdyż w okresie międzywojennym rodzina Wagnerów prowadziła ekskluzywny sklep z wyposażeniem mieszkań.

Obiekt zabytkowy przy ul. Małachowskiego

- Nr 1 – dawna kolegiata pw. św. Michała z połowy XIII w.; kolegium jezuitów⁴³⁵, przebudowane w latach 1776-1778. Obecnie po kilku rozbudowach od 1921 r. Liceum Ogólnokształcące im. Marszałka Stanisława Małachowskiego. Podczas XI Zjazdu Małachowiaków w dniach 5-6 września 1970 r. odsłonięto tablicę informacyjną o historii szkoły⁴³⁶. W okresie późniejszym zawieszono tablice

429 Tablica pamiątkowa: *W tym domu mieściła się prywatna szkoła powszechna tajnego nauczania prowadzona przez Alinę Rebinder w latach 1940-1942. Wychowankowie. Płock, X 1984 r.*

430 W klasztorze Zgromadzenia Sióstr Matki Bożej Miłosierdzia w latach 1930-1932 przebywała siostra Faustyna, która w dniu 22 II 1931 r. miała pierwsze objawienie Jezusa Miłosiernego.

431 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płocczanie znani i nieznani*, t. 1., Płock 2002, *Hoffman Ernest Theodor Amadeus*, s. 219-220.

432 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płock od A do Z...op. cit., Darmstadt – miasto w Hesji*, s. 129-130.

433 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płocczanie znani i nieznani...op. cit., Themerson Stefan*, s. 602.

434 Tablica pamiątkowa: *W tym domu urodził się w roku 1910 i mieszkał do roku 1933 Stefan Themerson, awangardowy twórca filmowy, pisarz polski i angielski, poeta i plastyk, zasłużony dla kultury polskiej i angielskiej. Zmarł w Londynie w 1988 roku. Wybitnemu Płocczaninowi Rada i Zarząd Miasta, Przyjaciele i Czytelnicy. Płock, 25 I 1993.*

435 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płock od A do Z...op. cit., Kościół św. Michała i klasztor jezuitów*, s. 257-258.

436 Tablica pamiątkowa: *Salus rei publicae suprema lex esto (Dobro państwa powinno być najwyższym prawem). 1180 – Szkoła Kolegiacka św. Michała, 1611 – Kolegium Jezuickie, 1773 – Szkoła Podwydziałowa Płocka Komisji Edukacji Narodowej, 1807 – Szkoła Departamentowa Płocka, 1815 – Szkoła Wojewódzka Płocka, 1837 – Gimnazjum Gubernialne, 1921 – Gimnazjum Państwowe im. Marszałka Stanisława Małachowskiego.*

pamiętkowe poświęcone: rektorowi szkoły i założycielowi TNP Kajetanowi Morykoniemu⁴³⁷ oraz wybitnym uczniom szkoły: Ludwikowi Krzywickiemu⁴³⁸ i Janowi Zygmuntowi Jakubowskiemu⁴³⁹.

Obiekty zabytkowe przy ul. Kazimierza Wielkiego

- Nr 2 – kościół farny pw. św. Bartłomieja⁴⁴⁰ z 1356 r., plebania z 1882 r., dzwonnica wolnostojąca z XVII w. (dzisiejsza dzwonnica z 1984 r.);
- Nr 9b – spichlerz z XIX w., po adaptacji obiektu od 14 grudnia 1972 r. funkcjonuje Archiwum Państwowe w Płocku⁴⁴¹;
- Nr 11b – spichlerz z XIX w. (obecnie po adaptacji Muzeum Mazowieckie – Oddział Etnograficzny);
- Nr 27a – neogotycki zespół klasztorno-katedralny Mariawitów⁴⁴² z 1911 r., parafia kościoła Starokatolickiego Mariawitów⁴⁴³.

Obiekty zabytkowe przy ul. Bielskiej

- Nr 1 – okazały budynek z 1840 r., naroże Starego Rynku i Bielskiej, obiekt z pewnymi elementami neoklasycystycznymi (dawna oberża a następnie zajazd), od 1845 r. po przebudowie Hotel Poznański (należał do rodziny Krzywickich);
- Nr 13 – mury miejskie z połowy XIV w. (fragment obwarowań z czasów Kazimierza Wielkiego)⁴⁴⁴;
- Nr 14 – parterowy dom rodziny Ludwika Krzywickiego⁴⁴⁵ z połowy XIX w., (obecnie przeznaczony do remontu)⁴⁴⁶;
- Nr 19 – kamienica mieszczańska z końca XIX w., miejsce urodzin Edwarda Jurgensa (1824-1863)⁴⁴⁷;
- Nr 23 – dwie oficyny stojące do ulicy z ozdobnymi szczytami, wybudowane ok. 1879 r.

437 Tablica pamiątkowa: *Kajetanowi Morykoniemu 1774-1830 Rektorowi Szkoły Wojewódzkiej Płockiej, założycielowi przy Szkole Towarzystwa Naukowego, jego sekretarzowi w latach 1820-1830. Towarzystwo Naukowe Płockie w 150-lecie założenia. Płock 1970.*

438 Tablica pamiątkowa: *W tym gmachu w latach 1871-1877 zdobywał wiedzę Ludwik Krzywicki, światowej sławy uczonej. Ur. w Płocku w 1859 r. – zmarł w Warszawie w 1941 r. W 777-lecie istnienia szkoły tablicę tę ufundowali uczestnicy jubileuszowego Zjazdu Wychowanków. Płock, 13-15 VI 1959 r.*

439 Tablica pamiątkowa: *Janowi Zygmuntowi Jakubowskiemu 1909-1975 profesorowi Uniwersytetu Warszawskiego, wybitnemu płocczaninowi i zasłużonemu wychowankowi naszej szkoły, do której uczęszczał w l. 1920-1928. W 800-lecie Szkoły Płockiej. 7-8 czerwca 1980 r. Malachowiaci, uczestnicy XII Zjazdu Wychowanków.*

440 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płock od A do Z...op. cit., Kościół farny s. Bartłomieja*, s. 247-248.

441 Ibid., s. 26-28. Kalendarium Archiwum Państwowe w Płocku: 7 II 1919 – powołanie do życia Archiwum; 1939 r. – likwidacja AP przez władze niemieckie; 21 VII 1950 – utworzenie w Płocku Oddziału Powiatowego Archiwum Akt Nowych w Warszawie; początek 1951 r. – rozpoczęcie faktycznej działalności; 29 III 1951 – przemianowanie na Powiatowe Archiwum Państwowe w Płocku; 1 VII 1953 – przekształcenie archiwum płockiego w Oddział Terenowy Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Warszawie. Kierownicy i dyrektorzy Archiwum: Stefan Welamin Rutski – organizator Archiwum i jego kierownik w latach 1919-1932, Stefan Zgliszczyński – l. 1932-1935, Marian Witkowski – l. 1935-1939, Wacław Puskas – 1951 r., Jan Józef Wańkiewicz – l. 1952-1961, wacat XI 1961 – X 1962, Czesława Gaska – l. 1962-1991, Anna Maria Stogowska – l. 1991-2001, Leszek Franciszkiewicz – l. 2001-2013, Tomasz Piekarski – 2013 – nadal.

442 Ibid., *Zespół klasztorno-katedralny Mariawitów*, s. 561.

443 Ibid., *Mariawityzm; Arcybiskupi i biskupi Kościoła Starokatolickiego Mariawitów*, s. 301-310.

444 Ibid., *Mury obronne*, s. 331-332.

445 Ibid., *Krzywicki Ludwik Joachim Franciszek*, s. 267-269.

446 Tablica pamiątkowa: *W tym domu urodził się i mieszkał w latach 1859-1879 Ludwik Krzywicki (21.08.1859 - 10.06.1941) socjolog, ekonomista, bojownik o sprawiedliwość społeczną. W setną rocznicę urodzin - Polska Akademia Nauk i TNP – Płock 1959.* (Ludwik Krzywicki to wybitny socjolog, ekonomista, antropolog, etnolog, archeolog i publicysta. O jego pracowności świadczą dziesiątki opublikowanych książek, setki rozpraw i tysiące artykułów publicystycznych.

447 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płock od A do Z...op. cit., Jurgens Edward*, s. 207-208.

Obiekty zabytkowe przy ul. Zduńskiej

- Nr 13a – baszta obronna z połowy XIV w. – fragment obwarowań kazimierzowskich, okresowo dom dla żebraków finansowany przez małżeństwo Anny i Ludwika Flatau (obecnie po kolejnych przebudowach siedziba Służby Ochrony Zabytków Wojewody Mazowieckiego).

Obiekty zabytkowe przy ul. Nowowiejskiego

- Nr 2 – kościół reformacki pw. św. Jana Chrzciciela⁴⁴⁸ (parafia św. Jana Chrzciciela) powstał w latach 1758-1771 na placu Marianny Lasockiej, córki podkomorzego płockiego Stefana Żurawskiego. W 1864 r. władze carskie za sprzyjanie zakonników Reformatów powstańcom w 1963 r. dokonały kasacji zakonu. Obecnie popularnie świątynia ta nazywana jest kościołem poreformackim;
- Nr 2 – klasztor Reformatów z 1775 r.;
- Nr 2 – neobarokowy gmach Wyższego Seminarium Duchownego⁴⁴⁹ z 1916 r.;
- Nr 2 – neoklasycystyczna biblioteka diecezjalna z 1916 r. (Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego)⁴⁵⁰;
- Nr 2 – Archiwum Diecezjalne w Płocku⁴⁵¹.

Obiekty zabytkowe przy ul. Kwiatka

- Nr 7 – dawna synagoga mała (bożnica) z ok. 1810 r. (obecnie po adaptacji od 2013 r. Muzeum Żydów Mazowieckich);
- Nr 23/25 – kamienica zwana „Domem Rabina” (wzniesiona w 1860 r. w centrum dzielnicy żydowskiej przez Icka Karaska).

Obiekt zabytkowy przy ul. Tumskiej

- Nr 9 – dawny Hotel Angielski z 1840 r.

Obiekty zabytkowe przy ul. Sienkiewicza

- Nr 36 – dawna łaźnia miejska (mykwa), obecnie Płocka Galeria Sztuki⁴⁵²;
- Nr 54 – Zespół kamienic o efektownym wystroju posesji z ozdobną bramą z napisem „1882 r.”, przeznaczony był dla Towarzystwa Dobroczynności, którą w tymże roku założyła żona gubernatora rosyjskiego Anna Tołstoj⁴⁵³. Obecnie obiekt jest siedzibą płockiego Caritasu.

Pomniki

- pomnik wybitnego uczonego, historyka i socjologa⁴⁵⁴ Ludwika Krzywickiego⁴⁵⁵, autorstwa Stanisława Lisowskiego, odsłonięty w 1966 r. na promenadzie skarpy wiślanej (przy ogrodzeniu siedziby TNP);

448 Ibid., *Kościół poreformacki pw. św. Jana Chrzciciela*, s. 249-550.

449 Ibid., *Wyższe Seminarium Duchowne w Płocku*, s. 546-548.

450 Ibid., *Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Płocku*, s. 40-41.

451 Ibid., *Archiwum Diecezjalne w Płocku*, s. 25-26.

452 Ibid., *Płocka Galeria Sztuki*, s. 380-381.

453 *W okresie późniejszym funkcjonowały tam kościelne instytucje charytatywne. W jednej z tych kamieniczek urodził się i zamieszkiwał z rodziną spolonizowany Niemiec Edward Jurgens (1824-1864), działacz organiczny, polityk i radca Komisji Spraw Wewnętrznych, który po wybuchu powstania styczniowego został uwięziony w cytadeli w Warszawie, gdzie zmarł w wyniku katowania. Obecnie mieści się Caritas Diecezji Płockiej, w którym funkcjonują placówki: Centrum Charytatywno-Opiekuńcze, Warsztaty Terapii Zajęciowej, Dom dziennego pobytu dla osób z chorobą Alzheimera i Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej.*

454 Ibid., *Pomnik Ludwika Krzywickiego*, s. 404.

455 W. Robak, *Ludwik Krzywicki – profesor od ludzkiego szczęścia*, s. 115-124, [w:] *Płock historiami ludzi opisany*.

- popiersie papieża Jana Pawła II, autorstwa Gustawa Zemły – na terenie Wyższego Seminarium Duchownego przy ul. Nowowiejskiego 2;
- popiersie błogosławionego arcybiskupa Juliana Antoniego Nowowiejskiego⁴⁵⁶, autorstwa Gustawa Zemły, odsłonięte w 1992 r. – na placu Jurgensa⁴⁵⁷ (przed kościołem św. Jana Chrzciciela);
- pomnik-popiersie Ignacego Łukasiewicza, autorstwa Stanisława Lisowskiego, postawione w 2007 r. w Centrum Edukacji im. Ignacego Łukasiewicza przy Al. Kobylińskiego 25;
- pomnik-kompozycja – Dar miasta Darmstadt⁴⁵⁸, wykonany z żelaza na marmurowej płycie, postawiony na początku ul. Łukasiewicza;
- pomnik-ławeczka haremistrza i twórcy Zespołu Pieśni i Tańca Dzieci Płocka Wacława Milke (1914-2008)⁴⁵⁹, autorstwa Wojciecha Gryniwicza, odsłonięty w 2010 r. – na Starym Rynku (przed Domem Darmstadt);
- pomnik-ławeczka wieloletniego prezesa TNP Jakuba Chojnackiego (1922-2006)⁴⁶⁰, autorstwa Marka Zaleskiego, odsłonięty w 2011 r. – na promenadzie skarpy wiślanej (na końcu ul. Chojnackiego – od strony Wisły);
- pomnik Bolesława III Krzywoustego na koniu i jego sześciu pieszych wojów ze sztandarem, autorstwa Zbigniewa Mikieliewicza, odsłonięty w 2012 r. – na Placu Książęcym, przy kościele św. Bartłomieja;
- pomnik Teatru, rzeźba upamiętniająca powstały w 1812 r. teatr (makieta dzieła Rajmunda Rembielińskiego), autorstwa Stanisława Płuciennika, odsłonięta w 2012 r., na skarpie wiślanej przy ul. Teatralnej, teatr powstał w wyniku przebudowy dawnego kościoła Świętej Trójcy⁴⁶¹, który w początkach XV w. na własny koszt odnowiła księżna Aleksandra Olgierdówna (żona Siemowita IV); w 1940 r. rozbiórki teatru dokonali Niemcy;
- pomnik Obrońców Płocka 1920 r., rzeźba – kolumna z piaskowca o wysokości ok. 11 m z wizerunkami krzyży: *Virtuti Militari* i *Krzyż Walecznych*, a także zapis: *Zwycięskim Obrońcom Płocka 1920 roku w 100-lecie odzyskania niepodległości, wdzięczni płocczanie*, autorstwa Gustawa Zemły, odsłonięta w 2018 r. - ul. Tumska 1 (przy placu Narutowicza);
- pomnik ławeczka premiera Tadeusza Mazowieckiego⁴⁶², pierwszego premiera III RP, autorstwa Gustawa Zemły, odsłonięty 2019 r. – na promenadzie skarpy wiślanej (przy gmachu Sądów);
- pomnik Marszałka Sejmu Wielkiego Stanisława Małachowskiego, patrona najstarszej w Polsce szkoły, twórcą pomnika jest Marek Zalewski z Ciechanowa, pomnik odsłonięto w 2021 r. przed gmachem Liceum im. Marszałka Stanisława Małachowskiego.

456 Arcybiskup Antoni Julian Nowowiejski (1908-1941). *W pięćdziesiątą rocznicę męczeńskiej śmierci*, (red.) A. Suski, W. Góralski, T. Żebrowski, Płock 1991.

457 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Plac Jurgensa*, s. 518.

458 Ibid., *Pomnik – Dar miasta Darmstadt*, s. 404.

459 Ibid., *Milke Wacław*, s. 323-324.

460 W. Robak, *Jakub Chojnacki – człowiek, który oswoił płockie lwy*, s. 189-201, [w:] *Płock historiami ludzi opisany*; Z. P. Kruszewski, J. Stefański, *Mała encyklopedia TNP...op. cit., Chojnacki Jakub*, s. 130-131;

461 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Kościół Św. Trójcy*, s. 259.

462 W. Robak, *Tadeusz Mazowiecki – „moje korzenie są w tym mieście”*, s.181-188, [w:] *Płock historiami ludzi opisany*.

Osiedle Kolegialna Zarys historyczny

Obecne osiedle Kolegialna w latach PRL stanowiło część dzielnicy Śródmieście, które w początkowym okresie III RP funkcjonowało jako „duże” osiedle Stare Miasto. Później w wyniku oddziaływania tego osiedla na dwie części utworzono osiedle Kolegialna i osiedle „małe” Stare Miasto. Zabudowa Wzgórza Tumskiego oraz rejon poniżej skarpy wiślanej „Rybaki” (dawne służebne skupisko osadnicze, obsługujące przeprawę wiślaną, które później przekształciło się w osadę rybacko-portowo-targową Stara Przystań)⁴⁶³ znalazły się w granicach dzisiejszego os. Kolegialna.

Początki os. Kolegialna sięgają okresu, kiedy prawie równocześnie z powstaniem w XI w. pierwszego podgrodzia (w południowej części placu Narutowicza)⁴⁶⁴ następowała jego dalsza jego rozbudowa – wzdłuż obecnej ul. Kościuszki w kierunku cypla „górk”. Spowodowało to utworzenie się drugiego podgrodzia, które jednakże wskutek braku zabezpieczeń fortyfikacyjnych uległo zniszczeniu⁴⁶⁵.

Odbudowane podgrodzie z czasem w wyniku przywileju na prawie polskim w 1237 r. nazwano pierwszą osadą książęcą⁴⁶⁶. W pierwszej połowie XIII w. na tym cyplu powstał kościół i klasztor pw. św. Dominika⁴⁶⁷, stąd popularna jego nazwa: „Górki Dominikańskie” lub „Wzgórze Dominikańskie”. W tymże wieku w rejonie pomiędzy dzisiejszym placem Dąbrowskiego⁴⁶⁸ a skarpą wiślaną zbudowano obiekty sakralne zakonu Norbertanek: kościół pw. św. Marii Magdaleny i klasztor norbertanek⁴⁶⁹. W związku z obsuwaniem się skarpy wiślanej obiekty Norbertanek ponownie wybudowano w rejonie dzisiejszego placu Dąbrowskiego, gdzie obecnie mieści się Mazowiecka Uczelnia Publiczna.

W okresie późniejszym za fosą i murem obronnym ówczesnego miasta średniowiecznego z XIV w. i poza bramą Grodzką wzdłuż dawnego traktu w kierunku Czerwińska i Wyszogrodu powstało Przedmieście Grodzkie, które później nazwano Przedmieściem Wyszogrodzkim⁴⁷⁰.

Kolejna rozbudowa Płocka nastąpiła po drugim rozbiórce Rzeczypospolitej, gdy państwo pruskie próbowało z Płocka utworzyć ważne miasto niemieckie i rozpoczęło intensywną germanizację. Zakłada się, że nowoczesne planowanie przestrzenne Płocka rozpoczęło się na przełomie XVIII i XIX w., gdy trzej pruscy geometrzy opracowali trzy „plany regulacji” miasta⁴⁷¹. Wybrany „plan regulacji” geometry Schmida z 1803 r. zakładał budowę nowej dzielnicy wokół ówczesnego placu Panieńskiego (obecnie placu Obrońców Warszawy). Równocześnie wytyczył przebieg ulic: Kolegialnej, Dominikańskiej (dziś ul. 1 Maja) i Królewieckiej na dzisiejszym os. Kolegialna oraz ulicy Szerokiej (obecnie Kwiatka) na obecnym os. Stare Miasto, jak również ul. Tumskiej – pomiędzy tymi osiedlami.

Nazwa osiedla Kolegialna pochodzi od nazwy ważnej historycznie ulicy zaprojektowanej przez Prusaków po drugim rozbiórce Rzeczypospolitej (1793 r.), w ramach tworzenia nowej dzielnicy miasta

463 ks. T. Żebrowski, *Stolica ksiąząt mazowieckich i płockich w latach 1138-1495*, s. 63, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta do 1793 r.*, t. 1, red., M. Kallas.

464 Pierwsze podgrodzie w południowej części placu Narutowicza przekształcone w osadę biskupią obecnie znajduje się w os. Stare Miasto.

465 Z. Polak, *Lokacje płockie w świetle archeologii*, „Rocznik Mazowiecki” 2001, nr 13, s. 25-41.

466 Z. Polak, *Płock średniowieczny – kontynuacja czy nowa jakość*, s. 311-378, [w:] *Płock wczesnośredniowieczny...op. cit.*

467 M. Szyma, *Architektura sakralna Płocka w XIII w. – kolegiata św. Michała i kościół św. Dominika*, s. 298-310, [w:] *Płock wczesnośredniowieczny*.

468 Ibid., *Plac Jarosława Dąbrowskiego*, s. 518.

469 Ibid., *Kościół św. Magdaleny i klasztor norbertanek*, s. 259.

470 S. M. Szacherska, *Płock za Jagiellonów (1495-1580)*, s. 99-160, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta do 1793 r.*, t. 1., red. M. Kallas, Płock 2000.

471 W. Serafimowicz, *Zarys planowania przestrzennego w Płocku*, „Notatki Płockie” 2018, nr 1/254, s. 11-12.

wokół placu Panieńskiego⁴⁷². Niedaleko tego placu wybudowano duży obiekt publiczny, tj. gmach Kamery Pruskiej (tzw. Kollegienhaus), w którym funkcjonowały urzędy pruskiej administracji. Od tego obiektu przylegającą ulicę nazwano Kollegien Strasse (po polsku – ulica Kolegialna). Zabudowa tego osiedla, rozpoczęta w czasach pruskich i Księstwa Warszawskiego, kontynuowana była w okresie zaboru rosyjskiego w Królestwie Polskim.

Atrakcją turystyczną os. Kolegialna są najstarsze i najcenniejsze płockie zabytki, które głównie znajdują się: na Wzgórzu Tumskim⁴⁷³ (gród warowny z drugiej połowy X w. z obiektami obronnymi, sakralnymi i muzealnymi)⁴⁷⁴; na Wzgórzu Dominikańskim (obiekty sakralne) oraz w rejonie ulic: Kościuszki, Tumskiej, Kolegialnej i Sienkiewicza.

Wzgórze Tumskie jako obszar wczesnośredniowiecznego grodziska⁴⁷⁵ z relikdami architektury romańskiej i gotyckiej został wpisany w rejestrze zabytków – jako zabytek kompleksowo przestrzenny (kompleks muzealno-sakralny) pod numerem 581/824/59W pod datą 30 marca 1962 r.⁴⁷⁶ Upowszechniona przez większość historyków hipoteza prof. Włodzimierza Szafrąńskiego o funkcjonowaniu na Wzgórzu Tumskim ośrodka kultu pogańskiego w okresie poprzedzającym budowę grodu, w świetle dotychczasowych badań archeologicznych, według Andrzeja Gołębniaka i Macieja Trzecieckiego nie znajduje jakichkolwiek argumentów naukowych⁴⁷⁷.

Informacje ogólne

Osiedle Kolegialna jest wynikiem Uchwały RMP z 1 października 1991 r.⁴⁷⁸, która anulowała poprzedni zapis z 27 maja 1991 r. dotyczący granic dużego osiedla Stare Miasto (wcześniej w PRL dzielnicy Śródmieście). Te duże osiedle zostało podzielone na dwa mniejsze osiedla, przy czym wschodnią jego część stanowi os. Kolegialna. Powierzchnia osiedla wynosi 118 ha, liczba mieszkańców – 9385. Granice osiedla przebiegają począwszy od placu Nowego Rynku wzdłuż osi ulic: Nowy Rynek, Tumska, Aleje Jachowicza, aleja Kilińskiego oraz wzdłuż północnego brzegu Wisły. Osiedle graniczy z osiedlami: Stare Miasto, Kochanowskiego, Dworcowa i Wyszogrodzka.

W okresie PRL na podstawie planu zagospodarowania Płocka z 1958 r. na terenach dawnego „Błonia” po obu stronach ul. Kolegialnej zaprojektowano i wybudowano dla pracowników MZRiP oraz budowniczych Kombinatu – małe osiedle mieszkaniowe „Nowa Kolegialna” składające się z pięciokondygnacyjnych budynków wielorodzinnych. Kolejne mini-osiedla to: Centrum Wschód (obszar między ulicami Gradowskiego i Misjonarską) i Piękna (rejon między ulicami Al. Jachowicza i ul. Padlewskiego).

W latach 80. wiodącym inwestorem na terenie osiedla Kolegialna została Międzyzakładowa Spółdzielnia Mieszkaniowa Chemik⁴⁷⁹, która została utworzona w 1981 r. Jej siedzibą jest budynek

472 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Plac Obrońców Warszawy*, s. 517-518.

473 W. Szafrąński, L. Zygnier, *Płock w dobie narodzin państwa Piastów*, s. 25-42, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta do 1793 r.*, t. 1., red. M. Kallas, Płock 2000.

474 M. Trzeciecki, *Gród na Wzgórzu Tumskim*, s. 101-148, [w:] *Płock wczesnośredniowieczny...op. cit.*

475 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Pałac biskupi dawny*, s. 356-357.

476 B. Czarnecki, A. Krymowa, *Zarys rozwoju przestrzennego miasta do roku 1793*, s. 19, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta do 1793 r.*, t. 1., red. M. Kallas, Płock 2000.; Cytat: *Zarówno dawniej, jak i obecnie Wzgórze Zamkowe stanowi trwałe centrum historyczno-kulturowe osadnictwa rozrastającego się pierścieniowo wokół niego.*

477 A. Gołębniak, *Przedmowa*, s. 16, [w:] *Płock wczesnośredniowieczny... op. cit.*; Cytat: *Obecnie, w świetle dokonanej weryfikacji można stwierdzić, że domniemane centrum kultu pogańskiego w rzeczywistości nie istniało, a dalsza nad nim dyskusja jest pozbawiona naukowej podstawy.*

478 *Uchwała RMP z 1.10.1991 r.*, DUWM 1991.

479 Kolejni prezesi MSM Chemik: Zbigniew Michalski (1981 r.), Franciszek A. Wiśniewski (1981-1983), Wiesław Morawski (1983-1994), Roman Kiekiewicz (1994-1996), Jan Wyrębkowski (1996-2000), Włodzimierz Obiedziński (2000-

usługowo-mieszkalny przy ul. 3 Maja 12. Aktualnie spółdzielnia zarządza na tym osiedlu koloniami Piękna i Centrum. Spółdzielnia rozpoczęła funkcjonowanie od realizacji zaprojektowanego przez arch. J. Jańczuka kompleksu mieszkaniowego „Centrum-Wschód”, obejmującego obszar pomiędzy ulicami Misjonarska i Gradowskiego. Funkcję generalnego wykonawcy pełniła PBP Petrobudowa. Pierwsze zasiedlenie nastąpiło w 1984 r. Na podstawie tego samego autorstwa i wykonawstwa powstał kolejny kompleks mieszkaniowy „Piękna” (obszar pomiędzy Al. Jachowicza i ul. Padlewskiego).

Młodzieżowa Spółdzielnia Mieszkaniowa zrealizowała przy Al. Jachowicza 19a i 21 dwa punktowce wraz z rozbudowanym zapleczem handlowo-usługowym. Na terenie osiedla od 1991 r. funkcjonuje niewielka Spółdzielnia Mieszkaniowa Centrum (ul. Gradowskiego 9a), która zarządza budynkami mieszkalnymi w rejonie ulic Gradowskiego i Padlewskiego.

W osiedlu posiadają siedziby dwa urzędy szczebla wojewódzkiego:

- Mazowiecki Urząd Wojewódzki w Warszawie, Delegatura – Placówka Zamiejscowa w Płocku przy ul. Kolegialna 15;
- Delegatura Urzędu Marszałkowskiego Mazowieckiego w Warszawie – Filia w Płocku przy ul. Kolegialna 19⁴⁸⁰.

Obecnie na osiedlu w rejonie skarpy wiślanej znajdują się trzy parki: Za Tumem, Broniewskiego i Żupy Solne⁴⁸¹. W 1994 r. został uchwalony szczegółowy plan zagospodarowania przestrzennego śródmieścia Płocka (os. Stare Miasto i os. Kolegialna) autorstwa Alicji Krymowej i Jana Lemańskiego.

Na terenie os. Kolegialna funkcjonują ważne ośrodki kultury, badawczo-naukowe i pedagogiczne:

- Muzeum Mazowieckie⁴⁸² – ul. Tumska 8;
- Muzeum Diecezjalne⁴⁸³ – ul. Tumska 3;
- Mazowiecka Uczelnia Publiczna w Płocku (MUP)⁴⁸⁴ – plac Dąbrowskiego 2;

nadal).

480 Delegatura Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego w Warszawie w 2013 r. przeprowadziła się do zrewitalizowanej siedziby Mazowieckiego Wojewódzkiego Ośrodka Medycyny Pracy w Płocku przy ul. Kolegialnej 19 w Płocku, gdzie znajdują się także: Filia Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Warszawie, a także w Oddziały Zamiejscowe Mazowieckiej Jednostki Wdrażania Programów Unijnych oraz Mazowieckiego Centrum Polityki Społecznej i Wojewódzkiego Ośrodka Adopcyjnego w Warszawie. W budynku tym funkcjonuje również Oddział Terenowy w Płocku Mazowieckiego Biura Planowania Regionalnego w Warszawie, który wcześniej mieścił się przy Al. Jachowicza 30.

481 T. Borkowski, *Płockie ulice, place i parki*, s. 94-96, [w:] *Dziesięć wieków Płocka*, Płock 1969.

482 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Muzeum Mazowieckie*, s. 333-336.

483 Ibid., *Muzeum Diecezjalne*, s. 332-333.

484 https://pl.wikipedia.org/wiki/Mazowiecka_Uczelnia_Publiczna_w_Płocku; *Kalendarium dziejów uczelni: 1/ 15 VI 1999 r. – rektorem Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Płocku został prof. dr hab. Kazimierz Włodarczyk, natomiast 5 X tegoż roku pierwszym kanclerzem – mgr Roman Siemiątkowski; 2/ 9 maja 2000 r. – Senat PWSZ wybrał na stanowisko rektora – prof. dr hab. Aleksandra Kozłowskiego; 3/ 26 IX 2000 r. – powołano pierwsze jednostki organizacyjne: Instytut Neofilologii, Instytut Pedagogiki, Instytut Matematyki, Instytut Informatyki, Biblioteka PWSZ, Wydawnictwa Uczelniane i Biuro Praktyk Studenckich; 4/ 2001/2002 – powołanie Instytutu Nauk Ekonomicznych, Studium Praktycznej Nauki Języków Obcych, Studium Wychowania Fizycznego i Sportu oraz Studium Informatyki; 5/ 2003 r. – powstanie Uniwersytetu III Wieku; 6/ 2007/2008 – nowym rektorem PWSZ w Płocku został prof. dr hab. Jacek Grzywacz; 7/ 2012 r. – prof. dr hab. Jacek Grzywacz został ponownie wybrany na stanowisko rektora (kadencja 2012-2016); 8/ 2012 r. – wskutek reorganizacji powstały trzy instytuty: Instytut Nauk Humanistycznych i Społecznych, Instytut Nauk Ekonomicznych i Informatyki oraz Instytut Nauk o Zdrowiu; 9/ 2016 – nowym rektorem został prof. nadzw. dr hab. n. med. Maciej Słodki, prorektorem ds. nauki i rozwoju – dr Anna Nowacka, prorektorem ds. studenckich – dr Agnieszka Grażul-Luft; 10/ 2019 r. – PWSZ zmieniła nazwę na „Mazowiecka Uczelnia Publiczna w Płocku”.*

- Płocki Uniwersytet Ludowy im. Wincentego Witosa – ul. 3 Maja 18;
- Liceum Ogólnokształcące im. Władysława Jagiełły⁴⁸⁵ – ul. 3 Maja 4⁴⁸⁶;
- Akademickie Liceum Ogólnokształcące przy MUP – plac Dąbrowskiego 2;
- Szkoła Muzyczna im. Karola Szymanowskiego⁴⁸⁷ – ul. Kolegialna 23;
- Zespół Szkół Zawodowych Usług i Przedsiębiorczości im. Arcybiskupa A. J. Nowowiejskiego⁴⁸⁸ – ul. Padlewskiego 2;
- Zakład Doskonalenia Zawodowego – Centrum Kształcenia – ul. 1 Maja 7;
- Stowarzyszenie Uniwersytetów Trzeciego Wieku – ul. Kościuszki 2;
- Książnica Płocka im. Władysława Broniewskiego⁴⁸⁹ – ul. Kościuszki 6. W skład sieci bibliotecznej Książnicy wchodzi 13 osiedlowych filii bibliotecznych oraz biblioteka dla dzieci⁴⁹⁰.

Siedziby dyrekcji i zarządów jednostek gospodarczo-usługowych

- Fortum Płock sp. z o. o. (dawna Płocka Energetyka Ciepła) – ul. Gradowskiego 3a;
- Obwodowy Urząd Miar – ul. Gradowskiego 5;
- Wodociągi Płockie – ul. Gradowskiego 11;
- Spółka Rynex zarządzająca Płockim Centrum Handlowym, Płocką Giełdą Samochodowo-Towarową i kompleksem targowiskowym – ul. 1 Maja 7a;

Struktura uczelni: Wydział Nauk Ekonomicznych i Informatyki (dziekan – dr Mariola Szewczyk-Jarocka); Wydział Nauk Humanistycznych i Społecznych (dziekan - prof. nadzw. dr hab. Michał Nowosielski); Wydział Nauk o Zdrowiu (dziekan – dr n. med. Mariola Głowacka); Studium Praktycznej Nauki Języków Obcych (kierownik – mgr Anna Borkowska); Studium Wychowania Fizycznego (kierownik – mgr Ewelina Jodłowska-Niemiec). Studia pierwszego stopnia, w systemie stacjonarnym i niestacjonarnym na dwunastu kierunkach: Ekonomia, Filologia, Informatyka, Kosmetologia, Matematyka, Pedagogika, Pielęgniarstwo, Położnictwo, Nowe media, Finanse z elementami matematyki, Praca socjalna, Bezpieczeństwo wewnętrzne. Od 2014 roku uczelnia kształci również na studiach drugiego stopnia na kierunku: Pedagogika, Ekonomia (od roku 2016), Pielęgniarstwo (od roku 2017), Filologia angielska (od roku 2017).

485 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Liceum Ogólnokształcące im. Władysława Jagiełły*, s. 284-290.

486 https://pl.wikipedia.org/wiki/Liceum_Ogólnokształcące_im._Władysława_Jagiełły; Obecny dyrektor: Małgorzata Pawlak. Uczniowie i absolwenci: Władysław Broniewski (1897-1962), Stefan Themerson (1910-1988), Tadeusz Gierzyński (1905-1968), Władysław Figielski, Kazimierz Askanas (1909-1994), Julian Leszczyński (1889-1939), Włodzimierz Augustyn (1921-1944), Henryk Borowski (1910-1991), Stefan Bronarski (1916-1951), Zbigniew Gąsiewicz (1921-2000), Ignacy Stanisław Gościcki (1897-1983), Lech Roman Grabowski (1908-1993), Tony Halik (1921-1998), Kazimierz Jakubowski (1915-1978), Alfred Jesion (1919-1997), Zbigniew Antoni Jeziorowski (1917-1943), Waclaw Kaflński (1904-1985), Witold Tadeusz Koehler (1909-1988), Jan Kazimierz Kruszewski (1888-1977), Stanisław Krysicki (1910-2006), Marian Kujawski (1921-1983), Stefan Jerzy Lebson (1906-1972), Jan Hipolit Litewski (1893-1939), Czesław Lutyński (1889-1971), Jan Lutyński (1921-1988), Roman Wincenty Lutyński (1887-1968), Władysław Lutyński (1919-2002), Jan Malanowski (1932-1992), Bronisław Janusz Michalski (1892-1968), Mieczysław Marian Nadratowski (1889-1970), Władysław Kajetan Nadratowski (1892-1985), Zygmunt Wiktor Nadratowski (1900-1987), Waclaw Jan Niedziałkowski (1892-1949), Zenon Lucjan Offenkowski (1901-1959), Piotr Pelka (1896-1940), Jakub Penson (Jakub Penzon) (1899-1971), Alexander Pruszyński, Jerzy Rzewnicki (1900-1936), Janusz Wiktor Supniewski (1899-1964), Jerzy Wędrychowski [po drugiej wojnie jako Jerzy Wendrychowski] (1902-1961), Jerzy Węsierski (1894-1967), Witold Wolibner (1902-1961), Maciej Banach (ur. 1977), Michał Królikowski (ur. 1977), Monika Lewczuk (ur. 1988), Sławomir Misiak (ur. 1971).

487 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płock od A do Z...op. cit.*, Państwowa szkoła Muzyczna I i II stopnia im. Karola Szymanowskiego, s. 358.

488 Ibid., *Zespół Szkół Zawodowych im. abpa A. J. Nowowiejskiego*, s. 563-565.

489 Ibid., *Książnica Płocka im. Władysława Broniewskiego*, s. 269.

490 Ibid., *Biblioteki w Płocku, [w:] Płock od A do Z w tysiącletnich dziejach*, Płock 2010, s. 37.

- Soft-Hard – ul. Padlewskiego 18c;
- Inbud-Helplast – ul. Kilińskiego 41.

W 2008 r. Instytut Dziedzictwa RP zaliczył Wzgórze Tumskie do grupy zabytków o szczególnym znaczeniu dla kultury Polski – jako „kolebkę państwowości”. Podstawowymi obiektami zabytkowymi na Wzgórzu Tumskim są: Bazylika Katedralna pw. Wniebowzięcia NMP⁴⁹¹ (romańska katedra po przebudowie renesansowej), Baszta Szlachecka, Baszta Zegarowa (dzwonnica), dawne Opactwo Pobenedyktyńskie z relikami kościoła św. Wojciecha⁴⁹² (nowe Muzeum Diecezjalne), stare Muzeum Diecezjalne, dawna Kanonia (Sąd Biskupi i redakcje czasopism katolickich).

Do najważniejszych zabytków na pozostałej części osiedla należą m.in.: Kamienica Górnickich (Muzeum Mazowieckie – ul. Tumska 8; dawny Odwach (Wartownia) z Płytą Nieznanego Żołnierza – ul. Tumska 4; Dom prepozyta kapitulnego Dzierśława („Pod Trąbami”) – ul. Mostowa 1; Gmach Polskiej Dyrekcji Szczegółowej Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego (Książnica Płocka im. Władysława Broniewskiego) – ul. Kościuszki 6; Kościół pw. św. Dominika z dawnym Klasztorem dominikanów⁴⁹³ i dzwonnica i plebania – ul. Kościuszki 16; Dworek Miejski (Muzeum Bronisława Broniewskiego i siedziba ZNP) – ul. Kościuszki 24; dawny Pałacyk Anny i Ludwika Flatau (Pałac Ślubów) – ul. Kolegialna 9; Gmach Kamery Pruskiej (Delegatura Mazowieckiego Urzędu Wojewódzkiego) – ul. Kolegialna 15; Dworek Miejski (dawna willa Kostaneckich) – ul. Kolegialna 34; Więzienie Pruskie – ul. Sienkiewicza 22; Kamienica Mądrzejewskich (Hotel Herman) – ul. Sienkiewicza 30; Kamienica Przymanowskiego (w okresie PRL obiekt wykorzystywały służby policyjne, obecnie przeznaczony do remontu) – ul. 1 Maja 3-5; Gmach Narodowego Banku Polskiego (Prokuratura Okręgowa) – Plac Obrońców Warszawy 8; Wieża Ciśnień – ul. Warszawska 26; Gmach Polskiego Gimnazjum Męskiego (LO im. Władysława Jagiełły) – ul. 3 Maja 4.

Informacje szczegółowe

Obiekty zabytkowe w ul. Tumskiej na Wzgórzu Tumskim

- Nr 1 – Bazylika Katedralna pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny⁴⁹⁴ wybudowana w latach 1130-1144 jako katedra gotycka. Odbudowana po pożarze w 1530 r. na dawnych fundamentach w stylu renesansowym. Następne duże przebudowy świątyni przeprowadzono w 1787 r. oraz w 1903 r. Obecnie wejście główne do świątyni stanowi zawieszona końcu 1981 r. kopia z brązu średniowiecznych Drzwi Płockich⁴⁹⁵. Przed wejściem – tablica informacyjna o bazylice⁴⁹⁶;

491 Ibid., *Bazylika katedralna pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny*, s. 34-35.

492 Ibid., *Kościół św. Wojciecha i Opactwo benedyktynów*, s. 256-257.

493 Ibid., *Kościół św. Dominika i klasztor dominikanów*, s. 251-252.

494 L. Grabowski, *Katedra płocka i jej dzieje i zabytki*, Płock 1970.

495 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Drzwi Płockie*, s. 147.

496 Tablica informacyjna: *Bazylika, pierwotnie romańska została wzniesiona w 1144 r. W XIV w. dobudowano do niej dwie wieże. Po pożarze w 1330 r. odbudowana przez włoskich architektów (m. in. Jana Ciniego i Jana Baptystę z Wenecji) w formie renesansowej bazyliki. W latach 1901-1903 przebudową katedry kierował Stefan Szyller, który zaprojektował znaczną część dzisiejszego wyposażenia. W 1904 r. polichromię wykonał Władysław Drapiewski. W czasie II wojny światowej zniszczona i zamieniona na magazyn. W świątyni znajduje się replika XII-wiecznych Drzwi Płockich oraz groby władców Polski i książąt mazowieckich. W 1991 r. modlił się w niej Jan Paweł II.*

- Nr 2b – baszta Szlachecka zwana Wysoką lub Bramną z ok.1353 r.⁴⁹⁷ (główna brama wjazdowa do zamku⁴⁹⁸), stanowiła też więzienie dla szlachty, z uwagi na groźbę awarii została w 1796 r. obniżona. W budowli widoczne są ślady połączenia z murami warownymi o wysokości 17 m;

- Nr 2c – baszta Zegarowa, zwana „dzwonnica” z ok.1353 r.⁴⁹⁹ (przebudowywana w latach:1492, 1735, 1894 i 1895); od XIV w. znajdują się w niej dzwony kościelne. W ścianie frontowej baszty – płaskorzeźba popiersia Bolesława Krzywoustego;

- Nr 2d – dawne Opactwo Benedyktynskie⁵⁰⁰ z relikiami zamku książąt mazowieckich i kościoła pw. św. Wojciecha; kompleks murowanych budynków między średniowiecznymi basztami stanowi pozostałość opactwa benedyktynów z czasów króla Zygmunta Starego (1467-1548). W latach 1538-1545 wzniesiono kościół pw. św. Wojciecha, natomiast w 1632 r. dokonano przebudowy klasztoru. W 1781 r. benedyktyni przenieśli się do Pułtuska, a ich miejsce zajęli misjonarze. W latach 1850-1864 opactwo i kościół św. Wojciecha przebudowano na seminarium duchowne. W 1866 r. budynek przejęły władze carskie. Później obiekt pełnił funkcje szkolne, mieszkalne i muzealne. W latach 1972-2005 w obiekcie działało Muzeum Mazowieckie, a od 2008 r. po kompleksowej przebudowie mieści się nowe Muzeum Diecezjalne. Przy wejściu tablica informacyjna⁵⁰¹;

- Nr 2e – dawna kanonia z 1820 r. (obecnie Sąd Biskupi i redakcje czasopism katolickich);

- Nr 3 – Stare Muzeum Diecezjalne⁵⁰² zbudowane w latach 1901-1905.

Obiekty zabytkowe w ul. Tumskiej (poza Wzgórzem Zamkowym)

- Nr 4 – Odwach (Wartownia) z 1837 r.⁵⁰³, obecnie siedziba plockiego oddziału Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego;

- Nr 8 – secesyjna kamienica Górnickich z 1909 r., obecnie siedziba Muzeum Mazowieckiego.

Obiekty zabytkowe w ul. Mostowej

- Nr 1 – Dom prepozyta kapitulnego Dzierśława⁵⁰⁴. Kamienica gotycka ok. 1390 r. dobudowana do kazimierzowskiego muru obronnego w pobliżu dawnej bramy Wyszogrodzkiej, od XVI w. zameczek starosty Andrzeja (Jędrzeja) Sieprskiego (1492-1572)⁵⁰⁵. Na pamiątkę pobytu księcia Karola Radziwiłła (1734-1790), nazywanego „Panie Kochanku”, zamieszczono na budynku herb Radziwiłłów „Pod Trąbami”. Obecnie w budynku popularnie nazywanym Domem pod Trąbami⁵⁰⁶ mieści się kawiarnia. W latach 1936-1938 w trakcie niwelacji terenu pod dojazd do mostu przez Wisłę częściowe zasypanie budynku spowodowało, iż parter stał się piwnicą (stąd z trzech – widoczne są tylko dwie kondygnacje).

- Nr 2 – kasztelania - kanonia z 1820 r. (obecnie plebania proboszcza katedry i Płocka Kuria);

497 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Wieża Szlachecka*, s. 524.

498 Tablica informacyjna: *Początki zamku plockiego sięgają XIII w. W XIV w. wzgórze otoczono drugim pierścieniem obwałowań. Z biegiem lat zabudowania runęły do Wisły a pozostałość rozebrano. Reliktami plockiego zamku są wieże – Szlachecka i Zegarowa oraz zachodnia ściana opactwa.*

499 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Wieża Zegarowa – dzwonnica*, s. 524.

500 Ibid., *Kościół pw. św. Wojciecha i Opactwo benedyktynów*, s. 130-131; W XII w. na terenie grodu powstało drewniane opactwo benedyktynów i kościół pw. św. Wojciecha. Obiekty te były wielokrotnie burzone we wczesnym średniowieczu.

501 Tablica informacyjna: *Opactwo powstało ok. 1172 r. Ok. połowy XVI w. benedyktyni pobudowali między wieżami murowany kościół św. Wojciecha oraz klasztor. W 1781 r. zakonników przeniesiono do Pułtuska, później opactwo przebudowano i przeznaczono na seminarium duchowne.*

502 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Muzeum Diecezjalne*, s. 322-333.

503 Ibid., *Odwach*, s. 347-348.

504 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płocczanie znani i nieznan*, t. 1, Płock 2002, *Dzierśław*, s. 139.

505 Ibid., *Sierpski Andrzej*, s. 542-543.

506 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płock od A do Z...op. cit., Dom pod Trąbami*, s. 136-137.

- Nr 5/7 – zajazd z XIX w. (obecnie zajazd „Rybaki”).

Obiekty zabytkowe w ul. Kościuszki

- Nr 1 – budynek „dziekanka” z 1806 r. W kamienicy odbywały się posiedzenia łóż masonskich. Po ich likwidacji od 1821 r. działały kluby towarzyskie oraz Resursa Obywatelska, która funkcjonowała do II wojny światowej. W okresie PRL-u mieściła się restauracja „Pod strzechą”. Obecnie obiekt po remoncie i modernizacji;

- Nr 6 – Gmach Płockiej Dyrekcji Szczegółowej Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego. Obiekt powstał w 1902 r., ma charakter rezydencji ziemskiej. Po II wojnie światowej funkcjonowały tu kolejno: zarząd PPS, Komitet Powiatowy PZPR, a następnie Komitet Wojewódzki PZPR, obecnie siedziba Książnicy Płockiej im. Władysława Broniewskiego.

- Nr 7 – budynek mieszkalny Rajmunda Rembelińskiego z 1803 r. (dom zbudowany dla pruskiego generała Johanna Hinrischa);

- Nr 8 – kamienica stylowa, obecnie siedziba Płockiej Orkiestry Symfonicznej im. Witolda Lutosławskiego;

- Nr 9 – dawny Zajazd (oberża z XVIII w.), przebudowany w 1803 r., kolejna przebudowa w latach 1922-1927, w okresie międzywojennym obiekt i sąsiednie kamienice był w posiadaniu Zgromadzenia Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo, po II wojnie światowej działały tu różne organizacje młodzieżowe. Obecnie siedziba Centrum Języków Obcych;

- Nr 16 – kościół pw. św. Dominika⁵⁰⁷ z 1579 r. na fundamentach kościoła z 1237 r., przebudowa w stylu renesansowym w 1590 r. (obecnie siedziba parafii św. Maksymiliana Kolbego);

- Nr 16 – dawny klasztor Dominikanów, którzy w Płocku osiedlili się w 1225 r. Obecnie w mieszkalnej części budynku mieści się kaplica prawosławna;

- Nr 20 – kamienica eklektyczna, wybudowana w 1906 r. jako dom rodzinny architekta Bolesława Zienkiewicza, w okresie międzywojennym działał tu Instytut Psychologiczno-Techniczny, po wojnie funkcjonowały: Ludowy Instytut Muzyczny im. K. Szymanowskiego, Powiatowy Inspektorat PZU, Akademię Politechniki, Nauczycielskie Kolegium Języków Obcych, Kuratorium Oświaty, a obecnie jest w posiadaniu Mazowieckiej Uczelni Publicznej (MUP);

- Nr 24 – dom mieszkalny w stylu dworku miejskiego z II połowy XIX w., należący do rodziny poety Władysława Broniewskiego. Po modernizacji w budynku mieści się: Zarząd Miejski Związku Nauczycielstwa Polskiego, muzeum poety i Biblioteka Pedagogiczna (ZNP). Na budynku – tablica pamiątkowa⁵⁰⁸. Na podwórzu znajduje się pomnik przyrody – dąb szypułkowy o obwodzie 4,5 m (mający ok. 500 lat);

- Nr 28 – Szpital Świętej Trójcy ufundowany w 1405 r. przez księżnę Aleksandrę, siostrę króla Władysława Jagiełły. Obiekty z XIX i początku XX w. zostały zmodernizowane i rozbudowane. Obecnie funkcjonuje jako Szpital Miejski im. Świętej Trójcy;

- Nr 28 – ośmioboczna budowla ogrodowa z XVIII w. na terenie obecnego Szpitala Miejskiego, zapewne dawny Zbór Ariański, później obiekt pełniący prawdopodobnie funkcję Łoży Masońskiej.

507 Ibid., *Kościół św. Dominika i klasztor Dominikanów*, s. 251-252.

508 Tablica informacyjna: *W tym domu urodził się i mieszkał w latach 1897-1915 Władysław Broniewski. Wielki Poeta Rewolucjonista, Honorowy Obywatel miasta Płocka. Płock 1962. Miejska Rada Narodowa.*

Obiekty zabytkowe w ul. Kolegialnej

- Nr 1 – dwukondygnacyjny dom rodziny Betleyów⁵⁰⁹ z 1823 r. (róg ul. Kolegialnej i Tumskiej);
- Nr 9 – Pałac Ślubów⁵¹⁰, pałacyk małżeństwa Anny i Ludwika Flatau, znanych filantropów. W tym budynku urodził się Kazimierz Askanas (1909-1994)⁵¹¹. W okresie od 1917 r. do 1925 r. mieściła się w nim siedziba Banku Przemysłowego Warszawskiego, później do II wojny światowej – biura Powiatowej Kasy Chorych. Od 1945 r. budynek przejął Komitet Polskiej Partii Robotniczej, natomiast po modernizacji i przebudowie w latach 1980-1985 jest siedzibą Urzędu Stanu Cywilnego;
- Nr 14a – kamienica z 1860 r., skrzyżowanie ul. Kolegialnej z ul. 1 Maja, w okresie PRL gmach Powszechnego Banku Gospodarczego (obecnie Bank PEKO SA Oddział w Płocku);
- Nr 14 – Zespół kamienic na rogu ul. Kolegialnej i 1 Maja (od strony południowo-zachodniej): budynek narożny wybudowany w latach 1856-1866, natomiast 3-piętrowa elegancka i prosta w kształcie kamienica z 1890 r. przy ul. 1 Maja. Budynki te do 1950 r. należały do znanej drukarskiej rodziny Detrychów. W budynku narożnym funkcjonowała przez dziesiątki lat „Księgarnia Detrychów” (do 2007 r.);
- Nr 15 – neoklasycystyczny gmach dawnej Kamery Pruskiej⁵¹² (tzw. Collegien Haus) wzniesiony w latach 1802-1803, do obiektu dobudowano w 1844 r. dwa skrzydła z prostymi trójkątnymi tympanonami⁵¹³;
- Nr 20 – eklektyczny budynek Hotelu Warszawskiego zbudowany ok. 1840 r., rozbudowany ok. 1901 r. Hotel należał kolejno do rodzin Sławińskich i Popielawskich. Okresowo działało w nim kino „Sfinks”
- Nr 23 – gmach Pierwszego Państwowego Liceum i Gimnazjum Żeńskiego im. Reginy Żółkiewskiej⁵¹⁴ z 1907 r. (obecnie zmodernizowana i rozbudowana Szkoła Muzyczna im. Karola Szymanowskiego);
- Nr 34 – dworek miejski wybudowany w 1923 r. przez rodzinę Kostaneckich. Po wojnie zamieszkiwali w nim wybitni działacze TNP Stanisław i Maria Kostaneccy⁵¹⁵. W budynku tym okresowo mieściło się Europejskie Stowarzyszenie Praktyków Prawa Gospodarczego.

509 Zasłużona dla kraju i Płocka rodzina Betleyów składała się z: seniora kupca Stefana, który pełnił funkcję wiceprzewodniczącego Rady Miejskiej (w 1916 r.), a w 1926 r. był wiceprezydentem miasta; Kazimierza (porucznika WP, który zginął w wojnie z bolszewikami w 1920 r.); Jadwigi (wybitnej pejzażystki, która zginęła w obozie Ravensbruck) i Jana (1908-1980), który zasłynął jako batalista, pejzażysta, malarz koni i twórca stacji krzyżowej w kościele Dominikanów w Płocku.

510 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Pałac Ślubów*, s. 357-358.

511 Z. P. Kruszewski, J. Stefański, *Mała encyklopedia Towarzystwa Naukowego Płockiego*, Płock 2011, *Askanas Kazimierz*, s. 159-160.

512 https://gmach_dawnej_Kamery_Pruskiej.pl.

513 Budynek był siedzibą kolejnych władz: departamentu, guberni, powiatu, województwa, a obecnie po modernizacji funkcjonują w nim filie Mazowieckiego Urzędu Wojewódzkiego. Na przełomie lat 1806/1807 urzędował w tym gmachu prefekt departamentu Józef Wybicki (twórca Hymnu Narodowego).

514 https://Państwowe_Gimnazjum_im._Żółkiewskiej_w_Płocku.pl

515 Stanisław Kostanecki, poeta, pisarz, publicysta, historyk regionalista, autor ponad 400 publikacji naukowych, dyrektor Biblioteki Zielińskich TNP w latach 1961-1981. Maria Kostanecka – publicystka i wieloletnia zasłużona bibliotekarka.

Obiekty zabytkowe w ul. Sienkiewicza

- Nr 22a – Więzienie pruskie⁵¹⁶. Przy wejściu tablica informacyjna⁵¹⁷;
- Nr 22b – Mur więzienny z dwoma tablicami pamiątkowymi⁵¹⁸;
- Nr 26 – gmach prywatnego Gimnazjum Plastycznego. Przy wejściu tablica informacyjna: *LOGOS – 25 lat działalności oświatowej 1995-2015*;
- Nr 28 – Budynek kaźni, na tablicy informacyjnej tekst: *19 stycznia 1945 r. w domu, który stał tu ongiś, 79 żywcem spalonych Polaków poniosło śmierć męczeńską z rąk hitlerowskich katów. Cześć ich pamięci*. Obiekt do gruntownej modernizacji⁵¹⁹;
- Nr 30 – kamienica modernistyczna z 1907 r., kamienicą Mądrzejewskich (obecnie Hotel Herman z „Restauracją Książęcą”);
- Nr 32 – siedziba PSS Zgoda, jednej z trzech pierwszych spółdzielni w kraju. Tablica informacyjna: *Spółem. Powszechna Spółdzielnia Spożywców Zgoda w Płocku. Rok założenia – 1870*⁵²⁰;
- Nr 41 – kamienica z 1863 r., wielokrotnie przebudowywana, dom Aleksandra Bolesława Macieszy (1875-1945) i Marii Macieszyny (1869-1953). Tablica informacyjna na budynku⁵²¹;
- Nr 48 – kamienica w stylu secesyjnym.

Obiekty zabytkowe w ul. 1 Maja

- Nr 3-5 – kamienica modernistyczna z 1905 r., dawny dom adwokata Przymanowskiego i bankowca Rogozika. W czasie okupacji w budynku mieściło się gestapo, po wojnie w latach 1945-1956 funkcjonował Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa, następnie kolejno: Powiatowa Komenda Milicji,

516 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Więzienie pruskie*, s. 524-526.

517 Tablica informacyjna: *Gmachy najstarszego w Polsce zakładu karnego zostały wzniesione przy ul. Sienkiewicza (dawniej Więziennej). Stare więzienie – dwupiętrowy budynek przeznaczony na więzienie publiczne – z 1803 r. jest dziełem pruskiego architekta Dawida Gilly (1748-1808). /.../ Budynek nowego więzienia wzniesiono 1844 r. w stylu gotyku angielskiego według projektu warszawskiego architekta Henryka Marconiego. Miał tu mieścić się Sąd Policji Poprawczej i Nowy Dom Badań. W rzeczywistości w okresie zaboru rosyjskiego było to więzienie polityczne. W 1991 r. podczas pielgrzymki do Płocka Papież Jan Paweł II spotkał się na dziedzińcu z osadzonymi w tutejszym zakładzie karnym.*

518 Tablice informacyjne: 1/ *Równość – wolność – niepodległość. Pamięci generała Zygmunta Padlewskiego (1835-1863) Naczelnika Wojskowego województwa płockiego w powstaniu styczniowym, który z tego więzienia 15 marca 1963 r. o świcie został wyprowadzony w swą ostatnią drogę i rozstrzelany przez żołnierzy carskich za rogakami płońskimi. W 135 rocznicę bohaterskiej śmierci tę tablicę umieścić postanowiono w 1998 r.*

2/ *Dr. Aleksandrowi Macieszy (1875-1945) lekarzowi pracującego w Zakładzie Karnym w Płocku w latach 1901-1905 w hołdzie za humanitarny stosunek do penitencjaruszy i osiągnięcia antropologiczne – w 130 rocznicę urodzin i 60. rocznicę śmierci – Załoga Zakładu Karnego w Płocku.*

519 W dniu 1 września 1964 r. płoccy rzemieślnicy w czynie społecznym wystawili głąz męczeństwa i tablicę.

520 Powszechna Spółdzielnia Spożywców „Zgoda” – największa sieć sklepów osiedlowych w Płocku. Historia „Zgody” sięga XIX w., kiedy Polska znajdowała się pod zaborami. Należy ona do jednego z trzech stowarzyszeń spożywczych, które w latach 1869-1870 zostały jako pierwsze zorganizowane na ziemiach polskich. Jako jedyna płocka „Zgoda” dotrwała do naszych czasów i działa nieprzerwanie od 1870 roku. Obecnie sieć sklepów PSS Zgoda w Płocku działa pod szyldem „Top Market”. Asortyment sklepów: przede wszystkim artykuły spożywcze i przemysłowe.

521 Tablica pamiątkowa: *W tym domu mieszkał w latach 1875-1945 dr Aleksander Maciesza, wybitny płocczanin, pierwszy historyk fotografii polskiej. Swojemu patronowi – Płockie Towarzystwo Fotograficzne – 1985. Aleksander Bolesław Maciesza reaktywował w 1907 r. Towarzystwo Naukowe Płockie i był jego prezesem przez 38 lat, następnie w 1917 r. został prezesem pierwszej Płockiej Rady Miejskiej, od 1919 r. pełnił kolejno funkcję burmistrza, a następnie prezydenta Płocka, ponadto piastował również funkcję prezesa Płockiego Towarzystwa Lekarskiego. Opublikował ponad 100 opracowań i artykułów, zajmował się również historią fotografii. Również jego małżonka Maria Macieszyna znacząco się zapisała w historii Płocka, była publicystką, nauczycielką, działaczką społeczną, aktywnie uczestniczyła w ruchu na – rzecz równouprawnienia kobiet.*

Urząd Spraw Wewnętrznych i Komenda Wojewódzka Policji w Płocku. Obecnie obiekt przeznaczony do remontu;

- Nr 11 – gmach Szkoły Podstawowej Nr 6 im. Druha Waclawa Milke (budynek z końca XIX w., szkoła funkcjonuje w obiekcie od 1935 r. W okresie okupacji w budynku znajdował się urząd „Arbeitsamt”, który wysyłał Polaków na przymusowe roboty do Niemiec.

Obiekt zabytkowy w ul. 3 Maja

- Nr 4 – gmach Polskiego Gimnazjum Męskiego z 1913 r., obecnie po kolejnych rozbudowach stanowi kompleks obiektów Liceum Ogólnokształcącego im. Władysława Jagiełły⁵²².

Obiekty zabytkowe w ul. Misjonarskiej

- Nr 1 – dom księży emerytów;

- Nr 1a – neogotycka kamienica z 1838 r., rozbudowana w 1867 r. jako obiekt jednopiętrowy;

- Nr 1b – nowy luksusowy trzykondygnacyjny budynek mieszkalno-usługowy, w którym na parterze funkcjonuje firma ubezpieczeniowa AVIVA. Tablica pamiątkowa dotycząca walk z bolszewikami w dniach 18-19 sierpnia 1920 r.⁵²³;

- Nr 7 – dawny szpital żydowski z 1885 r. (obecnie po modernizacji akademik SWPW).

Obiekty zabytkowe na Placu Obrońców Warszawy

- Nr 1 – kamienica z 1803 r., w której mieszkał kompozytor Waclaw Aleksander Lachman (1880-1963). Tablica pamiątkowa,⁵²⁴

- Nr 8 – Bank Polski z 1906 r. (naroże ul. Kościuszki i placu Obrońców Warszawy). Obecnie: siedziba Prokuratury Rejonowej i Okręgowej.

Obiekty zabytkowe w ul. Warszawskiej

- Nr 26 – neogotycka wieża ciśnień z 1897 r., obecnie kawiarnia.

- Nr 4 – do mieszkalny z 1920 r. o interesującej architekturze.

Obiekt zabytkowy w ul. Pięknej

- Nr 3 i Nr 4 – secesyjne dwie bliźniacze wille z 1914 r.⁵²⁵

Obiekt zabytkowy w ul. Królewieckiej

- Nr 28 – Kamienica zabytkowa (obecnie budynek mieszkalno-usługowy).

Obiekty zabytkowe w rejonie ul. Pasaż

- Trzy zabytkowe dworki mieszkalne wykonane dla carskiej kadry wojskowej.

522 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Liceum Ogólnokształcące im. Władysława Jagiełły*, s. 284-290.

523 Tablica pamiątkowa: *W tym miejscu 18-19 sierpnia 1920 r. żołnierze Wojska Polskiego i mieszkańcy Płocka odpierali ataki wojsk bolszewickich. Płock 2011 r. Tablicę tę ufundowała „Multiservice” sp. z o.o. i Wspólnota Mieszkaniowa „Misjonarska 1B”.*

524 Tablica pamiątkowa: *W tym domu urodził się i mieszkał w latach 1883-1901 kompozytor i dyrygent Waclaw Lachman – wielki działacz muzyczny, twórca warszawskiej „Harfy”, Honorowy Obywatel miasta Płocka – społeczeństwo miasta.*

525 Jedną z willi należała do prawnika Kazimierza Mayznera (1883-1951), który w latach 1918-1933 był radnym Miejskiej Rady Narodowej. Poza pracą prokuratora a później adwokata, był publicystą, autorem słynnych w Płocku „Szopek” oraz pierwszym prezesem Płockiego Klubu Artystycznego (KAP); ponadto zajmował się teatrem, krajoznawstwem i turystyką.

Pomniki

- Płyta Nieznanego Żołnierza⁵²⁶ zaprojektowana przez Stanisława Lisowskiego została odsłonięta w 1966 r. przed budynkiem Odwachu przy ul. Tumskiej 4 (w południowej części placu Narutowicza). Pierwsza Płyta Nieznanego Żołnierza została położona w 1928 r. w środkowej części placu Narutowicza (w rejonie kiosku dawnego „Ruchu”);
- pomnik z płytą ku czci nauczycieli poległych w latach 1939-1945⁵²⁷, autorstwa Józefa Kępińskiego, odsłonięty w 1969 r. na terenie zaplecza dworku miejskiego rodziny poety Władysława Broniewskiego przy ul. Kościuszki 24;
- pomnik poety Władysława Broniewskiego⁵²⁸ autorstwa Gustawa Zemły, odsłonięty w 1972 r. w południowej części placu Obrońców Warszawy;
- pomnik Antoniego Juliana Nowowiejskiego, autorstwa Bogusława Langmana, znajduje się w kaplicy św. Zygmunta w bazylice katedralnej⁵²⁹;
- pomnik – popiersie arcybiskupa Antoniego Juliana Nowowiejskiego, autorstwa Gustawa Zemły, odsłonięty w 1991 r. na placu Jurgensa (skwer przed kościołem św. Jana Chrzciciela);
- pomnik papieża Jana Pawła II⁵³⁰, autorstwa Gustawa Zemły, odsłonięty w 1994 r. na placu przy Bazylice Katedralnej;
- pomnik błogosławionego biskupa Leona Wetmańskiego (1886-1941)⁵³¹, autorstwa Gustawa Zemły ustawiony w 1997 r. przed Domem Pod Trąbami;
- pomnik Marszałka Wojska Polskiego Józefa Piłsudskiego⁵³², który odznaczył Płock Krzyżem Walecznych za bohaterską obronę w 1920 r., autorstwa Stanisława Słoniny, odsłonięty w 1997 r. na placu Obrońców Warszawy (przed budynkiem dawnej Kamery Pruskiej);
- głaz ku czci rocznicy bitwy pod Płockiem w 1920 r.⁵³³ postawiony w 1998 r. na placu przed wschodnią częścią bazyliki katedralnej;
- pomnik Miry Zimińskiej-Sygietyńskiej⁵³⁴, znanej aktorki, reżyserki i długoletniej dyrektor Państwowego Zespołu Pieśni Tańca Mazowsze, autorstwa Jana Kwiecińskiego, odsłonięty 2014 r. przy ul. Tumskiej przed Muzeum Mazowieckim.

526 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płyta Nieznanego Żołnierza*, s. 390. Płyta zawiera napis: *Bohaterom poległym o wolność Ojczyzny*.

527 Ibid., *Pomnik z płytą ku czci nauczycieli poległych w latach 1939-1945*, s. 406.

528 W. Robak, *Władysław Broniewski – poezja jak rewolucja*, s. 143-156, [w:] *Płock historiami ludzi opisany*.

529 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Pomnik Antoniego Juliana Nowowiejskiego*, s. 402-403.

530 Ibid., *Pomnik papieża Jana Pawła II*, s. 406-407.

531 Ibid., *bp. Leon Wetmański*, s. 87-88.

532 Ibid., *Pomnik Józefa Piłsudskiego*, s. 402-403.

533 Ibid., *Głaz ku czci rocznicy bitwy pod Płockiem w 1920 r.*, s. 404.

534 W. Robak, *Mira Zimińska-Sygietyńska i jej dwie miłości*, s. 173-180, [w:] *Płock historiami ludzi opisany*.

Osiedla północno-zachodnie

Osiedle Skarpa

Zarys historyczny

Osiedle Skarpa utworzono Uchwałą RMP z 27 maja 1991 r.⁵³⁵ Nazwa osiedla wynika z jej lokalizacji, pochodzi od skarpy wiślanej znajdującej się na zachodzie osiedla oraz na północy – od skarpy rzeki Brzeźnicy⁵³⁶. Wcześniej w okresie PRL obszar os. Skarpa łącznie z obecnymi osiedlami Miodowa i os. Łukasiewicza stanowiły dzielnicę statystyczną Dobrzyńska, która w czasie budowy nosiła nazwę Wielka Dobrzyńska. Grunty jaru rzeki Brzeźnica, czyli obszar przynależny do obecnego os. Skarpa należały według dokumentu króla Kazimierza Wielkiego z 1361 r. do płockiego zespołu osadniczego. Os. Skarpa powstawało sukcesywnie wraz z rozbudową poza murami obronnymi Przedmieścia Dobrzyńskiego – wzdłuż obecnych ulic Kazimierza Wielkiego i Dobrzyńskiej. Teren osiedla należał do dawnego folwarku powikariuszowskiego. W początkowej części ul. Dobrzyńskiej w 1825 r. wybudowano klasycystyczne rogatki Dobrzyńskie w kształcie rotund.

Informacje ogólne

Powierzchnia osiedla – 172 ha, liczba mieszkańców – 8292. Osiedle znajduje się w północno-zachodniej części Płocka prawobrzeżnego na południe od rzeki Brzeźnicy i jest zlokalizowane wzdłuż ul. Dobrzyńskiej, stanowiącej część drogi krajowej nr 559, prowadzącej do Lipna i Torunia. Zabudowę osiedla od początku lat 60. XX w. urbanisci podzielili na dwie części: Skarpa A – północno-wschodnia część osiedla (teren pomiędzy ulicami Dobrzyńską, Mościckiego i Miodową oraz skarpy rzeki Brzeźnica) i Skarpa B – południowo-zachodnia część osiedla (teren pomiędzy ulicą Dobrzyńską, skarpy wiślaną i skarpy rz. Brzeźnicy). Trzecią część osiedla stanowi rekreacyjny rejon poniżej skarpy wiślanej wokół jeziora Zalew Sobótka, który włączono do osiedla dopiero w 2017 r. Osiedle graniczy z osiedlami: Winiary, Dobrzyńska i Stare Miasto.

Około 1955 r. w okolicach jaru Brzeźnicy rozpoczęto budowę domów jednorodzinnych. Od 1964 r. do końca lat 70. w osiedlu realizowano budynki mieszkalne w technologii wielkiego bloku. Przyjęto koncepcję uzupełniania istniejącej jednorodzinnej zabudowy nowymi budynkami wielorodzinnymi. Główne osiedlowe obiekty handlowo-usługowe zlokalizowano wzdłuż ul. Dobrzyńskiej. Ważną rolę inwestorską i zarządczą substancją mieszkalną na osiedlu pełnił Miejski Zarząd Gospodarki Komunalnej TBS przy ul. Polnej 7 (obecnie przeniesiony na os. Kolegialna – ul. Sienkiewicza 13a). Ponadto na osiedlu od 1995 r. funkcjonuje Lokatorsko-Własnościowa Spółdzielnia Mieszkaniowa Petrodom (obecnie ma siedzibę na os. Dobrzyńska, ul. Słowackiego 6). Pod numerem 2a na tejże ulicy znajduje się Filia Biblioteczna Nr 13 Książnicy Płockiej, która obsługuje mieszkańców osiedli Skarpa i Dobrzyńska.

Wzdłuż ulic Kazimierza Wielkiego i Dobrzyńskiej nad jarem rzeki Brzeźnica Płockie Przedsiębiorstwo Robót Mostowych⁵³⁷ wybudowało dwa mosty żelbetowe, które połączyły stare i nowe osiedla miejskie z kombinatem rafineryjnym i petrochemicznym⁵³⁸. Przy ul. Jasnej, niedaleko skarpy wiślanej, mieści się przepompownia ścieków. W strefie skarpy wiślanej wzdłuż ul. Kazimierza

535 Uchwała RMP z 27.05.1991 r., DUWM 1991.

536 Uchwała Nr 524/XXX/2017 RMP z 28 III 2017 r. w sprawie utworzenia Zespołu Przyrodniczo-Krajobrazowego Jaru Rzeki Brzeźnica, DUWM 2017.

537 Powstanie, rozwój i działalność Płockiego Przedsiębiorstwa Robót Mostowych, Opr. zbiorowe, Płock 1980.

538 W. A. Koński, Płocka Petrochemia 1960-1985, Płock 1986.

Wielkiego w rejonie ul. Jasnej w latach 70. załoga MZRiP w czynie społecznym uporządkowała teren i urządziła Park na Zdunach oraz wyremontowała zejścia do plaż wiślanych i do jeziora Sobótka. Przy ul. Kazimierza Wielkiego Przedsiębiorstwo Inwestycji Komunalnych (PIK) zaprojektowało i wybudowało dwa ekskluzywne kompleksy mieszkalne z widokiem na Wisłę. Na skrzyżowaniu ulic Dobrzyńskiej, Gałczyńskiego i Na Skarpie wykonano nowoczesne rondo im. Grabskich.

Przy ul. Asnyka na terenie parafii pw. Ducha Świętego zbudowano w latach 2000-2003 kościół pw. Dobrego Pasterza⁵³⁹. Obok kościoła postawiono w 2005 r. kamień pamiątkowy poświęcony Janowi Pawłowi II⁵⁴⁰. Plac położony na terenie w pobliżu plaży przy zalewie Sobótka otrzymał 30 października 2012 r. nazwę Skweru Harcerstwa Płockiego. Pomiędzy ul. Kazimierza Wielkiego a górną trasą spacerową wzdłuż skarpy wiślanej znajduje się cmentarz ewangelicki założony w XIX w., na którego terenie znajduje się kaplica kościoła ewangelicko-augsburskiego.

Dokumentację urbanistyczną os. Skarpa B zaczął opracowywać arch. Zbigniew Sokołowski⁵⁴¹. Autorem dokumentacji urbanistyczno-architektonicznej os. Skarpa A był Tadeusz Majewski⁵⁴² z Biura Projektowo-Badawczego Budownictwa Miastoprojekt Mazowsze w Warszawie.

Nowoczesne obiekty

- Dom Kultury PKN Orlen⁵⁴³ przy ul. Kazimierza Wielkiego 41 (nazwa popularna „Dom Technika”), w latach 1970-1990 był siedzibą Rady Wojewódzkiej NOT w Płocku⁵⁴⁴. Obiekt wykonała PBP Petrobudowa;
- Dom Studenta „Wcześniak” Filii Politechniki Warszawskiej w Płocku przy ul. Dobrzyńska 5. Obiekt wybudował w latach 70. ubiegłego wieku Płocki Kombinat Budowlany;
- budynek mieszkalny wielorodzinny przy ul. Na Skarpie 24 (z pięknym widokiem na Wisłę), zarządzany przez Spółdzielnię Mieszkaniowo-Lokatorskiej Komunalnik;
- dwa budynki mieszkalne o interesującej architekturze przy ul. Kazimierza Wielkiego 23 i 37 (zrealizowane przez dewelopera Przedsiębiorstwo Inwestycji Komunalnych (PIK));
- nowy kompleks mieszkalny przy ul. Kazimierza Wielkiego usytuowany przy skarpie Wiślanej, zrealizowany przez PIK.

539 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Kościół pw. Dobrego Pasterza*, s. 250-251.

540 Ibid., *Kamień pamiątkowy poświęcony Janowi Pawłowi II*, s. 407.

541 J. B. Nycek, K. Badowski, *Noty biograficzne budowniczych Płocka: Sokołowski Zbigniew*, s. 228.

542 Z. Sokołowski, M. Sołtysiak, *Płock. Urbanistyka i architektura...op. cit.*, s. 139-140.

543 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Dom Technika PKN Orlen SA*, s. 137-138.

544 Obecny Dom Kultury PKN Orlen w latach PRL pełnił funkcję siedziby Rady Wojewódzkiej Naczelnej Organizacji Technicznej w Płocku i był popularnie nazywany Domem Technika. Funkcje przewodniczących NOT w Płocku pełnili: Ulicki (1945-1950), B. Peretiatkiewicz (1950-1951), Eugeniusz Rzepkiewicz (1951-1954), Jan Jagnieża (1954-1960), Piotr Wróbel (1960-1966), J. Wasiuk (1966-1969), Tadeusz Żuk (1969-1971), Piotr Wróbel (1971-1976), Leopold Grębosz (1976-1977), doc. dr inż. Jerzy Jeleńkowski (1977-1981), Zbigniew Michalski (1981-1987), Tadeusz Szymański (1987-1990), Marek Karpiński (1990-1993), Tadeusz Kulas (1993-2004), Marek Karpiński (od 2004 r.).

Osiedle Miodowa

Zarys historyczny

Osiedle Miodowa powstało w wyniku Uchwały RMP z 27 maja 1991 r.⁵⁴⁵ Początkowo osiedle nazywano Dobrzyńskim od nazwy ul. Dobrzyńskiej, która przebiegała południowo-zachodnim skrajem osiedla. Od 31 stycznia 2017 r. w wyniku propozycji mieszkańców zmieniono nazwę na os. Miodowa, pochodzącą się od nazwy centralnej ulicy osiedlowej⁵⁴⁶. Osiedle w początkowych latach 60. XX w. stanowiło część dzielnicy Dobrzyńska, w której znajdowały się również tereny obecnych osiedli Skarpa i Łukasiewicza. Os. Miodowa utworzono na terenach dawnego folwarku powikariuszowskiego. W południowej części osiedla, tj. po północnej stronie Al. Kobylińskiego znajduje się zabytkowy cmentarz rzymskokatolicki (tzw. „nowy-miejski”), z kaplicą grobową wybudowaną przez zasłużoną dla miasta rodziną Górnickich⁵⁴⁷ (obecnie pod zarządem parafii św. Bartłomieja). Został on założony w 1876 r. jako nowa część starszej o ok. 100 lat nekropoli, która obecnie w wyniku podziału Płocka na osiedla, znalazła się w granicach os. Stare Miasto (po południowej stronie Al. Kobylińskiego)⁵⁴⁸.

Informacje ogólne

Powierzchnia osiedla – 79 ha, liczba mieszkańców – 9134. Os. Miodowa znajduje się w północno-zachodniej części Płocka, na południe od rzeki Brzeźnica i os. Winiary, pomiędzy osiedlami Skarpa oraz Łukasiewicza i Tysiąclecia. Na południu sąsiaduje z os. Stare Miasto. Osiedle otoczone jest ulicami: od wschodu – ul. Łukasiewicza; od zachodu – ul. Miodową, Mościckiego i ul. Dobrzyńską; od południa – ul. Kazimierza Wielkiego, Topolową i Al. Kobylińskiego.

Osiedle w podstawowym zarysie powstało w latach 1962-1970, wybudowano je w technologii wielkiego bloku. Projekt urbanistyczny i architektoniczny osiedla wykonali Tadeusz Kobyłański i Jadwiga Grębecka z warszawskiego Biura Projektów Miastoprojekt Stolica – Wschód. Zaprojektowano osiedlowy system wewnętrznych uliczek (sięgaczy) obudowanych pięciokondygnacyjnymi długimi budynkami o urozmaiconym kształcie. Mieszkania wykonano w wersji oszczędnościowej (ciemne kuchnie i wspólne korytarze). Zgodnie z założeniami urbanistycznymi wybudowano: dwie szkoły podstawowe, dwa przedszkola, żłobek, szkołę zawodową rzemiosł budowlanych (obecnie ZSB-1, ul. Prezydenta I. Mościckiego)⁵⁴⁹, dzielnicowy

545 Uchwała RMP z 27.05.1991 r., DUWM 1991.

546 Uchwała RMP z 31.01.2017 r., DUWM 2017.

547 https://www.google.com/.../kaplica_Gornickich. Według Huberta Woźniaka (wyborcza.pl – z 5 czerwca 2020 r.): *żadna rodzina nie odcisnęła takiego piętna na Płocku z przełomu XIX i XX wieku jak zamożna rodzina przemysłowców Górnickich. Mieli wszystko: elektrownię, przystań wodną i statki. Do nich należało pierwsze w mieście kino. Kres ich majątkowi położyła druga wojna światowa i upaństwowienie przemysłu przez komunistów. Rodziny tej w Płocku już nie ma, w Warszawie żyją jedynie jej potomkowie. Ale zostały po nich zabytkowe obiekty – nieme pomniki świetności Górnickich – jak okazała secesyjna kamienica przy Tumskiej, czyli gmach Muzeum Mazowieckiego. Wciąż stoi zajazd na Rybakach czy kamienica, która była siedzibą ich przedsiębiorstwa żegludowego. Na cmentarzu przy Al. Kobylińskiego pozostała kaplica ufundowana przez Górnickich. Wydawałoby się, że rodziny tej już nie ma, a ich nazwisko wciąż jest przez płocczan wymieniane. Współzałożyciel Stowarzyszenia Przyjaciół Muzeum Mazowieckiego Krzysztof Wiśniewski i administrator portalu Plock24.pl otrzymał elektroniczną kopię pamiętnika Urszuli Łęczyckiej, prawnuczki Juliana Górnickiego, którą zamieścił w internecie. Płocki protoplasta rodziny – to Stanisław Franciszek Józef Górnicki (1855-1927).*

548 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Cmentarz Rzymsko-Katolicki (Miejski)*, s. 114-115; G. Szumlicka-Rychlik, *Nekropolie Płockie do końca XX w.*, Płock 2016.

549 Dyrektorzy Szkoły Rzemiosł Budowlanych Petrobudowy (obecnie ZSB-1): Henryk Nowak (1960-1963), Franciszek Jaszczak (1963-1964), Konstanty Krawczyk (1964-1965), Zdzisław Turkowski (1965-1969), Tadeusz Kołodziejak (1969-1979), Zdzisław Turkowski (1979-1987), Jan Wojtalewicz (1987), Walenty Cywiński (1987-2005), Barbara Karpińska (2005-

dwupoziomowy ośrodek handlu i usług (przy ul. Miodowej), przychodnię lekarską z apteką (ul. Łukasiewicza) i krytą pływalnię (Al. Kobylińskiego)⁵⁵⁰. Inwestorem osiedla była Miejska Dyrekcja Budowy Osiedli Robotniczych, natomiast funkcję generalnego wykonawcy pełniło powołane w 1960 r. Przedsiębiorstwo Budownictwa Przemysłowego Petrobudowa w Płocku⁵⁵¹. W latach 70. ubiegłego wieku osiedle rozbudowano, powstały hotele robotnicze i mieszkalne budynki ośmiopiętrowe. Płockie Przedsiębiorstwo Robót Mostowych wybudowało wzdłuż ul. Łukasiewicza nowy most przez jar rz. Brzeźnica łączący miasto z MZRiP. Most ten po kolejnej modernizacji w 1997 r. otrzymał nazwę Płockiego Czerwca 1976 r.

W północnej części osiedla w ul. Łukasiewicza 17 zakończono w 1973 r. budowę głównego gmachu Politechniki Warszawskiej Filia w Płocku⁵⁵². Obecnie plocka Politechnika składa się z dwóch kampusów oraz Domu Studenta Wcześniak. Kampus Centralny to Gmach Główny, Gmach Dydaktyki i Hala sportowa, natomiast w skład Kampusu Mechaniki wchodzi Gmach Mechaniki oraz Centralne Laboratorium Mechaniki i Budownictwa. U zbiegu ulic Gałczyńskiego i Łukasiewicza powstał w 1974 r. Zespół Szkół Nr 3 i III Liceum Ogólnokształcące im. Marii Dąbrowskiej⁵⁵³ (ul. Łukasiewicza 11). Rozbudowa tego kompleksu szkolnego została dokonana pod potrzeby Instytutu Nauk Humanistycznych i Społecznych Mazowieckiej Uczelni Publicznej. Po północnej stronie ulicy Gałczyńskiego przy zbiegu z ul. Łukasiewicza wybudowano market Kaufland. Na skwerze przy cmentarzu u zbiegu Al. Kobylińskiego i ul. Łukasiewicza odsłonięto w 2007 r. pomnik Ignacego Łukasiewicza, autorstwa Karola Hadyny⁵⁵⁴.

2006), Bogusław Sukiennik (2006-2015), Anna Sława Betke (2015 - nadal).

550 Z. Sokołowski, M. Sołtysiak, *Płock. Urbanistyka i architektura...op. cit.*, s. 131-134.

551 T. Kulas, M. Majzner, *O historii i rozwoju PBP Petrobudowa*, „Przegląd Budowlany” 1981, nr 5, s. 259-261.

552 Według tablicy informacyjnej opracowanej z okazji 50-lecia uczelni (1967-2016): *Filia w liczbach – 16 ha powierzchni terenu, 16 obiektów o łącznej powierzchni ok. 40 tys. mkw., 42 sale wykładowe, 2 aule, audytorium, 44 pracownie laboratoryjne i 12 pracowni komputerowych. /.../ Filia w Płocku jest jedyną zamiejscową jednostką organizacyjną Politechniki Warszawskiej. W jej skład wchodzi dwie podstawowe jednostki: wielokierunkowy Wydział Budownictwa, Mechaniki i Petrochemii oraz Kolegium Nauk Ekonomicznych i Społecznych. Decyzja o utworzeniu Filii PW w Płocku była drugą, co do ważności w tamtych czasach (w latach 60.) po decyzji o budowie zakładów rafineryjnych i petrochemicznych. Miało znaczącą rolę dla społeczno-gospodarczego rozwoju północno-zachodniego Mazowsza, a szczególnie miasta Płocka, jego przedsiębiorstw i instytucji. W Filii wprowadzono kolejne kierunki kształcenia: budownictwo (1967 r.), mechanika (1968 r.), chemia (1970), inżynieria środowiska (1973 r.) i ekonomia (1995 r.). W Filii wykształcono ponad 15 tys. absolwentów studiów stacjonarnych i niestacjonarnych, w tym 10 tys. inżynierów i magistrów inżynierów oraz 5 tys. ekonomistów. W Filii prowadzone są badania naukowe. W ich efekcie 147 pracowników Filii uzyskało stopnie naukowe doktora, 18 doktora habilitowanego a 11 – tytuły profesorskie. Powstało 7 tys. publikacji naukowych, 145 monografii i podręczników oraz liczne patenty, wdrożenia i ekspertyzy. Filia współpracuje z większością znaczących przedsiębiorstw Płocka i jego regionu, jest ważnym ogniwem społeczno-gospodarczego jego rozwoju. Kolejni kierownicy i prorektorzy uczelni: doc. dr inż. Edward Kowalczyk – założyciel i pierwszy kierownik Filii w latach 1967-1969; doc. dr inż. Andrzej Gajewski – kierownik Filii (1969-1971); prof. dr hab. inż. Władysław Lenkiewicz – kierownik Filii (1971-1973); doc. dr inż. Andrzej Bukowski – prorektor PW Filii w Płocku (1973-1981); prof. dr inż. Henryk Biernacki – prorektor PW Filii w Płocku (1981-1984); prof. dr inż. Józef Kwiatkowski – prorektor PW ds. Ośrodka w Płocku (1984-1990); prof. dr inż. Wojciech Włodarczyk – prorektor PW ds. Ośrodka w Płocku (1990-1999); prof. ndz. dr hab. inż. Jacek Kubissa – prorektor PW Filii w Płocku w latach 1993-1999 i w l. 2005-2008; prof. dr hab. inż. Jacek Kijeński – prorektor PW Filii w Płocku (2008-2012); prof. dr hab. inż. Janusz Zieliński – prorektor PW ds. Filii w Płocku w latach 1999-2005 i w latach 2012-2021; prof. dr hab. inż. Renata Walczak – prorektor PW Filii w Płocku (od 2021 r.).*

553 A. J. Papierowski, J. Stefański, *III Liceum Ogólnokształcące im. Marii Dąbrowskiej*, s. 290-291.

554 Ibid., *Pomnik Ignacego Łukasiewicza*, s. 403.

Osiedle Winiary

Zarys historyczny

W dniu 31 grudnia 1961 r. nastąpiło włączenie do Płocka wiosek: Maszewo, Maszewo Małe, Maszewo Duże i Winiary⁵⁵⁵. Osiedle Winiary utworzono w wyniku Uchwały RMP z 27 maja 1991 r.⁵⁵⁶ W okresie PRL obszar ten jako dzielnica statystyczna posiadał kolejne nazwy: Winiary, Maszewo oraz Maszewo z Winiarami. Rodowód nazwy osiedla wywodzi się z XI w., gdy na potrzeby dworu Piastów i biskupiego wieś służebna Winiary uprawiała winnice i wytwarzała wina. Po włączeniu księstwa płockiego do Korony Królestwa Polskiego Winiary były wsią królewską w starostwie płockim województwa płockiego. W XVIII w. Żydzi we wsi prowadzili karczmę, która przetrwała do powstania styczniewego.

W 1827 r. w folwarku i we wsi włościańskiej było 12 domów i 69 mieszkańców, natomiast ok. 1893 r. – tylko 5 domów i 21 mieszkańców⁵⁵⁷. W latach 1867–1931 Winiary należały do gminy Brwilno, natomiast w latach 1931–1954 do gminy Biała w powiecie płockim. Gmina ta w Królestwie Polskim przynależała początkowo do województwa warszawskiego, a później do guberni warszawskiej. W okresie międzywojennym gmina znalazła się w woj. warszawskim. Winiary w 1933 r. weszły w skład gromady Maszewo w granicach gminy Biała, składającej się ze wsi Maszewo i Winiary oraz folwarku Winiary. Po II wojnie światowej w związku z reorganizacją administracji wiejskiej (zniesienie gmin) Winiary (jako część gromady Maszewo) weszły w skład nowo utworzonej gromady Maszewo Duże w powiecie płockim. W dniu 31 grudnia 1961 r. Winiary wyłączono z gromady Maszewo Duże i włączono je do Płocka.

Informacje ogólne

Powierzchnia osiedla 592 ha, liczba mieszkańców – 1870. Osiedle jest obszarem znajdującym się w północno-zachodniej części Płocka prawobrzeżnego, na południu graniczy z rzekami Wisła i Brzeźnica, na północy – z wielkoprzemysłowym obszarem PKN Orlen, na wschodzie – z ul. Łukasiewicza, na zachodzie – z osadą Maszewo Duże w gminie Biała Stara. Z os. Winiary graniczą osiedla: Skarpa, Miodowa i Trzepowo. W latach 1968-1973 w Winiarach powstał główny budynek szpitala wojewódzkiego⁵⁵⁸. W kolejnych dziesięcioleciach następowała rozbudowa i modernizacja obiektów szpitalnych⁵⁵⁹. Obecnie przy szpitalu znajduje się lądowisko dla helikopterów Lotniczego Pogotowia Ratunkowego.

Początkowo osiedle mieszkaniowe na Winiarach sprowadzało się do kilku budynków hotelowych dla lekarzy i pielęgniarek. Wraz z rozbudową Wojewódzkiego Szpitala Zespołonego im. Marcina Kacprzaka przy ul. Medycznej 19 w kolejnych dekadach stopniowo powiększało się również osiedle mieszkaniowe, które obecnie stanowi duży kompleks spółdzielczy jednorodzinnych budynków

555 Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 31 XII 1961 r. – w sprawie m.in. wsi: Maszewo, Maszewo Małe, Maszewo Duże i Winiary, Dz.U. 1961.

556 Uchwała RMP z 27.05.1991 r., DUWM 1991.

557 F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, (red.), *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, Warszawa 1893, t. 13, *Winiary*, s. 549.

558 Z. Sokołowski, M. Sołtysiak, *Płock. Urbanistyka i architektura...op. cit.*, s. 147-148.

559 Pierwszym dyrektorem Wojewódzkiego Szpitala Zespołonego został Ryszard Pawiński, który szpitalem zarządzał w latach 1969-1973 i ponownie w okresie 1981-1982. Kolejni dyrektorzy: Tadeusz Kalaszczyński (1973-1981), Elżbieta Matlachowska-Ciska (1981), Janusz Regiel (1982-1984), Jerzy Jankowski (1984-1987), Antoni Majewski (1987-1990), Adam Struzik (1990-1997) i od 1997 r. Stanisław Kwiatkowski.

mieszkalnych (tzw. Osiedle Młodych). Powstało ponad 400 domów, zbudowanych według jednolitej koncepcji. Pomędzy ul. Traktorową i Szpitalną wybudowano mini-osiedle Wisła Park.

Na terenie osiedla znajdują się cztery kompleksy ogródków działkowych. Dla poprawy bezpieczeństwa ruchu drogowego ostatnio powstały trzy rondo: u zbiegu ulic Szpitalnej i Traktorowej wybudowano rondo Tadeusza Kalaszczyńskiego; na skrzyżowaniu ulic Maszewskiej, Traktorowej i Dobrzyńskiej – rondo Maszewska, natomiast na ulicy ul. Dobrzyńskiej i odejściu do ul. Medycznej – rondo Stefana Bronarskiego por. ps. Liść.

W latach PRL na południe od siedziby PKN Orlen, pomiędzy ul. Zglenickiego i Chemików, powstał Ośrodek Badawczo-Rozwojowy Przemysłu Rafineryjnego, który od 1971 r. funkcjonował jako jednostka samodzielna. W północno-wschodniej części osiedla na obszarze Maszewa, graniczącym z PKN Orlen, zlokalizowana została główna część Spółki Akcyjnej Płocki Park Przemysłowo-Technologiczny (strefy od III do VII)⁵⁶⁰. Na terenie PPP-T przy ul. Łuksiewicza 49 znajduje się siedziba spółki Basell Orlen Polyolefins⁵⁶¹. W Winiarach znajdują się cztery kompleksy ogródków działkowych. Na skwerze przy biurowcu PKN Orlen w 1975 r. stanął pomnik Witolda Zglenickiego, autorstwa Wita Płazewskiego⁵⁶².

Osiedla północno-wschodnie

Osiedle Dworcowa

Zarys historyczny

Początki osiedla sięgają lat dwudziestych okresu międzywojennego i związane są z budową trasy kolejowej Płock – Sierpc – Rypin – Brodnica (oddanej do eksploatacji w 1937 r.). Po II wojnie światowej w okresie PRL utworzono dzielnicę statystyczną o nazwie Dworcowa, którą zlokalizowano pomiędzy torami kolejowymi przy dworcu PKP a ważnymi przelotowymi ulicami: Otolińska, Al. Jachowicza i Bielską. W dniu 27 maja 1991 r. Rada Miasta Płocka ustanowiła osiedle Mickiewicza na terenach dzielnicy Dworcowa. W wyniku następnej Uchwały RMP z 24 października 2002 r.⁵⁶³ zostało podzielone na dwie części – wzdłuż ulic Mickiewicza i 11 Listopada. Spowodowało to utworzenie dwóch nowych osiedli: Dworcowa (część wschodnia – nazwa wywodzi się od dworca kolejowego i ul. Dworcowej) i Kochanowskiego (część zachodnia). Os. Dworcowa powstało głównie na terenach dawnego folwarku pobenedyktynskiego.

Płocki działacz społeczny i publicysta ks. dr Ignacy Lasocki (1860-1933)⁵⁶⁴ zorganizował w 1906 r. ośrodek opieki dla dzieci na terenie po byłych carskim koszarach przy dawnych Wielkich Alejach (w południowej części obecnego os. Dworcowa). W sąsiedztwie tego ośrodka przy Al. Jachowicza powstała drewniana kaplica, w której posługi dla wiernych pełnili księża-zakonnicy Salezjani z Czerwińska. W 1929 r. abp Antoni Julian Nowowiejski erygował nową parafię pw. św. Stanisława Kostki. W okresie 1929-1939 salezjańska kaplica spełniała funkcję kościoła garnizonowego dla 4 Pułku Strzelców Konnych i 8 Pułku Artylerii Lekkiej. W latach okupacji w

560 W. Serafimowicz, B. Trębala, *Z dziejów budownictwa...op. cit.*, s. 246-247.

561 Ibid., s. 205-206, 242-243.

562 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Pomnik Witolda Zglenickiego*, s. 406.

563 *Uchwała RMP z 24 IX 2002 r.*, DUWM 2002.

564 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Lasocki Ignacy*, s. 278-279.

pomieszczeniach parafialnych Niemcy do produkowali amunicję. Z początkiem 1977 r. bp Bogdan Sikorski przekazał na stałe parafię Salezjanom⁵⁶⁵.

Informacje ogólne

Powierzchnia osiedla wynosi 53 ha, liczba mieszkańców – 5244. Osiedle usytuowane jest w centrum prawobrzeżnego Płocka po północno-zachodniej stronie ul. Otolińskiej, znajdującej się na drodze krajowej nr 567 prowadzącej do Płońska, zajmuje obszar pomiędzy linią kolejową a Al. Jachowicza oraz ulicami: Otolińska, Mickiewicza i 11 Listopada. Osiedle graniczy z osiedlami: Kochanowskiego, Trzepowo, Międzytorze, Wyszogrodzka i Kolegialna.

Zabudowę osiedla w znacznym stopniu stanowią domy jednorodzinne, obecnie w większości rozbudowywane i modernizowane oraz budownictwo wielorodzinne (budynki 5- i 11-kondygnacyjne), wybudowane w technologii wielkiej płyty, co dało efekt „przeplatania” wielopiętrowych bloków wielorodzinnych z budynkami jednorodzinnymi. Na skrzyżowaniu ulic Mickiewicza, Lasockiego, 11 listopada i Północnej wykonano rondo im. Romana Dmowskiego. Rondo to integruje komunikacyjnie osiedla: Dworcowa i Kochanowskiego.

Pierwsze wycinkowe plany zagospodarowania osiedla wykonał Zbigniew Sokołowski. Wstępna koncepcja zabudowy osiedla Mickiewicza (tj.: osiedli Dworcowa i Kochanowskiego) była autorstwa Ignacego Bładowskiego i Czesława Korgula. Dokumentację urbanistyczno-architektoniczną opracowali Małgorzata Wysocka, Edward Wysocki i Dorota Biernat z Wojewódzkiego Biura Projektów Arwo w Warszawie. Inwestorem wiodącym była Płocka Spółdzielnia Mieszkaniowa Lokatorsko-Własnościowa. Wykonawcą większości budownictwa wielorodzinnego był Płocki Kombinat Budowlany, który realizował roboty budowlano-montażowe od 1978 r. do połowy lat 90. ubiegłego wieku⁵⁶⁶.

Po II wojnie światowej na terenie probostwa parafii pw. św. Stanisława Kostki⁵⁶⁷ władze państwowe utworzyły zakład wychowawczy, który w okresie późniejszym został przeniesiony do dawnego Zakładu Dobroczynnego Anioła Stróża na Starym Rynku. Po rozbiórce budynków ośrodka dla dzieci księży zakonnicy Salezjani z Czerwińska postawili dwukondygnacyjny kościół pw. św. Stanisława Kostki⁵⁶⁸. Do użytku obiekt był przekazywany w dwóch etapach: w 1983 r. oddano część dolną, natomiast w 1986 r. – część górną. Na dziedzińcu kościoła umieszczono pomnik-popiersie ks. Jerzego Popiełuszki.⁵⁶⁹

W latach sześćdziesiątych wybudowano w ul. Jachowicza 2 okazały gmach dla Technikum Elektrycznego, który został w 1967 r. przekazany utworzonej w Płocku Filii Politechniki Warszawskiej. Przy ul. Chopina 62 znajduje się Szkoła Podstawowa nr 21.

W północnej części osiedla przy ul. Dworcowej 46 znajduje się dworzec PKP Płock Centralny. W końcu lat 90. przeniesiono z Al. Jachowicza na plac przy ul. Chopina dworzec PKS, wówczas dworce PKP i PKS funkcjonowały w jednym obiekcie. W końcu 2014 r. nowy dworzec autobusowo-kolejowy przekazała do eksploatacji Spółka Rynex, która przy realizacji tej inwestycji pełniła funkcję generalnego realizatora inwestycji.

565 W. Lis (red.), *Diecezja Płocka. Struktura personalno-administracyjna. Rocznik 1977 r.*, Płock 1979.

566 W. Serafimowicz, B. Trębała, *Z dziejów budownictwa...op. cit.*, s. 106, 148-149, 175-176.

567 I. Szychowski, *Stanisławówka 1913-1996. Kościół parafialny św. Stanisława Kostki w Płocku*, Płock 1997.

568 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Kościół św. Stanisława Kostki*, s. 251.

569 Ibid., *Pomnik – popiersie ks. Jerzego Popiełuszki*, s. 407.

Osiedle Kochanowskiego

Zarys historyczny

Osiedle Kochanowskiego powstało w wyniku Uchwały RMP z 24 września 2002 r.⁵⁷⁰, która dokonała podziału dawnego osiedla Mickiewicza (z maja 1991 r.) na dwie części: os. Kochanowskiego i os. Dworcowa. Os. Kochanowskiego utworzono głównie na terenie dawnego folwarku szpitala Świętej Trójcy, w okresie PRL obszar ten stanowił zachodnią część statystycznej dzielnicy Dworcowa. Nazwa osiedla przyjęta została od ważnej osiedlowej ulicy im. Jana Kochanowskiego, kojarzonej z imieniem i nazwiskiem znanego polskiego poety z XVI w. Jednakże w tym przypadku upamiętniono Józefa Michalskiego (1885-1907)⁵⁷¹, który posługiwał się pseudonimem Jana Kochanowskiego. Był to znany z odwagi i energii instruktor Wydziału Bojowego Polskiej Partii Socjalistycznej (zabity przez żołnierzy carskich podczas ataku na furgon pocztowy)⁵⁷².

Przy skrzyżowaniu ulic Mickiewicza i Trauguta znajdują się relikty cmentarza żydowskiego z 1845 r. z pomnikiem⁵⁷³ Martyrologii Żydów Płockich. Zabudowę os. Kochanowskiego rozpoczęto w dwudziestoleciu międzywojennym. W budynku szkoły podstawowej z 1926 r. przy Al. Jachowicza 20 okresowo w czasach powojennych funkcjonowało: Studium Nauczycielskie, Filia w Płocku Politechniki Warszawskiej, później Gimnazjum nr 6 im. prof. Władysława Szafera.

Informacje ogólne

Powierzchnia osiedla – 75 ha, liczba mieszkańców – 9041. Osiedle zlokalizowane jest w centrum prawobrzeżnego Płocka – po południowo-wschodniej stronie ul. Bielskiej, stanowiącej część drogi krajowej nr 60, prowadzącej do Bielska i Ciechanowa. Osiedle znajduje się pomiędzy linią kolejową (na północy) a Al. Jachowicza (na południu). Osiedle graniczy z osiedlami: Łukasiewicza, Trzepowo, Dworcowa, Kolegialna i Stare Miasto.

Wstępną koncepcję zabudowy os. Kochanowskiego, w ramach ówczesnie obowiązującego podziału administracyjnego miasta tj. dla osiedla Mickiewicza, opracowali Ignacy Bładowski i Czesław Korgul. Pierwsze plany zagospodarowania osiedla opracował Zbigniew Sokołowski. Autorami dokumentacji urbanistyczno-architektonicznej byli Małgorzata Wysocka i Edward Wysocki z WBP Arwo w Warszawie.

W końcu lat 50. ubiegłego wieku w rozwidleniu ulic Bielskiej i Obrońców Westerplatte na zlecenie Zakładu Osiedli Robotniczych (ZOR) powstało osiedle budynków wielorodzinnych trzykondygnacyjnych. Osiedle wybudowało w technologii tradycyjnej z cegły Warszawskie Przedsiębiorstwo Budowlane Nr 4, w części budynków znajdują się schrony przeciwlotnicze. W latach 70. i 80. ubiegłego wieku PBP Petrobudowa wykonała kompleks budynków mieszkalnych w obszarze ulic: 11 Listopada, Mickiewicza i Al. Jachowicza. Autorem dokumentacji urbanistycznej i architektonicznej był Janusz Lemański.

Pomiędzy ulicami Sportową, Kochanowskiego i Mickiewicza na terenie dawnego stadionu piłki nożnej klubu Fabryki Maszyn Żniwnych – ZKS Mazowia znajduje się obecnie Miejskie Centrum Sportu. Stadion po gruntownej modernizacji został wyposażony m.in. we wszystkie urządzenia lekkoatletyczne. Od 2014 r. nosi nazwę Stadion Miejski im. Bernarda Szymańskiego⁵⁷⁴.

570 Uchwała RMP z 22.09.2002 r., DUWM 2002.

571 A. J. Papierowski, J. Stefański, , *Kochanowski właściwie Michalski Jan ps. Kamil*, s. 237.

572 <https://googleads.g...plock.wyborcza.pl>. *Kim był płocki Jan Kochanowski* [dostęp: 6.12.2019].

573 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Pomnik Martyrologii Żydów Płockich*, s. 404.

574 https://Bernard_Szymański.pl. Bernard Szymański (1948-2013) ukończył Akademię Wychowania Fizycznego w Warszawie. Pracę zawodową w oświacie rozpoczął w 1969 r. W 1984 r. objął stanowisko wicedyrektora Zespołu Szkół Zawodowych nr 7 przy ul. Zygmunta Padlewskiego w Płocku. W latach 1995-2002 był dyrektorem tej szkoły. Po połączeniu

Przy skrzyżowaniu Al. Jachowicza i ul. Obrońców Westerplatte znajduje się Hotel Płock (dawny Hotel Miejski). Zmodernizowany budynek dzielnicowego kina Mazur przy Al. Jachowicza jest obecnie siedzibą Harcerskiego Zespołu Pieśni i Tańca „Dzieci Płocka” im. Druha Waława Milke⁵⁷⁵. Przy ul. Kochanowskiego 7 wybudowano nowoczesne o interesującej architekturze Miejskie Przedszkole nr 29 „Przedszkole Marzeń”.

Na terenie osiedla przy ul. Westerplatte 6a znajduje się najstarsza (1958) i największa w mieście spółdzielnia mieszkaniowa – Płocka Spółdzielnia Mieszkaniowa Lokatorsko-Własnościowa (PSML-W)⁵⁷⁶. W latach 70. XX w. PSML-W przejęła od Wojewódzkiego Związku Spółdzielni Mieszkaniowych służby inwestycyjne, które zlecały realizację budowy budynków wielorodzinnych w technologii wielkiej płyty w różnych osiedlach miejskich. Spółdzielnia ta w znacznym stopniu wpłynęła na zaspokojenie potrzeb mieszkaniowych płocczan. Generalnym wykonawcą większości budownictwa wielorodzinnego na osiedlu był Płocki Kombinat Budowlany, który wykonywał roboty budowlano-montażowe od 1978 r. do końca lat 80. ubiegłego wieku.

Przy ul. Mickiewicza 12a na tym osiedlu siedzibę posiada też Młodzieżowa Spółdzielnia Mieszkaniowa (MSM), która rozpoczęła działalność inwestycyjną w 1982 r.⁵⁷⁷ Spółdzielnia ta na os. Kochanowskiego zrealizowała nowoczesny kompleks mieszkalny z usługami skrzyżowaniu Al. Jachowicza z ul. 11 Listopada, wcześniej na tym terenie funkcjonowała mleczarnia.

Osiedle Tysiąclecia

Zarys historyczny

Osiedle Tysiąclecia powstało jako obszar między ulicami: Łukasiewicza, Tysiąclecia, Bielska i Al. Kobylińskiego w wyniku Uchwały RMP z 27 maja 1991 r.⁵⁷⁸ Nazwa ulicy i osiedla Tysiąclecia związana jest z obchodami tysiąclecia państwowości Polski w latach sześćdziesiątych XX w. Tereny rolne i sadownicze na których powstało osiedle Tysiąclecia należały w przeszłości do znanej w kraju rodziny Krasińskich, wcześniej były to tereny kolegiackie.

Informacje ogólne

Powierzchnia osiedla 24 ha, liczba mieszkańców – 5228. Osiedle graniczy z osiedlami: Miodowa, Łukasiewicza, Kochanowskiego i Stare Miasto. Na zlecenie PSML-W PBP Petrobudowa⁵⁷⁹ i warszawski Budomontaż wybudowały w latach 1964-1972 w technologii „wielki blok” kompleks mieszkalny osiedla. W latach 70. XX w. os. Tysiąclecia stanowiło północną część

ZSZ nr 7 z Zespołem Szkół Technicznych, czyli popularną "Siedemdziesiątką", objął tam stanowisko dyrektora Szkoły Mistrzostwa Sportowego. Od 2004 r. do śmierci był dyrektorem ZST. Bernard Szymański szczególnie pasjonował się sportem. Wychował wielu olimpijczyków, mistrzów świata i Europy, i wielu reprezentantów Polski.

575 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Harcerski Zespół Pieśni i Tańca „Dzieci Płocka”*, s. 179-182.

576 J. Rączkowski, *60 lat Płockiej Spółdzielni Mieszkaniowej Lokatorsko-Własnościowej (1958-2018)*, „Głos PSML-W” 2018, nr 17, s. 1-5; Prezesi PSML-W: Czesław Lewandowski – RSM przy FMŻ (1958-1965), Jan Szelągowski – RSM przy FMŻ (1965), Andrzej Karpiuk – PSM (1958-1960), Stanisław Petrulewicz - PSM (1960-1962), Bronisław Sokołowski – PSM (1962), Zbigniew Hibner – PSM (1962-1965), Zbigniew Hibner – PSM połączona z RSM (1965-1972), Włodzimierz Zajac (1972-1975), Tadeusz Lis (1975-1976), Andrzej Piotrowski (1976-1982), Henryk Grochowski (1982-1990), Jacek Żaglewski (1990-1991), Witold Poręba (1991-1992), Bogumił Józefowski (1992-2007), Jan Rączkowski (2007 - nadal).

577 Młodzieżowa Spółdzielnia Mieszkaniowa. Kolejni prezesi MSM: Andrzej Kownacki (1982-1983), Andrzej Chmielewski (1983-1987), Stanisław Jakubowski (1987-1988), Andrzej Drabik (1988-1989), Mirosław Kłobukowski (1989-1996), Jerzy Wolniak (1996 - nadal).

578 *Uchwała RMP z 27.05.1991 r.*, DUWM 1991.

579 W. Serafimowicz, B. Trębała, *Z dziejów budownictwa...op. cit.*, s. 127-135, 212-213, 175, 178-179.

„Nowego Centrum” i nazywane było „Centrum Północ”. Autorem projektu realizacyjnego był Tadeusz Majewski z Miastoprojekt Mazowsze w Warszawie, który dokumentację przygotował w oparciu o projekt dotyczący Centrum Płocka, wykonany przez Stefana Putowskiego i Tadeusza Zielińskiego.

Na terenie os. Tysiąclecia poza kilkoma zespołami budynków mieszkalnych pięciokondygnacyjnych i dwoma kompleksami punktowych budynków jedenastopiętrowych wybudowano: szkołę podstawową, przedszkole, żłobek, klub osiedlowy, ogródek dziecięcy, zaplecze techniczne obsługi osiedla, stację obsługi samochodów i domy handlowo-usługowe. Osiedle przecina w połowie południkowo aleja spacerowa im. Pawła Nowaka (1914-1981)⁵⁸⁰, zasłużonego pierwszego dyrektora MZRiP. Ważną rolę w życiu kulturalnym osiedla i miasta pełni Spółdzielczy Dom Kultury w ul. Krzywoustego 3, w tym budynku znajduje się również m. in. Filia Biblioteczna Nr 4 Książnicy Płockiej.

Osiedle Łukasiewicza

Zarys historyczny

Osiedle Łukasiewicza zostało utworzone w dniu 27 maja 1991 r. na terenie dawnego folwarku pokolegiackiego, zajmuje obszar między ulicami Łukasiewicza, Tysiąclecia i Bielskiej oraz wzdłuż rz. Brzeźnica. Nazwa osiedla i ulicy Łukasiewicza jest wyrazem uznania dla polskiego działacza niepodległościowego, społecznika i wynalazcy Jana Józefa Ignacego Łukasiewicza (1822-1882)⁵⁸¹. Os. Łukasiewicza składa się z dwóch różnych i nie związanych ze sobą jednostek terytorialnych (ani funkcjonalnie, ani historycznie), tj. osiedla mieszkalnego nazywanego na początku Wielką Płytą oraz północno-zachodniego obszaru dawnej wsi Kostrogaj. Należy zaznaczyć, że na przełomie lat 70. i 80. XX w. początkowy obszar budowy Wielka Płyta razem z osiedlami w budowie Skarpa i Miodowa nazywano dzielnicą Dobrzyńską.

Gdy 12 września 1953 r. terytorium Płocka rozszerzono o 518 ha w kierunku wschodnim, przyłączono m. in. dużą wieś Kostrogaj, która dzisiaj jest częścią dwóch osiedli: Łukasiewicza i Trzepowa⁵⁸². W okresie PRL początkowo funkcjonowała jedna dzielnica Kostrogaj, którą dla celów statystycznych podzielono w połowie lat 80. na dwie dzielnice: Kostrogaj Przemysłowy i Kostrogaj (część południowa), na terenie którego zbudowano nową Fabrykę Maszyn Żniwnych. Nawiązując do historii os. Łukasiewicza składającego się z dwóch segmentów należy zaznaczyć, iż w Kostrogaju (dawna nazwa Kostoga), powiat płocki, gmina Rogozino, parafia Trzepowo, w 1827 r. było – 15 domów i 70 mieszkańców, natomiast ok. 1882 r. w 18 domach mieszkało 182 osób⁵⁸³.

Informacje ogólne

Powierzchnia osiedla – 263 ha, liczba mieszkańców – 10670. Osiedle Łukasiewicza zlokalizowane jest w północnej części obszaru śródmiejskiego Płocka. Osiedle graniczy z osiedlami: Miodowa, Trzepowo, Kochanowskiego i Tysiąclecia.

Osiedle powstało w oparciu o wykonaną przez PBP Petrobudowa przy ul. Rembielińskiego wytwórnię prefabrykatów wielkowymiarowych (OWT-67) o zdolności wytwórczej 3 tys. izb rocznie.

580 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Nowak Paweł*, s. 344-345.

581 Ibid., *Łukasiewicz Ignacy*, s. 295; I. Łukasiewicz – polski farmaceuta i przedsiębiorca, pierwszy wydestylował z ropy naftowej – naftę, którą zastosował do oświetlenia, współzałożyciel i dyrektor pierwszej instalacji ropy naftowej w Bóbrce.

582 *Rozporządzenie Rady Ministrów z 12.09.1953 r., Dz.U. 1953*; Dotyczy przyłączenia do Płocka: Kostrogaju, Ośnicy i Boryszewa.

583 F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski (red.), *Słownik Geograficzny...op. cit.*, Warszawa 1883, t. 4, *Kostrogaj*, s. 476.

Inwestorem budowy początkowo była Miejska Dyrekcja Budowy Osiedli Robotniczych, natomiast od 1975 r. pion inwestycji Wojewódzkiego Związku Spółdzielczości Mieszkaniowej w Płocku. Autorem dokumentacji urbanistyczno-architektonicznej był Tadeusz Majewski z Miastoprojekt Warszawa, który projektował później również rozbudowę osiedla.

Na osiedlu poza 53 budynkami pięciokondygnacyjnymi cztero- i ośmio-klatkowymi oraz 10 budynkami jedenastokondygnacyjnymi wybudowano dwie szkoły podstawowe, dwa żłobki, kilka ogródków dziecięcych, dzielnicowy ośrodek handlu, ośrodek zdrowia, podstawowy handel i usługi, bank, zaplecze obsługi osiedla oraz garaże.

Zachodnią część osiedla od ul. Łukasiewicza do alei Roguckiego realizowała w generalnym wykonawstwie PBP Petrobudowa. Po przekazaniu przez Petrobudowę w 1972 r. części potencjału produkcyjnego, tj. jednostek wykonawczych zajmujących się „mieszkaniówką” do Płockiego Przedsiębiorstwa Budowlanego, przedsiębiorstwo to (pod nową nazwą: Płockie Przedsiębiorstwo Budownictwa Uprzemysłowionego)⁵⁸⁴ wykonało drugą – wschodnią część osiedla Łukasiewicza.

Wytwórnia OWT-67 funkcjonowała do początku lat 90. produkując prefabrykaty wielkopłytowe również do budowy innych kompleksów i osiedli mieszkaniowych. Po rozbiórce wytwórni zorganizowano przy ul. Rembielińskiego targowisko, które w kolejnych latach znacznie rozbudowano. W rejonie ulic Tysiąclecia, Rembielińskiego i nowej ul. Przemysłowej powstały: supermarket Nomi oraz market spożywczy Champion, należący do sieci Carrefour.

W ul. Bielskiej 59 mieści się Starostwo Powiatowe. Przy zbiegu ulic Tysiąclecia i Łukasiewicza funkcjonuje bank PKO BP Oddział III. Przy ul. Łukasiewicza 28 działa Klub Osiedla Łukasiewicza. Liceum dla Dorosłych funkcjonuje w ul. Królowej Jadwigi 4. Filia Biblioteczna Nr 3 Książnicy Płockiej znajduje się w ul. Rembielińskiego 11.

W okresie PRL po zachodniej stronie ul. Bielskiej ulokowano ważne dla miasta przedsiębiorstwa, jak: Płockie Przedsiębiorstwo Robót Mostowych⁵⁸⁵, Zakłady Mięsne, Polska Komunikacja Samochodowa (PKS), Płockie Zakłady Przetwórstwa Owocowo-Warzywnego, Zakłady Jajczarsko-Drobiarskie i Przedsiębiorstwo Robót Drogowych. W związku z kryzysem gospodarczym w końcowych latach PRL oraz wprowadzaniem począwszy od lat 90. zasad gospodarki rynkowej większość w/w państwowych przedsiębiorstw, nawet po przekształceniu się w spółki prawa handlowego, nie wytrzymała konkurencji i uległa likwidacji.

Na terenie byłego zaplecza administracyjno-produkcyjnego Płockiego Przedsiębiorstwa Robót Mostowych, pomiędzy ulicami Bielską, Tysiąclecia i Przemysłową, powstała duża galeria handlowa „Mosty”. Po likwidacji i wyburzeniu obiektów Zakładów Mięsnych przy ul. Bielskiej wybudowano salon samochodowy Budmat-Auto.

Przy ul. Łukasiewicza 34, na skrzyżowaniu z obecną ul. 7 czerwca 1991 r., powstał kompleks obiektów sportowych Spółki Akcyjnej Wisła Płock wraz z dużym stadionem piłki nożnej, który przez kolejne dziesięciolecia był wielokrotnie modernizowany. W latach 2020-2022 firma Mirbud SA dokonała przebudowy, a właściwie budowy nowego obiektu pod aktualne wymogi piłki nożnej pierwszej ligi krajowej oraz spotkań międzynarodowych.

Przy ul. Kossobudzkiego 10 zakończono w 1999 r. budowę kościoła pw. Matki Boskiej Częstochowskiej⁵⁸⁶ (parafia św. Jadwigi Królowej). Na placu Celebry Papieskiej 1, pomiędzy ulicami

584 W. Serafimowicz, B. Trębała, *Płockie Przedsiębiorstwo Budownictwa Uprzemysłowionego*, s. 106, 175-176, 219.

585 Ibid., s. 105-106, 150, 163, 230-232, 279-283.

586 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Kościół pw. Matki Boskiej Częstochowskiej*, s. 255.

Łukasiewicza, Batalionów Chłopskich i 7 czerwca 1991 r., przekazano do użytku w 2010 r. nowoczesne Centrum Widowiskowo-Sportowe Orlen-Arena. Do nowego budynku przy ul. Narodowych Sił Zbrojnych 7 przeprowadzono Technikum Elektryczne, które następnie po rozbudowie przekształcono w Zespół Szkół Zawodowych Nr 2 im. Marii Curie-Skłodowskiej (nazwa popularna „Elektryk”)⁵⁸⁷.

Osiedle Łukasiewicza południkowo przecina trakt pieszy o nazwie al. Roguckiego, który przebiega od kościoła Matki Boskiej Częstochowskiej do ul. Tysiąclecia. Nazwa tej spacerowej alei pochodzi od nazwiska Antoniego Roguckiego (1909-1983)⁵⁸⁸, zasłużonego dyrektora PBP Petrobudowa, wybitnego bezpartyjnego budowniczego Kombinat MZRiP oraz nowego Płocka. Dokumentację tej alei i otoczenia opracowała Irena Gajewska-Łuczak (ZPP TUP w Warszawie – Pracowania w Płocku). W latach 2017-2018 dokonano przebudowy alei.

Kostrogaj Przemysłowy stanowiący północno-wschodnią część os. Łukasiewicza jest obszarem praktycznie niezamieszkałym. W okresie PRL ulokowano tu państwowe zakłady przemysłowe, m. in. Zakłady Stolarki Budowlanej Stolbud⁵⁸⁹, Przedsiębiorstwo Handlu Spożywczego, hurtownie MHD, Argedu i PZGS oraz duże magazyny przedsiębiorstw różnych branż⁵⁹⁰. W celu umożliwienia bezkolizyjnego wjazdu z północnej części ul. Bielskiej do Kostrogaju Przemysłowego pod torami kolejowymi w ul. Wiadukt wybudowano żelbetowy wiadukt.

W okresie III RP od 1990 r. funkcjonują tam liczne spółki przemysłowe, handlowe i usługowe m.in. w branżach: metalowej, spożywczej, chemicznej, meblarskiej i transportowej. Z liczących się na rynku budowlanym firm posiadających siedziby i zaplecza produkcyjne w Kostrogaju Przemysłowym, ale już nie funkcjonujących, należy wymienić: Przedsiębiorstwo Montażowo-Budowlane Ajmex Andrzej Bielicki, Przedsiębiorstwo Produkcyjno-Usługowe Petro SA, Przedsiębiorstwo Budownictwa Labor-Bud, Dromost sp. z o. o. i Zakład Budowlano-Instalacyjny Turbud sp. z o. o.

Obecnie nadal działają tu duże firmy budowlane: Wałęsa, Rybicki, Malara sp. jawna; Przedsiębiorstwo Instalacyjno-Usługowe Wereszczyński; Centrum Budownictwa oraz hurtownie budowlane (m. in. Gaja). Swoją siedzibę posiada na tym terenie m.in. Powiatowa Komenda Państwowej Straży Pożarnej przy ul. Narodowych Sił Zbrojnych 8 (skrzyżowanie z ul. Przemysłową), Płocka Gospodarka Komunalna oraz spółka Komunikacja Miejska Płock przy ul. Przemysłowej 17. W 2007 r. na terenie spółki Komunikacja Miejska odsłonięto pomnik – rzeźbę symbolizującą powstanie Niezależnego Samorządowego Związku Zawodowego „Solidarność”⁵⁹¹. W ostatnich latach dokonano gruntownej przebudowy uzbrojenia terenu i sieci drogowej na terenie całego Kostrogaju Przemysłowego.

W latach 90. ubiegłego wieku arch. Alicja Krymowa opracowała miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla terenów usługowych po północnej stronie ul. Narodowych Sił Zbrojnych, w sąsiedztwie ogrodów działkowych.

587 Obecnie funkcję dyrektora Zespołu Szkół Technicznych Nr 2 im. Marii Curie-Skłodowskiej pełni Paweł Witkowski.

588 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Rogucki Antoni*, s. 437-438.

589 L. Żak, *Zakłady Stolarki Budowlanej Stolbud w Płocku*, „Notatki Płockie” 1975, nr 2/81, s. 39-43; J. Chojnacki, *Zakłady Stolarki Budowlanej Stolbud w Płocku. Informator*, Płock 1978.

590 Z. Sokołowski, M. Sołtysiak, *Płock. Urbanistyka i architektura...op. cit.*, s. 124.

591 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Pomnik - rzeźba symbolizująca powstanie Niezależnego Samorządowego Związku Zawodowego „Solidarność”*, s. 404.

Osiedle Trzepowo

Zarys historyczny

Obecne os. Trzepowo powstało głównie na terenach dawnych średniowiecznych wsi Trzepowo i Kostrogaj. Zgodnie z Rozporządzeniem Rady Ministrów wieś Trzepowo Stare i osada Powsino zostały włączone do Płocka z końcem 1961 r.⁵⁹², natomiast wieś Kostrogaj znalazła się w granicach Płocka wcześniej, już w 1953 r.⁵⁹³ W latach 70. i 80. XX w. funkcjonowały dwie dzielnice statystyczne: Kostrogaj Przemysłowy (północno-zachodnia część wsi Kostrogaj – dzisiaj znajduje się w granicach os. Łukasiewicza) i Kostrogaj (południowo-wschodnia część wsi Kostrogaj), która obecnie funkcjonuje w os. Trzepowo. Są one prawie tożsame obszarowo z dzisiejszymi obrębami geodezyjnymi o nazwach: Kostrogaj Przemysłowy i Kostrogaj Rolniczy.

Osiedle Trzepowo utworzono Uchwałą RMP z 27 maja 1991 r.⁵⁹⁴, która doprowadziła do połączenia dwóch dzielnic statystycznych z okresu PRL: Trzepowa i Kostrogaju. Z dokumentów historycznych wynika, że w XIII w. wieś i folwark nad rz. Brzeźnicą nazywano nie Trzepowo, lecz Cerepowo. Trzepowo to dawna wieś biskupia. Na północnych obrzeżach osiedla przy ul. Krzywej znajduje się kościół pw. św. Aleksego⁵⁹⁵, będący jednym z najstarszych drewnianych obiektów na Mazowszu Płockim. W 1827 r. we wsi Trzepowo gmina Brwilno było 18 domów i 43 mieszkańców. Na początku lat 90. XIX w. Trzepowo liczyło 338 mieszkańców i posiadało 32 domy oraz karcznię⁵⁹⁶. W analogicznych terminach wieś Kostrogaj (ówczesna nazwa Kostroga) należała do gminy Rogozino oraz parafii Trzepowo⁵⁹⁷.

Informacje ogólne

Powierzchnia osiedla – 1055 ha, liczba mieszkańców – 645. Osiedle stanowi północno-wschodnią część miasta, jest najbardziej wysuniętym na północ osiedlem mieszkaniowym w Płocku, o małej liczbie mieszkańców i największym terytorium. Osiedle graniczy z osiedlami: Winiary, Podolszyce Północ, Międzytorze, Dworcowa, Kochanowskiego i Łukasiewicza oraz obszarem PKN Orlen, natomiast poza granicami miasta – z gminami: Trzepowo Stare i Kostrogaj.

Osiedle Trzepowo tworzą: 1/wieś Trzepowo (dzisiaj stanowiące osiedle miejsko-wiejskie); 2/ dawne osady Powsino i Niegłósy, w których znajdują się obiekty byłego Zakładu Wykładzin Samochodowych FSO (później po modernizacji – firma Polorat) oraz obszar Płockiego Parku Przemysłowo-Technologicznego – strefa I i II; 3/ największa płocka nekropolia przy ul. Bielskiej (cmentarz komunalny z kaplicą i domem przedpogrzebowym); 4/ dawny folwark Jędrzejewo; 5/ lotnisko sportowe⁵⁹⁸; 6/ tereny dawnej dużej wsi Kostrogaj, która dzisiaj stanowi w znacznej mierze rejon przemysłowy: giełda towarowo-samochodowa oraz siedziba wielu firm wzdłuż ul. Targowej od ul. Bielskiej do ul. Otolińskiej (w tym dawne FMŻ).

592 *Rozporządzenie RM z 31.12.1961 r.* – w sprawie włączenia do Płocka osad i wsi: Trzepowo Stare, Powsino, Maszewo, Maszewo Małe, Winiary, Biała Nowa, Biała Parcele, Chełpowo i Draganie Nowe, Dz.U. 1961.

593 *Rozporządzenie RM z 12.09.1953 r.* (dotyczy m. in. wsi Kostrogaj), Dz.U. 1953.

594 *Uchwała RMP z 27.05.1991 r.*, DUWM 1991.

595 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Kościół św. Aleksego – Trzepowo*, s. 254.

596 F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski (red.), *Słownik Geograficzny...op. cit.*, Warszawa 1892, t. 12, *Trzepowo*, s. 574

597 *Słownik Geograficzny...op. cit.*, Warszawa 1883, t. 4, s. 476; Cytat: *we wsi Kostrogaj ok. 1882 r. było 18 domów i 182 mieszkańców.*

598 *Płockie skrzydła. Półwiecze Aeroklubu Ziemi Mazowieckiej w Płocku 1957-2007*, red. J. B. Nycek, Płock 2007.

W południowej części obecnego os. Trzepowo (na terenie południowo-wschodniej części dawnej wsi Kostrogaj) na przełomie lat 50. i 60. w XX w. powstał liczący się w kraju zakład – wielka Fabryka Maszyn Żniwnych⁵⁹⁹, produkująca znane w kraju i zagranicą kombajny zbożowe Vistula i Bizon. Obecnie na terenie po FMŻ funkcjonują m.in.: CNH Polska⁶⁰⁰ – międzynarodowy producent kombajnów zbożowych (dawny New Holland-Bizon) oraz liczący się w kraju dystrybutor i producent pokryć dachowych i systemów elewacyjnych BudMat⁶⁰¹. W sąsiedztwie byłego FMŻ przy ul. Targowej znajduje się siedziba spółki Mostostal Płock⁶⁰² i jego zaplecze produkcyjne.

W 1973 r. w ul. Bielskiej oddano do użytku największą płocką nekropolię (cmentarz komunalny)⁶⁰³, w jej obszarze znajduje się kaplica i dom przedpogrzebowy. Na terenie osiedla w pobliżu zaplecza Mostostalu Płock w ul. Targowej usypano kopiec Ku Czcii Płockich Harcerzy poległych w 1920 r.⁶⁰⁴ Poza granicami miasta, po wschodniej stronie ul. Sierpeckiej znajdują się: stary cmentarz rzymskokatolicki⁶⁰⁵, gdzie pochówki dokonują mieszkańcy Trzepowa oraz pomnik ku czci Żołnierzy poległych w Trzepowie w 1920 r.⁶⁰⁶ Pomnik postawiono w 1938 r., natomiast jego modernizacji dokonano w 2003 r.

Z uwagi na bliskość instalacji rafineryjnych i petrochemicznych PKN Orlen i spółki Bassel Orlen Polyolefins oraz „różę wiatrów” os. Trzepowo pełni w znacznej mierze funkcję strefy ochronnej dla miasta, a szczególnie obszar osiedla pomiędzy Zakładem Produkcyjnym PKN Orlen a rzeką Brzeznica oraz teren cmentarza komunalnego i lotnisko. Przy ul. Bielskiej 60 zarejestrowany jest Aeroklub Ziemi Mazowieckiej⁶⁰⁷, zarządzający lotniskiem, zlokalizowanym pomiędzy ul. Jędrzejewo a CNH Polska. Pomędzy ul. Targową a lotniskiem w sąsiedztwie giełd towarowej i samochodowej znajdują się ogródki działkowe. Znaczna część os. Trzepowo ma nadal charakter rolniczy. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla PPP-T znajdujący się w tym osiedlu opracowali Barbara Bańkowska (Gdańsk) i Jan Rolle (Elbląg).

Niedaleko poza granicami Płocka w Trzepowie Nowym funkcjonował do końca lat 90. dawny Zespół Szkół Rolniczych im. Leokadii Bergierowej zaprojektowany przez Karola Sicińskiego. W 1999 r. obiekty szkolne przekazano do Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej (dzisiaj MUP), zaś szkoła rolnicza zaś została przeniesiona na ul. Kutnowską w os. Góry.

Osiedla wschodnie

Osiedle Wyszogrodzka

Zarys historyczny

Osiedle Wyszogrodzka ustanowione Uchwałą Rady miasta Płocka z 27 maja 1991 r.⁶⁰⁸, wcześniej w okresie PRL stanowiło dzielnicę statystyczną o nazwie Wyszogrodzka, później Wyszogrodzka i Międzytorze. Nazwa osiedla wywodzi się od ul. Wyszogrodzkiej nawiązując do wczesno-

599 J. Stefański, *Dzieje Fabryki Maszyn Żniwnych w Płocku 1870-1977*, Płock 1986.

600 A. J. Papierowski, J. Stefański, *CNH Polska*, s. 112-113.

601 Ibid., *BudMat*, s. 100-101.

602 Serafimowicz, B. Trębała, *Mostostal Płock SA*, s. 213, 255.

603 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Cmentarz komunalny - ul. Bielska*, s. 115.

604 Ibid., *Pomnik – kopiec Ku Czcii Płockich Harcerzy poległych w 1920 r.*, s. 403.

605 Ibid., *Cmentarz rzymskokatolicki - ul. Sierpecka*, s. 118-119.

606 Ibid., *Pomnik ku czci Żołnierzy poległych w Trzepowie w 1920 r.*, s. 403.

607 Ibid., *Aeroklub Ziemi Mazowieckiej w Płocku*, s. 20-23.

608 *Uchwała RMP z 27.05.1991 r.*, DUWM 1991.

śreniowiecznego drogowego traktu do Czerwińska i Wyszogrodu, obecnie ważnej drogi krajowej w kierunku Warszawy.

W obszarze osiedla znalazły się m. in. tereny dawnych folwarków: poddominikańskiego i ponorbertańskiego „Grabówka” (dzisiaj m. in. ZOO). Początki zabudowy obszaru os. Wyszogrodzka w rejonie obecnej al. Kilińskiego związane były z budową carskich koszar wojskowych. W obszarze osiedla funkcjonowały mini-osiedla: Działki (na północ od ul. Wyszogrodzkiej); Wiatraki (w rejonie obecnej ul. Słonecznej); mini-kolonia budynków jednorodzinnych „Zalesie” w ul. Zalesie oraz obszar „Cholerki”, gdzie w przeszłości chowano zmarłych na cholere.⁶⁰⁹ Cholerki znajdują się pomiędzy Wisłą a wschodnią częścią ul. Słonecznej oraz pomiędzy dwoma potokami wpadającymi do Wisły.

Należy zaznaczyć, że osiedle urzędnicze „Zalesie” z lat 20-tych XX w. to zespół ośmiu domów zabudowy willowej w stylu dworkowym, sfinansowany przez Bank Gospodarstwa Krajowego. „Zalesie” jako obszar historyczny uzyskało statut zabytku urbanistyczno-architektonicznego. Inicjatorem tego przedsięwzięcia był Eligiusz Zaleski, stąd nazwa ulicy.

Na terenie osiedla znajdują się dwie pary rogatek wybudowane w 1825 r.: rogatki warszawskie (powstały na początku ul. Wyszogrodzkiej przy skrzyżowaniu z al. Kilińskiego) oraz rogatki płońskie, wzniesione przy al. Kilińskiego na przedłużeniu ul. Padlewskiego (dawnej ul. Płońskiej) – stanowiły wjazd do koszar.

Przy ul. Norbertańskiej znajdują się trzy zabytkowe cmentarze: prawosławny⁶¹⁰, mariawicki⁶¹¹ i garnizonowy⁶¹². Na cmentarzu prawosławnym z pierwszej połowy XIX w. zbudowano w 1870 r. cerkiew. Obecnie mają tu miejsce pochówki rzymskokatolickie. Cmentarz mariawicki funkcjonuje od 1906 r. Cmentarz garnizonowy (z końca XIX w.), położony po południowej stronie linii kolejowej zawiera groby żołnierzy z I i II wojny światowej oraz wojny polsko-bolszewickiej z 1920 r.⁶¹³ Wybudowana w końcu dwudziestolecia międzywojennego linia kolejowa przecina obecne osiedle Wyszogrodzkie w połowie.

Informacje ogólne

Powierzchnia osiedla – 332 ha, liczba mieszkańców – 9976. Osiedle jest ulokowane w środkowej części Płocka prawobrzeżnego pomiędzy śródmiejskim centrum staromiejskim (os. Stare Miasto i os. Kolegialna) a wschodnim centrum Podolszyce, od północy graniczy z Al. Piłsudskiego, natomiast na południu – z rz. Wisłą. Osiedle graniczy z osiedlami: Kolegialna, Dworcowa, Międzytorze, Podolszyce Południe i Borowiczki.

Obszar osiedla zawiera głównie tereny dotyczące zabudowy wzdłuż głównej dawnej trasy w kierunku Warszawy, tj. wzdłuż obecnej ul. Wyszogrodzkiej, początkowo do linii kolejowej, a następnie dalej – do ul. Granicznej. Granice osiedla przebiegają: od zachodu – ul. Mostowa i al. Kilińskiego, od północy – Al. Piłsudskiego, od wschodu – ul. Graniczna, od południa – rz. Wisła. Obecnie większość osiedla stanowi zabudowa jednorodzinna, natomiast budownictwo wielorodzinne jest zlokalizowane w jego części północnej przy ul. Spółdzielczej i Al. Piłsudskiego. Ostatnio przy ul. Górnej powstało mini-osiedle Górna.

609 G. Szumliska-Rychlik, *Historia powstania cmentarza cholerycznego w Płocku*, „Notatki Płockie” 2013, nr 4/237, s. 13-17.

610 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Cmentarz prawosławny*, s. 116-117.

611 Ibid., *Cmentarz mariawicki*, s. 116.

612 Ibid., *Cmentarz garnizonowy*, s. 115-116.

613 I. Szychowski, *Płockie cmentarze*, Płock 1993.

Pomiędzy al. Kilińskiego i ul. Norbertańską po II wojnie światowej ulokowano Zespół Szkół Metalowych, który przekształcono w Zespół Szkół Technicznych (tzw. „siedemdziesiątkę”), posiadający znaczące sukcesy sportowe, szczególnie wioślarskie. W rejonie skrzyżowania al. Kilińskiego i Al. Piłsudskiego, na terenie po dawnej jednostce wojskowej, od 1992 r. funkcjonuje pod adresem al. Kilińskiego 12 Prywatna Szkoła Wyższa Zarządzania i Bankowości⁶¹⁴ która po rozbudowie uczelni przyjęła za patrona Pawła Włodkowica (ok. 1370 - po 1435)⁶¹⁵. W ostatnich latach przy al. Kilińskiego 8 wzniesiono nowoczesne obiekty dla Komendy Miejskiej Policji. Filia Biblioteczna Nr 2 Książnicy Płockiej działa w ul. Kilińskiego 8a. Na skarpie wiślanej w ul. Miłej wybudowano stylizowane rezydencje.

Pomiędzy ul. Mostową i Wisłą na wysokiej skarpie wiślanej (i częściowo poniżej) przy wjeździe na most drogowo-kolejowy usytuowany jest Miejski Ogród Zoologiczny⁶¹⁶ (ul. Norbertańska 2)⁶¹⁷. Na wschodzie osiedla przy skrzyżowaniu ul. Górnej i Wodnej powstała Stacja Uzdatniania Wody. W sąsiedztwie zaplecza technicznego Energa-Operator SA Oddział w Płocku⁶¹⁸ znajdującego się w os. Podolszyce Południe powstał przy ul. Wyszogrodzkiej 106 budynek biurowy tej spółki⁶¹⁹.

614 https://pl.wikipedia.wiki>Szkoła_Wyższa_im._Pawła_Włodkowica_Płocku; *SWPW uczelnia niepubliczna z siedzibą w Płocku, która została założona w 1992 r. przez Zespół Oświatowo-Konsultacyjny „Profesor” Sp. z o. o. w Płocku jako Prywatna Wyższa Szkoła Zarządzania i Bankowości w Płocku. Rektor – prof. nzw. dr hab. inż. Zbigniew Paweł Kruszewski. SWPW daje możliwość podjęcia nauki na dziesięciu kierunkach, na studiach pierwszego, jak i drugiego stopnia, prowadzonych w Płocku i w dwóch filiach: Iławie i Wyszkowie. /.../ SWPW w Płocku to zwarty kompleks budynków, który położony przy al. Kilińskiego 12 w centrum miasta. W skład kompleksu wchodzi: 1/ Budynek A – Sala Senatu Uczelni, Rektorat, Biuro Kanclerza, Dziekanat, Sekretariaty Wydziałów i innych jednostek /.../; 2/ Budynek B – II Prywatna Szkoła Podstawowa Zespołu Oświatowo-Konsultacyjnego „Profesor” w Płocku /.../; 3/ Budynek C – Dwie aule, sale wykładowe, księgarnia akademicka; 4/ Budynek D – biblioteka uczelni z czytelnia; 5/ Budynek E – Sekretariat Wydziału Pedagogicznego, siedziby Katedr, aule, sale wykładowe i ćwiczeniowe; 6/ Budynek F – Niepubliczne Gimnazjum ZOK „Profesor” w Płocku, Prywatne Liceum Ogólnokształcące ZOK „Profesor” w Płocku, Policealne Studium Zawodowe dla Dorosłych ZOK „Profesor” w Płocku, Niepubliczne Kolegium Pracowników Służb Społecznych ZOK „Profesor” w Płocku; 7/ Budynek G – Aula, sale wykładowe, siedziba Studium Języków Obcych; 8/ Budynek H (Centrum Sportowo-Rekreacyjne); 9/ Budynek I – hotel pracowniczy; 10/ Akademik – pokoje dla 180 osób.*

615 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Włodkowic Paweł h. Dołęga z Brudzenia*, s. 531-532.

616 *Ibid.*, *Ogród Zoologiczny*, s. 348.

617 pl.wikipedia.org>wiki>Miejski_Ogród_Zoologiczny_w_Płocku; *Płockie ZOO – ogród zoologiczny założony 1 maja 1951 w Płocku, na powierzchni 17 ha. Położony na wysokiej skarpie wiślanej, jest ogólnodostępnym terenem rekreacji i wypoczynku mieszkańców miasta. Od 1956 do 1996 dyrektorem płockiego ZOO był Tadeusz Taworski. Od 1997 r. przez kilkanaście lat ??? pełnił funkcję dyrektora Aleksander Niweliński. Obecnie jest nim Krzysztof Kelman. W ogrodzie zoologicznym w Płocku można oglądać m.in.: lwy, lamparty perskie, małpy: gibony ungu, słonie indyjskie, hipopotamy karłowate, kangury rude, oryksy szablorgie, zebry, żyrafy, osły somalijskie, surykatki, żółwie, kaczkę, pingwiny przyładkowe, pelikany, żurawie mandżurskie. W budynku herpetarium znajduje się spora kolekcja węży, krokodyli, aligator i jaszczurki (w tym jedyne w Polsce jadowite jaszczurki – helodermi meksykańskie), a także kolekcja małych małpek: tamaryn, miko czarnych i marmozet. Płockie ZOO posiada także największe w Polsce akwaria słodkowodne. 31 grudnia 2007 w płockim ogrodzie przebywało 3665 zwierząt, w tym: 188 ssaków – 38 gatunków; 184 ptaków – 47 gatunków; 344 gadów – 62 gatunki; 70 płazów – 18 gatunków; 2879 ryb – 128 gatunków; 26 gatunków bezkręgowców. Od kilku lat w płockim zoo trwają prace budowlano-remontowe mające na celu upiększenie ogrodu. Oprócz zwierząt znajduje się w nim także miniarboretum.*

618 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Zakład Energetyczny*, s. 549-550.

619 *Historia i współczesność elektroenergetyki na Mazowszu Północnym*, Praca zbiorowa, Płock 1998; W. Serafimowicz, B. Trębała, *Z dziejów budownictwa...* op. cit., s. 103-105, 147, 174, 209-211, 248-249; J. B. Nyczek (red.), *Z dziejów płockiej elektroenergetyki 1894-2019*, Płock 2019; Struktura zarządzania płocką energetyką od lat międzywojennych do czasów współczesnych ulegała kolejnym reorganizacjom. W latach 1929-1930 funkcję dyrektora Elektrowni, Wodociągów i Kanalizacji pełnił Ignacy Starzyński, natomiast w okresie od 1930 r. do 1936 r. - Bohdan Janowski. W związku z powołaniem oddzielnej jednostki miejskiej wodno-kanalizacyjnej, dyrektorem naczelnym Elektrowni w latach 1937-1939 został Stefan Kieffer. W 1939 r. funkcjonowała struktura zajmująca się elektryfikacją terenów wiejskich - Związek Elektrofikacyjny Międzykomunalnego Województwa Warszawskiego (ZEMWAR) w Płocku, w której prezesem był Witold Pełczyński, a dyrektorem Jan Waclaw Czarnowski. W okresie powojennym od 25 lutego 1945 r. do 1 grudnia 1945 r. Tadeusz Woźnikowski

Na terenie parafii św. Józefa w ul. Górnej znajduje się kościół pw. Miłosierdzia Bożego, Kościół był konsekrowany w 2000 r. Przy ul. Powstańców Styczniowych, niedaleko Mc Donald's w Al. Piłsudskiego, ustawiono pomnik-głaz⁶²⁰ poświęcony Zygmuntowi Padlewskiemu⁶²¹.

Autorem pierwszej wersji planu zagospodarowania przestrzennego os. Wyszogrodzka był Zbigniew Sokołowski. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (mpzp) dla obszaru osiedla położonego pomiędzy ulicami Saperską, Maneżową, Wyszogrodzką i Spółdzielczą uchwalono w 2001 r., natomiast dla obszaru w rejonie ulic: Strzeleckiej, Maneżowej, Wyszogrodzkiej i Saperskiej – w 2004 r. Obie dokumentacje zostały opracowane przez Alicję Krymową (PPAiU w Płocku).

Osiedle Międzytorze

Zarys historyczny

Osiedle Międzytorze utworzono w wyniku Uchwały RMP z 27 maja 1991 r.⁶²² Osiedle zlokalizowane jest w obrębie północnej części wschodniego wybrzuszenia trasy linii kolejowej przebiegającej w obszarze centralnej części Płocka prawobrzeżnego. Obszar osiedla w kształcie trójkąta określają ulice: Otolńska i Graniczna oraz Al. Piłsudskiego w znacznej części obejmuje teren dawnego folwarku poddominikańskiego. Nazwa osiedla Międzytorze wynika z historycznej zasłóci związanej z budową osiedla. Gdy w latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku w okolicy funkcjonującej linii kolejowej rozpoczęto budowę nowego osiedla, wówczas na terenie wzdłuż obecnej ulicy Lachmana znajdował się tor kolejowy, wybudowany dla potrzeb płockiej jednostki wojskowej. W związku z tym pierwsza część osiedla powstawała rzeczywiście w międzytorzu i taką nazwę, choć nieaktualną, osiedle posiada do dzisiaj. Po likwidacji jednostki wojskowej tor kolejowy został rozebrany w połowie lat 90. Obszar osiedla na wschód poza trasą kolejową – do ul. Granicznej nazywany jest popularnie „Zatorzem”.

Informacje ogólne

Powierzchnia osiedla – 123 ha, liczba mieszkańców – 5210. Osiedle graniczy z osiedlami: Dworcowa, Trzepowo, Podolszyce Północ i Wyszogrodzka. Początkowo funkcję inwestora na osiedlu Międzytorze pełniła PSML-W, która w 1979 r. przekazała zarządzanie substancją mieszkalną na osiedlu oraz dalszą realizację inwestycyjną Mazowieckiej Spółdzielni Mieszkaniowej⁶²³ – ul. Gierzyńskiego 17.

pełnił funkcję Dyrektora Samorządowego Zakładu Rozdzielczego. W latach 1945-1947 dyrektorem Związku Zjednoczenia Energetycznego Okręgu Mazowieckiego (ZEOM) w Płocku był Jan Waclaw Czarnowski, natomiast w latach 1947-1948 dyrektorem ZEOM w Płocku był Jerzy Cybulski, który w latach 1948-1950 pełnił funkcję dyrektora Zjednoczenia Energetycznego Okręgu Płocko-Włocławskiego (ZEOP-W) w Płocku. Kolejnymi dyrektorami ZEP-W byli: Wiktor Maślik (1950-1951), Damian Jakubiak (1951-1975), Jacek Szyke (1976-1983), Dariusz Poppe (1983-1995). W związku z urynkowieniem gospodarki w III RP płocki Zakład Energetyczny przekształcił się spółkę akcyjną, którą od 4 marca 1995 r. zawiadywał do ??? Dyrektor Naczelny, Prezes Zarządu ZEP SA Zdzisław Ptak. Po tragicznej śmierci Zdzisława Ptaka i wielu kolejnych reorganizacjach płockiej jednostce energetycznej szefowali: Piotr Sienicki, Stanisław Barański, Krzysztof Leśniewski, Jarosław Gos.

620 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Pomnik Zygmunta Padlewskiego*, s. 405.

621 W miejscu stracenia Zygmunta Padlewskiego usytuowano głaz granitowy upamiętniający to zdarzenie i tablica z tekstem: *Zygmunt Padlewski (1835-1863). Naczelnik Powstania Styczniowego w Województwie Płockim. W setną rocznicę rocznicę śmierci społeczeństwo m. Płocka*. Realizacja: Cech Rzemiosł Różnych i Fabryka Maszyn Żniwnych.

622 *Uchwała RMP z 27.05.1991*, DUWM z 1991.

623 J. B. Nycek (red.), *Mazowiecka Spółdzielnia Mieszkaniowa w Płocku w latach 1979-2009*, Płock 2010; Kolejni prezesi MZM: Anatol Szałajko (1979-1982), Mieczysław Rajkowski (1982-1985), Zbigniew Hibner (1985-1990), Andrzej Laskowski (1990-2002), Lech Chodkowski (2002 - nadal).

Osiedle Międzytorze zostało wybudowane w latach 1973-1992 przez Przedsiębiorstwo Państwowe Budownictwa Uprzemysłowego (PPBU), które w 1978 r. przekształciło się w Płocki Kombinat Budowlany. Osiedle zostało zaprojektowane przez Jerzego Kuleszę z Miasto-Projektu Warszawa w technologii wielkiej płyty. W projektowaniu osiedla aktywnie uczestniczył Ryszard Tomaszewski z Płocka. Według koncepcji płockich projektantów Janusza Łabuza i Piotra Malinowskiego zrealizowano budowę kompleksu domów wielorodzinnych w rejonie ul. Gierzyńskiego. Przy tejże ulicy pod nr 17 powstał osiedlowy kompleks handlowo-usługowy.

Pomiędzy ul. Otolińską i Al. Piłsudskiego a rozebrnymi torami kolejowymi do byłej jednostki wojskowej) utworzono mini-osiedla domów jednorodzinnych. Autorami dokumentacji urbanistyczno-architektoniczno-budowlanej byli: Ignacy Bładowski, Zbigniew Michalski i Tadeusz Kulas. Przy ul. Piaska 5 funkcjonuje IV Liceum Ogólnokształcące im. Bolesława Krzywoustego oraz Filia Biblioteczna Nr 7 Książnicy Płockiej.

W obrębie ulic Otolińskiej, Banacha, Lachmana i Stodółkiewicza pod adresem Otolińska 8 w pierwszych latach III RP nowoczesne zakłady zbudowała znana międzynarodowa firma Levi Strauss Poland. Dokuczliwym wieloletnim mankamentem dla osiedli Międzytorze i Wyszogrodzka, ale również dla całego miasta, było funkcjonowanie przejazdu kolejowego ze szlabanami w Al. Piłsudskiego, która stanowi centralną oś komunikacji pomiędzy wschodnią i zachodnią częścią miasta oraz główną trasę w kierunku Warszawy. Dopiero w latach 2013 – 2015 wybudowano wiadukt kolejowy, który umożliwił płynność ruchu samochodowego.

W związku z ogłoszeniem w 2000 r. upadłości przez Zakłady Przemysłu Dziewiarskiego Cotex⁶²⁴ w ul. Granicznej obiekt produkcyjny tych zakładów przez kilkanaście lat był pustostanem. Po jego przebudowie i modernizacji powstało Centrum Handlowo-Usługowo-biurowe Cotex. Na terenie parafii pw. Matki Boskiej Fatimskiej zakończono budowę kościoła parafialnego⁶²⁵. Obecnie MTBS realizuje budowę nowego osiedla Graniczna.

Osiedle Podolszyce Północ

Zarys historyczny

W końcu 1981 r. przyłączono do miasta tereny wioski: Podolszyce, Imielnica i Borowiczki⁶²⁶. Podolszyce to dawna średniowieczna własność kościelna, która obsługiwała również tereny rolne biskupiej Imielnicy. Dla celów statystycznych w okresie PRL Podolszyce zostały rozdzielone wzdłuż ul. Wyszogrodziej: część północną nazwano dzielnicą Podolszyce I, natomiast część południową - Podolszyce II.

Osiedle Podolszyce Północ powstało 27 maja 1991 r.⁶²⁷ Utworzono je z dwóch obszarów: na północy z części południowej wsi Boryszewo Nowe⁶²⁸, którą włączono do Płocka w 1953 r., a w latach 70. funkcjonowała jako dzielnica statystyczna Boryszewo oraz na południu – z północnej części wsi Podolszyce. Osiedle stanowiło kontynuację dzielnicy Podolszyce I z okresu lat 80. XX w. i obejmowało obszar pomiędzy ulicami: Wyszogrodzką, Graniczną i Boryszewską, a od wschodu granicą był jar rz. Rosica. W wyniku Uchwały RMP z 29 czerwca 1999 r.⁶²⁹ osiedle to zostało

624 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Zakłady Przemysłu Dziewiarskiego Cotex*, s. 550-551.

625 *Ibid.*, s. 405.

626 *Rozporządzenie Ministra Administracji, Gospodarki Terenowej i Ochrony Środowiska z dnia 25 listopada 1981 r.*, Dz.U. 1981, nr 28, poz. 152.

627 *Uchwała RMP z 27 V 1991 r.*, DUWM 1991.

628 *Rozporządzenie RM z 12 IX 1953 r.* – dotyczy m.in. Boryszewa, Dz.U. 1953.

629 *Uchwała RMP z 29 VI 1999 r.*, DUWM 1999.

zmniejszone, gdyż wzdłuż ul. Żyznej i wschodniej części al. Armii Krajowej podzielono je na dwie części: os. Podolszyce Północ i os. Zielony Jar.

W nawiązaniu do przeszłości należy zaznaczyć, że w 1880 r. wieś Boryszewo Stare posiadało 169 mieszkańców, 16 domów i młyn, natomiast Boryszewo Nowe - 440 mieszkańców, 48 domów, ewangelicki dom modlitwy, szkołę, młyn wodny nad strumieniem Rosica, trzy wiatraki i karcznię. Według danych historycznych z 1887 r. we wsi Podolszyce, powiat płocki, gmina Rogozino, parafia Imielnica – było 60 domów i 594 mieszkańców, dwa wiatraki, karczma i szkoła początkowa ogólna⁶³⁰. Główna część wsi Podolszyce położona była przy ul. Swojskiej, która znajduje się na os. Podolszyce Południe. Nazwa Podolszyce może wywodzić się z faktu, iż wieś położona była w otoczeniu leszczynowej roślinności („pod leszczynowym lasem”)⁶³¹.

Informacje ogólne

Powierzchnia osiedla – 338 ha, liczba mieszkańców – 12133. Osiedle jako północna część Podolszyc znajduje się we wschodniej części Płocka prawobrzeżnego, na północ od ul. Wyszogrodzkiej. Osiedle graniczy z osiedlami: Międzytorze, Trzepowo, Zielony Jar i Podolszyce Południe.

Osiedle Podolszyce Północ razem z Osiedlem Podolszyce Południe i osiedlem Zielony Jar stanowią obecnie tzw. dzielnicę Podolszyce. W ramach tego obszaru wyróżnia się Centrum Handlowo-Usługowe Podolszyce wzdłuż otoczenia ul. Wyszogrodzkiej, które praktycznie funkcjonuje w granicach od ul. Sikorskiego (na północy) do ul. Czwartaków (na południu). Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego tego Centrum opracował Tadeusz Głos (w ramach firmy PPAiU Alicja Krymowa w Płocku)⁶³².

W latach 1974-1982 prace nad planem zagospodarowania przestrzennego Płocka w fazie wstępnej koncepcji urbanistycznej prowadzili Janusz Łabuz i Ignacy Bładowski, co umożliwiło m.in. budowę osiedli miejskich w Podolszycach. Funkcję generalnego projektanta Podolszyc jako całości objęło Wojewódzkie Biuro Projektów Arwo w Warszawie. Projekt osiedli Podolszyce Północ i Zielony Jar jako zbiorcze opracowanie został wykonany pod kierownictwem Edwarda Wysockiego⁶³³. Wiodącym inwestorem była Mazowiecka Spółdzielnia Mieszkaniowa⁶³⁴. Wiodącym wykonawcą budowy tego osiedla został Płocki Kombinat Budowlany, który rozpoczął montaż budynków w technologii z wielkiej płyty. Pierwszy budynek oddano do użytku w 1983 r. Zasiedlono w nim głównie byłych mieszkańców Radziwia, którzy utracili domy w powodzi z 1982 r.

Znaczną część budownictwa mieszkaniowego wielorodzinnego wykonano w zmodyfikowanej technologii OWT-67N (szersze klatki schodowe, większe pokoje i loggie zamiast balkonów). Równocześnie rozpoczęto zabudowę w oparciu o inne technologie budowlane oraz przeznaczono część terenu pod budownictwo jednorodzinne. Aktualnie osiedle poza wcześniejszą pierwotną zabudowę z płyt wielk wymiarowych składa się z następujących kompleksów mieszkalnych (kolonii): Chrobry, Magnat, Łokietek i Zielone Korony, które należą do najbardziej komfortowych apartamentowców w mieście. Obecnie rozwija się też północna część osiedla na terenie dawnej osady Nowe Boryszewo, gdzie powstaje tzw. „Osiedle 300”.

630 F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, (red.), *Słownik Geograficzny...op. cit.*, t. 8, Warszawa 1892, *Podolszyce*, s. 462.

631 A. Ciesiulska, *Osada na Podolszycach. Pod lasem*, „Gazeta Wyborcza. Mazowsze” 2002; sugestia odnośnie nazwy Podolszyce.

632 Informacja od arch. Alicji Krymowej.

633 W. Serafimowicz, B. Trębała, *Z dziejów budownictwa...op. cit.*, s. 181-182.

634 *Mazowiecka Spółdzielnia Mieszkaniowa w Płocku w latach 1979-2009*, red., J. B. Nycek, Płock 2010.

W ramach tworzenia w centralnej części osiedla rekreacyjnego Parku Północnego pierwsze nasadzenia nastąpiły w 1996 r. Oddanie parku do użytku nastąpiło w 2004 r. W 2008 r. rozpoczęto budowę kościoła pw. Świętego Krzyża według projektu Janusza Łabuza. W pobliżu południowej części ul. Ofiar Katynia utworzono plac Żołnierzy Września, natomiast w północno-wschodniej części al. Armii Krajowej (na granicy z os. Zielony Jar) wybudowano rondo im. rtm. W. Pileckiego

Północna strona ul. Wyszogrodzkiej do ul. Sikorskiego i najbliższego rejonu, wyróżnia się nowoczesną architekturą obiektów handlowych, administracyjnych i mieszkalno-usługowych (apartamentowiec Pink Haus, LIDL, galeria Mazovia, Agata-Meble, biurowiec PERN-u⁶³⁵, „wieżowiec szafa”, dom handlowy „Panorama”).

Spośród interesujących indywidualnych obiektów mieszkalnych, szkolnych, biurowych i usługowo-handlowych wybudowanych na osiedlu należy wymienić:

- 11-kondygnacyjny budynek mieszkalno-usługowy przy ul. Wyszogrodzkiej 161, tzw. „złocisty wieżowiec” (lub popularnie szafa);
- 8-kondygnacyjny budynek mieszkalno-usługowy przy ul. Szarych Szeregów 4, zrealizowany w latach 1999-2001 przez MTBS ;
- Apartamentowiec Pink Haus przy ul. Szarych Szeregów;
- gmach Szkoły Podstawowej Nr 23 im. Armii Krajowej z później dobudowaną dużą halą sportową przy ul. Walecznych 20 (w obiekcie znajduje się Filia Biblioteczna Nr 8 Książnicy Płockiej);
- gmach Gimnazjum nr 8 im. Doktora Aleksandra Macieszy przy ul. Kutrzeby 2a, zrealizowany w latach 2001-2004;
- Galeria Handlowa Mazovia przy ul. Wyszogrodzka 127;
- dom handlowy Agata – Meble przy ul. Wyszogrodzka 135;
- nowoczesne Miejskie Przedszkole Nr 37 przy ul. Hubelczyków 5;

635 W. Serafimowicz, B. Trębala, *Z dziejów budownictwa...op. cit.*, s. 145, 173, 207, 243-244; *Przedsiębiorstwo Rurociągu Naftowego Przyjaźń (PERN Przyjaźń)* powołano w 1959 r. w celu wybudowania i zarządzania polskim odcinkiem rurociągu naftowego, ze złożeń na północnym Uralu w ZSRR do Schwedt nad Odrą w ówczesnej NRD. PERN początkowo podlegał Centrali Produktów Naftowych (CPN). Zakończenie budowy nitki ropociągu o długości 630 km wraz z dwoma bazami magazynowymi w Adamowie i Plebance k. Płocka, z ośmioma stacjami pomp oraz pompownią gotowych paliw na terenie MZRiP zakończono 10 kwietnia 1964 r. W okresie późniejszym wybudowano ropociąg łączący MZRiP z rafinerią gdańską oraz Portem Północnym. Kolejną inwestycją dla MZRiP był gazowy rurociąg etylenu do Włocławskich Azotów (obecnie Anwil). Kolejni dyrektorzy naczelni PERN Przyjaźń: Antoni Kumanowski (1959-1962), Izidor Maćkowiak (1962-1981), Henryk Janczewski (1981-1998). W dniu 18 grudnia 1998 r. nastąpiło przekształcenie przedsiębiorstwa państwowego PERN w jednoosobową spółkę skarbu państwa. Dotychczasowy dyrektor PERN Henryk Janczewski został pierwszym prezesem PERN Przyjaźń SA. Od 25 sierpnia 2000 r. do 17 grudnia 2001 r. spółką zarządzał Krzysztof Spandowski. Kolejny zarząd kierowany przez Stanisława Jakubowskiego funkcjonował do października 2004 r., szefem następnego Zarządu Spółki i dyrektorem naczelnym został Wojciech Tabiś. Od 7 I 2018 r. Zarząd funkcjonuje w składzie: prezes Igor Wasilewski, z-cy prezesa: Rafał Miland, Tadeusz Zwierzyński i Sławomir Stachowicz.

- budynek administracyjno-biurowy przedsiębiorstwa PERN Przyjaźń⁶³⁶ przy ul. Wyszogrodzka 133, którego budowę ukończono w 2007 r.

Osiedle Podolszyce Południe

Zarys historyczny

Osiedle Podolszyce Południe utworzono w wyniku Uchwały RMP z 27 maja 1991 r.⁶³⁷, jest ono kontynuacją dzielnicy Podolszyce II z czasów PRL. Z badań archeologicznych prowadzonych pod kierownictwem Tomasza Kordali wynika, że w XV w. na terenie obecnego os. Podolszyce Południe znajdowała się wieś biskupia, położona głównie przy strumieniu Mała Rosica, niedaleko obecnej ul. Swojskiej. Na terenie osiedla w końcu lat 90. odkryto osadę wczesnośredniowieczną, natomiast podczas prac wodno-kanalizacyjnych natrafiono na ślady osadnictwa starożytnego z okresu kultury łużyckiej. W trakcie budowy bloku mieszkalnego przy ul. Czwartaków 2 odkryto cmentarzysko szkieletowe z XI-XII w., które przebadano w latach 1984-1986.

Os. Podolszyce Południe było przedmiotem badań archeologicznych przez 20 lat⁶³⁸, stąd jest osiedlem stosunkowo dobrze rozpoznanym w zakresie przeszłości⁶³⁹. W końcu lat 80. XIX w. wieś Podolszyce liczyła 594 osób, administracyjnie funkcjonowała w gminie Radzanowo⁶⁴⁰. W ramach poszukiwań wybitnych osobistości urodzonych w Podolszycach należy przypomnieć życiorys wybitnego naukowca, lekarza, wychowawcę, pedagoga, publicysty, pioniera medycyny społecznej w Polsce – Marcina Kacprzaka (1888-1968)⁶⁴¹.

636 <https://pl.wikipedia.org/wiki/PERN>; *PERN SA – przedsiębiorstwo będące krajowym i regionalnym liderem logistyki naftowej. Zarządza siecią rurociągów naftowych i produktowych, posiada około 3,5 mln. m³ pojemności magazynowej na ropę naftową oraz około 1,8 mln. m³ na paliwa płynne. Grupa PERN dysponuje morskim terminalem przeładunkowym o mocy 40 mln. ton ropy naftowej oraz 4 mln. ton paliw rocznie. Prowadzi działalność w zakresie transportu i magazynowania ropy naftowej oraz paliw, a także przeładunku paliw i ich składowania dla podmiotów zajmujących się handlem i dystrybucją paliw. PERN świadczy także usługi w zakresie dozowania dodatków i biokomponentów do paliw, wykonuje badania laboratoryjne produktów naftowych, inspekcje stanu technicznego rurociągów, dzierżawi włókna światłowodowe, prowadzi transmisje danych internetowych, a także oferuje usługi kolokacji. W skład Grupy Kapitałowej PERN wchodzi spółki sektora naftowego, realizujące usługi logistyczne w zakresie zaopatrzenia w ropę naftową i paliwa płynne (transport, magazynowanie, przeładunek), poza tym skupia spółki świadczące usługi wsparcia. W skład tej Grupy wchodzi oprócz PERN S.A.: NAFTOPORT Sp. z o. o., Naftoserwis Sp. z o. o., Naftor Sp. z o. o., „Siarkopol” Gdańsk SA oraz Sarmatia Sp. z o. o. – spółka o charakterze studialnym, powołana do zbadania możliwości uruchomienia Euroazjatyckiego Korytarza Transportu Ropy (na odcinku Baku-Odessa-Brody-Płock-Gdańsk). 3 I 2018 r. nastąpiło połączenie PERN SA ze spółką Operator Logistyczny Paliw Płynnych sp. z o. o. (OLPP). Połączenie pozwoliło na wykorzystanie efektu synergii w wielu aspektach, w tym m.in. technicznym, rynkowym i finansowym, a jednocześnie przyczyniło się do realizacji polityki energetycznej Polski. Obiekty PERN: Terminal naftowy w Gdańsku, Baza Miszewko Strzałkowskie, Baza Adamowo, Baza Gdańsk oraz bazy paliw w: Koluszkach, Nowej Wsi Wielkiej, Boronowie, Rejowcu, Emilianowie, Skarżysku Kościelnym, Trzebieży, Jastrowiu, Woli Rzędzińskiej, Kawicach, Zamku Bierzgłowskim, Zawadówce, Strzemieszycach, Narewce, Baryczy, Grabownie Wielkim, Ugoszczy, Dębogórze i Malaszewiczach. PERN posiada siedzibę w Płocku przy ul. Wyszogrodzkiej 133 oraz Biuro w Warszawie przy ul. Stawki 2.*

637 Uchwała RMP z 27.05.1991 r., DUWM 1991.

638 T. Kordala, *Ziemia odsłania tajemnice. Wczesnośredniowieczne cmentarzysko w Podolszycach*, „Notatki Płockie” 1986, nr 3/128, s. 24-29.

639 A. Ciesielska, *Osada na Podolszycach. Pod lasem*, „Gazeta Wyborcza. Mazowsze” 2002; prace archeologiczne prowadzone były pod nadzorem Tomasza Kordali.

640 F. Sulimowski, B. Chlebowski, W. Walewski (red.), *Słownik Geograficzny...op. cit.*, Warszawa 1887, t. 8, s. 462; w 1887 r. we wsi Podolszyce, powiat płocki, gmina Rogozino, parafia Imielnica – było 60 domów i 594 mieszkańców, dwa wiatraki, karczma i szkoła początkowa ogólna.

Informacje ogólne

Powierzchnia osiedla – 214 ha, liczba mieszkańców – 10 257. Osiedle Podolszyce Południe stanowi południową część Podolszyc, znajduje się we wschodniej części Płocka prawobrzeżnego, na południe od ul. Wyszogrodzkiej, od zachodu granicą osiedla jest ul. Graniczna, od wschodu – jar rz. Rosica. Osiedle graniczy z osiedlami: Wyszogrodza, Podolszyce Północ, Imielnica i Borowiczki.

Os. Podolszyce Południe składa się z następujących kompleksów mieszkalnych (kolonii): Miedza, Kapliczka, Zagroda, Skiba, Sady, Przy Skarpie, Nad Jarem i Wieś. Głównym inwestorem na osiedlu jest Międzyzakładowa Spółdzielnia Chemik⁶⁴². Kolejnym ważnym inwestorem począwszy od końcowych lat XX w. jest Miejskie Towarzystwo Budownictwa Społecznego w Płocku⁶⁴³.

Wstępną koncepcję zagospodarowania urbanistycznego całych Podolszyc przygotowali Janusz Łabuz i Ignacy Bładowski, natomiast układ funkcjonalno-przestrzenny Podolszyc Południe opracował Marcin Przyłubski z warszawskiej Spółdzielni Pracy Twórczej Architektów, Artystów i Plastyków Espea. Funkcję generalnego projektanta objęło Wojewódzkie Biuro Projektów Arwo w Warszawie z Marcinem Przyłubskim na czele. Funkcję głównych projektantów pełnili: Andrzej Raczycki, Ryta Stachowicz, Piotr Piórecki i Krystyna Piórecka. Kierownikiem Pracowni Terenowej w Płocku ówczesnego warszawskiego WBP Arwo był Bolesław Pakulski (obecnie szef spółki Projbud). Projektanci uzyskali dużą różnorodność form zabudowy i atrakcyjne rozwiązania architektoniczne.

Po przekształceniu się Pracowni Terenowej w Płocku WBP Arwo w Mazowieckie Biuro Projektów Mapro – jednostka ta stała się głównym projektantem rozwiązań urbanistyczno-architektonicznych w mieście. Firma ta pod wieloletnim kierownictwem Zbigniewa Michalskiego zaprojektowała obiekty na znacznym terenie os. Podolszyce Południe. Dokumentację projektową dla kompleksów osiedlowych wielorodzinnych Sady i Zagroda wykonali Małgorzata Gontarek i Czesław Korgul z MBP Mapro, natomiast dla kompleksów Zagroda i Miedza - Adrianna Hibner i Krzysztof

641 https://pl.wikipedia.org/wiki/Malachowianka_Uczniowie; Marcin Kacprzak (ur. 6 XI 1888 w Podolszyczach, zm. 14 VII 1968 w Warszawie) – lekarz, wychowawca, pedagog, publicysta, pionier medycyny społecznej w Polsce. W 1894 r. rozpoczął edukację w szkole podstawowej w Lelicach, z której został relegowany w 1905 za udział w protestach szkolnych. W 1906 r. rozpoczął naukę w nowo otwartym gimnazjum miejskim, które ukończył egzaminem dojrzałości w roku 1908 r. Studia lekarskie odbył w latach 1908–1914 na Sorbonie w Paryżu. Dyplom lekarski otrzymał w 1915 r. w Uniwersytecie Charkowskim, następnie pracował jako lekarz ziemski w Guberni Pskowskiej, a w 1921 r. podjął pracę lekarza sanitarnego w Warszawie. W latach 1922–1924 w ramach stypendium Fundacji Rockefellera studiował higienę i organizację służby zdrowia w Johns Hopkins University w Baltimore. Stopień doktora nauk medycznych otrzymał w 1928 r. w Krakowie. Odtąd już na stałe związał się ze zdrowiem publicznym, medycyną społeczną i epidemiologią. Wykładał higienę w samorządzie w Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie. Od 1945 r. był profesorem na Uniwersytecie Łódzkim, a od 1947 r. jako profesor zwyczajny kierował Katedrą Higieny Akademii Medycznej w Warszawie, której to uczelni w latach 1955–1962 był rektorem. W latach 1953–1954 sprawował funkcję dyrektora w nowo utworzonym Instytucie Doskonalenia i Specjalizacji Kadr Lekarskich w Warszawie. Zajmował się badaniem stanu zdrowia mieszkańców wsi polskiej, szczególnie mazowieckiej. Sprawował wiele funkcji w organizacjach zagranicznych i krajowych. Po II wojnie światowej był współorganizatorem Światowej Organizacji Zdrowia (WHO). Jako jeden z pierwszych otrzymał w 1957 roku w Pałacu Narodów w Genewie – Nagrodę im. Leona Bernarda, najwyższe wyróżnienie WHO. Po wojnie doprowadził do reaktywowania Polskiego Towarzystwa Higienicznego, którego prezesem był do końca życia. Od 1951 członek korespondencyjny Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, od 1962 członek korespondencyjny Polskiej Akademii Umiejętności. Od 1961 r. był członkiem Akademii Nauk Medycznych ZSRR, a od 1962 r. członkiem korespondentem Polskiej Akademii Nauk, gdzie przewodniczył Komitetowi Higieny. Był członkiem honorowym Towarzystwa Naukowego Płockiego. W 1964 roku otrzymał tytuł Honorowego Obywatela Miasta Płocka. Został pochowany na Cmentarzu Komunalnym na Powązkach (kwatery A20-1-7). Jest patronem Wojewódzkiego Szpitala Zespolonego w Płocku. Główne prace: *Wieś płocka* (1937), *Stan opieki lekarskiej nad ludnością wiejską* (1937), *Gruźlica na wsi* (1938), *Epidemiologia ogólna* (1956).

642 W. Serafimowicz, B. Trębała, *Z dziejów budownictwa...op. cit.*, s. 180-181.

643 *Ibid.*, s. 224-225, 269, 271-272.

Hibner. W projektowaniu pozostałych mini-osiedli uczestniczyli: Alicja Krymowa, Leszek Narkowicz i Krzysztof Hibner. Po wycofaniu się płockich inwestorów z systemów „wielkiej płyty” zastosowano przy budowie osiedla dużą różnorodność rozwiązań architektonicznych, nowoczesne technologie i materiały.

Na zlecenie Spółdzielni Chemik PBP Petrobudowa rozpoczęła roboty w zachodniej części kolonii B Miedza. Zakończenie budowy tej kolonii nastąpiło w 1989 r. Następnym etapem w latach 1986-1992 była realizacja w kolonii Kapliczka przez PBP Petrobudowa, PBO Petroblok i Przedsiębiorstwo Zagraniczne Inwestbau. W latach 1989-1997 Spółdzielnia Chemik zrealizowała kolonię B Miedza – część wschodnią (wykonawcy: PBP Petrobudowa, Petro SA, Petroblok sp. z o.o. i spółka PBU Vectra). W okresie od 1992 r. do 1996 r. dynamicznie rozwijająca się Vectra wybudowała o interesującej architekturze kolonię Skiba. Na zlecenie Spółdzielni Mieszkaniowej Chemik spółki Vectra i Zakład Budowlany K. Mystkowska – J. Sikorski wykonały kompleks budynków na kolonii Przy Skarpie (1997-2001), natomiast spółki Petro, Pel-Bud i Izo-Mur – pierwszy etap kolonii Miedza Targowa (1998-2000).

Począwszy od końcowych lat XX w. kolejnym ważnym inwestorem na terenie osiedla jest Miejskie Towarzystwo Budownictwa Społecznego sp. z o. o. W Płocku do końca 2013 r. MTBS zrealizowało: w latach 2001-2003 zespół budynków kolonii Sady (według dokumentacji opracowanej przez Biuro Projektowe Mapro), trzy budynki kompleksu Zagroda II w kolonii Miedza, budynki przy al. Jana Pawła II, obiekty mieszkalne kolonii Wieś.

Główne ulice przelotowe w osiedlu: Wyszogrodzka, al. Jana Pawła II, Czwartaków i Nowickiego oraz Trasa ks. Jerzego Popiełuszki (w kierunku wjazdu na most Solidarności). Efektownie prezentuje się pasaż Paderewskiego, który przecina osiedle w połowie z południa na północ. W przyszłości planowane jest jego przedłużenie w tunelu pod ul. Wyszogrodzką – w kierunku Parku Północnego na os. Podolszyce Północ i dalej na wschód do os. Zielony Jar i „Zespołu Przyrodniczo-Krajobrazowego rzeki Rosicy”.

Przy ul. św. Wojciecha 2 w latach 1998-2008 powstał kościół pw. św. Wojciecha⁶⁴⁴ (parafia pw. tego samego Patrona). Przy ul. Czwartaków 4 znajduje się Filia Biblioteczna Nr 6 Książnicy Płockiej. Na skrzyżowaniu ul. Wyszogrodzkiej i ul. Granicznej znajduje się zaplecze techniczne Spółki Akcyjnej Energa-Operator Oddział w Płocku.

Południowa strona ulicy Wyszogrodzkiej i najbliższej okolicy wyróżnia się rozmachem i atrakcyjną architekturą, o czym świadczą wybudowane obiekty: hipermarket Auchan (ul. Wyszogrodzka 140), OBI (ul. Wyszogrodzka 142), Galeria Wisła (ul. Wyszogrodzka 144)⁶⁴⁵, Pływalnia Miejska Podolanka i Szkoła Podstawowa Nr 22 (ul. Czwartaków 6), parking wielokondygnacyjny (Kolonie Sady - al. Jana Pawła II 35 a), Bank Polski PKO I Oddział (al. Jana Pawła II 2), Stacja Paliw Orlen (ul. Wyszogrodzką 150), Auto-Forum i Biedronka. W ostatnich latach w rejonie ul. Graniczna i Trasy Popiełuszki wzniesiono nowe centrum handlowe „Graniczna”, w którym powstały galerie: Leroy Merlin (Trasa Popiełuszki 2), Media Ekspert (Trasa Popiełuszki 4) i Decathlon (Trasa Popiełuszki 6).

Osiedle Zielony Jar

Zarys historyczny

Osiedle Zielony Jar utworzono w wyniku Uchwały RMP z 29 czerwca 1999 r.⁶⁴⁶ Wyodrębnienie w oddzielną jednostkę administracyjną tego osiedla nastąpiło w wyniku wyłączenia obszaru wschodniego os. Podolszyce Północne, począwszy od wschodniej części al. Armii Krajowej i ul. Żyznej do jaru rzeki Rosicy. Nazwa osiedla Zielony Jar pochodzi od zalesionego jaru rzeki Rosicy, który w przyszłości będzie przekształcony w park międzyosiedlowy, obejmujący obszar jaru

644 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Św. Wojciech (956-997)*, s. 533-534.

645 Ibid., *Galeria Wisła*, s. 161.

646 *Uchwała RMP z 29.06.1999 r.*, DUWM 1999.

przynależnego do gminy płockiej, tj. tereny z osiedli: Zielony Jar, Po-dolszyce Południe, Imielnica i Borowiczki. W 2002 r. utworzony został „Zespół Przyrodniczo-Krajobrazowy rzeki Rosicy”⁶⁴⁷, projekt wykonały Grażyna Zielińska i Alicja Krymowa (Zakład Planowania Przestrzennego TUP w Warszawie, Pracownia w Płocku). Niestety dokumentacja tego parku jest aktualnie niekompleksowa, gdyż nie obejmuje północno-wschodniego terenu jaru rz. Rosicy, tj. Gulczewa Nowego w gminie Słupno.

Informacje ogólne

Powierzchnia osiedla – 85 ha, liczba mieszkańców – 3993. Osiedle składa się z dwóch części: południowej mocno zurbanizowanej, którą stanowi północno-wschodnia część Podolszyc oraz północnej stanowiącej południowo-wschodni obszar dawnego Boryszewa, który obecnie jest w trakcie intensywnej zabudowy. Osiedle graniczy z osiedlami: Podolszyce Północ i Podolszyce Południe oraz osadą Gulczewo Nowe i wsią Gulczewo Stare.

Przyłączenie terenu osiedla do Płocka odbyło się w 1982 r., natomiast wyodrębnienie w oddzielną jednostkę administracyjną nastąpiło w 1999 r. Zarys urbanistyczny osiedla oraz jego zabudowę w pierwszym etapie opracował Edward Wysocki z WBP Arwo w Warszawie. W okresie późniejszym projektowaniem urbanistyczno-architektonicznym zajmowała się Małgorzata Gontarek z MBP Mapro w Płocku. Głównymi inwestorami tego osiedla są Mazowiecka Spółdzielnia Mieszkaniowa, która zrealizowała rejon ulic Batalionu Parasol i i Batalionu Zośka oraz Własnościowa Spółdzielnia Mieszkaniowa Budowlani – rejon ulic Andersa i Wańkowicza.⁶⁴⁸ Na terenie osiedla w al. Armii Krajowej 16 siedzibę posiada Własnościowa Spółdzielnia Mieszkaniowa Budowlani⁶⁴⁹. Przez ok. 20 lat wiodącym wykonawcą była spółka Elbud, założona przez byłych pracowników PBP Petrobudowa.

Z ważniejszych inwestycji zrealizowanych w os. Zielony Jar na zlecenie Miejskiego Zakładu Gospodarki Mieszkaniowej TBS należy wymienić zespół mieszkalny „mini-osiedla Tarasowego” w ul. Wańkowicza, wybudowany przez spółkę Vectra, która była też wykonawcą na tejże ulicy kompleksu mieszkaniowego Słoneczny Park. Pod adresem ul. Wańkowicza 12 mieści się utworzona przez Józefa Krawczyka⁶⁵⁰ w 1988 r. znana w kraju rodzinna firma projektowo-inwestorska Budoplan⁶⁵¹. W al. Armii Krajowej 1a znajduje się Filia Biblioteczna Nr 11 Książnicy Płockiej dla mieszkańców os. Zielony Jar oraz wschodniej części os. Podolszyce Północ.

Osiedle Imielnica

Zarys historyczny

Osiedle Imielnica powstało w wyniku Uchwały RMP z 17 czerwca 1997 r.⁶⁵² Imielnica (pierwotna nazwa – Jemielnica) w XII w. była własnością biskupów płockich, jej grunty rolne były do XVIII w. obrabiane przez chłopów pańszczyźnianych z Podolszyc. Uważa się, że parafia powstała

647 Uchwała Nr 998/XLIX/02 RMP z 29 I 2002 r. w sprawie utworzenia Zespołu Przyrodniczo-Krajobrazowego Jaru Rzeki Rosicy.

648 W. Serafimowicz, B. Trębała, *Z dziejów budownictwa...op. cit.*, s. 181, 224, 268.

649 Prezesi Spółdzielni Mieszkaniowej Budowlani: Zbigniew Staszkiwicz (1987-1990) i Jerzy Fiłoniuk (1990 – nadal).

650 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Krawczyk Józef*, s. 263-264.

651 Ibid., s. 276; Spółka jawna Budoplan (rodzinna firma Józefa, Teresy i Piotra Krawczyków) projektowała i nadzorowała budowę mostu im. Solidarność oraz realizację galerii: Wisła, Mazowia i Mosty, jak również obiekty handlowe Centrum Graniczna.

652 Uchwała RMP z 17.06.1997 r., DUWM 1997.

w XII w., choć pierwsza wzmianka o kościele pw. św. Jakuba Starszego w Imielnicy pochodzi z 1323 r. W 1413 otrzymała odpusty od papieża Marcina V. Od XVI w. probostwo należało do mansonarzy katedralnych. W 1598 drewniany kościół posiadał dwie kaplice. Ołtarz główny był murowany. Świątynia ta istniała do 1835.

Imielnica w 1822 r. wchodziła w skład gminy Rogozino w powiecie plockim, liczyła 240 mieszkańców, zawierała 12 domów i drewniany kościół parafialny. Nowy kościół drewniany powstał w latach 1836-1837 według projektu Michała Miklaszewskiego, sfinansowany przez Jana Weynertha⁶⁵³. W końcu XIX w. majątek ziemski w Imielnicy zawierał ok. 145 ha oraz młyn.

Po uruchomieniu cukrowni w niedalekich Borowiczkach postanowiono zbudować obszerniejszy kościół. W latach 1927-1935 ksiądz proboszcz Władysław Skierkowski (1886-1941)⁶⁵⁴ wzniósł murowaną świątynię pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa⁶⁵⁵, której konsekracji dokonał biskup Leon Wetmański⁶⁵⁶. Autorem projektu nowej świątyni był Brunon Zborowski. Podczas okupacji Niemcy aresztowali ks. Skierkowskiego i wywieźli do niemieckiego obozu koncentracyjnego Soldau w Działdowie, a plebanię wykorzystali jako magazyn. Obecny kościół ma wspaniałą polichromię autorstwa Władysława Zycha.

Stary cmentarz parafii św. Jakuba Apostoła z przełomu XVIII i XIX w. znajduje się przy ul. Gościniec i ks. Niedzielaka w os. Borowiczki. Do obiektów historycznych osiedla należą obiekty militarne z II wojny światowej znajdujące się w zalesionym jarze Pisencja, graniczącym z nowym cmentarzem. Do czasów współczesnych zachowało się kilka bunkrów ogniowych oraz nasyp kolejki wąskotorowej z 1922 r., która do 1971 r. kursowała na trasie Brochocin i Rogozino – cukrownia Borowiczki.

Informacje ogólne

Powierzchnia osiedla – 311 ha, liczba mieszkańców – 2 780. Osiedle jest najbardziej wysuniętym na wschód osiedlem miasta, położonym po południowej stronie ul. Wyszogrodzkiej, stanowiącej część drogi krajowej nr 62 w kierunku do Wyszogrodu i dalej do Warszawy. Na południu Imielnica sąsiaduje z os. Borowiczki, od zachodu znajduje się jar rz. Rosica, który osiedle komunikacyjnie oddziela od os. Podolszyce Południe, natomiast po stronie północnej znajduje się osada Gulczewo Nowe, które funkcjonuje w gminie Słupno. Imielnicę przyłączono do Płocka w 1981 r. (razem z Borowiczkami i Podolszycami)⁶⁵⁷. Wschodnią część Imielnicy stanowi osiedle o nazwie zwyczajowej – Parcele. Filia Biblioteczna Nr 9 Książnicy Płockiej funkcjonuje w ul. Orzechowej 5a.

Do parafii św. Jakuba Apostoła należy cmentarz rzymskokatolicki⁶⁵⁸ pomiędzy ul. Harcerską a zalesionym jarem Pisencja i na południe od ul. Leszczynowej, który obejmuje powierzchnię 4 ha. Cmentarz założony został w 1935 roku, ale pierwsze groby pojawiły się tam w 1947 r.

Wstępny plan zagospodarowania przestrzennego Imielnicy opracował Zbigniew Sokołowski. W 2000 r. uchwalony został miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Imielnicy opracowany przez Pawła Paprockiego, Jana Lemańskiego i Alicję Krymową (Pracownia w Płocku Zakładu Planowania Przestrzennego TUP w Warszawie).

653 F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski (red.), *Słownik Geograficzny...op. cit.*, Warszawa 1882, t. 3, s. 276.

654 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Skierkowski Władysław*, s. 454.

655 Ibid., *Kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa*, s. 254-255.

656 W. Lis (red.), *Diecezja Płocka. Struktura personalno-administracyjna. Rocznik 2004 r.*, Płock 2005, s. 346.

657 *Rozporządzenie Ministra Administracji, Gospodarki Terenowej i Ochrony Środowiska z dnia 25 listopada 1981 r.*, Dz.U. 1981, nr 28, poz. 152.

658 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Cmentarz przy ul. Harcerskiej*, s. 118.

Osiedle Borowiczki

Zarys historyczny

Borowiczki jako oficjalne płockie osiedle powstało w wyniku Uchwały Rady Miasta Płocka z 27 maja 1991 r.⁶⁵⁹ Jego zachodnią część stanowi dawna wieś Ośnica⁶⁶⁰, która z osadą Grabówka⁶⁶¹ zostały w 1953 r. włączone do Płocka. Ośnica do 1953 r. była siedzibą gminy Bielino. W 1981 r. przyłączono do Płocka tereny trzech wsi Borowiczki, Imielnica i Podolszyce. Do gminy Borowiczki w okresie PRL należały wioski: Ośnica, Gmury, Grabówka, Cukrownia i Pieńki. Po likwidacji gminy i włączeniu jej do Płocka wieś Pieńki znalazła się w granicach gminy Słupno. W latach 80. Borowiczki i Ośnica funkcjonowały jako statystyczne dzielnice.

Nazwa osady, później wsi „Borowiczki”, następnie gminy, obecnie miejskiego osiedla Borowiczki pochodzi zapewne od grzybów borowików, które są popularne w sąsiednich lasach. W internecie bloger Krzysztof Wiśniewski zamieścił interesujące hipotezy dotyczące początków i historii Borowiczek, które dziennikarka H. Kolombryna⁶⁶² zamieściła w 1909 r. na łamach gazety „Mazur”: „nazwa Borowiczki prawdopodobnie musi pochodzić od wielkich i rozległych Borów, które ostrą siekiera wycięła, a spekulacja kupiecka za pruskie talary drzewo wyprowadziła do Gdańska”.

Według danych ze „Słownika Geograficznego Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich” na początku lat 80. XIX w. Borowiczki stanowiły folwark należący do dóbr Gulczewo, przynależny do gminy Bielino, parafia Imielnica. W Borowiczkach w tym czasie zamieszkiwało 82 obywatele oraz było: 9 budynków murowanych, 2 budynki drewniane, młyn wodny i olejarnia. Folwark posiadał: grunty orne i ogrody – 394 mórg, pastwiska – 77 mórg, lasy – 412 mórg, natomiast we wsi włościańskiej Ośnicy, były 34 domy i 239 mieszkańców. W tym czasie Ośnica razem z Grabówką i Pieńki również wchodziła w skład dóbr majątku Gulczewo⁶⁶³. Wcześniej w drugiej połowie XVI w. Ośnica stanowiła prywatną wieś szlachecką w starostwie płockim. O prehistorycznej przeszłości Ośnicy świadczą znalezione zabytki kultury łużyckiej z epoki brązu. Przy

659 Uchwała RMP z 27.05.1991 r., DUWM 1991.

660 F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, (red.), *Słownik Geograficzny...op. cit.*, Warszawa 1881, t. 2, s. 908; w 1827 r. wieś włościańska Ośnica, powiat płocki, gmina Bielino, parafia Imielnica posiadała 3 domy i 21 mieszkańców.

661 Ibid., Warszawa 1881, t. 2, s. 908; *Osada Grabówka*.

662 W jednym z felietonów do gazety „Mazur” H. Kolombryna napisała: „*We wschodniej stronie wśród i bagnistych wśród lasów i bagnistych łąk na granicy pomiędzy Słupnem a Borowiczkami jest okop otoczony wysokim wałem w czworokąt, rodzaj obronnej fortecy. Głębiej w ziemi znajduje się dużo spalonego węgla, dartych kamieni, krzemienia i odłamków żelaza. Musiało to pozostać od czasu wojen zaborczych napadów, którym nasi przodkowie stawiali opór, lub może go usypały przechodzące nieprzyjacielskie wojska dla własnej obrony. Miejscowość, gdzie znajduje się okop, zwie się Brodkami, przechodzi mała rzeczulka Stromna. Widocznie dawniej znajdowały się obszerne wody, które przechodzono w bród i od tego powstała nazwa. Dziś to wszystko zostało obsuszone rowami, a ziemi obrócono w pola i kośne łąki /.../ Wśród pięknego lasu iglastego i liściastego, był obszerny kanał, a w nim przez długie lata stała gorzelnia, młyn wodny i browar, które zaspokajały potrzeby całej okolicy i dawały pracę sporej liczbie robotnika. Lecz ten ruch przemysłowy został doprowadzony do upadku za czasów, kiedy Borowiczki były w posiadaniu pp. Bontarów, około 1860 roku. /.../ W Borowiczkach w dawnych latach stały wielkie budynki i fabryki, że na kamionce stało niegdyś miasto, i jeszcze pod ziemią znajdują się bruki, fundamenty i lochy. W jednym miejscu było piękne wzgórze porośnięte drzewem po części owocowym, klonem i akacjami /.../ Kościół stał w miejscu zwanym Kamionką a dziś w tym miejscu stoi pobudowany pałac dla dyrektora cukrowni. Przy budowie pałacu natrafiono na lichtarze gliniane i przedmioty, które są podobne do kościelnych. Wydobyto też tony kamieni, które mogą świadczyć, że było tu miasto”.*

663 Ibid., s. 908; Cytaty: *Wieś Gulczewo (była własność generała Bontempsa), powiat płocki, gmina Bielino, parafia Imielnica. Liczy 135 mieszkańców, posiada 1119 mórg gruntu dobrego, młyn parowy i olejarnię parową. Gulczewo było głównym siedliskiem dóbr składających się z kilku folwarków: Gulczewo, Borowiczki, Piotrowo, Białopole, osad Grabówka, Bieńki, osady fabrycznej Zofiówka oraz wsi: Mirosław i Ośnica.*

skrzyżowaniu ulic Gościniec i Niedzielaka znajduje się stary cmentarz rzymskokatolicki z przełomu XVIII i XIX w., który jest obecnie ponownie użytkowany. Na cmentarzu tym kilkadziesiąt lat temu odkryto skarb w postaci starych monet.

W Borowiczkach w latach 1900-2003 funkcjonowała cukrownia. Obiektami zabytkowymi osiedla są: nieczynna Cukrownia Borowiczki, okazała siedziba byłego dyrektora cukrowni z parkiem przy ul. Harcerskiej i stary młyn na rz. Rosica, obecnie zamieszkały (nieдалeko ul. Gościniec). Pomimo recesji gospodarczej w okresie I wojny światowej oraz przerwy w funkcjonowaniu cukrowni w okresie od połowy 1915 r. do połowy 1916 r., rozpoczęto pracę przy budowie kolejki wąskotorowej, którą ukończono w 1922 r. Rok wcześniej uruchomiono tartak. W 1923 r. przekazano do użytkowania „Dom Ludowy” dla robotników, w którym była sala widowiskowa, biblioteka i czytelnia. Dla mieszkańców Borowiczek i okolicznych wsi przekazano w 1928 r. szkołę podstawową i przedszkole, a w 1934 r. uruchomiono kino fabryczne.

W latach 1939-1945 w Borowiczkach i okolicach działał Związek Walki Zbrojnej (około 60 osób), założony przez J. Lniarskiego i Franciszka Smyczyńskiego. Od września do grudnia 1943 r. hitlerowcy aresztowali 67 osób, które wywieźli do Pomiechówka. Później więźniów skierowali do Mauthausen-Gusen i innych obozów zagłady. Po wojnie powrócili nieliczni.

Demontaż maszyn i pierwsza próba wysadzenia cukrowni przez Niemców odbyła w końcu grudnia 1944 r., kolejna próba w dniach 14-15 stycznia 1945 r. również nie została zrealizowana. W nocy z 17 na 18 stycznia wojska niemieckie opuściły Borowiczki⁶⁶⁴. Intensywny rozwój dużej wsi Borowiczki nastąpił po rozbudowie cukrowni w latach 1969-1971.

Informacje ogólne

Powierzchnia osiedla wynosi – 604 ha, liczba mieszkańców – 3 878. Osiedle znajduje się w południo-wschodniej części Płocka prawobrzeżnego w obszarze częściowo zagrożonym powodzią, gdyż znaczna część osiedla znajduje się w starym korycie Wisły (z okresu polodowcowego). Os. Borowiczki graniczy z osiedlami: Wyszogrodza, Podolszyce Południe i Imielnica. Na terenie osiedla mają ujście dwie rzeki Rosica (Struga) i Słupianka oraz potok Mała Rosica. Os. Borowiczki należy do parafii św. Jakuba, w której świątynią parafialną jest kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w os. Imielnica.

Zabudowę osiedla stanowią domy jednorodzinne i fabryczne oraz kolonie budynków jednorodzinnych. Pomiędzy ulicami Pocztową, Harcerską i pl. Witosa znajduje się park ze stawem nad rz. Słupianka i muszla koncertowa. Przy ul. Korczaka wybudowano halę sportową oraz osiedlowe boiska sportowe. Pomiędzy ulicami Wiejską i Borowicką znajduje się stadion piłki nożnej. Filia biblioteczna nr 10 Książnicy Płockiej im. Władysława Broniewskiego mieści się w ul. Borowickiej 3.

Cukrownia Borowiczki w wyniku kolejnych modernizacji technologicznych uzyskała w 1997 r. największą w swoich dziejach produkcję cukru. Cukrownia funkcjonowała do 2003 r., po jej upadłości oczyszczalnię ścieków przejęły Wodociągi Płockie.

W rejonie kolonii Borowiczki Wirginia powstały ujęcia wód w głębszych. W Grabówce na wschód od obecnego mostu Solidarności powstało nowe ujęcie wód z dna Wisły. W 2000 r. uchwalony został miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Borowiczek wraz z Ośnicą opracowany przez Pawła Paprockiego, Alicję Krymową i Jana Lemańskiego.

664 I. Szychowski, *Cukrownia Borowiczki (1900-2000). Zarys dziejów*, Płock 2002.

Osiedla południowe

Osiedle Radziwie

Zarys historyczny

Osiedle Radziwie powstało w wyniku Uchwały RMP z 27 maja 1991 r.⁶⁶⁵, która usankcjonowała granice dawnej lewobrzeżnej dzielnicy Radziwie z okresu II RP. Historia początków Radziwia⁶⁶⁶ jest ściśle związana z dziejami Płocka. Początki osady związane są z obsługą przeprawy przez Wisłę w rejonie Ostrowia Tumskiego (obecnego Wzgórza Tumskiego), która funkcjonowała co najmniej od IX w. W przeszłości Radziwie w wyniku powodzi wiślanych i zmian koryta rzeki czasami było położone na wyspie⁶⁶⁷.

Pierwsze wzmianki źródłowe o Radziwiu są zawarte w „*Kronice*” Galla-Anonima i dotyczą ugody pomiędzy księciem Władysławem Hermanem a jego synami Zbigniewem i Bolesławem III Krzywoustym w sprawie komesa Sieciecha, która nastąpiła po drugiej stronie Wisły naprzeciw grodu płockiego. Sieciech był jednym z najbardziej wpływowych ówczesnych możnowładców polskich, m.in. sfinansował budowę kościoła św. Benedykta w Radziwiu. Następnym źródłem jest dekret z 1187 r. w sprawie żądań Sieciecha i Krzywosądza zwrotu kościoła św. Benedykta w Radziwiu, należącego wówczas do katedry płockiej. Kolejnymi pisanymi śladami o Radziwiu są trzy zapisy związane z księciem Konradem I Mazowieckim, w których wymieniony został kościół św. Benedykta oraz port nad Wisłą. Dwa zapisy pochodzą z 1228 r. a jeden z 1239 r.

Można przypuszczać, że Radziwie jest starsze niż Płock, gdyż zapewne obsługiwało bród i przeprawę wiślaną przed wybudowaniem grodu warownego na Wzgórzu Tumskim. Według S. Trawkowskiego Radziwie na przełomie XI i XII w. *miało charakter osady handlowej i rzemieślniczej*⁶⁶⁸. W okresie do rozbiorów Polski było siedzibą parafii wchodzącej w skład diecezji płockiej i przez długi czas było własnością Wikariuszy Kapituły Płockiej. Do tej parafii należały wsie: Brwilno, Dzierżążnia, Krzywokołek, Moździerz, Sapa, Socha i Soczewka.

W XVIII w. duża wieś Radziwie posiadała zarząd z wójtem i czterema ławnikami. Liczba ludności w 1775 r. wynosiła 457 mieszkańców, domów było 66. Po 1793 r. w wyniku II rozbioru Polski Radziwie zostało odłączone od diecezji płockiej i weszło do archidiecezji warszawskiej, następnie znalazło się w departamencie płockim Księstwa Warszawskiego, później w ramach zaboru rosyjskiego – w województwie płockim (od 1837 r. – w guberni płockiej). W 1800 r. szacuje się liczbę ludności na 800 mieszkańców, natomiast w 1850 r. – ok. 1500 osób. Od 1838 r. Radziwie miało sezonowe połączenie mostowe z Płockiem. Most łyżwowy eksploatowany był z wyłączeniem okresu zimowego.

Administracyjnie Radziwie do XIX w. należało do gromady Łąck w powiecie gostynińskim województwa rawskiego, później województwa mazowieckiego. Pomędzy ul. Kolejową i Krakówki z wejściem od ul. św. Siostry Faustyny znajduje się cmentarz rzymskokatolicki z XIX w.⁶⁶⁹ W 1902 r. w ul. Dobrzykowskiej wybudowano nowy neogotycki kościół pw. św. Benedykta⁶⁷⁰. Na przełomie XIX i XX w. powstały pierwsze budynki murowane. W czasie I wojny światowej w 1916 r. Niemcy

665 Uchwała RMP z 27.05.1991 r., DUWM 1991.

666 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Radziwie*, s. 431-434.

667 S. Chrzanowski, *Radziwie bliskie i nieznane. Wyspa na niebezpiecznej rzece*, „Notatki Płockie” 1963, nr 26, s. 16-23; F. Dorobek, Z. Sokołowski, M. Sołtysiak, *Radziwie*, Płock 1965.

668 S. Trawkowski, *Taberny płockie na przełomie XI i XII w.*, „Przegląd Historyczny” 1976, nr 53, z. 4, s. 738.

669 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Cmentarz w Radziwiu*, s. 118.

670 Ibid., *Kościół pw. św. Benedykta*, s. 253-254.

wybudowali stały most drogowy tzw. „wojenny” łączący dzielnicę Radziwie z Płockiem prawobrzeżnym. W 1918 r. w Radziwiu było 84 domów murowanych i 12 drewnianych.

Radziwie przyłączono administracyjnie do Płocka w 1923 r., jednakże praktyczne nastąpiło to dopiero w połowie 1926 r. W okresie dwudziestolecia międzywojennego na terenie Radziwia przy ul. Kolejowej wybudowano w 1924 r. towarowo-pasażerski dworzec kolejowy, stanowiący zakończenie linii kolejowej Kutno – Gostynin – Radziwie. W warunkach braku mostu kolejowego przez Wisłę, stanowił on dla Płocka ważny punkt przeładunku towarów transportowanych koleją do (i z) różnych rejonów kraju. Na terenie osiedla znajdują się nasypy pozostałości po kolei wąskotorowej umożliwiającej transport surowca i produktów do tartaku i portu na Wiśle oraz dużej fabryki papieru „Soczewka” w Moździerz, który po II wojnie światowej otrzymał nazwę Soczewka.

Na południe od ul. Portowej znajduje się elektrownia, którą władze miasta wybudowały w latach 1927-1929. Lokalizacja w Radziwiu pierwszej płockiej elektrowni o mocy 500 kw, następnie rozbudowywanej w 1937 r. do mocy 2000 kw, była konsekwencją wybudowanej bocznicą kolejowej w Radziwiu, umożliwiającej transport węgla oraz z dostępnego niskiego brzegu Wisły (z uwagi na zaopatrzenie elektrowni w wodę do chłodzenia urządzeń). Elektrownia funkcjonowała do lat 70. XX w.

Zakończenie budowy linii kolejowej Płock – Sierpc nastąpiło w 1937 r., natomiast most drogowo-kolejowy przez Wisłę oddano do eksploatacji w końcu 1938 r. Przez prawie cały okres dwudziestolecia międzywojennego trwały intensywne roboty przy wzmacnianiu wałów ochronnych lewobrzeżnej Wisły⁶⁷¹, natomiast rozbudowa portu rzeczno przy ul. Popłacińskiej trwała do końca 1937 r.⁶⁷² Wskutek niemieckich bombardowań Płocka w czasie II wojny światowej Radziwie doznało najwięcej wojennych zniszczeń. Według danych z 1944 r. pozostało 154 domów murowanych i 269 domów drewnianych.

Informacje ogólne

Powierzchnia osiedla – 914 ha, liczba mieszkańców – 3463. Osiedle stanowi północno-zachodnią część Płocka lewobrzeżnego, położone jest w nizinie nadrzecznej na terenach zalewowych Wisły. Osiedle graniczy z osiedlami: Pradolina Wisły i Góry.

Obecnie Radziwie z częścią miasta prawobrzeżnego połączone jest dwoma przeprawami mostowymi na Wiśle: stalowym mostem drogowo-kolejowym im. Legionów J. Piłsudskiego (odbudowanym po wojnie w 1950 r.) i podwieszonym mostem wantowym im. Solidarności, eksploatowany od 2004 r. Most wiszący zbudowany dla ropociągów i rurociągów PERN Przyjaźń funkcjonował w latach 1963-1987⁶⁷³.

W północnej części osiedla w pasie przy Wiśle na zachód od mostu im. Legionów J. Piłsudskiego funkcjonuje niewielki rejon przemysłowy: stocznia rzeczna Centromost⁶⁷⁴, baseny portowe i elewator zbożowy, zaprojektowany w architekturze nawiązującej do zabudowy zabytków na Wzgórzu Tumskim. W rejonie ulic Portowej i Kolejowej powstał rejonowy ośrodek handlowy. W pobliżu dworca PKP Radziwie w ul. Tartacznej znajduje się teren dawnego zaplecza budowlanego,

671 H. Sęczykowski, Z. Sokołowski, *Teraźniejszość i przyszłość Radziwia*, „Notatki Płockie” 1964, nr 1-2/27-28, s. 7-9; F. Dorobek, Z. Sokołowski, M. Sołtysiak, *Radziwie*, Płock 1965.

672 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Porty w Radziwiu*, s. 408-409.

673 W. A. Koński, *Historia płockich mostów na Wiśle*, [w:] *Mosty Płocka. Historia i przyszłość*, Płock 1998; J. Biliszczuk (red.), *Podwieszony most przez Wisłę w Płocku*, Płock, Warszawa, Łódź, Wrocław 2007; P. Gryszpanowicz, *Płockie mosty na Wiśle*, Płock 2017.

674 W. Serafimowicz, B. Trębala, *Z dziejów budownictwa...op. cit.*, s. 208.

które pozostało po wstrzymanej w latach 80. realizacji dużej mleczarni. Z daleka widoczny jest wysoki komin nieskończonej kotłowni. Z obiektów mleczarni funkcjonuje jedynie oczyszczalnia ścieków, znajdująca się po zachodniej stronie stoczni.

Przez ulice Kolejową i Kutnowską przebiega droga krajowa nr 62 w kierunku Włocławka. Na skrzyżowaniu ulic Kolejowej, Portowej i wjazdu na most drogowo-kolejowy wybudowano rondo im. inż. J. M. Lajourdie, natomiast na skrzyżowaniu Trasy ks. Jerzego Popiełuszki z ul. Dobrzykowską – rondo 19 Pułku Piechoty Odsieczy Lwowa. Na południe od ronda Lajourdie i linii kolejowej jest usytuowany Stadion ZKS Stocznowiec, który ostatnio został zmodernizowany. Przy ul. Krakówka 4 wybudowano okazały gmach Gimnazjum im. Jana Pawła II, natomiast przy ul. Popłacińskiej 37 funkcjonuje Prywatne Studium Techniki Dentystycznej. Dla potrzeb lewobrzeżnego Płocka powołano w ul. Popłacińskiej 8 Jednostkę Ratowniczo-Gaśniczą Komendy Miejskiej Państwowej Straży Pożarnej Nr 2.

Na terenie ograniczonym ulicami Kapitańską, Szkutniczą i Teligi w 2005 r. udostępniono mieszkańcom Park Rekreacji i Sportu. Kolejny obszar rekreacyjny stanowi plac im. Janusza Mościckiego,⁶⁷⁵ utworzony m.in. na terenie zasypanego Starego Portu, w którym w XIX w. i na początku XX w. „zimowały” elementy mostu łyżwowego. W obszarze pomiędzy mostami na Wiśle oraz pomiędzy lewym brzegiem rzeki a ul. Dobrzykowską znajdują się ogródki działkowe: Nadwiślański i Złote Piaski. Ze względu na lokalizację oraz zadbaną i obfitą zieleń stanowią one „płuca Płocka”.

Pierwszą urbanistyczną koncepcję rozwoju Radziwia opracował w 1963 r. Zbigniew Sokołowski. Opracowanie to zamieścił w rozdziale pt. *Problemy przestrzennej struktury Radziwia* w publikacji pt. *Radziwie* (Płock – 1965). Pierwszy plan ogólny zagospodarowania przestrzennego osiedla Radziwie opracowali w 1992 r.: Alicja Krymowa (główny projektant), Paweł Paprocki, Barbara Piosik, Piotr Malinowski i Jan Rolle. Następnie tenże zespół sporządził plany szczegółowe Radziwia. Obecnie w osiedlu aktywnie funkcjonuje „Towarzystwo Miłośników Radziwia”⁶⁷⁶.

Osiedle Góry

W wyniku Rozporządzenia Rady Ministrów z 23 grudnia 1996 r. nastąpiło powiększenie lewobrzeżnego Płocka o 2165 ha, włączono wówczas w granice miasta wsie i osady: Ciechomice, Góry, Tokary i Budy Dolne⁶⁷⁷. Na podstawie Uchwały RMP z 17 czerwca 1997 r.⁶⁷⁸ powstało os. Góry. Nazwa osiedla wywodzi się z położenia wioski Góry, które z terenu pradoliny Wisły oraz prawobrzeżnego Płocka tworzą wrażenie, że znajduje się w strefie górzystej. W 1827 r. we wsi Góry, powiat gostyński, gmina Łąck, należącej do majoratu Brwilno, było 248 mieszkańców i 20 domów, natomiast pół wieku później – 281 mieszkańców i 22 domy⁶⁷⁹. Mieszkańcy poza rolnictwem zajmowali się wyrobem płócien oraz pracowali w cegielni, która funkcjonowała do lat 90. XX w.

Powierzchnia osiedla – 872 ha, liczba mieszkańców – 1852. Zabudowa osiedla znajduje się na wysoczyźnie w południowo-zachodniej części lewobrzeżnego Płocka wzdłuż ulic Góry,

675 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Mościcki Janusz*, s. 329-330.

676 Ibid., *Towarzystwo Miłośników Radziwia*, s. 501.

677 *Rozporządzenie RM z 23.12.1996 r.*, Dz.U. 1996.

678 *Uchwała RMP z 17.06.1997 r.*, DUWM z 1997.

679 F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, (red.), *Słownik Geograficzny...op. cit.*, Warszawa 1881, t. 2, s. 725.

Ciechomickiej i Kutnowskiej. Osiedle graniczy z osiedlami: Radziwie i Ciechomice. W skład osiedla wchodzi mini-osiedla: Górki, Longinus i Ciechomice Nowe.

Osiedle Góry i sąsiednie Ciechomice stanowią w pewnym stopniu „południową sypialnię” miasta. Zabudowa w większości jednorodzinna. Wymienione osiedla posiadają piękne położenie z dalekim widokiem na Wisłę i Płock prawobrzeżny. Znajdują w strefie korzystnej różnicy wiatrów (o rzadko wiejących wiatrach z północy), gdzie zlokalizowany jest Zakład Produkcyjny PKN Orlen. Dodatkowym walorem położenia tych osiedli jest bliskość Gostynińsko-Włocławskiego Parku Krajobrazowego oraz jezior: Górskiego, Ciechomickiego, Jeziorka i Sendeńskiego. Atrakcyjność osiedli zwiększyła się znacznie z uwagi na dobrą komunikację z prawobrzeżnym Płockiem – po wybudowaniu drugiej przeprawy mostowej przez Wisłę.

W ul. Kutnowskiej na wyjeździe z miasta w zakończono 1998 r. budowę Zespołu Szkół Rolniczych im. Leokadii Bergerowej⁶⁸⁰. Szkoła ta została przeniesiona z Trzepowa Nowego, wybudowano ją w znacznej mierze dzięki darowiźnie wywodzącego się z regionu płockiego Aleksandra Moksela, obywatela Niemiec pochodzenia żydowskiego. Przy południowej granicy osiedla (i Płocka) wybudowano rondo, które łączy drogi wyjazdowe z prawobrzeżnego Płocka przez mosty: Solidarności i Legionów Józefa Piłsudskiego w kierunku Gostynina i Kutna (droga krajowa nr 60). Przez ulice Kutnowską, Kolejową, Portową i Popłacińską przebiega droga krajowa nr 62 – w kierunku Włocławka.

Osiedle Ciechomice

Zarys historyczny

W dniu 17 czerwca 1997 r. zgodnie z Uchwałą RMP powstało osiedle Ciechomice⁶⁸¹, które objęło również osady Nowe Ciechomice, Michałówek i Longinus. Wcześniej 23 grudnia 1996 r. wieś Ciechomice została przyłączona do Płocka. O historii Ciechomic liczącej około siedem wieków można było się dowiedzieć z wystawy zrealizowanej przez pracownice Filii Bibliotecznej Nr 12 Książnicy Płockiej oraz proboszcza parafii św. Maksymiliana Kolbe w Ciechomicach. Otwarcie wystawy odbyło się w dniu 10 czerwca 2005 r. w kościele św. Maksymiliana Kolbe, obecnie wystawa jako stała znajduje się w siedzibie Filii Książnicy w Ciechomicach⁶⁸². O wcześniejszym istnieniu osady ludzkiej na terenie Ciechomic świadczą wykopaliska archeologiczne, w których znaleziono naczynia z czasów rzymskich.

Historia tej liczącej kilkaset lat osady a obecnie osiedla Płocka, związana jest historią rodu Ciechomskich, żyjących w okresie od XIV w. do drugiej połowy XIX w. Założycielem dynastii był starosta gostyniński, płocki i rawski Stefan z Ciechomic herbu Wąż, który ufundował i wyposażył parafię ciechomicką. Ciechomice – to wieś piastowskiej ziemi gostynińskiej w dawnym starostwie gostynińskim, która w 1462 r. została włączona do Korony Królestwa Polskiego, wchodząc w skład województwa rawskiego.

Od 1793 r. obszar dawnego starostwa rawskiego z Radziwem i Budami Dolnymi oraz wsią Góry znalazł się w zaborze pruskim, a w 1807 r. – w Księstwie Warszawskim. Od 1816 r. Ciechomice należały do powiatu gostynińskiego województwa mazowieckiego w Królestwie Polskim zaboru rosyjskiego, natomiast od 1837 r. – do guberni warszawskiej. W latach dwudziestolecia

680 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Zespół Szkół im. Leokadii Bergerowej*, s. 561-562.

681 Uchwała RMP z 17 VI 1997 r., DUWM 1997.

682 (eg), *Pamięć musi trwać. Dzieje Ciechomic*, „Tygodnik Płocki” 2005, nr 25.

międzywojennego Ciechomice znalazły się w województwie warszawskim, natomiast od 1975 r. – w województwie płockim⁶⁸³. W *Tabeli miast, wsi i osad Królestwa Polskiego* z 1827 r. zapisano, że Ciechomice liczyły 269 mieszkańców oraz posiadały 25 domów. Wypis hipoteczny z 1847 r. świadczy, że folwark ciechomicki obejmował cztery wsie: Budy Ciechomickie, Budy Dolne, Ciechomice i Zaździerz, wcześniej – również Grabinę, Matyldów i Wincentów. Folwark w 1862 r. zmienił właściciela i wówczas powstał murowany browar.

W 1880. XIX w. Ciechomice zamieszkiwało w 20 domach 405 osób, z których część poza rolnictwem pracowała w browarze (od 1862 r.) i cegielni⁶⁸⁴. W 1884 r. majątek Ciechomice wraz z browarem zakupił Bernard Dauter. W 1899 r. browar produkował 44 tys. wiader piwa. Po jego śmierci od 1910 r. majątkiem i browarem zarządzał syn Henryk Adolf Dauter, który całość sprzedał w 1919 r. Arturowi Keilichowi, który poza produkcją piwa wytwarzał sery oraz ocet. Po dawnych czasach pozostał klasycystyczny murowany, parterowy dworek szlachecki z połowy XIX w. wybudowany dla rodziny Ciechomskich, fragmenty zaniedbanego parku oraz wspomnienia po zlikwidowanych zakładach piwowarskich⁶⁸⁵.

Informacje ogólne

Powierzchnia osiedla wynosi – 555 ha, liczba mieszkańców – 1 340. Osiedle znajduje się na wysokim tarasie w południowej części Płocka lewobrzeżnego, usytuowane jest głównie wzdłuż ul. Ciechomickiej – w kierunku Dobrzykowa. Osiedle graniczy z osiedlami: Góry i Pradolina Wisły.

Osiedle przecinają dwie ważne drogi: Trasa Popiełuszki i ul. Ciechomicka. Zabudowę Ciechomic stanowią głównie budynki jednorodzinne. Wybudowanie drugiego mostu przez Wisłę znacznie poprawiło komunikację z prawobrzeżnym Płockiem i zwiększyło atrakcyjność osiedla, które wynika m.in. z korzystnego położenia i zdrowych warunków klimatycznych.

Po II wojnie światowej browar w Ciechomicach został upaństwowiony, funkcjonował do 1970 r. W istniejących zabudowaniach powstała Spółdzielnia Ogrodniczo-Pszczelarska. Na bazie tej Spółdzielni utworzono w 1995 r. spółkę Pol-Mot Longinus, która produkowała dżemy, kompoty oraz eksportowała schłodzone owoce. W 1998 r. firma ta została odkupiona przez międzynarodowy koncern Hero AG ze Szwajcarii, a następnie znacznie rozbudowana. W 2008 r. międzynarodowy koncern Dr. Oetker Dekor wykupił funkcjonującą fabryczkę przemysłu spożywczego i po modernizacji oraz rozbudowie ulokował produkcję polew, cukrów, sosów deserowych, posypek, barwniki, aromaty itp.

Na terenie parafii św. Maksymiliana Kolbe przy ul. Ciechomickiej w 1982 r. wzniesiono kościół pw. św. Maksymiliana Marii Kolbe. Przy ul. św. Siostry Faustyny znajduje się cmentarz rzymskokatolicki. Przy ul. Ciechomickiej znajduje się kompleks nowoczesnych parterowych budynków, w których mieszczą się: Miejski Zespół Obiektów Sportowych, Przedszkole nr 2 oraz ważna dla życia kulturalnego osiedla – Filia Biblioteczna Nr 12 Książnicy Płockiej im. Władysława Broniewskiego. Mieszkańcy osiedla w dużej części zajmują się rolnictwem oraz pracują w przetwórstwie rolno-spożywczym. Na tym terenie funkcjonuje kilka domów biesiadnych o wysokim standardzie wyposażenia.

W 2008 r. uchwalono miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego osady Longinus położonej w ulicach: Ciechomickiej, Ziołowej, Rumianowej, Chmielowej i Herbarcianej.

683 ks. M. M. Grzybowski, *Ciechomice. Szkic z dziejów parafii*, (maszynopis przekazany w 2014 r. przez ks. L. Żuchowskiego, proboszcza parafii św. Maksymiliana Kolbego).

684 F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, (red.), *Słownik Geograficzny...op. cit.*, Warszawa 1880, t. 1, s. 681.

685 (rł), *Z dziejów Ciechomic*, „Sygnały Płockie” 2005, nr 13.

Dokumentację opracowała Alicja Krymowa (Pracownia Projektowania Architektonicznego i Urbanistycznego Alicja Krymowa w Płocku).

Osiedle Pradolina Wisły

W wyniku przyłączenia do Płocka 23 grudnia 1996 r. wsi Tokary-Rąbierz i Budy Dolne utworzono nowe lewobrzeżne osiedle, które pełni głównie funkcje rolnicze i rekreacyjne. Osiedle Pradolina Wisły powstało w wyniku Uchwały RMP z 17 czerwca 1997 r.⁶⁸⁶ Osiedle składające się głównie z wsi: Tokary-Rąbierz i Budy Dolne oraz osady Budy Ciechomiczkie znajduje się we wschodniej części Płocka lewobrzeżnego na terenach zalewowych, stanowiących tereny orne, łąki, lasy i nieużytki.

Z uwagi na to, że miejscowości te znajdują się w obszarze dawnego koryta rzeki nazwano je osiedlem Pradolina Wisły. W Budach Dolnych archeolodzy znaleźli poza naczyniami starodawną broń, m. in. 11 strzałek sercowych i 2 trójkątnie⁶⁸⁷. Na terenie osiedla w lesie znajduje się aktualnie nieczynny cmentarz ewangelicko-augsburski.

Powierzchnia osiedla – 733 ha, liczba mieszkańców – 499. Drogi przelotowe: Dobrzykowska oraz Trasa J. Popiełuszki. Nieliczne pozostałe ulice: Jordanowska, Łącka, Krakówka, Na Stoku, Nadwiślańska, Nizinna, Przeprawa i Tokarska. Granice osiedla: dawna południowa granica miasta Płocka tj. ul. Krakówka, granica lasu, rów melioracyjny i ul. Przeprawa; następnie grunty wsi Jordanów, rów melioracyjny na granicy wsi Górki, rów melioracyjny na dawnej granicy wsi Ciechomice, Longinus, Góry. Osiedle od północy graniczy z os. Radziwie, od wschodu – z Wisłą, od południa – z os. Ciechomice, od zachodu – z os. Góry. Poza granicami miasta osiedle sąsiaduje z osadą Jordanów i miejscowością Dobrzyków. Na Wiśle na wysokości osiedli Pradolina Wisły i Borowiczki znajduje się wyspa Kępa Ośnicka, która obecnie nie stanowi części Płocka.

OBSZARY NIEZAMIESZKAŁE

W Płocku poza obszarem zamieszkałym (21 osiedli) znajdują się dwa obszary niezamieszkałe, tj. dzielnica wielkoprzemysłowa – obszar PKN Orlen (760 ha) oraz rzeka Wisła w granicach miasta (452 ha).

Obszar PKN Orlen

Wprowadzenie

Na obszarze dawnej południowej części gminy Biała w powiecie płockim (na północ od Płocka), pomiędzy rzekami Wierzbica i Brzeźnica, rozpoczęto w 1960 r. budowę dużego przedsięwzięcia rafineryjno-petrochemicznego. Utworzenie kombinatu rafineryjno-petrochemicznego nastąpiło głównie na terenach dawnej wsi Biała Nowa z przyległościami (Biała Parcela i Draganie Nowe), natomiast pod strefę ochronną

686 Uchwała RMP z 17.06.1997 r., DUWM 1997.

687 R. Schild, *Stratygrafia archeologiczna wydm śródlądowych widziana z Mazowsza (Instytut Historii Materialnej PAN w Warszawie)*, „Rocznik gleboznawczy”, 1982, t. XXXIII, nr 3-4, Warszawa 1982.

przeznaczono tereny wsi: Trzepowo, Chełpowo i Powsino. Formalnie południowe tereny gminy Biała włączono w granice Płocka z dniem 31 XII 1961 r.⁶⁸⁸

Na obszarze tym w latach 60. XX w. powstała przemysłowa dzielnica „Petrochemiczna”⁶⁸⁹, w której etapami realizowano budowę kombinatu rafineryjno-petrochemicznego. Kombinat kolejno zmieniał nazwy na: Mazowieckie Zakłady Rafineryjne i Petrochemiczne w Budowie w Płocku (1959-1965)⁶⁹⁰, Mazowieckie Zakłady Rafineryjne i Petrochemiczne (1965-1993)⁶⁹¹ oraz w latach 1993-1999 Mazowieckie Zakłady Rafineryjne i Petrochemiczne Spółka Akcyjna (nazwa skrócona: Petrochemia Płock S.A.)⁶⁹².

W okresie PRL budowę MZRiP (z wyłączeniem elektrociepłowni) realizowało w generalnym wykonawstwie Przedsiębiorstwo Budownictwa Przemysłowego Petrobudowa⁶⁹³. Przedsiębiorstwo to swoją siedzibę i przemysłowe zakłady produkcji pomocniczej usytuowało w północno-zachodniej części obecnego obszaru PKN Orlen, pomiędzy ul. Zglenickiego a ogrodzeniem MZRiP.

W dniu 7 września 1999 r. utworzono Polski Koncern Naftowy S.A. w drodze inkorporacji Centrali Produktów Naftowych S.A.⁶⁹⁴ przez Petrochemię Płock S.A. W roku następnym Koncernowi nadano nazwę handlową – PKN Orlen S.A.⁶⁹⁵ Współcześnie jest on największym w kraju podmiotem gospodarczym, przedsiębiorstwem o charakterze globalnym.

W 2003 r. na terenie wschodniej części Zakładu Produkcyjnego PKN Orlen S.A. powstała spółka joint venture Basell Orlen Polyolefins Sp. z o.o. (BOP)⁶⁹⁶. Spółka ta należy do Grupy ORLEN i Grupy LyondellBasell. Każdy z partnerów posiada 50 procent udziałów. BOP funkcjonuje jako zakład składający się z trzech fabryk chemicznych: polipropylenu i dwóch polietylenu (dużej i małej gęstości), współcześnie jest największym krajowym wytwórcą tworzyw sztucznych.

688 *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 11 grudnia 1961 r. w sprawie zmiany granic miasta Płocka w województwie warszawskim. Do miasta Płocka w województwie warszawskim włącza się z powiatu płockiego w tymże województwie: 1/ z gromady Maszewo Duże wsie Chełpowo i Maszewo Małe oraz część obszarów wsi Maszewo i Maszewo Duże z przysiółkiem Winiary; 2/ z gromady Trzepowo Nowe wieś Powsino i część wsi Trzepowo Stare z przysiółkiem Niegłoty; 3/ z gromady Biała Stara części obszarów wsi Biała Nowa, Biała-Parcela i Draganie Nowe. Rozporządzenie wchodzi w życie z dniem 31. XII 1961 r., Dz.U. 1961, nr 59, poz. 324.*

689 J. Chojnacki, *Płock 1965 w liczbach w XX-tą rocznicę wyzwolenia*, „Notatki Płockie” 1965, s. 9.

690 L. Chrapkowski, *Mazowieckie Zakłady Rafineryjne i Petrochemiczne w Płocku*, Warszawa 1967.

691 E. Dąbrowska, *XX lecie działalności Mazowieckich Zakładów Rafineryjnych i Petrochemicznych „Petrochemia” w Płocku. Historia i rozwój*, Płock 1980.

692 A. Puchowicz, *Rozwój Petrochemii Płock S.A. jako konieczny element budowy nowoczesnej gospodarki*, „Notatki Płockie” 1996, nr 3.

693 M. Majzner, *Geneza powstania Przedsiębiorstwa Budownictwa Przemysłowego Petrobudowa i pierwsze lata działalności*, „Przegląd Budowlany” 1984, nr 11.

694 https://centrala_produktywna_naftowych.pl.

695 A. Klocek, *Płocka Rafineria i Petrochemia w latach 1959-2000. Monografia*, Płock 2010.

696 <https://basellorlen.pl>. Basell Orlen Polyolefins Sp. z o.o.

Teren północnej części Płocka zajmowany przez Zakład Produkcyjny PKN Orlen S.A. oraz Basell Orlen Polyolefins Sp. z o.o. jest zwyczajowo nazywany „płockim kompleksem instalacji rafineryjno-petrochemicznych”⁶⁹⁷. Kompleks ten stanowi zwartą zabudowę „dzielnicę-miasteczka wielkoprzemysłowego”. Zawiera on prawie 100 instalacji chemicznych (z rurociągami technologicznymi w muldach i na estakadach), posiada rozbudowaną sieć wewnętrznych dróg zakładowych oraz dogodne połączenia drogowe i kolejowe z innymi ośrodkami przemysłowymi w kraju.

Funkcjonująca w Płocku firma PERN⁶⁹⁸, ściśle współpracująca z PKN Orlen S.A. i BOP Sp. z o.o., zarządza w kraju siecią rurociągów naftowych i produktowych, jest głównym decydem w zakresie transportu surowców i produktów naftowych w sieci podziemnych ropociągów i rurociągów produktowych.

Po 2000 r. dawną przemysłową „dzielnicę Petrochemia” (nazwa dla celów statycznych) przemianowano na „obszar PKN Orlen” (nazwa zwyczajowa). Teren dawnego zaplecza produkcyjnego PBP Petrobudowa obecnie zajmują liczne spółki budowlane i przemysłowe. Stanowi on rezerwę pod dalszą rozbudowę Zakładu Produkcyjnego PKN Orlen S.A., może też być wykorzystany w celu utworzenia kolejnej strefy Płockiego Parku Przemysłowo-Technologicznego.

Rys historyczny gminy Stara Biała

Obszar PKN Orlen stanowiący wielkoprzemysłową dzielnicę w Płocku zajmuje południową część terenu dawnej gminy Biała. Obszar obecnej gminy Stara Biała (wcześniej gminy Biała) był atrakcyjny dla wczesnego osadnictwa z uwagi na sąsiedztwo trzech rzek: Wisły, Skrwy Prawej i Wierzbicy. Pierwsze osady na tym obszarze powstawały we wczesnych okresach epoki kamienia (ok. 15-8 tys. lat p.n.e.). W latach 4500-1800 p.n.e. utworzyła się na tym terenie kultura pucharów lejkowatych, która następnie przekształciła się w kulturę amfor kulistych. W okresie VI-VII w. w Proboszczewicach i Brwilnie Górnym stwierdzono obecność plemion słowiańskich, zaś na terenie Nowych Proboszczewic znaleziono ślady intensywnego rozwoju gospodarczego północnych plemion mazowieckich z okresu IX-XI⁶⁹⁹.

Nazwa osady Biała pochodzi od przepływającej w pobliżu rzeczki Bielica (dziś Wierzbica)⁷⁰⁰. Najwcześniejsze informacje pisemne o osadzie pojawiają się w 1378 r. i dotyczą sprzedaży młyna. W 1449 r. starostwo płockie wraz ze wsiami Biała, Draganie,

697 A. Klocek, *Płocki Kompleks Rafineryjno-Petrochemiczny w latach 1959-2000 i jego wpływ na rozwój miasta i regionu. Monografia*, Płock 2015.

698 <https://pern.pl> – przedsiębiorstwo, zajmujące się krajową logistyką naftową, pod Płockiem posiada największą w kraju bazę magazynową. Jest strategiczną spółką gwarantującą bezpieczeństwo energetyczne Polski.

699 A. Kozanecki, *Z nurtem rzeki Skrwy. Historia – Przyroda – Zabytki Kultury*, Płock 2015, s. 190-191.

700 A. Bortkiewicz-Celińska, *Słownik historyczno-geograficzny województwa płockiego w średniowieczu*, z. 1, Warszawa 1980, s. 10.

Chełpowo i Maszewo zostało przekazane przez księcia płockiego Władysława I (zm. 1455 r.) staroście Mikołajowi. Kolejna informacja dotyczy przejęcia w 1. połowie XVI w. dzierżawy wsi Biała przez starościnę Elżbietę Sierpską z Gaju. Wieś zawierała wówczas 800 ha gruntów rolnych, w tym 200 ha należało do wójta. Właścicielem wsi w latach 1543-1555 była Bona Sforza (1494-1557), żona króla Zygmunta III Starego. W 1578 r. we wsi działały: młyn, urządzenie napędzane siłą wody do spłśniania tkanin oraz karczma. Na przełomie XVII i XVIII w. właścicielem dóbr Biała był wojewoda płocki Jan Dobrogost Krasiński (1639-1717).

Po II rozbiore Polski (1793) wieś Biała (powiat płocki) znalazła się w nowo utworzonym departamencie płockim w prowincji Prusy Wschodnie w Królestwie Prus. Od 1807 r. Biała funkcjonowała w departamencie płockim w Księstwie Warszawskim, natomiast od 1815 do 1915 r. – w Królestwie Kongresowym w ramach zaboru rosyjskiego (początkowo w województwie płockim, a od 1837 r. – w guberni płockiej). W okresie 1915-1918 r. Królestwo Polskie po wycofaniu się wojsk rosyjskich znalazło się pod okupacją niemiecką.

W 1827 r. we wsi Biała łącznie z kolonią było 58 „dymów”, w których zamieszkiwało 555 osób, natomiast folwark Biała o powierzchni 2719 morgów posiadał 11 „dymów” i 187 mieszkańców. W połowie XIX w. majątek folwarku o powierzchni 530 ha przejęła rodzina Fuhrmannów.

W okresie dwudziestolecia międzywojennego do 1930 r. właścicielem folwarku był Mikołaj Szempliński. Administracyjnie wieś Biała należała do gminy Brwilno, natomiast w 1931 r. urząd gminy przeniesiono do Białej. Równocześnie włączono do niej wsie: Sikórz, Brudzeń Duży, Parzeń, Robertowo, Żerniki, Suchodół, Winiary, Powsino, Chełpowo, Maszewo Polskie i Maszewo Małe. W latach okupacji hitlerowskiej gmina razem z powiatem płockim została wcielona do III Rzeszy. W tym okresie wielu mieszkańców zostało rozstrzelanych lub wywiezionych do obozów koncentracyjnych. Zakończenie II wojny światowej na obszarze powiatu płockiego nastąpiło 20 stycznia 1945 r.⁷⁰¹

W początkach funkcjonowania Polski Ludowej nastąpiło rozparcelowywanie dużych majątków. Do 1954 r. gmina Biała (powiat płocki, województwo warszawskie) funkcjonowała w granicach utworzonych na początku lat 30. XX w. Z początkiem 1960 r. południowa część gminy została przekazana pod budowę MZRiP. Oficjalne włączenie południowej części gminy Biała do Płocka nastąpiło dopiero w końcu 1961 r.

W ramach przeprowadzonej w latach 1972-1975 reformy administracyjnej kraju gminę Biała przemianowano na Stara Biała oraz utworzono nową gminę Brudzeń Duży, obejmującą kilka wsi należących wcześniej do gminy Białej. W latach 1975-1998 gmina Stara Biała znalazła się w województwie płockim, od 1999 r. funkcjonuje w powiecie

701 J. B. Nycek, *Kartki z przeszłości*, s. 37-45, [w:] *Gmina Stara Biała*, J. B. Nycek, M. Kowalski, Płock 2010.

płockim – z siedzibą zarządu gminy we wsi Biała. Natomiast we wsi Stara Biała znajduje się siedziba parafii pw. św. Jadwigi Śląskiej, należąca do dekanatu płockiego zachodniego, diecezji płockiej, metropolii warszawskiej. Kościół pw. św. Jadwigi Śląskiej⁷⁰² erygowano w XII w. Obecnie powierzchnia gminy Stara Biała wynosi 111,1 km², według danych z 2017 r. mieszkało w niej 11 809 osób⁷⁰³.

Dzielnica przemysłowa „Petrochemia”

Decyzja o budowie w Płocku MZRiP istotnie wpłynęła na plan zagospodarowania przestrzennego miasta⁷⁰⁴ oraz spowodowała intensywną realizację budowy kombinatu rafineryjno-petrochemicznego, jak również znaczący rozwój budownictwa mieszkaniowego i towarzyszącego⁷⁰⁵. W 1965 r. obszar Płocka podzielono dla celów statystycznych na sześć dzielnic mieszkaniowych: Śródmieście (200 ha), Dworcowa (530 ha), Dobrzyńska (190 ha), Wyszogrodzka (530 ha), Radziwie (820 ha) i Winiary (28-5 ha) oraz dwie dzielnice przemysłowe Petrochemia (1730 ha) i Kostrogaj Przemysłowy (310 ha). Pozostały teren miasta o powierzchni 579 ha stanowiła rzeka Wisła w granicach miasta. Ogółem powierzchnia Płocka liczyła – 5194 ha⁷⁰⁶. W okresie PRL teren na którym budowano MZRiP potocznie nazywano: „Biała Nowa” lub „dzielnica petrochemiczna”.

W związku z rozbudową Płocka w 1970 r. nastąpił podział miasta na jedenaście dzielnic. Równocześnie nastąpiło zmniejszenie wielkości „dzielnicy Petrochemia” (727 ha). Zmniejszając powierzchnię strefy ochronnej Kombinatu utworzono nowe dzielnice: Trzepowo (643 ha) i Maszewo z Winiarami (656 ha)⁷⁰⁷.

Dzielnica Petrochemia stanowiąc przestrzeń produkcyjno-przemysłową składała się z dwóch podstawowych części: rejonu kompleksu instalacji rafineryjnych i petrochemicznych (MZRiP)⁷⁰⁸ oraz rejonu zaplecza i zakładów przemysłowej produkcji pomocniczej PBP Petrobudowa⁷⁰⁹ w Płocku (wraz z częścią jego przedsiębiorstw podwykonawczych)⁷¹⁰.

W 1993 r. (w okresie III RP w) na bazie 13 dzielnic mieszkaniowych i trzech dzielnic przemysłowych (Petrochemia, Kostrogaj Przemysłowy, Kostrogaj – FMŻ) funkcjonujących w końcu lat 80. XX w. utworzono 15 osiedli i jeden wielkoprzemysłowy

702 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Kościół pw. św. Jadwigi Śląskiej*, s. 254, [w:] *Płock od A do Z w tysiącletnich dziejach*, Płock 2010.

703 https://gmina_starabiata.pl.

704 P. Gryszpanowicz, *Rozwój przestrzenny Płocka w latach 1945-1989*, s. 381-420, [w:] *Dzieje Płocka. Tom 3. Historia miasta w latach 1945-2020*, red. G. Gołębiwski, T. Piekarski, Płock 2020.

705 T. Piekarski, *Z Petrochemią w tle. Życie społeczno-gospodarcze miasta w latach 1960-1989*, s. 349-380, [w:] *Dzieje Płocka. Tom 3. Historia miasta w latach 1945-2020*, red. G. Gołębiwski, T. Piekarski, Płock 2020.

706 J. Chojnacki, *Płock 1969 w liczbach*, Płock 1970, s. 42.

707 J. Chojnacki, *Płock 1973 w liczbach*, Płock 1974, s. 71.

708 W. A. Koński, *Płocka Petrochemia 1960-1985*, Płock 1986.

709 W. Serafimowicz, B. Trębała, *Z dziejów budownictwa w Płocku. Inwestorzy, projektanci, wykonawcy*, Płock 2008. s. 121-122, 127-135.

710 Ibid., s. 122-123, 135-139, 175, 213-215, 255-258.

– „obszar Petrochemia" (760 ha)⁷¹¹. Od 1997 r. w wyniku powiększenia obszaru miasta oraz podzielenia części osiedli na mniejsze jednostki Płock liczy 21 osiedli⁷¹² i jeden wielkoprzemysłowy „obszar Petrochemia", który w XXI w. zwyczajowo nazywany jest „obszarem PKN Orlen”.

Mazowieckie Zakłady Rafineryjne i Petrochemiczne

W okresie PRL uprzemysłowienie kraju realizowane było w ramach powszechnego centralnego planowania i systemu nakazowo-rozdzielczego stosowanego na poszczególnych szczeblach gospodarczego zarządzania krajem. Szczególne znaczenie posiadała budowa inwestycji strategicznych, stąd ich proces inwestycyjny odbywał się pod bezpośrednim nadzorem centralnych władz krajowych. Zaplanowany na dekadę lat 60. XX w. intensywny rozwój przemysłu chemicznego, w tym rafineryjno-petrochemicznego, spowodował m.in. decyzję o budowie wielkiego kombinatu rafineryjno-petrochemicznego w Płocku⁷¹³.

Akty wykonawcze władz krajowych dotyczące tego przedsięwzięcia inwestycyjnego to: 1/ Uchwała Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów z 5 I 1959 r. w sprawie lokalizacji kombinatu rafineryjno-petrochemicznego w Płocku⁷¹⁴; 2/ Zarządzenie Ministra Przemysłu Chemicznego z dnia 29 XII 1959 r. w sprawie utworzenia przedsiębiorstwa państwowego – Mazowieckie Zakłady Rafineryjne i Petrochemiczne w Budowie⁷¹⁵; 3/ Zarządzenie Ministra Budownictwa i Przemysłu Materiałów Budowlanych z 14 XII 1959 r. w sprawie powołania z dniem 1 I 1960 r. generalnego wykonawcy budowy MZRiP – Przedsiębiorstwa Budownictwa Przemysłowego Petrobudowa w Płocku⁷¹⁶; 4/ Założenia Budowy Mazowieckich Zakładów Rafineryjnych i Petrochemicznych (28 IV 1960)⁷¹⁷; 5/ Projekt Wstępny Budowy MZRIP oraz inwestycji związanych z MZRiP w Płocku i rejonie Płocka (8 XII 1960)⁷¹⁸; 6/ Zarządzenie Ministra

711 K. Chojnacki, E. Sieczkowska, A. Zych, *Miejski Zeszyt Statystyczny Nr 1. Urząd Miasta Płocka, Rok 1993 (okres 1990-1993)*, Płock 1994, s. 12-14.

712 E. Serafimowicz, W. Serafimowicz, *Zarys historii osiedli płockich*, „Notatki Płockie” 2021, nr 1/266, s. 30-48.

713 A. Klocek, *Uwarunkowania lokalizacji MZRiP w Płocku*, s. 9-10, [w:] *Płocka Rafineria i Petrochemia w latach 1959-2000*, Płock 2010.

714 *Uchwała nr 2/59 Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów z dnia 5 stycznia 1959 r. w sprawie lokalizacji w Płocku kombinatu rafineryjno-petrochemicznego*, Dz.U. 1959.

715 *Zarządzenie Ministra Przemysłu Chemicznego z dnia 29 grudnia 1959 r. w sprawie utworzenia przedsiębiorstwa państwowego Mazowieckie Zakłady Rafineryjne i Petrochemiczne w Budowie*. Przedmiotem działalności przedsiębiorstwa w początkowym okresie było pełnienie funkcji inwestorskich, a następnie ich eksploatacja. Zwierzchni nadzór nad przedsiębiorstwem sprawował Minister Przemysłu Chemicznego przez Zjednoczenie Przemysłu Rafinerii Nafty.

716 *Zarządzenie Ministra Budownictwa i Przemysłu Materiałów Budowlanych z 14 grudnia 1959 r. w sprawie powołania z dniem 1 stycznia 1960 r. generalnego wykonawcy budowy MZRiP – Przedsiębiorstwa Budownictwa Przemysłowego Petrobudowa w Płocku*, Dz. Urz. MBiPMB 1969.

717 *Uchwała Nr 154/60 Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów z dnia 28 kwietnia 1960 r. – w sprawie zatwierdzenia Założeń MZRiP w Płocku*, Dz. U. 1960.

718 *Uchwała Nr 419/60 Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów z dnia 8 grudnia 1960 r. – w sprawie zatwierdzenia Projektu wstępnego budowy MZRiP oraz Uchwała Nr 420/60 KE Rady Ministrów z dnia 8 grudnia 1960 r. – w sprawie*

Przemysłu Chemicznego z dnia 11 VIII 1965 r. w sprawie zmiany nazwy przedsiębiorstwa na Mazowieckie Zakłady Rafineryjne i Petrochemiczne i określenie zakresu jego działalności⁷¹⁹; 7/ Uchwała Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów z dnia 20 VIII 1966 r. w sprawie dalszego rozwoju MZRIp w Płocku⁷²⁰; 8/ Zarządzenie Ministra Przemysłu Chemicznego z dnia 26 X 1971 r. w sprawie poszerzenia przedmiotu działalności MZRIp⁷²¹.

MZRIp w latach 1959-1989 działały w warunkach gospodarki scentralizowanej (okres PRL)⁷²², natomiast w latach 1990-1992 – w okresie stopniowej likwidacji systemu nakazowo-rozdziałowego poprzez proces usamodzielniania się przedsiębiorstwa. W latach 1993-1999 przedsiębiorstwo funkcjonowało w warunkach gospodarki rynkowej⁷²³ jako Mazowieckie Zakłady Rafineryjne i Petrochemiczne Spółka Akcyjna (nazwa skrócona: Petrochemia Płock S.A.)⁷²⁴.

W okresie PRL w latach 1964-1989 w kombinacie rafineryjno-petrochemicznym uruchomiono 46 instalacji technologicznych. Do eksploatacji oddawano kolejno instalacje: w 1964 r. - DRW I (Destylację Rurowo-Wieżową I), Reforming I (Katalityczny Reforming Benzyn I), Oksydację Asfaltów I, Stację Wyparną i Etylizację Benzyn; w 1965 r. - HON I (Hydroodsiarczanie Olejów Napędowych I) i Claus I (półspalanie siarkowodoru do krystalicznej siarki); w 1966 r. - Odsiarczanie Gazów Suchych, Oksydację Asfaltów II, Komorowe Koksowanie, FKK I (Fluidalny Krawing Katalityczny I); w 1967 r. - Odsiarczanie Gazów Płynnych; w 1968 r. - DRW II, Reforming II, HON II, Wytwórnię Fenolu i Acetonu; w 1969 r. - Blok Olejów Smarowych, Oksydację Asfaltów III, Claus II; w 1970 r. - Olefiny I, Tlenek Etylenu i Glikolu I, Butadien I; w 1971 r. - Polietylen I, DRW III, HON III, Reforming III; w 1972 r. - Reforming IV; w 1973 r. - Ekstrakcję Aromatów, Oksydację Asfaltów (komory koksowe); w 1974 r. - Paraksylen, Polipropylen I, w 1975 r. - Oksydację Asfaltów IV, Oksydację Asfaltów V, Claus III; w 1976 r. - Wytwórnię Detol, Alkilację HF; w 1977 r. - Polipropylen II, FKK II; w 1978 r. - Destylację Zlewek; w 1979

inwestycji w Płocku i rejonie Płocka w związku z budową MZRIp, Dz. U. 1960.

719 Zarządzenie Ministra Przemysłu Chemicznego z dnia 11 sierpnia 1965 r. w sprawie zmiany nazwy przedsiębiorstwa na „Mazowieckie Zakłady Rafineryjne i Petrochemiczne”, Dz. Urz. MPCH 1965. Nowy przedmiot działalności obejmował przeróbkę ropy naftowej na paliwa, oleje smarowe i asfalty oraz przetwarzanie gazów rafineryjnych, benzyn i innych węglowodorów.

720 Uchwała Nr 399/66 Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów z dnia 20 sierpnia 1966 r. – w sprawie dalszego rozwoju MZRIp w Płocku, Dz. U. 1966.

721 Zarządzenie Ministra Przemysłu Chemicznego z dnia 26 października 1971 r. – w sprawie przedmiotu działalności MZRIp, Dz. Urz. MPCH 1971. Nowy przedmiot działalności obejmował od 1 stycznia 1972 r. przeróbkę ropy na produkty naftowe oraz produkcję petrochemiczną.

722 T. Piekarski, *Budowa Mazowieckich Zakładów Rafineryjno-Petrochemicznych*, s. 344-349, [w:] *Dzieje Płocka. Tom 3. Historia miasta w latach 1945-2020*, red. G. Gołębiowski, T. Piekarski, Płock 2020.

723 Minister Przekształceń Własnościowych aktem notarialnym z dnia 29 czerwca 1993 r. przekształcił MZRIp z siedzibą w Płocku w Jednoosobową Spółkę Akcyjną Skarbu Państwa o nazwie skróconej Petrochemia Płock S.A., Dz. Urz. MPW 1993.

724 L. Chrapkowski, *Petrochemia Płock*, Warszawa 1997.

r. - Polietylen II, Pyrotol, IFP, w 1980 r. - Olefiny II, Butadien II; w 1983 r. - Tlenek Etylenu i Glikolu II; w 1984 r. - Claus IV⁷²⁵.

W okresie PRL funkcję generalnego wykonawcy budowy instalacji rafineryjnych i petrochemicznych pełniło PBP Petrobudowa w Płocku, natomiast wiodącymi biurami projektowymi w większości przedsięwzięć inwestycyjnych były: Biuro Projektów Przemysłu Naftowego Bipronaft w Krakowie (instalacje rafineryjne) i Biuro Projektów Przemysłu Syntezy Chemicznej Prosynchem w Gliwicach (instalacje petrochemiczne)⁷²⁶. Rozbudowę i modernizację instalacji rafineryjnych i petrochemicznych realizowano zgodnie z założeniami urbanistycznymi i technologicznymi przyjętymi przez generalnego projektanta MZRiP Kazimierza Kachlika⁷²⁷.

Pod funkcjonowanie Kombinatu teren MZRiP podzielono wówczas na:

- a/ segmenty technologiczne (instalacje rafineryjne, instalacje petrochemiczne oraz zbiorniki: magazynowe surowców i produktów paliwowych oraz poliofin);
- b/ działki funkcjonalne (chłodnie, wodno-ściekowe i osadników, która znajduje się poza ogrodzenie zakładu – po południowej stronie ul. Długiej);
- c/ jednostki pomocnicze (kotłownia zakładowa, warsztaty centralne, transport samochodowy wraz z terminalami, transport kolejowy – bocznicę zakładową wraz z Kolejową Stacją Rozrządową w Nowym Trzepowie oraz nowoczesna Oczyszczalnia ścieków w Maszewie).

W związku z zapotrzebowaniem dla procesów technologicznych Kombinatu dużych ilości pary technologicznej, ciepłej wody i energii elektrycznej wybudowano Zakładową Elektrociepłownię 250 MW (olejowo-gazową)⁷²⁸, która m.in. do dziś zaopatruje w „ciepło” również osiedla w Płocku. Elektrociepłownia funkcjonuje w oparciu o odpady z przeróbki ropy naftowej, głównie tzw. gudronu. Generalnym wykonawcą budowy tego przedsięwzięcia było Warszawskie Przedsiębiorstwo Budowy Elektrowni i Przemysłu Beton-Stal⁷²⁹. Spośród wielu przedsiębiorstw podwykonawczych wiodącą rolę pełniło Przedsiębiorstwo Montażu Elektrowni Elektrobudowa w Katowicach⁷³⁰.

W ocenie dr. Tomasza Piekarskiego w latach PRL: *Petrochemia zdominowała rozwój miasta i jego życie społeczno-gospodarcze lat sześćdziesiątych, siedemdziesiątych i także osiemdziesiątych. Szczególnie w zakresie zatrudnienia i wzrostu liczby ludności*⁷³¹. Płock był w tym okresie jednym z największych ośrodków potencjału budowlanego w

725 A. Klocek, *Płocki kompleks rafineryjno-petrochemiczny...op. cit.*, s. 290-291.

726 W. Serafimowicz, B. Trębała, *Z dziejów budownictwa...op. cit.*, s. 113-117.

727 Rozmowa z Kazimierzem Kachlikiem (z „Bipronaftu” Kraków), autorem koncepcji MZRiP oraz pierwszym Generalnym Projektantem naszego zakładu, „Petro-Echo” 1985, nr 38.

728 T. Niewinowski, *30-lecie Zakładu Elektrociepłowni*, „Petro-Echo” 1999, nr 3.

729 W. Serafimowicz, B. Trębała, *Z dziejów budownictwa...op. cit.*, s. 139.

730 Ibid., s. 139, 214-215.

731 T. Piekarski, *Z Petrochemią w tle... op. cit.*, s. 349.

kraju oraz drugim miastem pod względem liczby zatrudnionych w przemyśle na Mazowszu.

Końcówce dziesięciolecie funkcjonowania PRL charakteryzowało się załamaniem gospodarczym kraju, szczególnie dotyczyło to budownictwa przemysłowego. W Płocku w MZRiP początkowo nastąpiło wyhamowanie procesów inwestycyjnych, a następnie od 1985 r. całkowite wstrzymanie budowy nowych instalacji.

W 1989 r. po uzyskaniu pełnej niezależności i utworzeniu III RP, wskutek rozpoczęcia przekształceń polityczno-ustrojowych polegających na wprowadzeniu pluralizmu politycznego i zasad demokratycznego państwa prawa, sukcesywnie zmieniał się w kraju system ekonomiczny. Powstawały nowe realia społeczno-gospodarcze i prawno-własnościowe. Po początkowym okresie stagnacji przystąpiono do modernizacji i rozbudowy zakładu.

W III RP w latach 1991-1997 w Petrochemii Płock S.A. wybudowano 11 instalacji: w 1991 r. - MTBE; w 1993 r. - Claus V, Claus VI; w 1994 r. - HON V, Reforming V; w 1995 r. - Odzysk Frakcji C2; w 1996 r. - Odparafinowanie Mek-Toluen, Biturox, BOPP; w 1997 r. - Hydrokraking, Wytwórnę Wodoru, Odzysk Wodoru z Gazów⁷³².

W latach 1994-1999 w wyniku przeprowadzonej restrukturyzacji wewnętrznej powołano dwie spółki akcyjne, tj. Zakład Budowy Aparatury S.A. i Petroprojekt S.A. (dawne Biuro Projektów) oraz kilkanaście odrębnych spółek specjalistycznych z ograniczoną odpowiedzialnością, m.in.: Petropolimer, PetroMechanik, PetroTel, PetroEltech, PetroEnergoRem, PetroRemont, PetroWod-Kan, PetroTransport, Petroochrona, Przedsiębiorstwo Usługowe Zieleń.

W okresie od 1959 r. do 1993 r. przedsiębiorstwem państwowym zarządzali dyrektorzy generalni: Paweł Nowak (1959-1967), Andrzej Woroniecki (1968-1972), Henryk Dyrda (1972-1973), Włodzimierz Kotowski (1973-1976), Kazimierz Klęk (1976-1980), Władysław Wawak (1980-1981), Kazimierz Klęk (1981-1982), Czesław Dolasiński (1982-1992) i Konrad Jaskóła (1992-1993)⁷³³. Po przekształceniu MZRiP w dniu 1 lipca 1993 r. w spółkę „Petrochemia Płock S.A.” – firma zarządzana była przez Prezesa Zarządu – Dyrektora Generalnego Konrada Jaskółę (1993-1999) i Andrzeja Modrzejewskiego (w okresie 16 IV – 18 V 1999 r.)⁷³⁴.

Zakład Produkcyjny PKN Orlen S.A. w Płocku

W maju 1998 r. Rada Ministrów podjęła decyzję o utworzeniu koncernu naftowego. Powstał on w wyniku przejęcia Centrali Produktów Naftowych CPN S.A. przez Petrochemię Płock SA. Formalnie w dniu 7 września 1999 r. utworzono nowy podmiot,

732 A. Klocek, *Płocki kompleks rafineryjno-petrochemiczny...op. cit.*, s. 291.

733 M. Górzyński, H. Rybak, A. Puchowicz, F. Niśkiewicz, S. Gralak, *Protopląści ORLENU*, Zeszyty Nr 1-15, Płock 2008-2009. W poszczególnych zeszytach zamieszczono życiorysy dyrektorów naczelnych MZRiP i Petrochemii Płock S.A. oraz głównych ich zastępców.

734 A. Klocek, *Płocka Rafineria i. Petrochemia...op. cit.*, s. 119-121.

który przyjął nazwę Polski Koncern Naftowy S.A. W dniu 3 kwietnia 2000 r. Nadzwyczajne Walne Zgromadzenie Akcjonariuszy podjęło decyzję o nadaniu spółce nazwy handlowej PKN Orlen S.A., przyjęto równocześnie nowe logo i barwy⁷³⁵.

Centrala Produktów Naftowych S.A. posiadała najdłuższą w powojennej Polsce historię gospodarczą. Powołana została w końcowej fazie II wojny światowej (w lipcu 1944 r.) jako instytucja państwowa, zabezpieczająca ocalałą infrastrukturę naftową.

CPN zajmowało się magazynowaniem, transportem, dystrybucją hurtową i detaliczną przetworów naftowych, w tym paliw płynnych i środków smarowych. Ponadto CPN organizowała transport paliw płynnych za pomocą autocystern, cystern kolejowych oraz rurociągów. W szczytowym okresie rozwoju przedsiębiorstwo dysponowało przeszło 1400 stacjami paliw oraz „flotą” prawie 600 autocystern⁷³⁶.

Płocką część PKN ORLEN S.A. stanowi Zakład Produkcyjny (modernizowane i rozbudowywane dawne MZRiP/Petrochemia S.A.), w którym obecnie znajduje się ok. 90 instalacji chemicznych (rafineryjnych i petrochemicznych), duża liczba magazynów płynnych surowców oraz produktów płynnych i gazowych, a także ogromna infrastruktura techniczna związana z produkcją, transportem drogowym i kolejowym oraz zarządzaniem.

W dniu 28 X 2003 r. Rada Miasta Płocka dokonała uchwały w sprawie *Miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części terenów Zakładu Produkcyjnego PKN ORLEN S.A. w Płocku wraz z terenami przyległymi, położonych w granicach administracyjnych miasta Płocka*⁷³⁷.

PKN Orlen S.A.⁷³⁸ w pierwszej dekadzie XXI w. wydzielił dawne jednostki organizacyjne w odrębne spółki prawa handlowego. Wówczas powstały m.in. Orlen Wir, Orlen Laboratorium, Orlen Asfalty, Orlen Gaz i Orlen Unipetrol. Równocześnie część spółek wcześniej utworzonych zmieniła nazwę na: Orlen Projekt, Orlen Automatyka i Orlen Polimar⁷³⁹.

W latach 1999-2007 wybudowano 13 instalacji: w 1999 r. – HOG (hydroodsiarczanie gudronu), DRW VI, w 2000 r. – Reforming VI, HON VI, Izomeryzacja Frakcji C5-C6; w 2001 r. – modernizacja Oksydacji Asfaltów (Biturox I i II); w 2002 r. – modernizacja DRW II i DRW III oraz intensyfikacja DRW III; w 2003 r. – intensyfikacja Krakingu Katalitycznego II (po wyburzeniu hali filtrów Acotebenzenu) zbudowano instalację Odparafinowania Olejów Smarowych); w 2004 r. – instalacja Odsiarczanie Gazów Claus

735 A. Klocek, *Płocki Kompleks Rafineryjno-Petrochemiczny...op. cit.*, s. 134.

736 https://Centrala_Produktów_Naftowych.pl [20 luty 2022].

737 Uchwała Nr 299/XVI/03 RMP z 28 października 2003 r. w sprawie *Miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części terenów Zakładu Produkcyjnego PKN ORLEN S.A. w Płocku wraz z terenami przyległymi, położonych w granicach administracyjnych miasta Płocka*, Dz. Urz. Woj. Maz. 2003 r., Nr 298, poz. 7871.

738 A. J. Papierowski, J. Stefański, *Polski Koncern Naftowy Orlen Spółka Akcyjna*, s. 394-398, [w:] *Płock od A do Z w tysiącletnich dziejach*, Płock 2010.

739 W. Serafimowicz, B. Trębała, *Z dziejów budownictwa...*, op. cit., s. 239-242, 247-248.

IX oraz modernizacja Instalacji Olefin (o mocy wytwórczej ok. 700 tys. ton etylenu i ok. 380 tys. ton propylenu); w 2006 r. – dostosowanie Instalacji HON VI do produkcji oleju napędowego o zawartości siarki 10 ppm oraz Odsiarczanie Benzyny Krasingowej; w 2007 r. – instalacja ON z HOG⁷⁴⁰.

Na początku 2018 r. konsorcjum firm grupy Siemens wybudowało w Zakładzie Produkcyjnym PKN Orlen w Płocku największą w kraju Elektrociepłownię 600 MW (gazowo-parową) – wysokiej sprawności blok nisko-emisyjny o mocy cieplnej 520 Mwt⁷⁴¹. W tym bloku energetycznym spalany jest gaz w wysokiej temperaturze, co oznacza minimalne zużycie paliwa na jednostkę energii oraz niskie skażenie środowiska. Wykonawcą projektu było konsorcjum General Electric i SNC Lavalin.

W dniu 30 kwietnia 2019 r. uruchomiona została instalacja Metatezy, co w efekcie zwiększyło produkcję propylenu w Płocku z 450 tys. ton do 550 tys. ton rocznie (wartość inwestycji 400 mln zł)⁷⁴². Inwestycja została zrealizowana w wyniku podpisania umowy PKN Orlen S.A. z firmą Elektrobudowa S.A. na projektowanie, dostawy i budowę „pod klucz” (licencja od firmy Lummus Technology Inc. z grupy CB&I).

W połowie 2021 r. zakończono budowę Centrum Badawczo-Rozwojowe PKN Orlen w Płocku. Inwestycja realizowana była w formule EPC (ang. engineering, procurement, construction). Budimex jako generalny realizator inwestycji zaprojektował, wybudował, a także wyposażył obiekty „pod klucz” wraz z uruchomieniem dostarczonego sprzętu, m.in. aparatury pomiarowej i laboratoryjnej⁷⁴³.

W dniu 21 czerwca 2021 r. podpisano z firmą Hyundai Engineering oraz Técnicas Reunidas umowę na projektowanie, dostawę urządzeń i realizację budowy Kompleksu Olefin III. Dla realizacji tego przedsięwzięcia została utworzona spółka ORLEN Olefiny Sp. z o.o.⁷⁴⁴

Polski Koncern Naftowy Orlen Spółka Akcyjna (skrót PKN Orlen S.A.) to koncern paliwowo-energetyczny, który jest liderem wśród przedsiębiorstw petrochemicznych w Europie środkowo-wschodniej.

⁷⁴⁰ Ibid, s. 433-434; *Raporty Roczne PKN Orlen S.A. (1999-2007)*.

⁷⁴¹ <https://inwestycjeenergetyczne.itc.pw.edu.pl>. [20 luty 2022]. *W wyniku budowy w latach 2015–2018 nowoczesnej elektrociepłowni gazowo-parowej PKN Orlen S.A. zwiększył istotnie potencjał produkcji energii elektrycznej. W blokach zamontowano turbiny posiadające najwyższą efektywność energetyczną na świecie i jednocześnie zapewniające wysokie parametry ekologiczne przy spalaniu gazu w temperaturze ponad 1500 st. C.*

⁷⁴² <https://forsal.pl>. [20 luty 2022]. *Instalacja do produkcji propylenu w oparciu o technologię metatezy oznacza dalsze wzmacnianie efektu synergii między koncernami PKN Orlen a Basell Orlen Polyolefins.*

⁷⁴³ <https://pppt.eu>.

⁷⁴⁴ <https://tp.com.pl>>GRUPA_ORLEN. *W dniu 24 maja 2021 r. Rada Nadzorcza Spółki wyraziła zgodę na realizację inwestycji dotyczącej intensyfikacji produkcji Olefin w Zakładzie Produkcyjnym w Płocku; Raporty Roczne PKN Orlen S.A. (2008-2021).*

W instalacjach PKN Orlen w procesie rafinacji wytwarzane są: *produkty paliwowe (benzyny, oleje napędowe lekkie i ciężkie, oleje opałowe, paliwa lotnicze); produkty rafineryjne (benzyny lekkie, średnie i ciężkie); produkty petrochemiczne (etylen, propylen, paraksylen, kwas tereftalowy, fenol, aceton, benzen, butadien, tlenek etylenu i glikole); poliolefiny (polietylen, polipropylen, polichlorek winylu) oraz produkty pozostałe (asfalty, bazy olejowe oraz siarka, gips i woski). Podstawowym wsadem surowcowym dla procesu rafinacji są: ropa naftowa, gaz ziemny, chemikalia pomocnicze, woda, powietrze oraz estry i bioetanol.*

Do Koncernu należą sześć rafinerii: na terenie Polski – w Płocku, Trzebini i Jedliczu; dwie na terenie Czech – w Litwinovie i Kralupach nad Vltavou oraz jedna na Litwie – w Możejkach. W 2015 r. PKN Orlen zatrudniał ponad 20 tys. pracowników⁷⁴⁵.

O ile MZRiP w okresie PRL stopniowo uzyskiwały pozycję lidera wśród krajowych przedsiębiorstw przemysłowych, to PKN Orlen S.A. w okresie III RP nie tylko podtrzymuje tę pozycję, ale uzyskała kolejny wzrost notowań i firma stała się przedsiębiorstwem globalnym⁷⁴⁶.

Od 1999 r. Spółką zarządzali prezesi zarządu (generalni dyrektorzy): Andrzej Modrzejewski (1999-2002), Zbigniew Wróbel (2002-2004), Igor Chałupiec (2004-2007), Piotr Kownacki (2007- 2008), Wojciech Heydel (2008), Jacek Krawiec (2008-2015), Wojciech Jasiński (2015-2018) i obecnie Daniel Obajtek (od 6 II 2018 r.).

Basell Orlen Polyolefins Sp. z o.o.

We wschodniej części obszaru PKN Orlen w Płocku od 1 marca 2003 r. funkcjonuje spółka joint venture Basell Orlen Polyolefins Sp. z o.o. (BOP)⁷⁴⁷, którą utworzyły PKN Orlen S.A. i międzynarodowy koncern Bassel Europe Holdings B.V. Basell Orlen Polyolefins. BOP Sp. z o.o. jest drugą jednostką w kraju produkującą petrochemikalia i największym krajowym wytwórcą tworzyw sztucznych.

Roczny potencjał tych fabryk wynosi 800 tysięcy ton, z czego 480 tysięcy ton stanowi polipropylen (PP) wytworzony w oparciu o technologię Spheripol i 320 tysięcy ton – polietylen dużej gęstości (HDPE) wyprodukowany przy zastosowaniu technologii Hostalen. BOP posiada także instalację do produkcji polietylenu małej gęstości (LDPE), której roczna wydajność produkcyjna wynosi 100 tysięcy ton. Oznacza to, że łączny potencjał produkcyjny spółki wynosi 900 tysięcy ton poliolefin⁷⁴⁸. Spółką zależną od BOP jest spółka handlowa – Basell Orlen Polyolefins Sprzedaż Sp. z o.o. (OPS).

Przedsiębiorstwo Eksploatacji Rurociągów Naftowych S.A.

⁷⁴⁵ <https://orlen.pl>.

⁷⁴⁶ 60 lat Zakładu Produkcyjnego w Płocku. ORLEN bez tajemnic, red. A. Stachurska, P. Świątkowski, Płock 2014.

⁷⁴⁷ W. Serafimowicz, B. Trębała, *Z dziejów budownictwa...op. cit.*, s. 242-243.

⁷⁴⁸ https://basell_orlen_polyolefins.pl.

W 1959 r. w ramach Centrali Produktów Naftowych powołano Przedsiębiorstwo Eksploatacji Rurociągu Naftowego Przyjaźń w Budowie⁷⁴⁹. W dniu 10 kwietnia 1963 r. przedsiębiorstwo to doprowadziło pierwszą nitkę rurociągu „Przyjaźń” do MZRI P. W 1963 r. zmieniono nazwę przedsiębiorstwa: na Przedsiębiorstwo Eksploatacji Rurociągu Naftowego „Przyjaźń” (usunięto słowo – w budowie). Uruchomienie instalacji pierwszej Destylacji Rurowo-Wieżowej nastąpiło 17 sierpnia 1964 r. Wówczas wpłynęły do zbiorników magazynowych pierwsze tony benzyny, oleju napędowego i oleju opalowego⁷⁵⁰.

W 1983 r. nastąpiła kolejna zmiana nazwy przedsiębiorstwa: na Przedsiębiorstwo Eksploatacji Rurociągów Naftowych „Przyjaźń”⁷⁵¹. W dniu 18 grudnia 1998 r. przekształcono państwowe przedsiębiorstwo PERN „Przyjaźń” w Spółkę Akcyjną⁷⁵². W dniu 1 czerwca 2016 r. PERN „Przyjaźń” S.A. zmienia nazwę na PERN S.A. W dniu 3 stycznia 2018 r. nastąpiło włączenie płockiej spółki Operator Logistyczny Paliw Płynnych (OLPP Sp. z o.o.)⁷⁵³ do PERN S.A.

PERN S.A. prowadzi działalność w zakresie: transportu i magazynowania ropy naftowej oraz paliw, jak również przeładunku paliw i ich składowania dla podmiotów zajmujących się handlem i dystrybucją paliw; jest krajowym liderem logistyki surowcowo-paliwowej. Spółka posiada około 3,5 mln m³ pojemności magazynowej na ropę naftową oraz około 2,4 mln m³ na paliwa płynne – w 22 bazach paliw. PERN S.A. posiada Terminal Naftowy w Gdańsku i trzy duże bazy magazynowe ropy naftowej: w Adamowie niedaleko Mielnika przy granicy z Białorusią; w Miszewku Strzałkowskim k/Płocka (największa baza); oraz w okolicach Gdańska). Surowiec magazynowany jest w stalowych, cylindrycznych zbiornikach o pojemności od 32 tys. do 100 tys. m³

Naczelnicy dyrektorzy PERN Przyjaźń w okresie PRL i na początku III RP: Antoni Kumanowski (1959-1962), Izydor Maćkowiak (1962-1981) i Henryk Janczewski (1981-1998). Kolejni prezesi zarządu spółki PERN w okresie III RP: Henryk Janczewski (1999-2000), Krzysztof Adam Spandowski (2000-2001), Stanisław Jan Jakubowski (2001-2004), Wojciech Tabiś (2004-2006), Lech Marek Gorywoda (2006), Krzysztof Gan (2006-2007), Artur Zawarko (2007-2008), Krzysztof Adam Spandowski (2008-2009), Robert Marian Soszyński (2009-2012), Marcin Jan Moskowiak (2012-2016), Igor Marek Wasilewski (2016-2022), Paweł Stańczyk (7 X 2022 - 30 IV 2023) i Mirosław Skowrona (od 1 V 2023 r.)⁷⁵⁴.

749 W. Lenkiewicz, *Rurociąg Przyjaźni*, „Przegląd Budowlany” 1962, nr 4-5, s. 222-225.

750 A. Klocek, *Niezwykły kompleks rafineryjno-petrochemiczny w Płocku*, „Notatki Płockie” 2006, nr 1, s. 40.

751 *Przedsiębiorstwo Eksploatacji Rurociągów Naftowych Przyjaźń*, Płock 1994.

752 W. Serafimowicz, B. Trębała, *Z dziejów budownictwa...op. cit.*, s. 173, 243-244.

753 Ibid., s. 244. Historia płockiej spółki OLPP: w dniu 1 stycznia 1997 r. ze struktur CPN S.A. wydzielono Dyрекcję Baz Magazynowych Naftobazy, która istniała w latach 1997–2006 r. jako spółka Naftobaza Sp. z o.o., w 2006 r. zmieniła nazwę na OLPP Sp. z o.o.

754 <https://pern.pl>, [dostęp: 5.05.2023].

Obszar dawnego zaplecza produkcyjnego PBP Petrobudowa

Rejon po dawnym zapleczu i zakładach produkcji pomocniczej PBP Petrobudowa i części jego przedsiębiorstw podwykonawczych stanowi obecnie mini-dzielnicę budowlano-przemysłową.

PBP Petrobudowa w Płocku⁷⁵⁵ rozpoczęła funkcjonowanie od 1 stycznia 1960 r. Przedsiębiorstwo zostało utworzone na bazie dwóch działających w Płocku przedsiębiorstw budowlano-montażowych z Warszawy: Warszawskiego Przedsiębiorstwa Budownictwa Przemysłowego Żelbet i Warszawskiego Przedsiębiorstwa Budowlanego Nr 4. Przedsiębiorstwa te w latach 50. XX w. realizowały w Płocku zadania w zakresie budowy przemysłu terenowego oraz budownictwa mieszkaniowego i towarzyszącego.

PBP Petrobudowa⁷⁵⁶ równocześnie z budową własnych obiektów administracyjno-biurowych⁷⁵⁷, magazynów, centralnej betoniarni⁷⁵⁸, zbrojarni, stolarki, zakładów prefabrykacji i bazy sprzętu⁷⁵⁹ przystąpiła w lutym 1960 r. do wykonywania uzbrojenia terenu kombinatu rafineryjno-petrochemicznego⁷⁶⁰. Funkcję generalnego wykonawcy przedsiębiorstwo pełniło przy budowie wszystkich instalacji rafineryjnych i petrochemicznych realizowanych w okresie PRL⁷⁶¹.

W ramach generalnego wykonawstwa Petrobudowa na terenie MZRiP działało wiele liczących się przedsiębiorstw specjalistycznych: Mostostale – Warszawa, Zabrze, Poznań, Będzin, Wrocław, Gdańsk, Płock⁷⁶²; Hydrobudowa – Warszawa, Nowy Dwór Maz., Włocławek; Energomontaż Warszawa; Kablobeton Warszawa; Inżynieria Warszawa; Instal Warszawa; Elektromontaż Warszawa; Przedsiębiorstwo Robót

755 W. Serafimowicz, B. Trębała, *Z dziejów budownictwa...op. cit.*, s. 121-135. Początkowo PBP Petrobudowa podlegała pod Zjednoczenie Budowy Zakładów Chemicznych, a następnie – pod Zjednoczenie Budownictwa Przemysłowego Centrum w Warszawie, funkcjonujące w strukturze resortu budownictwa. Dla kompleksowej obsługi w zakresie sprzętowo-transportowym PBP Petrobudowa i jego specjalistycznych przedsiębiorstw podwykonawczych utworzono w 1961 r. Płockie Przedsiębiorstwo Transportowo-Sprzętowe. W 1964 r. powołano Płockie Przedsiębiorstwo Zaopatrzenia Budownictwa.

756 M. Majzner, *Geneza powstania Przedsiębiorstwa Budownictwa Przemysłowego Petrobudowa i pierwsze lata działalności*, „Przegląd Budowlany” 1984, nr 11, s. 12-15.

757 R. Stroński, *Zagadnienia administracyjno-socjalno-bytowe budowy Kombinatu w Płocku*, „Przegląd Budowlany” 1962, nr 4-5, s. 261-264.

758 Jaruszewski Z., Kulas T., Ząbkiewicz W. - *Technologia robót betonowych w PBP Petrobudowa*, „Przegląd Budowlany” 1984, nr 11.

759 K. Rajner, *Organizacja zaplecza PBP Petrobudowa*, „Przegląd Budowlany” 1962, nr 4-5, s. 226-234.

760 E. Sadowski, *Problemy organizacji wykonawstwa płockiej inwestycji*, „Przegląd Budowlany” 1962, nr 4-5, s. 210-218.

761 Janowski A., Sand W. - *Zamierzenia, tempo realizacji i nakłady na środki wykonawcze „Petrobudowy”*, „Przegląd Budowlany” 1962, nr 4-5.

762 Kawczyńska M., Renczkowski J. - *25 lat Płockiego Przedsiębiorstwa Konstrukcji Stalowych i Urządzeń Przemysłowych „Mostostal” (1963-1988)*, „Notatki Płockie” 1988, nr 1/134.

Kolejowych Warszawa; Termoizolacja Zabrze; Naftobudowa Kraków; Chłodnie Kominowe Gliwice; Przedsiębiorstwo Aparatury Przemysłowej Falenica; Termoizolacja Zabrze; Elektrobudowa Katowice, Energoapartura Katowice; Chemorozruch Oświęcim; Instal Płock; Izokor Płock; Warszawskie i Łódzkie Przedsiębiorstwa Robót Teletechnicznych oraz duża liczba krajowych i zagranicznych firm specjalistycznych.

W okresie PRL w Płocku PBP Petrobudowa zrealizowała też: dwa etapy rozbudowy Fabryki Maszyn Żniwnych, Zakłady Przetwórstwa Owocowo-Warzywnego, Zakłady Jajczarsko-Drobiarskie, Zakłady Stolarstwa Budowlanej, Zakłady Mięsne, Piekarnię Mechaniczną i Zakłady Przemysłu Dziewiarskiego Cotex. Ponadto rozbudowała Płocką Stocznnię Rzeczną i Silosy Elewatora Zbożowego w Radziwiu. Przedsiębiorstwo w obszarze budownictwa ogólnego wybudowało w Płocku m.in.: hotel Orbis-Petropol, szpital wojewódzki, budynek dydaktyczny filii Politechniki Warszawskiej oraz realizowało: szkoły, przedszkola, pawilony handlowe i banki. Petrobudowa w zakresie budownictwa mieszkaniowego wybudowała ponad 22 tys. izb⁷⁶³.

PBP Petrobudowa jako duże państwowe przedsiębiorstwo w początkach III RP zatrudniało jeszcze ok. 1100 pracowników, jednakże w wyniku restrukturyzacji i prywatyzacji utworzyło jedną spółkę akcyjną Petro i sześć spółek z ograniczoną odpowiedzialnością oraz pozostawiło sobie jako jednostce państwowej tylko ok. 15% potencjału produkcyjnego. Niestety to mini przedsiębiorstwo nie wytrzymało konkurencji w gospodarce rynkowej. W założeniach inicjatorów restrukturyzacji państwowa Petrobudowa, poza posiadaniem niewielkich sił własnych, miała pełnić funkcję generalnego wykonawcy w stosunku do utworzonych spółek. Niestety ta koncepcja nie została zrealizowana a upadające dawne wielkie i zasłużone dla Płocka i kraju przedsiębiorstwo przed upadłością zdążyło wybudować małe osiedle domów jednorodzinnych w dzielnicy Podolszyce w Płocku oraz duże osiedle mieszkaniowe w Ożarowie k. Warszawy.

Funkcję dyrektora naczelnego PBP Petrobudowa pełnili kolejno: (p.o.) Henryk Kłosiński (1960 r.), Stefan Patyna (1960-1962), Antoni Rogucki (1962-1976), Stanisław Gontarek (1976-1980), Bronisław Cieślak (1980-1981), Marek Majzner (1981-1992) i Janusz Mościcki (1992-1996). Spośród wielu zarządców komisarycznych najdłużej tę funkcję pełnił Waldemar Wyrzykowski od 1996 do 2002 r.

W okresie 36 lat funkcjonowania państwowej Petrobudowy przedsiębiorstwo stało się „kuźnią” kadry kierowniczej i menadżerskiej w budownictwie w Płocku i na Mazowszu Północnym i Wschodnim. O znaczeniu PBP Petrobudowa⁷⁶⁴ dla budownictwa krajowego oraz dla życia gospodarczego i społecznego Płocka może świadczyć decyzja

763 W. Wyrzykowski, *Przedsiębiorstwo Budownictwa Przemysłowego Petrobudowa w Płocku – 40 lat działalności*, „Notatki Płockie” 2000, nr 2, s. 47-50.

764 M. Majzner, T. Kulas, *25 lat działalności Przedsiębiorstwa Budownictwa Przemysłowego Petrobudowa*. cz. 1 i cz. 2, „Biuletyn Informacyjny o Budownictwie. BP – Budownictwo Przemysłowe” 1984, nr 9 i 10.

Rady Miasta z 1991 r., która uhonorowała jej zasłużonego dyrektora Antoniego Roguckiego nadaniem jego imienia pieszej promenadzie na osiedlu Łukasiewicza⁷⁶⁵.

Rejon wokół obszaru PKN Orlen

Obszar PKN Orlen położony w północnej części Płocka (na północ od rzeki Brzeźnicy) graniczy: od zachodu i południa z os. Winiary, od wschodu i południa – z os. Trzepowo, natomiast od północy – z gminą Stara Biała. Z Zakładem Produkcyjnym PKN Orlen sąsiadują następujące jednostki wiejskie: Biała, Stara Biała, Nowa Biała, Maszewo Duże, Nowe Draganie i Stare Draganie⁷⁶⁶.

Aktualnie z Zakładem Produkcyjnym PKN Orlen S.A. i Płockiem związane są następujące miejscowości gminy Stara Biała: Nowe Trzepowo (Kolejowa Stacja Rozrządowa ZP PKN Orlen), Srebrna (Zespół Pałacowo-Parkowy będący własnością PKN Orlen), Maszewo (Oczyszczalnia ścieków ZP PKN Orlen), Kobierniki (Zakład Utylizacji Odpadów Komunalnych) oraz Brwilno Górne (kościół pw. św. Andrzeja Apostoła, parafii obejmującej część os. Winiary – należącej do Dekanatu płockiego zachodniego)⁷⁶⁷.

Niedaleko obszaru PKN Orlen w południowo-zachodniej części gminy Stara Biała znajduje się Brudziński Park Krajobrazowy, rezerwat Brwilno⁷⁶⁸ oraz Dom Pomocy Społecznej w Brwilnie (tzw. Antoniówka zaprojektowana przez wybitnego architekta Stefana Szyllera). Przy ul. Zglenickiego w rejonie obszaru PKN Orlen powstały nowoczesne siedziby wielu firm współpracujących z PKN Orlen S.A.: Orlen Projekt⁷⁶⁹, Orlen Asphalt⁷⁷⁰, Orlen Gaz, Naftoremont⁷⁷¹ i Płocki Park Przemysłowo-Technologiczny S.A.⁷⁷²

Spółka PPPT⁷⁷³ została powołana w dniu 14 lipca 2004 r. przez PKN Orlen S.A. i Urząd Miasta Płock. Tereny przekazane PPP-T S.A.⁷⁷⁴ znajdują się w sąsiedztwie Zakładu Produkcyjnego PKN Orlen w osiedlach: Trzepowo (strefy I-II) i Winiary (strefy III-VII). Spółka oferuje swoim klientom około 60 hektarów terenów inwestycyjnych, wyposażonych w niezbędną infrastrukturę drogowo-techniczną z dogodnym dojazdem.

765 M. Majzner, *Mgr inż. arch. Antoni Rogucki – Budowniczy Polski Ludowej i Płocka*, „Notatki Płockie” 1983, nr 4, s. 65-67.

766 J. B. Nycek, M. Kowalski, *Gmina Stara Biała*, Płock 2010, s. 68-133.

767 *Diecezja Płocka. Struktura personalno-administracyjna. Rocznik 1977 r.*, red. W. Lis, Płock 1979.

Parafia obejmuje teren północnej części osiedla Winiary oraz miejscowości poza Brwilno Górne: Biskupice, Ludwikowo, Maszewo Duże i Maszewo n. Wisłą. Pierwszy kościół w Brwilnie powstał ok. 1220 r. (z fundacji Powalów). W 1740 r. wzniesiona została przez ks. Mateusza Krzemińskiego istniejąca do dzisiaj drewniana świątynia parafialna.

768 A. Kozanecki, *Z nurtem rzeki Skrwy. Historia – Przyroda – Zabytki Kultury*, Płock 2015, s. 199.

769 W. Serafimowicz, B. Trębała, *Z dziejów budownictwa...op. cit.*, s. 242-243.

770 *Ibid.*, s. 250.

771 *Ibid.*, s. 138-139, 213.

772 *Ibid.*, s. 246-247.

773 Początkowo siedzibę PPP-T przy ul. Zglenickiego stanowił zmodernizowany kompleks dawnych obiektów: Ochotniczego Hufca Pracy (OHP), Domu Kultury w Białej Nowej i Zasadniczej Szkoły Budowlanej nr 2 przy PBP Petrobudowa, przekształconej później w Zespół Szkół Ochrony Środowiska.

774 *Płocki Park Przemysłowo-Technologiczny*, Folder Informacyjny, Płock 2004.

Obecnie w PPP-T funkcjonują, m.in.: Centrum Usług Korporacyjnych, nowa siedziba PPP-T S.A., Laboratorium Centralne PKN Orlen (OBR).

Funkcję prezesa zarządu spółki pełnili m.in.: Krzysztof Lewandowski (2004-2007), Jarosław M. Troch (2007-2008), Robert Makówka (2008), Iwona Lewandowska (2009 -2013), Michał Luczewski (2013-2015), Zbigniew Bednarski (2015-2019) i Joanna Olejnik (od 2019 r.).

W związku obecnym intensywnym rozwojem gospodarczym Płocka i znacznie powiększonym terenem pod budownictwo przemysłowe (rejon wzdłuż ul. Rataja w os. Trzepowo) pozostaje do rozważenia przez władze samorządowe powiększenie obecnego wielkoprzemysłowego obszaru PKP Orlen w drodze zmiany podziału administracyjnego miasta. Zasadnym wydaje się włączenie do obszaru PKP Orlen: północnych części osiedli Winiary i Trzepowo, na których obecnie funkcjonuje Płocki Park Przemysłowo-Technologiczny S.A.; rejonu „Kostrogaj Przemysłowy” z os. Łukasiewicza, rejonu „Targowa-FMŻ” z os. Trzepowo oraz terenu siedziby PKN Orlen S.A. w os. Winiary (pomiędzy ulicami Chemików i Zglenickiego)⁷⁷⁵.

Obszar rzeki Wisły w granicach Płocka

Ogólne informacje o Wiśle

Dzieje Wisły liczą ok. 20 tys. lat. Rzeka utworzyła się w epoce późnego plejstocenu⁷⁷⁶, w okresie lodowcowym, gdy wielki lądolód cofając się zatrzymywał się na terenie dzisiejszej środkowej Polski. Ocieplenie klimatu powodowało ogromne spiętrzanie wody, która płynęła z południa i kierowała się na zachód do Morza Północnego. Okresowo zapewne była trzecią lub czwartą co do długości rzeką w Europie, gdyż dwie ówczesne duże pra-rzeki Odra i Ren stanowiły jej dopływy. W tym też okresie utworzyła się ogromna dolina pra-Wisły, której koryto osiągało do 20 km szerokości⁷⁷⁷.

Obecnie Wisła w całości znajduje się w granicach Polski, jest najdłuższą rzeką w zlewisku Morza Bałtyckiego. Długość rzeki od źródeł Baraniej Góry w Beskidzie Śląskim do Zatoki

⁷⁷⁵ W. Serafimowicz, *Propozycja zmian granic osiedli oraz obszarów przemysłowych w Płocku*, „Notatki Płockie” 2022, nr 1/275, s. 41-42.

⁷⁷⁶ J. Kondracki, *Geografia fizyczna Polski*, wyd. III, Warszawa 1978; s. 43-72; Cytat: W południowej części terytorium Polski – starsze utwory geologiczne odsłaniają się na powierzchni, nie pokryte lub tylko nieznacznie pokryte płaszczem najmłodszych osadów geologicznych. Inaczej sprawa przedstawia się w północnej części terytorium kraju, którą pokrywają osady czwartorzędu. Ten najmłodszy okres geologiczny obejmuje ponad milion lat historii naszej planety. Cechował się on zadziwiającym rytmem zmian klimatycznych. Najważniejszym zjawiskiem było kilkakrotne, silne oziębienie się klimatu, które doprowadziło do powstania na północy lądu europejskiego wielkich czas lodowych, dochodzących w swym rozprzestrzenianiu się poza 50 stopni szerokości geograficznej (Kraków – Wieliczka). Bezpośrednia działalność erozyjna i akumulacja lodowców skandynawskich oraz warunki klimatyczne, panujące poza ich zasięgiem, wytworzyły swoisty typ osadów i form, nadających piętno rzeźbie naszego kraju.

⁷⁷⁷ <https://pl.wikipedia.org>Wisła>.

Gdańskiej wynosi 1023,5 km, natomiast szerokość w najszerszym miejscu – ok. 1,5 km. Dorzecze rzeki zajmuje większość obszaru Polski tj. 194 424 km². Bieg Wisły podzielono geograficznie na trzy części: 1/ bieg górny – od źródeł do miejscowości Zawichost (poniżej ujścia Sanu); 2/ bieg środkowy – od Zawichostu do ujścia Narwi; 3/ bieg dolny – od ujścia Narwi do Bałtyku.

Do XIV w. ujście rzeki Wisły do Morza Bałtyckiego tworzyła delta, którą stanowiła Wisła Elbląska (obecnie Szkarpada) wpadająca do Zalewu Wiślanego (główne wschodnie ramię rzeki) oraz Wisła Gdańska mająca ujście bezpośrednio do zatoki Gdańskiej (mniejsze zachodnie ramię). Po powodzi w 1371 r. główny nurt rzeki stanowi Wisła Gdańska. Po powodzi w 1840 r. utworzyła się dodatkowa odnoga rzeki – Wisła Śmiała. Po kolejnej powodzi w 1888 r. zrealizowano w latach 1891-1895 r sztuczne ujście Wisły. Powstało ono w wyniku wykonania pomiędzy Świbnem i Mikoszewem kanału Przekop (wytyczonego wzdłuż średniowiecznej odnogi Wisły o nazwie Przemysława). Kanał ten o długości 7,1 km i szerokości od 250 m do 400 m spowodował skrócenie biegu rzeki o ok. 10 km i utworzenie wyspy Sobieszewskiej. Obecnie prawym ramieniem delty Wisły jest rzeka Nogat (62 km), która oddzielona jest od drugiego z ramion Leniwki, służą w Białej Górze⁷⁷⁸.

Wisła jest największą w Europie rzeką „dziką” (praktycznie nieuregulowaną). W większości nurtu jest rzeką o charakterze naturalnym, o korycie roztokowym z dużymi łachami i kępami, jej brzegi zazwyczaj są łagodne i trawiaste, jednakże w określonych odcinkach tworzy strome gliniaste skarpy wysokości do 50 m.

Rzeka Wisła w przeszłości stanowiła ważny trakt komunikacyjny i handlowy oraz posiadała istotne znaczenie w wyżywieniu mieszkańców (rybołówstwo, młynarstwo). Od czasów prehistorycznych miasta powstałe nad rzekami rozwijały się szybciej, gdyż poza funkcją obronną rzeka ułatwiała komunikację i handel z innymi ośrodkami miejskimi. Jako potężny szlak handlowy Wisła wraz z jej dorzeczem przyczyniła się do powstania i rozwoju w okresie średniowiecza wielu osad i miast, jak: Kraków, Sandomierz, Sieciechów, Czersk (dawniej nad Wisłą), Warszawa, Zakroczym, Czerwińsk, Wyszogród, Płock, Dobrzyń, Włocławek, Bobrowniki, Nieszawa, Toruń, Fordon, Chełmno, Świecie, Grudziądz, Nowe, Gniew, Tczew i Gdańsk oraz Malbork (przy rzece Nogat, stanowiącej wschodnią odnogę Wisły wpadającej do Zalewu Wiślanego). W historii gospodarczej Polski Wisła odgrywała wiodącą rolę jako droga wodna⁷⁷⁹, dopiero po II wojnie światowej tę pozycję przejęła Odra.

Według Piotra Gryspanowicza – *Początek budownictwa mostowego na dużych rzekach w Polsce należy datować na XIII w. To właśnie w tym okresie powstały drewniane mosty na Wiśle w Brzesku (dziś Nowe Brzesko) i nieco później w Kazimierzu, dzisiejszej dzielnicy Krakowa. Choć w XIV i XV w. na ziemiach polskich budowano już mosty murowane, kamienne i ceglane, to za wyjątkowy uznano most łyżwowy zbudowany na Wiśle w czerwcu 1410 r. w Czerwińsku. /.../ Choć budowa mostów łyżwowych była w Polsce już znana, to wcześniej w Polsce nie powstał tak długi, bo mający około 500 m długości most. Po przeprawieniu się wojsk, obiekt rozebrano i splawiono do Płocka, gdzie był przechowywany. We wrześniu na potrzeby powracającego spod Grunwaldu wojska most splawiono i ponownie zamontowano, tym razem pod Przypustem w okolicy Ciechocinka. W kolejnych latach obserwujemy ciągly rozwój mostownictwa, szczególnie widocznego w dużych miastach, którego punktem kulminacyjnym jest budowa stałego mostu drewnianego przez Wisłę w Warszawie⁷⁸⁰. Historię wszystkich przepraw mostowych na Wiśle od czasów najdawniejszych do*

778 [https://pl.wikipedia.org>Delta Wisły](https://pl.wikipedia.org>Delta_Wisły).

779 W. Dowlaszewicz, *Wisła. Środowisko – ludzie – kultura*, Płock 2000.

780 P. Gryspanowicz, *Płockie mosty na Wiśle*, Płock 2017, s. 7

końca lat 90. XX w. opisał prof. Bolesław Chwaściński⁷⁸¹ związany z Filią PW w Płocku w książce *Mosty na Wiśle i ich budowniczym*⁷⁸².

W tysiącletniej historii kraju korzyści ekonomiczne wynikające z handlu wiślanego nie zawsze należały do Polski. Pierwsze młyny wodne na Wiśle powstały w XI w. Udokumentowane początki handlu spławnego na Wiśle i Dunajcu w zakresie drewna, miedzi i żelaza datowane są na XIII w.⁷⁸³ W okresie rozbitcia dzielnicowego Polski w XIII i XIV w. największe korzyści z handlu na Wiśle osiągało Państwo Krzyżackie, w którym w ramach systemu handlu hanzeatyckiego nastąpił szybki rozwój gospodarczy.

O znaczeniu komunikacji rzecznej za czasów króla Kazimierza Wielkiego (1310-1370) świadczą murowane spichrze budowane w miastach na brzegach Wisły. Rozwój krajowej komunikacji rzecznej na Wiśle nastąpił po zwycięstwie króla Władysława Jagiełły (1362-1434) nad potężnym państwem krzyżackim w 1410 r. Po zakończeniu wojen z Krzyżakami i podpisaniem w 1466 r. pokoju w Toruniu przez króla Kazimierza Jagiellończyka (1427-1492) transport wodny na dolnej Wiśle stał się bezpieczny i powszechny, ponadto król ogłosił Wisłę i jej dopływy drogami publicznymi. Wiek XVI zapisał się w dziejach gospodarczych Rzeczypospolitej jako okres prosperity, co powodowało masową wymianę towarów pomiędzy miastami położonymi wzdłuż Wisły, a handel zamorski przez Gdańsk stał się powszechny. Należy odnotować, iż związku z powtarzającymi się powodziami na odcinku gdańskiej Wisły król Zygmunt I Stary (1467-1548) polecił kasztelanowi gdańskiemu zbadać możliwości technicznych i ekonomicznych wykonania nowego ujścia Wisły do Bałtyku⁷⁸⁴. Przebrane w XVII w. długoletnie wojny szwedzkie i z Carstwem Rosyjskim oraz wojna domowa (powstanie Chmielnickiego), jak również brak reform w kraju, spowodował regres w gospodarce, stąd transport towarowy na Wiśle uległ zmniejszeniu. W wieku XVIII pomimo prób naprawy Rzeczypospolitej przez obóz reformatorski króla Stanisława Augusta Poniatowskiego (1732-1798) znaczenie Wisły uległo tylko niewielkiej poprawie. Należy odnotować, iż w 1768 r. major wojsk koronnych RP Jan Jerzy de Woyten wystosował do króla Stanisława Augusta memoriał, w którym przedstawił pierwszy znany projekt przekopu Wisły do Bałtyku.

W wyniku postanowień traktatu wiedeńskiego w 1815 r.⁷⁸⁵ Wisła znalazła się w granicach trzech państw: Cesarstwa Austriackiego, Cesarstwa Rosyjskiego i Królestwa Pruskiego (później Cesarstwa Niemiec), przy czym w górnej części rzeki na odcinku od Niepołomic do ujścia Sanu (185 km) stała

781 Ibid., s. 394; Cytat: *Doc. dr inż. dróg i mostów Bolesław Chwaściński (1909-1992) - pracownik naukowy w zakresie mechaniki gruntów i fundamentowania, historyk techniki, alpinista. /.../ Pracę zawodową rozpoczął w Biurze Konstrukcyjnym Departamentu Dróg Kołowych Ministerstwa Komunikacji, uczestnicząc w projektowaniu stalowego mostu przez Wisłę w Płocku. /.../ Pracując w Afganistanie, projektował i budował pierwsze w tym kraju nowoczesne drogi kołowe. /.../ Po powrocie do Polski pracował w Przedsiębiorstwie Robót Komunikacyjnych, piastując funkcje kierownicze. /.../ W 1953 r. rozpoczął pracę naukowo-dydaktyczną na Politechnice Warszawskiej na Wydziale Inżynierii Lądowej. /.../ Prowadził też wykłady w Filii Politechniki Warszawskiej w Płocku. /.../ Po przejściu na emeryturę w 1975 r. poświęcił się przede wszystkim historii polskiego mostownictwa i drogownictwa XIX i XX w., dokonał wielu cennych ustaleń, które publikował na łamach czasopism fachowych, głównie „Drogownictwa”.*

782 B. Chwaściński, *Mosty na Wiśle i ich budowniczym*, Warszawa 1997.

783 T. Kowalewski, *Wisła...* [informacje encyklopedyczne dotyczące rzeki], „Notatki Płockie” 1978, nr 2, s. 15-16.

784 J. Tomaszewski, *Wisła płynie przez Płock*, „Notatki Płockie” 1960, nr 2, s. 5-7.

785 M. Pilikowski (red.), *Encyklopedia...op. cit.*, t. V, (*Kongres wiedeński*), s. 152; W trakcie obrad kongresu wiedeńskiego (IX 1814 – VI 1815) przedstawiciele państw zwycięskiej koalicji anty-napoleońskiej (Anglia, Rosja, Austria i Francja) wyznaczyli ramy życia Europy przez następne 100 lat i m.in. postanowili: przywrócić w miarę możliwości dawne granice państwowe i tradycyjne prawa. W sprawach narodu polskiego zapadły decyzje utworzenia: Królestwa Polskiego (związanego z Cesarstwem Rosyjskim), Wielkiego Księstwa Poznańskiego (w granicach Królestwa Pruskiego) i Rzeczypospolitej Krakowskiej (pod nadzorem trzech państw rozbiorowych).

się rzeką graniczną pomiędzy Austrią i Rosją. W ramach konwencji zawartej pomiędzy Rosją i Austrią prowadzone były niewielkie prace dotyczące regulacji górnej części Wisły. Na odcinku dolnej Wisły, przepływającej przez ziemię mazowiecką w zaborze rosyjskim nazywanym Królestwem Polskim (Królestwem Kongresowym lub Krajem Nadwiślańskim) regulacja rzeki sprowadzała się prawie wyłącznie do działań doraźnych. O ile zaborcy z Moskwy i Wiednia panowali na ziemiach polskich i niewiele inwestowali, to zaborca z Berlina kolonizował i germanizował tereny polskie, stąd efektywnie urbanizował miasta i wsie oraz skutecznie przystąpił do regulacji północnej części dolnej Wisły z wykonaniem w latach 1891-1895 „przekopu”, stanowiącego nowe ujście Wisły do Bałtyku.

W Królestwie Kongresowym w okresie od 1821-1830, gdy ministrem skarbu był książę Franciszek Ksawery Drucki-Lubecki (1778-1846), problematyka komunikacji rzecznej była właściwie doceniana. Książę w wielu dziedzinach był prekursorem: w 1825 r. założył Towarzystwo Kredytowe Ziemskie, w 1828 r. utworzył Bank Polski, rozpoczął też prace nad regulacją Wisły, zainicjował budowę kanału Augustowskiego oraz wydatnie przyczynił się do budowy floty parostatków i nowoczesnego transportu rzeczno⁷⁸⁶.

W 1827 r. nastąpił początek funkcjonowania żeglugi parowej na Wiśle. Pierwszymi organizatorami firm transportu rzeczno-żeglownego byli Konstantyn Wolicki i Antoni Steinkeller. Dużą dynamiką rozwoju wykazała się „Spółka Żegluga Parowa A. Zamojskiego”, która posiadała 14 parostatków wyprodukowanych w większości w warszawskim Czerniakowie. Pierwszym statkiem parowym żeglującym po Wiśle był „Victory”. Spółka wprowadziła regularne połączenia Warszawy z Gdańskiem, rejs w jedną stronę trwał 2 doby. Uruchomiono również żeglugę w górę rzeki – do Puław. Firma hrabiego Andrzeja Zamojskiego (1800-1874) funkcjonowała do 1870 r. Po wyjeździe hrabiego z Polski po powstaniu styczniowym (1863-1864) spółka znalazła się w trudnościach finansowych.

W ostatnim trzydziestolecu XIX w. wiodącą firmą i głównym przewoźnikiem na rzekach Królestwa Kongresowego było „Towarzystwo Żegluga Parowa Maurycego Fajansa”. Mauryce Fajans (1827-1897) zakupił kilka statków od Spółki Zamojskiego oraz „Warsztaty Żegluga Parowej” w Solcu k. Warszawy, w których budował statki dla siebie. Po jego śmierci przedsiębiorstwo przejęli trzej synowie, którzy zarządzali nim do wybuchu I wojny światowej. Początek XX w. stanowi okres największego rozkwitu żeglugi na Wiśle, pływało wówczas ponad 100 jednostek towarowych i pasażerskich⁷⁸⁷.

W latach I wojny światowej (1914-1918) Wisła kolejny raz stała się rzeką martwą komunikacyjnie. Była incydentalnie wykorzystywana do transportu sprzętu wojskowego i wojska. Po wojnie w II RP najpierw żegluga została upaństwowiona, a następnie po 1921 r. nastąpił okres zwrotu jednostek pływających byłym właścicielom. Nadmiar firm warszawskich, płockich i wrocławskich obsługujących transport wodny na Wiśle, powodował małą opłacalność branży i wymusił zakończenie walki konkurencyjnej pomiędzy przewoźnikami. W 1927 r. utworzono międzymiastową Spółkę Akcyjną „Polska Żegluga Rzeczna Vistula”, pod której banderą pływało ok. 40 statków parowych należących do różnych armatorów.

Do 1930 r. marynarze śródlądowi zdobywali kwalifikacje w oparciu o praktykę zawodową. Przyjęto następującą hierarchię stopni: młodszy marynarz, marynarz, starszy marynarz, bosman, sternik i kapitan. W 1931 r. Państwowy Zarząd Dróg Wodnych częściowo uregulował tę problematykę; zainteresowani otrzymywali patenty na określone stopnie dopiero po zdaniu egzaminu

786 P. T. Śliwiński, *Krótką historia żegluga parowej na Wiśle*, „Notatki Płockie” 2011, nr 4, s. 4.

787 Ibid., s. 5.

praktycznego. W 1934 r. Ministerstwo Komunikacji wydało rozporządzenie o patentach żeglarskich w żegludze śródlądowej⁷⁸⁸. W okresie dwudziestolecia międzywojennego większość stoczni rzecznych w Polsce należała do państwowych zarządów. Stocznie te z wyjątkiem stoczni w Modlinie nie posiadały przemysłowego oprzyrządowania i pracowały sposobem rzemieślniczym.

W latach 1939-1945 w okresie okupacji hitlerowskiej Niemcy wykorzystali płocką stocznnię i port w celach zbrojeniowych, gdyż wytwarzali w Płocku wojenne jednostki pływające. Po II wojnie światowej przystąpiono w kraju do odbudowy stoczni rzecznych oraz wydobywania zatopionych statków i ich remontowania. W początkowych latach PRL, przed odbudową mostów drogowych i kolejowych na Wiśle, nastąpił rozkwit żeglugi towarowej i pasażerskiej. Jednakże w wyniku braku kompleksowych działań regulacyjnych Wisła sukcesywnie przestawała spełniać wymogi śródlądowej drogi transportowej. Równocześnie znaczną część dotychczasowego rzeczno-transportu przejęło kolejnictwo. W latach 60. XX w. kończył się popyt na transport rzeczny, liczba parostatków zmniejszyła się do kilkunastu. W tych warunkach część statków obsługiwała tzw. linię wczasową, tj. zapewniała pasażerom tygodniowe zakwaterowanie i wyżywienie. Ostatnia organizacja transportu wodnego na Wiśle, tj. „Państwowe Przedsiębiorstwo Żegluga Warszawska” została zlikwidowana w 1989 r.⁷⁸⁹.

Rzeka Wisła, w przeciwieństwie do Odry, w zakresie transportu towarowego i pasażerskiego kolejny raz praktycznie zamarła. Obecnie miasta leżące nad najdłuższą rzeką polską wykorzystują jej zasoby głównie dla poboru wody oraz w celach rekreacyjnych i do uprawiania sportów wodnych.

W historii Wisły odnotowano katastrofalne powodzie w latach: 1371⁷⁹⁰, 1532⁷⁹¹, 1635 r., 1813⁷⁹², 1824⁷⁹³, 1840, 1844⁷⁹⁴, 1884⁷⁹⁵, 1888, 1924, 1934⁷⁹⁶, 1960, 1982⁷⁹⁷, 1997⁷⁹⁸, 2001 i 2010. Aby częściowo zapobiec powodziom zbudowano kilka zbiorników retencyjnych na dopływach górnego biegu rzeki oraz zbiorniki na górnej Wiśle: Goczałkowski (1956 r.) i Czernański (1973 r.). Tereny dolnej Wisły w znacznym stopniu zabezpieczają przed powodziami zaporą w Dębem na Narwi, która utworzyła w 1963 r. jezioro Zegrzyńskie oraz oddany w 1970 r. do użytku stopień wodny we Włocławku⁷⁹⁹.

788 Ibid., s. 6.

789 Ibid., s. 3-7; Cytat: *Żegluga parowa na Wiśle była ważnym elementem gospodarki i codziennego życia ludzi zamieszkujących nadwiślańskie miasta. /.../ Żegluga parowa funkcjonowała przez 150 lat. Po Wiśle pływało ponad 100 parowców i setki barek a obsługiwały cały ten tabor tysiące osób. /.../ Przełom XIX i XX wieku to okres największego rozwoju żeglugi parowej. Po II wojnie światowej obserwowaliśmy jej powolny zmierzch. /.../ Żegluga parowa zniknęła z Wisły z końcem lat 80. XX wieku.*

790 <https://pl.wikipedia.org>>Wisła; powódź w 1371 r. spowodowała, iż głównym ujściem rzeki do Bałtyku została Wisła Gdańska.

791 B. Kuźnicki, *Wisła pod Płockiem*, [w:] *Dziesięć wieków Płocka*, red. J. Chojnacki, Płock 1969, s. 77; Cytat: *Niszczycielskie działanie rzeki spowodowało katastrofę w 1532 r., kiedy to część zamku zwała się do rzeki.*

792 Ibid., s. 77; Cytat: *W lipcu 1813 r. kry lodowe zerwały most w Płocku.*

793 Ibid., s. 77; Cytat: *Wiosną 1824 r. na wodowskazię Płock notowano + 7,83 m.*

794 Ibid., s. 77; Cytat: *W roku 1844 r. spiętrzenie wody osiągnęło + 8,50 m, tj. około 5,34 m ponad stan średni roczny.*

795 B. Trębala, *Od powodzi w 1982 r. do powodzi w 1997 r.*, „Notatki Płockie” 1997 nr 3, s. 39; Cytat: *Największa w ciągu 250 lat powódź letnia wystąpiła w 1884 r.*

796 T. Kowalewski, *Wisła... ..op. cit.*, s. 16; Cytat: *Wiosną 1934 r. zalane ok. 2500 km², utonęło 65 osób.*

797 G. Gołębiwski, *Powódź w Płocku w 1982 r.*, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta w latach 1945-2020*, t. 3, red. G. Gołębiwski, T. Piekarski, Płock 2020.

798 B. Trębala, *Od powodzi w 1982 r. do powodzi w 1997 r.*, „Notatki Płockie” 1997 nr 3, s. 33-40 oraz nr 4, s. 33-34.

799 W. Lenart, A. Magnuszewski, *Symposium poświęcone wpływowi włocławskiego spiętrzenia Wisły na środowisko*, „Notatki Płockie” 1987, nr 1, s. 44-45.

Średnioroczny przepływ Wisły na odcinku ujściowym wynosi 1046 m³/sek. Ostatnio wraz z ocieplaniem klimatu coraz częściej występują gwałtowne opady, które powodują olbrzymie zniszczenia materialne wzdłuż Wisły i na jej dopływach. Zdarzające się okresy suche powodują, że brakuje wody w Wiśle. Przykładowo poziom rzeki w dniu 28 sierpnia 2015 r. w Warszawie wynosił tylko 41 cm. Wisła w drugiej połowie XX w. prawie na całej długości została zanieczyszczona ściekami miejskimi i przemysłowymi oraz wodami zasolonymi. W ostatnich latach zwiększono nakłady na budowę oczyszczalni ścieków, stąd jakość wody w rzece uległa znacznej poprawie.

Krótką historia Płockiej Wisły

Płock położony jest w odległości 798 km od źródeł Wisły, 125 km od Warszawy i 47 km od Włocławka. Początek historii płockiego odcinka Wisły sięga X w. i funkcjonującej przeprawy przez rzekę w pobliżu prawobrzeżnego cypla skarpy wiślanej (obecnie nazywanego Wzgórzem Tumskim)⁸⁰⁰ i punktowego skupiska osadniczego w Radziwiu⁸⁰¹ (po lewej stronie rzeki). Przeprawa ta przed tysiącem lat stanowiła ważny węzeł komunikacyjny, który łączył pradawny trakt lądowy łączący tereny plemion rusińskich i Słowian północno-zachodnich z wodnym szlakiem Wisły i Bugu – od Karpat do Bałtyku.

W pobliżu tej przeprawy na wysokim urwistym brzegu Wisły na Wzgórzu Tumskim państwo gnieźnieńskie w drugiej połowie X w. założyło ze względów strategicznych w stosunku do plemion nadbałtyckich i rusińskich gród warowny⁸⁰², przy którym później powstała osada płocka. Rozbudowana aglomeracja płocka już w XII w. stała się najważniejszym ośrodkiem gospodarczym i handlowym na Mazowszu oraz liczącym się miastem książęcym w kraju Piastów (okresowo miasto było nawet nieformalną stolicą kraju). W latach średniowiecznego rozbitcia dzielnicowego Polski znaczenie Płocka malało, początkowo miasto było stolicą Mazowsza lub części tej dzielnicy, a w XV w. było tylko siedzibą małego księstwa płockiego..

Płock niewiele zyskiwał ekonomicznie na handlu z Gdańskiem po włączeniu w 1495 r. księstwa płockiego do Rzeczypospolitej przez króla Jana Olbrachta (1459-1501). Miasto leżące przy głównej krajowej arterii handlu rzecznoego mogło tylko obserwować przepływające tratwy i statki, gdyż Toruń opierając na przywilejach uzyskanych w czasach „krzyżackich” (1228-1454), a następnie podtrzymanych w 1457 r. przez króla Kazimierza Jagiellończyka⁸⁰³, przez długi czas wykorzystywał

800 Wzgórze Tumskie popularnie nazywane jest Wzgórzem Zamkowym.

801 B. Kuźnicki, *Wisła pod Płockiem...op. cit.*, s. 75-76; Cytat: *Prawdopodobnie jeszcze kilkadziesiąt lat temu Wisła pod Płockiem płynęła dwoma odnogami: lewa – miała otaczać wyspę radziwisko-popłacińską. /.../ W czasie wiosennych wylewów wody Wisły wdzierały się do dawnego swego koryta w kotlinie radziwiskiej. /.../ Na terenach dawnego koryta Wisły założone zostało Radziwie, wspomniane w 1187 r. w dokumencie Kazimierza Sprawiedliwego; jest tam wzmianka o pierwszym kościółku św. Benedykta.*

802 W. Szafranski, L. Zygmunt, *Płock w dobie narodzin państwa Piastów*, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta do 1793 r.*, t. 1, red. M. Kallas, Płock 2000, s. 26; Cytaty: *Płock położony jest na płaskiej wysoczyźnie morenowej zbudowanej z glin zwałowych przewarstwionych piaskami i żwirami, zwanej Wysoczyzną Północnomazowiecką. Pradolina Wisły wcięła się głęboko w ową wysoczyznę, tworząc stromą, gliniastą, blisko pięćdziesięciometrową wysoką skarpe, którą pokarbowały wąwozy erozyjne. Jary te wyodrębniły z masywu Wzgórze Tumskie o szczególnych walorach obronnych, którego znaczne wypiętrzenie ponad nurt rzeki umożliwiło kontrolę rozległego obszaru, tworząc dogodne warunki do rozwinięcia się tu intensywnego osadnictwa na samej wysoczyźnie, jak i na dnie doliny Wisły, która płynie tu przez Kotlinę Płocką. Na dnie pradoliny rzecznej osadnictwo skupiło się na oblanej rozlewiskami nurtu Wisły, Kępie Radziwiskiej, którą wiodła przeprawa przez tę rzekę.*

803 W związku z finansowaniem przez patrycjat toruński polskich wojen przeciwko Krzyżakom król Kazimierz Jagiellończyk w 1457 r. nadał dla Torunia szereg przywilejów, w tym również bezwzględne prawo składu zobowiązujące obcych kupców przybywających drogami lądowymi i rzeką Wisłą do sprzedazy swoich towarów w Toruniu. Ponadto

swoją monopolistyczną pozycję w handlu i transporcie na Wiśle. Jednakże według ks. prof. Tadeusza Żebrowskiego: *Kupcy płocki korzystali ze zwolnień celnych w Koronie na mocy przywileju króla Kazimierza Jagiellończyka z 1454 roku. O wielkości ruchu handlowego w Płocku świadczą znaczne dochody z cła rzecznoego w drugiej połowie XV w.*⁸⁰⁴ Król Aleksander Jagiellończyk (1461-1506) nadał w 1505 r. przywilej zezwalający polskim kupcom na wolny od opłat transport towarów do Gdańska⁸⁰⁵. Pozycję Płocka i innych nadwiślańskich miast znacznie poprawiła zmiana przepisów dotyczących uwolnienia od składu toruńskiego przez króla Zygmunta I Starego w 1537 r.⁸⁰⁶ Spowodowały one gwarancję swobodnego przepływu drogą wiślaną do Gdańska i przyczyniło się do szybkiego rozkwitu handlu, głównie zbożem. Stąd dla mieszczan płockich najbardziej korzystnym gospodarczo był XVI w., gdy w pełni przestało funkcjonować toruńskie prawo składu. W XVII w. wyniku wojen, pożarów i pomorów Płock stracił swoją poprzednią pozycję gospodarczą i stał się małym wyludnionym miasteczkiem. Tym niemniej funkcjonował administracyjnie jako miasto wojewódzkie oraz siedziba dużej diecezji. W XVII i XVIII w. znaczenie Wisły dla mieszkańców miasta zmalało.

Dopiero w XIX w., pomimo okresu niewoli, wraz z rozwojem ekonomicznym i ludnościowym w miastach Królestwa Kongresowego w zaborze rosyjskim, płocka Wisła odzyskała swoją dawną pozycję. W wieku nazywanym w Europie „wiekiem żelaza i pary” do Płocka niestety tylko częściowo dotarła rewolucja przemysłowa, gdyż rozwój gospodarczy miasta w większości nadal opierał na manufakturach i tradycyjnym rzemiośle. Z uwagi na brak kolei ważną rolę w gospodarce miasta zaczął odgrywać ponownie transport rzeczny, a od drugiej połowy tego wieku nowoczesny transport parowy. Należy zaznaczyć, że odległy o ok. 50 km Włocławek w związku uruchomieniem w 1862 r. kolei na trasie Warszawa-Kutno-Włocławek-Aleksandrów-Toruń-Bydgoszcz rozwijał się gospodarczo i urbanistycznie znacznie szybciej niż Płock⁸⁰⁷.

W 1851 r. na Wiśle pomiędzy Włocławkiem i Warszawą pojawiły się poza tradycyjnymi tratwami, galerami i berlinkami – statki z własnym napędem, które transportowały towary i wykonywały usługi holownicze dla barek oraz obsługiwały ruch pasażerski. Po wprowadzeniu żeglugi parowej na Wiśle Płock obsługiwała początkowo warszawska firma trudniąca się przewozami towarowymi i pasażerskimi „Spółka Żeglugi Parowej na Rzekach Splawnych Królestwa, Andrzej Zamoyski et Compania”, po jej upadku – „Towarzystwo Żeglugi Parowej Maurycego Fajansa”.

Jednym z największych konkurentów spółki „Maurycego Fajansa” była firma „Żegluga Parowa na Wiśle Sp. z o.o., Stanisław i Józef Górniccy (ojciec i syn)”, której działalność trwała od schyłkowych lat XIX w. do 1927 r., wcześniej funkcjonowała spółka „Górniczy i Jaworski”. Podstawowym obszarem działalności spółki była obsługa żeglugi pasażersko-towarowej i holowniczej na trasie Warszawa-Gdańsk i Kazimierz-Gdańsk, przy czym ważną pozycję stanowił ruch pasażerski Płock-Warszawa. Armator zakupił w latach 1885-1898 w stoczni Schichau w Elblągu statki pasażersko-towarowe: Mazur, Krakus, Polka, Sokół, Kurier (IV) i Krakus (II). Na początku XX w. spółka dodatkowo nabyła statki: Fredro (pasażerski), Witeż (towarowo-pasażerski), Pomian (towarowy), Mewa, Posejdon, Lech i Stanisław. Spółka posiadała własne przystanie w

zobowiązał kupców udających się do Prus Królewskich do jechania drogami przez Toruń.

804 ks. T. Żebrowski, *Stolica ksiąztw mazowieckich i płockich...op. cit*; s. 70.

805 J. Tomaszewski, *Wisła płynie przez Płock*, „Notatki Płockie” 1960, nr 2, s. 6.

806 S. M. Szacherska, *Płock za Jagiellonów (1495-1580)*, s. 99-160, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta do 1793 r.*, t. 1, red. M. Kallas, Płock 2000; s. 124.

807 M. Pszczółkowski, *Architektura Włocławka w latach 1918-1939*, Włocławek-Łódź 2019.

Warszawie, Włocławku i Płocku, jej siedziba mieściła się w Płocku przy ul. Mostowej, natomiast kantor żeglugi – przy ul. Rybaki 7.⁸⁰⁸

W początkach ostatniego dziesięciolecia XIX w. powstały w Płocku firmy armatorskie: „M. Lewkow i Spółka, M. Gold” i „Spółka oraz M. Friedman i Spółka”. Okres funkcjonowania tych spółek był jednakże stosunkowo krótki. Następnie M. Gold i M. Friedman wraz z innymi udziałowcami utworzyli w Płocku ok. 1895 r. prężne i liczące się przedsiębiorstwo armatorskie „Towarzystwo Żeglugi Merkury”, które posiadało cztery bocznokołowe parostatki: Płocczanin, Merkury, Nadwiślanin i Wenus oraz przystanie w Płocku i Warszawie. Od końcowych lat XIX w. do wybuchu I wojny światowej ruch pasażerski obsługiwała też firma płockiego przedsiębiorcy i bankiera Chaima Rogozika, który dysponował czterema luksusowymi parostatkami: Wanda, Herold, Sport i Goniec (II). Chaim Rogozik nabył statki w stoczni Schichau w Elblągu.

W okresie dwudziestolecia międzywojennego Chaim Rogozik kontynuował działalność armatorską, zakupił dwa nowe statki: pasażersko-towarowy Herold (II) i pasażersko-salonowy Goniec (III). Po jego śmierci w 1927 r. wszystkie jednostki pływające pod banderą „Rogozik” zostały przekazane do Spółki Akcyjnej „Polskiej Żeglugi Rzecznej Vistula”. W 1928 r. do spółki tej dołączyli też spadkobiercy zmarłego w 1927 r. Stanisława Górnickiego. W 1930 r. Jerzy Górnicki (syn Józefa Górnickiego) został dyrektorem „Polska Żegluga Rzeczna Vistula” SA⁸⁰⁹.

Utrzymaniem i administrowaniem wód Wisły w na płockim odcinku w okresie międzywojennym zajmował się Państwowy Zarząd Wodny, który m.in. dbał o stan koryta rzeki. Na tym odcinku prace regulacyjne sprowadzały się do działań ochronnych i doraźnych jak: pogłębianie koryta, umacnianie brzegów i budowa „ostróg regulacyjnych” (tam poprzecznych). W związku z zagrożeniem powodziowym sukcesywnie budowano wały przeciwpowodziowe.

Początkiem płockiego przemysłu stoczniowego były warsztaty szkutnicze powstałe w Radziwiu na przełomie XIX i XX w. na terenie zalewowym Wisły przed wałem powodziowym. Płoccy szkutnicy budowali głównie „berlinki”, które zastąpiły popularne wcześniej zbożowe barki, zwane „wiślankami”, wykonywali też baty frachtowe i piaskarskie oraz małe łodzie komunikacyjne i rekreacyjne. Płocka stocznia rzeczna powstała w Radziwiu w pobliżu starego portu, podlegała Państwowemu Zarządowi Wodnemu i zatrudniała kilkudziesięciu pracowników.

Najważniejszą w kraju inwestycją rzeczną śródlądową w okresie II RP była budowa nowego portu w Płocku, który w zamierzeniu miał być stolicą wodną Mazowsza i służyć również dla potrzeb przemysłu Łodzi. Ten największy w kraju nowoczesny port rzeczny zawierał 5 basenów z nabrzeżami, dźwigami i bocznicą kolejową. Niestety zakończenie tej inwestycji w 1937 r., podobnie jak wybudowanie mostu drogowo-kolejowego (1938 r.), nie zdążyło zaowocować efektami ekonomicznymi w mieście, gdyż 1 września 1939 r. hitlerowskie Niemcy napadły na Polskę. W okresie okupacji (1939-1945) Niemcy zarekwirowali płocką stocznię i pobudowali na terenie portu po stronie zachodniej drugą stocznię, do której przenieśli część urządzeń ze zlikwidowanej stoczni w Modlinie. Po rozbudowie obu stoczni budowali kadłuby łodzi podwodnych i statki patrolowe. Przed opuszczeniem Płocka Niemcy zniszczyli obie stocznie i zatopili cały tabor rzeczny.

Po II wojnie światowej natychmiast przystąpiono w Płocku do porządkowania terenu portu i odbudowy obu stoczni oraz wstępnego uruchomienia zakładów stoczniowych. W pierwszej kolejności wydobyto zatopione jednostki pływające, w tym statki: Reduta, Warnęcznyk, Bałtyk, Francja, Traugutt i

808 B. Rydzewska, *Wisła. Z dziejów miasta i rzeki w dwudziestym wieku*, Płock 2000; s. 5.

809 Ibid., s. 6.

Lubecki. Wydobycie z dna portów statki były remontowane w plockich stoczniach⁸¹⁰. Wisła stopniowo ponownie została zapełniona flotyllą pasażerską i towarową. Najpierw przywrócono komunikację z Dobrzyniem, Wyszogrodem i Czerwińskiem, a następnie z pozostałymi nadwiślańskimi miejscowościami. Od 1949 r. żegluga na trasie Warszawa-Płock-Włocławek była obsługiwana przez parostatki: Daszyński, Kiliński, General Świerczewski, Traugutt i Żeromski, natomiast od następnego roku rejsy rozpoczął statek Ludwik Waryński na trasie Warszawa-Gdańsk⁸¹¹.

Wskutek zróżnicowania rodzajów działalności, funkcji i zadań plockich zakładów portowo-stoczniowych dokonano podziału na kilka jednostek niezależnych. Utworzono: stocznię nr 1 – w zachodniej części portu (baza napraw taboru Żegluga Warszawskiej); stocznię nr 2 – we wschodniej części portu, która została podporządkowana Państwowemu Zarządowi Dróg Wodnych; Przedsiębiorstwo Budownictwa Wodnego, które w rejonie portu pobydowało zaplecze techniczne oraz port rzeczny (przystosowany w początkowym okresie powojennym do przeładunku zboża i cukru).

W 1949 r. powołano ogólnokrajową instytucję typu zjednoczenie: „Stocznie rzeczne – przedsiębiorstwo państwowe wyodrębnione” z siedzibą we Wrocławiu, któremu podlegało 10 stoczní śródlądowych. W 1951 r. Minister Żegluga dokonał reorganizacji zarządzania przemysłem stoczniowym w kraju i powołał m.in. przedsiębiorstwo „Płockie Stocznie Rzeczne” z siedzibą w Płocku. 10 lat później przedsiębiorstwo otrzymało nową nazwę: „Płocka Stocznia Rzeczna”⁸¹². W 1950 r. w rejonie przyległym do portu wybudowano elewator zbożowy, przystosowany do pneumatycznych przeładunków zboża z barek do parku silosów, które dwadzieścia lat później rozbudowano.

W drugiej połowie lat 50. XX w. Biuro Projektów Budownictwa Morskiego w Gdańsku wykonało dokumentację techniczną rozbudowy plockiej stoczni, tj. zaprojektowało: hale produkcyjne, slip, nadbrzeża z urządzeniami przeładunkowymi i dźwigowymi oraz biurowiec. Większość robót budowlano-montażowych wykonało w latach 60. i 70. Przedsiębiorstwo Budownictwa Przemysłowego Petrobudowa⁸¹³. Przebudowana i zmodernizowana plocka stocznia rzeczna stała się największą w kraju i jedną z największych w Europie. Stocznia realizowała zlecenia krajowych armatorów oraz duże zamówienia z krajów Europy i Azji⁸¹⁴.

Począwszy od połowy lat 60. w ofercie stoczni pojawiły się barki motorowe i zestawy pchane, wykorzystujące siłę motorowych pchaczy. Dla potrzeb żegluga śródlądowej rozpoczęto budowę różnorodnych i skomplikowanych jednostek pływających (do tonażu do 2 tys. ton), w tym: barki do przewozu ładunków masowych, kontenerowce typu ro-ro, pływające warsztaty, promy kolejowo-drogowe, frachtowce, pchacze i lodołamacze. Największą jednostką pływającą wykonaną w plockiej stoczni była oddana do eksploatacji w 1975 r. barka o wyporności 3 450 ton. O szybkim rozwoju stoczni świadczy kolejny wzrost zatrudnienia: w 1947 r. – 88 osób, w 1963 r. – 696 osób, w 1985 r. 1031 osób.

W latach 90. XX w. Płocka Stocznia Rzeczna znalazła się w trudnej sytuacji ekonomicznej, co spowodowało, iż na majątku tego przedsiębiorstwa powstała w 1998 r. spółka Centromost – Stocznia Rzeczna. Firmę tą utworzyły Centromost SA z Gdańska i Mostostal Płock SA. Aktualnie plocka

810 Ibid., s. 13-16.

811 Ibid., s. 7-9.

812 B. Witkowski, *Piętnaście lat rozwoju Plockich Stoczní Rzecznych*, „Notatki Płockie” 1960 nr 2, s. 7-9.

813 T. Kulas, M. Majzner, *O historii i rozwoju PBP Petrobudowa*, „Przegląd Budowlany” 1981, nr 5, s. 259-261.

814 T. Piekarski, *Śladami plockich zakładów pracy w PRL-u w fotografii z zasobu Archiwum Państwowego w Płocku (Opracowanie, opis i wybór fotografii – wystawa wirtualna)*, <https://plock.ap.gov.pl/index/2021/07/27/>.

stocznia oprócz podstawowej produkcji taboru pływającego wykonuje różnorodne zlecenia, głównie dla budownictwa (m.in. zrealizowała stalowe segmenty dla drugiej płockiej przeprawy mostowej).

Płocka Wisła współcześnie

Dolna Wisła (od ujścia Narwi do Bałtyku) przecina ziemię płocką na długości 66 km. Wisła Płocka to prawie równoleżnikowy odcinek pomiędzy ujściem Narwi a ujściem Skrwy Prawej, natomiast od Wyszogrodu do Duninowa stanowi obszar Doliny Wisły Płockiej⁸¹⁵. Obszar Wisły w granicach Płocka zwiększał sukcesywnie wraz z jego wzrostem, obecnie wynosi 515 ha. W miarę rozbudowy miasta zwiększała się też linia brzegowa rzeki. Dzisiaj północna linia brzegowa Wisły w granicach prawobrzeżnego Płocka przebiega od Winiar do Borowiczek, natomiast południowa linia brzegowa Wisły w lewobrzeżnym Płocku – od Radziwia do os. Pradoliny Wisły. Wyspa Ośnicka (Kępa Ośnicka-Tokarska) chociaż położona jest pomiędzy osiedlami Borowiczki i Pradolina Wisły znajduje się poza granicami Płocka (w okresie dwudziestolecia międzywojennego północno-wschodnia jej część należała do Płocka).

W prawobrzeżnej skarpie na terenie starej części miasta wyróżnia się trzy wzgórza (a w zasadzie trzy cyple w skraju wysoczyzny): Dominikańskie (Górki), Tumskie (Zamkowe) i Sieciecha (obecnie znajduje się na nim hotel Starzyński, wcześniej był kościół pw. Świętej Trójcy). W tej części skarpy utworzyły się głębokie jary: Abisynia (niedaleko Rogatek Dobrzyńskich) i Kazimierzowski (na przedłużeniu ul. Okrzei) oraz wąwóz wzdłuż koryta dawnej rzeki Ploty (obecnie wzdłuż ul. Mostowej – zachodniej). Ponadto jako dojazd do mostu drogowo-kolejowego przez Wisłę wykonano w dwudziestoleciu międzywojennym głęboki wykop w skarpie pod linię kolejową i drogę dojazdową (wzdłuż ul. Mostowej – Wschodniej). W obszarze współczesnego prawobrzeżnego Płocka do Wisły wpadają trzy rzeki: Brzeźnica, Rosica i Słupianka. Rzeki te i inne ciekі (bez nazwy) utworzyły w wysokim tarasie Wysoczyzny Płockiej malownicze wąwozy o bujnej zieleni.

Tereny zalewowe Wisły w obrębie Płocka zmieniały się nie tylko w wyniku kolejnego poszerzania granic miasta, lecz także wskutek okresowych wielkich powodzi, które tworzyły w kilkukilometrowej pradolinie rzeki nowe koryta z wyspami, okresowo w przeszłości nawet Radziwie znajdowało się na wyspie⁸¹⁶. Przykładowo w końcu XVIII w. na wprost ujścia rzeki Brzeźnica utworzyła się duża wyspa; na wprost obecnego cmentarza ewangelickiego znajdowała się popularna wśród płocczan wyspa Panińska, która zniknęła po kolejnej powodzi w końcu XIX w., natomiast duża wyspa przybrzeżna (tzw. Taiwan) w 1969 r. została podwyższona z przeznaczeniem na tereny rekreacyjne⁸¹⁷.

Duże zmiany w obszarze płockiej Wisły nastąpiły po wybudowaniu w latach 1962-1970 r. na kilometrze 675 stopnia wodnego we Włocławku. Inwestycja ta spowodowała utworzenie się między Włocławkiem i Płockiem zbiornika wodnego – Jeziora Włocławskiego o powierzchni 70,4 km² i pojemności 408 mln m³, jego maksymalna szerokość w okolicach Dobrzynia wynosi ok. 2,5 km. Równocześnie poziom wody w płockiej Wiśle podniósł się o ok. 2,5 m. W wyniku tego wzrosło znaczenie rzeki w obszarze rekreacji i wypoczynku oraz uprawianiu sportów wodnych i żeglarstwa. Stopień wodny we Włocławku jako przegroda powoduje osadzanie się każdego roku w rejonie Płocka ponad 1,5 mln m³ piasku wleczonego z gór, wskutek czego następuje podnoszenie się dna

815 W. Lenart, J. Kawałczewska, L. Karol, I. Marczak, *Dolina Wisły Płockiej – szansą dla ekoturystyki*, Album, Płock 2012.

816 S. Chrzanowski, *Radziwie bliskie i nieznanne. Wyspa na niebezpiecznej rzece*, „Notatki Płockie” 1963, nr 26, s. 16-23.

817 B. Kuźnicki, *Wisła pod Płockiem*, s. 75-79, [w:] *Dziesięć wieków Płocka*, Płock 1969; s. 75-79.

rzeki – najwięcej pomiędzy Wykowem i Soczewką. Należy zgodzić się z Bogumiłem Trębałą, że obecnie Płock znajduje się nie nad Wisłą, lecz nad Jeziorem Włocławskim⁸¹⁸.

W dniu 8 stycznia 1982 r. w wyniku spiętrzenia kry lodowej wystąpiła w rejonie płockim powódź zatorowa, która spowodowała przerwanie wałów przeciwpowodziowych w pobliżu Troszyna i zalanie ogromnych zagospodarowanych terenów pradoliny Wisły. Powódź objęła ok. 15 tys. ha, głębokość wody zalewowej w niektórych miejscach dochodziła do 5 m, spowodowała konieczność ewakuacji ok. 12 tys. osób wraz z dobytkiem oraz unieruchomiła na trzy miesiące port rzeczny, stocznię, elewatory zbożowe i wiele małych przedsiębiorstw w Radziwiu. Niewiele brakowało by doszło do zmiany koryta rzeki, co mogło spowodować niewyobrażalne zniszczenia w północnej Polsce.

W dniu 9 stycznia 1982 r. wskutek przecieków wody w nasypie kolejowym w pobliżu przyczółka mostu drogowo-kolejowego w Radziwiu nastąpiła katastrofa kolejowa. Z nasypu osunęła się lokomotywa i dwa wagony, które wykoleiły się raniąc 105 pasażerów, w tym trzy osoby odniosły ciężkie obrażenia. W dniu 21 lutego 1982 r. przywrócono na moście ruch drogowy, natomiast 12 marca tegoż roku – ruch kolejowy⁸¹⁹.

W ramach prac zabezpieczających podwyższono o 90-130 cm obwałowania przeciwpowodziowe lewobrzeżnej Wisły na odcinku od Wiączemina i Dobrzykowa do Soczewki oraz zainstalowano na wejściu do portu specjalną bramę przeciwpowodziową, ponadto nadbrzeże stoczniowe otrzymało nowe wyposażenia. Równocześnie wzmocniono prawobrzeżną skarpe wiślaną poprzez wbudowanie dużej przypory piaskowej od Wzgórza Tumskiego do ujścia ścieków w Maszewie. Pod zabytkowym Wzgórzem Tumskim wysokość tej przypory wyniosła ponad 10 m, przy czym została wzmocniona palisadą żelbetową na głębokość 18-22 m (pale wiercone zwieńczone rusztem). W rejonie jeziora Sobótka usypano dwa nasypy: przyporę u podnóża skarpy pomiędzy jarem Kazimierzowskim i Parkiem na Zdunach oraz wał pod drogą powodziową wzdłuż Wisły od ośrodka żeglarskiego „Morka” do nadbrzeża przeładunkowego, która popularnie nazywana jest „Drogą ku Słońcu”⁸²⁰.

W Płocku na lewym brzegu Wisły utworzyły się dwa malownicze półwyspy: jeden naturalny (pomiędzy mostami) i drugi sztuczny odgradzający baseny portowe i stocznię od rzeki. Na prawym brzegu Wisły, na terenie os. Skarpa – poniżej skarpy wiślanej znajduje się szeroka plaża oraz jezioro Sobótka, które wcześniej miało połączenie z Wisłą jako Zalew Sobótka. Dalej w dół Wisły (przed ujściem rzeki Brzeźnicy) powstało nadbrzeże przeładunkowe, które jest wykorzystywane głównie przez PKN Orlen w transporcie rzeczny dużych konstrukcji stalowych i zbiorników wielkogabarytowych oraz dla przeładunku piasku z Wisły.

Na terenie płockiej Wisły powstały następujące ośrodki sportów wodnych: Oddział Żeglarsko-Motorowodny PTTK „Morka” – ul. Rybaki 10, Płockie Towarzystwo Wioślarskie (w rejonie ZOO) - ul. Kawieckiego 1, Klub Żeglarski Petrochemia i Stowarzyszenie Wodniaków Naftoremont Zefir (przy ujściu rz. Brzeźnica) i Yacht Club Prestige w Radziwiu.

Obecnie pomiędzy zajazdem Rybaki i Klubem Morka w sezonie letnim działa przystań dla statków spacerowych. W okresie dwudziestolecia międzywojennego oraz w okresie PRL do końca lat 60. w tym miejscu funkcjonowała przystań dla żeglugi śródlądowej. W pobliżu przystani – w dół rzeki – pobudowano wchodzące łukiem w nurt rzeki molo spacerowe o długości 365 m, stanowiące

818 B. Trębała, *Płock leży nad Zalewem Włocławskim*, „Notatki Płockie” 2002, nr 4, s. 39-45.

819 G. Gołębiowski, *Powódź w Płocku w 1982 r.*, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta w latach 1945-2020*, t. 3, red. G. Gołębiowski, T. Piekarski, Płock 2020.

820 W. Serafimowicz, B. Trębała, *Z dziejów...op. cit.*, s. 168-171.

element architektonicznego zamknięcia ośrodka żeglarskiego, który przewidziany jest do przebudowy. Ostatnio wykonano prace dotyczące kompleksowego zagospodarowania prawobrzeżnego nabrzeża wiślanego w rejonie od mostu im. Legionów Marszałka Józefa Piłsudskiego do Ośrodka Żeglarsko-Motorowodnego PTTK „Morka” oraz wybudowano żelbetowy falochron zabezpieczający moło spacerowe.

Współcześnie od lat 60. ubiegłego wieku Wisła zapewnia ogromne potrzeby wodne przemysłu petrochemicznego (MZRIp – PKN Orlen oraz Basell Orlen Polyolefins), natomiast w stosunkowo niewielkim stopniu wykorzystywana jest w transporcie rzeczonym, głównie dla potrzeb spółki z o. o. Centromost - Płocka Stocznia Rieczna.

Do połowy lat 60. XX w. mieszkańców Płocka zaopatrywano w wodę z Wisły z ujęcia przy ul. Rybaki (poniżej ZOO). Nową stację poboru wody „Grabówka” wybudowano w latach 60. w rejonie ul. Grabówka, jej rozbudowa i modernizacja nastąpiła po powodzi w 1982 r. Woda dla Płocka ze stacji głębinowych stanowi ok. 48% udziału. Zastosowana technologia uzdatniania mieszaniny wody podziemnej i powierzchniowej umożliwia uzyskanie wody pitnej o bardzo dobrej jakości.

Miejska oczyszczalnia wód deszczowych zlokalizowana jest między ul. Jasną i rzeką Brzeznica. Na północ od Płocka w rejonie prawobrzeżnej Wisły w Maszewie powstała w 1974 r. nowoczesna oczyszczalnia ścieków, w 1995 r. przeprowadzono jej modernizację. W centralnej części Płocka funkcjonuje sieć ogólnospławna, pozostałe tereny są uzbrojone w sieć rozdzielczą, z której wody opadowe nie są kierowane do oczyszczalni ścieków. Przepompownie ścieków pośrednie kierują ścieki do kolektorów, którymi dopływają one do przepompowni przy ulicy Jasnej, natomiast przepompownie bezpośrednie tłoczą ścieki do oczyszczalni w Maszewie⁸²¹.

O znaczeniu Wisły w życiu Narodu i Państwa Polskiego świadczy Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z 22 czerwca 2016 r. w sprawie ustanowienia roku 2017 Rokiem Rzeki Wisły⁸²².

Część V

WSPÓŁCZESNE OSIEDLOWE INSTYTUCJE I ZAKŁADY

W zabudowanych i zurbanizowanych obszarach współczesnego miasta ważną rolę odgrywają: gospodarka mieszkaniowa oraz usługi. W szerokim pojęciu usług – uwzględnia się usługi wyższego rzędu (nauka, kultura, szkolnictwo, sport wyczynowy, itp.), ogólnomiejskie centra handlowo-usługowe, osiedlowe ośrodki handlowo-usługowe oraz tzw. usługi rozproszone. Statystyczne dzielnice mieszkaniowe okresu PRL przekształcono po skorygowaniu w osiedla, stanowiące prawny podział administracyjny miasta. Dzielnicę przemysłową Petrochemię przekształcono w obszar PKN Orlen, dzielnicę Kostrogaj Przemysłową włączono do osiedla Łukasiewicz, natomiast dzielnica Kostrogaj z obszarem przemysłowym FMŻ stała się częścią dzielnicy Trzepowo. W części osiedli funkcjonuje mały i średni przemysł.

821 <https://Wodociągi Płockie+oczyszczalnia ścieków/> – według opracowania rzeczownika prasowego Justyny Piotrowicz [31 V 2021].

822 Uchwała Sejmu RR z 22 VI 2016 r. w sprawie ustanowienia roku 2017 Rokiem Rzeki Wisły, Monitor Polski 2016, poz. 627.

W tekście poniżej poza obowiązującym i prawnym podziałem Płocka na osiedla ma miejsce podział na mniejsze jednostki, tzw. osiedla zwyczajowe⁸²³, wynikające z nazw dawnych wiosek lub tradycji lokalnej społeczności (*pisane kursywą*) oraz z nazw przyjętych przez urbanistów i architektów w trakcie projektowania i realizacji (*kolonie, mini-osiedla lub kompleksy mieszkalne*). W poszczególnych osiedlach miejskich występują obiekty o nazwach związanych z ich aktualnymi funkcjami specjalistycznymi, miejskimi czy osiedlowymi, dotyczące jednostek administracyjnych, handlowo-usługowych, przemysłowych, szkolnych⁸²⁴, leczniczych⁸²⁵, parafialnych, itp.

Wykaz osiedli w kolejności według alfabetu:

- Osiedle „Borowiczki” (*Ośnica, Gmury, Grabówka*), nowe osiedle domów jednorodzinnych na południu od ul. Liściastej, kompleks poprzemysłowy „nieczynnej cukrowni”, Książnica Płocka – Filia Biblioteczna nr 10, Centrum Medyczne Borowiczki (POZ), Niepubliczny POZ – Salus, Szkoła Podstawowa nr 20 im. Władysława Broniewskiego, terapeutyczne Przedszkole „Słoneczna Kraina”), Pokoje gościnne „Małasówka”, Pokoje gościnne „Martus”, Wynajem pokoi – Gościniec;
- Osiedle „Ciechomice” (*Longinus, Ciechomice Nowe, Budki Ciechomickie, Michałówek*), kompleks przemysłowy „Dr Oetker”, kościół pw. św. Maksymiliana Kolbe, Książnica – Filia nr 12, Miejskie Przedszkole nr 2, MP-34 im. „Kubusia Puchatka”), Dom Weselny „Słoneczne Wzgórze”;
- Osiedle „Dworcowa” (*Działki lub Zdziarki, Stanisławówka*), dworzec PKP Płock, Centralny Dworzec PKS, obiekty PW Filii w Płocku, kościół pw. św. Stanisława Kostki, Niepubliczny POZ – Nowa-Med, Szkoła Podstawowa nr 21, Miejskie Przedszkole nr 21, Terapeutyczny Punkt Przedszkolny „Niebieski Domek”, Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy nr 2), Green Hotel – kat. ***, Hotel „1” – kat. **, Hotel Pracowniczy Politechniki Warszawskiej, Pokoje gościnne „Figaro”, Pokoje gościnne „Gościniec Płock”;
- Osiedle „Góry” (*Wesółka, Nowoosiedlowa, Przylesie*), teren przemysłowy spółki Dr. Oetker Dekor, Niepubliczny POZ – Przychodnia, Płocki POZ – Poradnia (Gabinet), Zespół Szkół im. L. Bergerowej, Szkoła Podstawowa nr 15 im. św. Franciszka z Asyżu), Zajazd w Górach;
- Osiedle „Imielnica” (*Parcele*), mini-osiedle w rejonie rz. Rosica – ul. Harcerska, mini-osiedle w rejonie na północ od cmentarza, mini-osiedle w rejonie ul. św. Huberta, kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa, Książnica – Filia nr 9), Pokoje gościnne „Róża”, Pokoje gościnne „Coala”, Restauracja i motel „Halka”, Pokoje gościnne – ul. Orzechowa;
- Osiedle „Kochanowskiego” (pierwsze spółdzielcze osiedle mieszkaniowe – przy ul. Obrońców Westerplatte, stadion lekkoatletyczny im. Bernarda Szymańskiego, dawny ogólnomiejski dworzec PKS przy Al. Jachowicza, siedziba Harcerskiego zespołu Pieśni i Tańca „Dzieci Płocka”, Centrum Leczniczo-Usługowe im. św. Anny, SP-11 im. Bolesława Chrobrego, SP-14 im. prof. W. Szafera, Niepubliczna Specjalna SP „Niebieski Domek”, MP-11, MP-27, MP-29);
- Osiedle „Kolegialna” (*Wzgórze Świąte lub Zamkowe lub Tumskie, Górki Podokominikańskie lub Niemieckie Górki lub Górki, Rybaki, Nowa Kolegialna, Centrum Wschód, Piękna i Misjonarska*), zadane targowisko miejskie – równoległe do ul. Nowy Rynek, Mazowiecki Urząd Wojewódzki

823 https://pl.wikipedia.org/wiki/Osiedla_P%C%82ocka -Informacja o osiedlach zwyczajowych [dostęp: 1 VII 2018].

824 Przyjęte skróty: LO (Liceum Ogólnokształcące), SP (Szkoła Podstawowa) i MP (Miejskie Przedszkole)

825 Przyjęte skróty: POZ (Podstawowa Opieka Zdrowotna)

(budynek kamery), Urząd Skarbowy, Prokuratura (dawny Bank), Zakład Karny (dwa zabytkowe budynki), Miejski Urząd Pracy, Pałac Ślubów (dawny pałacyk rodziny Flatau), Muzeum Diecezjalne (dwa obiekty muzealne, w tym dawne opactwo benedyktyńskie), Muzeum Mazowieckie (zabytkowy budynek Górnickich), Dom pod Trąbami, Odwach z Płyta Nieznanego Żołnierza, Siedziba ZNP (Dom Broniewskiego), Wieża Ciśnień, Pływalnia Miejska „Jagiellonka”, Zajazd „Rybaki”, bazylika katedralna pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny, kościół pw. św. Dominika, kaplica Kościoła Prawosławnego Przemienienia Pańskiego - w dawnym klasztorze Dominikańskim, PKO Bank Polski – Oddział 2, PKO Bank Polski – Oddział 3, Książnica Płocka im. Władysława Broniewskiego (dawna siedziba Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego), Książnica – biblioteka dla dzieci?, Szpital Świętej Trójcy, Medic Park (POZ), Niepubliczny POZ – Eskulap, Niepubliczny POZ – Intermed, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa (rejon dawnego kościoła i klasztoru Norbertanek), Liceum Ogólnokształcące im. Władysława Jagiełły, Ogólnokształcąca Szkoła Muzyczna I stopnia im. Karola Szymanowskiego, Zespół Szkół Usług i Przedsiębiorczości im. Abpa A. J. Nowowiejskiego, Katolickie LO im. św. St. Kostki, LO Płockiego Uniwersytetu Ludowego, Technikum Edukacji Bankowej „Edukacja”, Technikum i Branżowa Szkoła I Stopnia Zakładu Doskonalenia Zawodowego Warszawa CK, ZDZ, SP-6 im. Druha W. Milke, MP-1 im. M. Macieszyny, MP-9, MP-12, MP-33 im. Jeana Vanier, Pierwsze Amerykańskie Przedszkole, Akademia Przedszkolna MAX, Niepubliczne Przedszkole „Dobry Początek”), hotel Herman – kat. ****, hotel Płock – kat. ***, hotel Petrochemia – kat. **, zajazd Rybaki, Hostel „Kamienica”, „Kamienica” apartamenty (Nowy Rynek), Dom Studenta Szkoły Wyższej im. Pawła Włodkowica, Bursa Płocka;

- Osiedle „Łukasiewicza” (*Wielka Płyta, Kostrogaj Przemysłowy*), rejon handlowo-usługowy pomiędzy ulicami Bielską, Przemysławą, Rembielińskiego i Tysiąclecia, Baza PKS, Komunikacja Miejska – Płock, Powiatowa Komenda Państwowej Straży Pożarnej, Starostwo Płockie, Powiatowy Urząd Pracy, Stadion im. Kazimierza Górskiego (Wisła Płock SA), Centrum Widowiskowo-Sportowe Orlen Arena, kościół pw. Matki Boskiej Częstochowskiej, PKO Bank Polski – Oddział?, Książnica – Filia nr 3, Lux-Medica (POZ), Niepubliczny POZ – Zdrowie (BJT), Zespół Szkół Zawodowych nr 2 im. Marii Skłodowskiej-Curie, Prywatne LO dla Dorosłych, Prywatna Szkoła Policealna dla Dorosłych „Twoja Szkoła”, SP-3 im. Kornela Makuszyńskiego, MP-16, MP-17 im. Małego Księcia), Pokoje gościnne przy stacji paliw na ul. Bielskiej”;

- Oiedle „Międzytorze” (*Zatorze, Gierzyńskiego*), teren przemysłowy Levi's, Centrum Handlowe Gierzyńskiego, Centrum handlowo-usługowe i biurowe Cotex Office Centr (dawne Zakłady Przemysłu Diewiarskiego Cotex), kościół pw. Matki Bożej Fatimskiej, Książnica – Filia nr 7, Niepubliczny POZ – Asmed, Niepubliczny POZ – Gryf-Med, IV LO im. Bolesława Krzywoustego, SP-2 im. Książąt Mazowieckich, SP-5, SP „Edumonterosi”, Żłobek Miejski nr 4), Hotel-24 – kat. **?, Hotel Otoliński – kat. *?, Pokoje gościnne „Olimpia”;

- Osiedle „Miodowa” (po powodziowe *Osiedle Fińskich Domków*), Kaufland, Pływalnia Miejska, kaplica na katolickim cmentarzu przy Al. Kobylińskiego, kompleks główny Politechniki Warszawskiej Filii w Płocku, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa, Książnica – Filia nr 13, Płocki POZ – Poradnia (Gabinet)?, III LO im. M. Dąbrowskiej, Zespół Szkół Budowlanych nr 1, MP-10, MP-14, Przedszkole Niepubliczne „Ekoludki”);

- Osiedle „Podolszyce Południe” (*Kapliczka, Miedza, Nad Jarem, Podolszyce Wieś, Przy Skarpie, Sady, Skiba, Zagroda, Centrum Graniczna, Centrum Handlowe Podolszyce Południe* – pomiędzy ul. Wyszogrodzką i Czwartaków), Zaplecze Techniczne Energa-Operator, Pływalnia Miejska „Podolanka”, kościół pw. św. Wojciecha, PKO Bank Polski – Oddział 1, Książnica – Filia nr 6,

Niepubliczny POZ – Centrum Medyczne Rodzina (Dla Dorosłych i Dzieci), Przychodnia POZ – Wa-Med, SP-22 im. J. Korczaka, MP-4 im. Jasia i Małgosi, MP-8, Niepubliczne Przedszkole „Żurek”, Żłobek Miejski nr 1), Noclegi „Jarzębina”, Pokoje gościnne „Aga”;

- Osiedle „Podolszyce Północ” (*Osiedle Trzysta, Boryszewo Zachodnie, Zielone Korony, Chrobry, Boryszewska, Centrum Handlowe Podolszyce Północ* – pomiędzy ul. Wyszogrodzką i Sikorskiego), PERN, Państwowa Straż Pożarna (dla osiedli wschodnich), kościół pw. Świętego Krzyża, Książnica – Filia nr 8, Centrum Medyczne Medica (POZ Kutrzeby), Niepubliczny POZ – Nasza Przychodnia, Niepubliczny POZ – Provita, Gimnazjum im. A. Macieszy, SP-8 im. A. Macieszy, SP nr 23 im. Armii Krajowej, Niepubliczna Szkoła Podstawowa „Cogito”, MP-6, MP-31, MP-37, Niepubliczne Przedszkole „Gucio”, Niepubliczne Przedszkole i Żłobek „Bajkowa Kryjówka”, Żłobek Miejski nr 2);

- Osiedle „Pradolina Wisły” (*Krakówka, Budy Dolne, Tokary Rąbież*), Pokoje „Na brzegu”;

- Osiedle „Radziwie” (*Radziwie Zachodnie, Radziwie Wschodnie*, dworzec PKP Płock Radziwie, Centromost – Stocznia Rieczna, Port Rieczny, Elewatory, Oczyszczalnia Ścieków, stadion ZKS Stoczniowiec, zaplecze po budowie mleczarni (z wysokim kominem), zabytkowa elektrownia, Straż Pożarna (lewobrzeżna osiedlowa), kościół pw. św. Benedykta, Książnica – Filia nr 1, Niepubliczny POZ – Przychodnia Radziwie, Płocki POZ – Poradnia (Gabinet), Prywatne Studium Techniki Dentystycznej Eugeniusza Nagadowskiego, Policarna Szkoła Dedektywów i Agentów Ochrony, SP-5 im. W. Broniewskiego, MP-13);

- Osiedle „Skarpa” (*Skarpa A* – na północy osiedla, *Skarpa B* – na jego południu), port rzeczny przeładunkowy, oczyszczalnia i przepompownia wód deszczowych, schronisko dla zwierząt, kościół pw. Dobrego Pasterza, kościół Ewangelicko-Augsburski na cmentarzu ewangelickim, Dom Kultury PKN Orlen (dawny Dom Technika), Książnica – Filia nr 13, Niepubliczny POZ – Centrum Medyczne Omega, SP-18 im. J. Z. Jakubowskiego, MP-3, MP-19, Terapeutyczny Punkt Przeszkolny M. Chmielewskiej), Dom Studenta „Wcześniak”;

- Osiedle „Stare Miasto” (*Centrum Historyczne, Centrum Południowe, Wolnej Afryki, Czarny Dwór, Złoty Róg*), Urząd Miasta Płocka (ratusz), Sądy (dawny pałac biskupa, później siedziba Trybunału Cywilnego), Siedziba Biskupa (dawna kanonia), Towarzystwo Naukowe Płockie (dawna kanonia), Biblioteka TNP im. Zielińskich (Dom pod Opatrznością), Teatr Dramatyczny im. Jerzego Szaniawskiego, Młodzieżowy Dom Kultury, Płocki Ośrodek Kultury i Sztuki, Płocka Galeria Sztuki, Dom Darmstadt (dawny hotel Berliński), Muzeum Żydów Mazowieckich (dawna bóżnica), Oddział Etnograficzny Muzeum Mazowieckiego (dawny spichlerz), Archiwum Państwowe (dawny spichlerz), Amfiteatr, kościół pw. św. Bartłomieja, kościół pw. św. Jana Chrzyciela, Sanktuarium Miłosierdzia Bożego (miejsce pobytu św. Faustyny), Zespół klasztorno-katedralny Starokatolickiego Kościoła Mariawitów, Wyższe Seminarium Duchowne, Książnica – Filia nr 5, Niepubliczny POZ – Caritas Diecezji Płockiej, LO im. Marszałka St. Małachowskiego (dawna kolegiata św. Michała), Zespół Szkół Ekonomiczno-Kupieckich im. L. Krzywickiego, Centrum Edukacji im. I. Łukasiewicza, V LO, SP-1 im. Braci Jeziorowskich, Katolicka SP im. Błogosławionych A. J. Nowowiejskiego i L. Wetmańskiego, MP-25), hotel Tumski – kat. ***, hotel Starzyński – kat. ***, hotel Starzyński – kat. ***, Best Western Hotel Petropol – kat. ***, hotel „Willa Adriana” – kat. ***, Apartamenty hotelowe na Starym Rynku, Apartamenty hotelowe na Piekarskiej, Sempre Bed&Breakfast, Dom Studenta Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej;

- Osiedle „Trzepowo” (*Jędrzejewo, Kostrogaj, Niegłosy*), Płocki Park Przemysłowo-Technologiczny – strefy I-II, teren przemysłowy wzdłuż ul. Targowej wraz obszarem dawnej Fabryki Maszyn

Żniwnych (CNH Polska, Bud-mat, Mostostal Płock, giełda towarowo-samochodowa), teren przemysłowy firmy Polarost (dawna filia FSO na południowy wschód od PKN Orlern), cywilne lotnisko sportowe Aeroklubu Ziemi Mazowieckiej, kościół pw. św. Aleksego, kaplica na cmentarzu komunalnym, SP-13 im. J. Brzechwy);

- Oiedle „Tysiąclecia” (*Wielki blok*), Spółdzielczy Dom Kultury, Książnica – Filia nr 4, Niepubliczny POZ – Saba-Med (Al. Kobylińskiego 14?), SP-15, SP-16 im. Mikołaja Kopernika);

- Osiedle „Winiary” (*Osiedle Młodych, Maszewo Duże, Maszewo Małe, Wisła Park*), Płocki Park Przemysłowo-Technologiczny – strefy III-VII, siedziba Płockiego Zakładu Produkcyjnego PKN Orlen i Bassel Orlen Polyolefins, Ośrodek Badawczo-Rozwojowy Przemysłu Rafineryjnego i Petrochemicznego), Wojewódzki Szpital Zespolony im. Marcina Kacprzaka, Centrum Medyczne Medica (POZ Chemików), hotel Czardasz, Pokoje gościnne „Logus”, Pokoje gościnne – ul. Jabłczyńskiej, Sala konferencyjno-bankietowa „Amore”;

- Osiedle „Wyszogrodzka” (*Wyszogrodzka Północ, Wyszogrodzka Południe, Zalesie, Imielnickiego, Cholerka lub Limanowskiego, Górna*), Stacja Uzdatniania Wody, Energa-Operator – siedziba Zarządu Oddziału w Płocku, Komenda Policji, Komenda Straży Pożarnej, Stacja Pogotowia Ratunkowego, Miejski Ogród Zoologiczny, kościół pw. Miłosierdzia Bożego, Szkoła Wyższa im. Pawła Włodkowica, Książnica – Filia nr 2, Zespół Szkół Technicznych, LO ZOK „Profesor”, Niepubliczne LO – Szkoła Mistrzostwa Sportowego, LO dla Dorosłych Zakładu Doskonalenia Zawodowego (ZDZ), Studium Kosmetyczne ZDZ, Szkoła Policealna dla Dorosłych ZDZ, Technikum ZDZ i Branżowa Szkoła I Stopnia ZDZ, SP-12 im. M. Zimińskiej-Sygietyńskiej, II Prywatna SP „Profesor”, SP Płockiego Towarzystwa Oświatowego, SP Edu-Mar, SP ZDZ, Specjalna SP-24, Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy nr 1, Przedszkole Edumontessori, Prywatne Przedszkole MAX, Niepubliczne Przedszkole „Entliczek Pentliczek”, Punkt Wychowania Przedszkolnego „Gagatek”, Młodzieżowe Centrum Edukcyjno-Wychowawcze „Studnia”, Pensjonat „Arkadia” – kat. **, Pokoje gościnne „Heven”, B. M. Pokoje gościnne, Pokoje gościnne „Zalesie”;

- Osiedle „Zielony Jar” (*Nad Rosicą, mini-osiedla Tarasy i Słoneczny Park* wykonane przez MZGM-TBS), kompleks osiedlowy w rejonie ul. *Batalionu Parasol* – zrealizowany przez Młodzieżową Spółdzielnię Mieszkaniową, kompleks osiedlowy w rejonie ul. *Wańkowicza* – wykonany przez Spółdzielnię Mieszkaniową Budowlani, *Boryszewo Wschodnie* – rejon ul. *Żyznej*, Książnica – Filia nr 11, Med-Jar – POZ dla osiedli Podolszyce i Zielony Jar)⁸²⁶.

Uwaga

W płockiej encyklopedii pt. *Płock od A do Z* zawarty jest rozdział pt. *Informator miejski*, w którym Andrzej Jerzy Papierowski i Jerzy Stefański zaprezentowali szczegółowe dane na koniec 2007 r. dotyczące:

- *Placówek kulturalno-oświatowych, klubów i galerii*, s. 189,
- *Pizzerii, pubów i restauracji*, s. 190-191,
- *Sportu i rekreacji*, s. 191,
- *Hoteli, zajazdów, pensjonatów, pokoi gościnnych, domów studenckich i internatów*, s. 191-192,
- *Biur turystycznych*, s. 192,
- *Banków i firm kredytowo-pożyczkowych*, s. 192-193,
- *Miast partnerskich*, s. 194,

826 P. Niesłuchowski, M. Kansy, K. Sierand, *Rozdziały: Podmioty gospodarcze, Gospodarka mieszkaniowa, Oświata i wychowanie, Służba zdrowia*, [w:] *Miejski Zeszyt Statystyczny. Rok 2018, nr 26*, Płock 2019.

- *Szkół podstawowych*, s. 195-196,
- *Gimnazjów, liceów, szkół policealnych, szkół językowych i szkół wyższych*, s. 196-199.

Terenowe nazwy zwyczajowe

Od 1991 r. zrezygnowano z podziału Płocka na statystyczne dzielnice mieszkaniowe i przemysłowe oraz podzielono administracyjnie miasto na osiedla (zamieszkałe) i obszary niezamieszkałe (PKN Orlen i rzeka Wisła w granicach miasta). Równocześnie można zauważyć, że nadal potocznie stosowane są niektóre stare nazwy poszczególnych rejonów miasta – obejmujące niekiedy kilka osiedli:

- „Śródmieście” (*Centrum Historyczne* lub *Starówka*) – (osiedla: *Stare Miasto* i *Kolegialna*);
- „Wielki Blok” (*Centrum Północ*) – (osiedle *Tysiąclecia*);
- „Wielka Płyta” – (osiedle *Łukasiewicza*);
- „Dworcowa” – (osiedla: *Dworcowa* i *Kochanowskiego*);
- „Wielka Dobrzyńska” – (osiedla: *Miodowa* i *Skarpa*);
- „Kompleks Petrochemiczny” – (obszar PKN Orlen).

Równocześnie do powszechnego płockiego słownictwa weszły nowe nazwy określonych terenów grupujących kilka osiedli miejskich, stanowiące nazwy rejonów („nieformalnych dzielnic”):

- 1/ „Stare Centrum” (*Nowe Śródmieście*). Teren obejmujący osiedla: *Stare Miasto*, *Kolegialna*, *Dworcowa*, *Kochanowskiego*, *Tysiąclecia*, *Łukasiewicza* (bez *Kostrogaju Przemysłowego*), *Miodowa* i *Skarpa*.
- 2/ „Nowe Centrum” (*Podolszyce* lub *Podole*). Teren obejmujący osiedla: *Podolszyce Północ*, *Podolszyce Południe* i *Zielony Jar*;
- 3/ „Południe” (*Zawiśle* lub *Lewobrzeżny Płock*). Teren obejmujący osiedla: *Radziwie*, *Góry*, *Ciechomice* i *Pradolina Wisły*;
- 4/ „Piłsudskiego”. Teren obejmujący osiedla: *Wyszogrodzka* i *Międzytorze*;
- 5/ „Północ”. Teren obejmujący: obszar PKN Orlen oraz osiedla *Trzepowo* i *Winiary*;
- 6/ „Wschód”. Teren obejmujący osiedla: *Borowiczki* i *Imielnica*.

Wstępne propozycje nowego podziału Płocka na obszary statystyczne – rejon

Wydaje się, że na obecnym etapie rozwoju Płocku wskazanym byłoby, poza formalnym podziałem miasta na 23 jednostki administracyjne, rozważyć wprowadzenie dla celów statystycznych podziału – na sześć rejonów: *Stare Centrum*, *Nowe Centrum*, *Południe*, *Piłsudskiego*, *Północ* i *Wschód*.

W czasach PRL „śródmieście” stanowiły dzisiejsze osiedla *Stare Miasto* i *Kolegialna*. Obecnie „śródmieście” wraz z rozwojem miasta sukcesywnie się poszerzało i wydaje się, że obszar w środku prawobrzeżnego Płocka odgradzony od zachodu i północy rzeką *Brzeźnica*, od północy – torami kolejowymi, od wschodu – ul. *Otolińską* i al. *Kilińskiego*, a od południa – rzeką *Wisłą* obecnie jest wystarczająco zurbanizowany i nasycony obiektami administracyjnymi, usługowo-handlowymi oraz infrastrukturą kulturalno-sportową, że spełnia kryteria pełnienia funkcji nowej dużej dzielnicy

śródmiejskiej (dla celów statystycznych). Wydaje się, że obecnie należy poddać analizie wariant traktowania „nowego śródmieścia” (*Stare Centrum*) jako obszaru ośmiu centralnie położonych osiedli: Stare Miasto, Kolegialna, Dworcowa, Kochanowskiego, Tysiąclecia, Łukasiewicza, Miodowa i Skarpa.

W latach III RR koncentracja robót budowlanych nastąpiła na terenie dawnej wsi Podolszyce, na której terenie powstały trzy osiedla. Obecnie stanowią nowe centrum Płocka nazywane popularnie „Podolszyce” (lub skrótowo „Podole”). W ramach tego obszaru wyróżnia się Centrum Handlowo-Usługowe Podolszyce, które funkcjonuje wzdłuż ul. Wyszogrodzkiej w granicach od ul. Sikorskiego (na północy) do ul. Czwartaków (na południu). Te Centrum ostatnio został poszerzone o nowe Centrum Handlowe „Graniczna” wybudowane na os. Podolszyce Południe, w którym powstały m.in. galerie: Leroy Merlin – skład materiałów budowlanych, Media Ekspert – RTV i AGD oraz Decathlon – produkty sportowe. Roboczo nazwane „*Nowe Centrum*” składałoby się z osiedli: Podolszyce Północ, Podolszyce Południe i Zielony Jar.

PŁOCKIE ULICE W OSIEDLACH

(Ulice z podkreśleniem - występują w co najmniej w dwóch osiedlach)

1 – OSIEDLE BOROWICZKI: Bałtycka, Basenowa, Białowieska, Borowicka, Botaniczna, Cedrowa, Chełmińska, Cisowa, Flisacka, Gmury, Gajówka, Gościńiec, Grabowa, Grabówka, Harcerska, Jesionowa, Korczaka Janusza, Krucza, Kujawska, Kurpiowska, Lipowa, Liściasta, Lubuska, Łożyńska, Łowicka, Małopolska, Mazowiecka, Mazurska, Miedziana, Młyńska, Mokra, ks. prałata Niedzielaka Stefana, Nowa, Odległa, Piaski, Piesza, Platynowa, Poczтовая, Podlaska, Podwale, Pomorska, Powiśle, Powiśle, Raczkowizna, Roztocze, Rybna, Sarnia, ks. Skierkowskiego Władysława, Srebrna, Śląska, Trasa ks. Popiełuszki Jerzego, Urbanowo, Warmińska, Wiązowa, Wiejska, Wierzbowa, Wilcza, plac Witosa Wincentego, Wójtowa, Zakole, Zapłotek, Zarzeczna, Zgodna, Złota, Żelazna, Żuławska.

2 – OSIEDLE CIECHOMICE: Browarna, Chmielowa, Ciechomicka, Dorobka Franciszka, Grabińska, Herbaciana, Janówek, Jeziorna, Lawendowa, Letniskowa, Miętowa, Na Stoku, Nowociechomicka, Piwna, Rekreacyjna, Rumiankowa, św. Siostry Faustyny, Stawowa, Tęczowa, Tymiankowa, Wczasowa, Włóściany, Ziółowa.

3 – OSIEDLE DWORCOWA: 11 Listopada, Chopina Fryderyka, rondo Dmowskiego Romana, Dworcowa, Aleje Jachowicza Stanisława, Mickiewicza Adama, Obróńców Płocka 1920 r., Otolińska, Reja Mikołaja, Salezjańska, Pasaż Wiścickiego Wojciecha.

4 – OSIEDLE GÓRY: Ciechomicka, Ciechomskiego Michała, Edukacyjna, Gajowa, Góry, Jaworowa, Kolejowa, Kutnowska, Myśliwska, Nauczycielska, Osiedłowa, Parkowa, Pedagogiczna, Podleśna, Przyszkolna, Przytulna, Ruczajowa, Semestralna, Trasa ks. Popiełuszki Jerzego, Wakacyjna, Wesółka, Wrzosowa, Wysoka, Zdrojowa.

5 – OSIEDLE IMIELNICA: Brzoskwiniowa, Chmielna, Czereśniowa, Darniowa, Drozdowa, Harcerska, Jabłoni, Jaskółcza, Jastrzębia, Kasztanowa, Leszczynowa, Lisia, Liściasta, Lokalna, Majowa, Morelowa, Motylowa, Orzechowa, Parcele, Podgórze, Pogodna, Porzeczkowa, Poziomkowa, Prosta, Sielska, Skrajna, Szpacza, Śliwowa, św. Huberta, bł. bpa. Wetmańskiego Leona, Wierzbowa, Widna, Wilcza, Wiśniowa, Wyszogrodzka, Zajęcza, Żuławia, Żywiczna.

6 – OSIEDLE KOCHANOWSKIEGO: 11 Listopada, Bielska, Chopina Fryderyka, Gajcego Tadeusza, rondo Dmowskiego Romana, Aleje Jachowicza Stanisława, Kochanowskiego Jana, Lotników, plac Lutyńskiego Romana, Mickiewicza Adama, Obrońców Płocka 1920 r., Obrońców Westerplatte, Północna, Przeskok, Sportowa, Trauguta Romualda, Wschodnia, Żwirki i Wigury.

7 – OSIEDLE KOLEGIALNA: 1 Maja, 3 Maja, 11 listopada, Błonie, rondo Borkowskiego Tadeusza, aleja (piesza) Broniewskiego Władysława, plac gen. Dąbrowskiego Jarosława, Dojazd, nabrzeże Górnickiego Stanisława, harcerza Gradowskiego Antolka, Aleje Jachowicza Stanisława, Jakubowskiego Jana Zygmunta, aleja Kilińskiego Jana, Kolegialna, Kościuszki Tadeusza, Królewiecka, Krótka, Kupiecka, Misjonarska, Mostowa, plac/ulica Nowy Rynek, plac Obrońców Warszawy, Padlewskiego Zygmunta, Parowa, Pasaż, Piękna, Rybaki, Sienkiewicza Henryka, Stommy Stanisława, Themersonów Franciszki i Stefana, Tumska, Warszawska, Zacisze.

8 – OSIEDLE ŁUKASIEWICZA: 7 czerwca 1991 r., Batalionów Chłopskich, Bielska, plac Celebry Papieskiej, Gawareckiego Wincentego Hipolita, Narodowych Sił Zbrojnych, Kostrogaj, Kossobudzkiego Szymona, Królowej Jadwigi, Łukasiewicza Ignacego, Morykoniego Kajetana, Siennickiego Stefana, most n/rz. Brzeźnicą im. Płockiego czerwca 1976 r. - wzdłuż ul. Łukasiewicza (łączy osiedla Łukasiewicza i Miodową z osiedlami Winiary i Trzepowo), Płoskiego Eugeniusza, Przemysłowa, Rembielińskiego Rajmunda, aleja (piesza) Roguckiego Antoniego, Rutskich Haliny i Stefana, Tysiąclecia, Wiadukt, Zgłiszczyńskiego Stanisława.

9 – OSIEDLE MIĘDZYTORZE: Banach Stefana, Braci Jeziorskich, Chopina Fryderyka, Gierzyńskiego Tadeusza, Gintera Tadeusza, Graniczna, Heweliusza Jana, Kolberga Oskara, Kołatąja Hugo, Kopernika Mikołaja, Krzywickiego Ludwika, Lachmana Waclawa, Oksińskiego Józefa, Otolińska, ppłk. Pasternakiewicza Jana, Piaska Faustyna, rondo rotm. Pileckiego Witolda, Przyjazna, Rozego Fryderyka, Staszica Stanisława, Stodółkiewicza Alojzego, Wilgi, Zagajnik.

10 – OSIEDLE MIODOWA: Bartnicza, Dobrzyńska, Gałczyńskiego Konstantego Ildefonsa, Jaśminowa, Aleje Kobylińskiego Floriana, Kredytowa, Łukasiewicza Ignacego, Dobrzyńska, Prezydenta Mościckiego Ignacego, Miodowa, Skłodowskiej-Curie, Słodowa, rondo Stolarskiego Dariusza, Topolowa, harcerza Zawidzkiego Stefana.

11 – OSIEDLE PODOLSZYCE POŁUDNIE: Czerwonych Kosynierów, Czwartaków, Gościniec, Graniczna, gen. Grzmot-Skotnickiego Stanisława, aleja Jana Pawła II, Kombatantów, Łączniczek, gen. Maczka Stanisława, Milke Waclawa, Nowickiego Władysława, Pasaż Paderewskiego Ignacego Jana, Pałacowa, Pniewskiego Jerzego, św. Zygmunta, św. Floriana, Swojska, Sybiraków Płockich, Synów Pułku, św. Jerzego, św. Wojciecha, Trasa ks. Popiełuszki Jerzego, rondo Wojska Polskiego, Wyszogrodzka, Drętkiewicza Andrzeja, Żołnierzy Wyklętych.

12 – OSIEDLE PODOLSZYCE PÓŁNOC: Armii Krajowej, Baczyńskiego Krzysztofa Kamila, Bliska, Boryszewska, Dziwiarska, Graniczna, gen. Grota-Roweckiego, Hubalczyków, Jędrzejewo, gen. Kleberga Franciszka, Końcowa, gen. Kutrzeby Tadeusza, Mazowieckiego Tadeusza, Obrońców Helu, Ossowskiego Henryka, Otolińska, rondo Otolińska, Patriotów, rondo rotm. Pileckiego Witolda, gen. Sikorskiego Władysława, mjr. Sucharskiego Henryka, Szarych Szeregów, Urodzajna, Walecznych, rondo Wojska Polskiego, Wyszogrodzka, Zbożowa, Żołnierzy Września, Żyzna.

13 – OSIEDLE PRADOLINA WISŁY: Jordanowska, Na Stoku, Nadwiślańska, Nizinna, Przepawa, Tokarska, Trasa ks. Popiełuszki Jerzego.

14 – OSIEDLE RADZIWIĘ: rondo 19 pp Odsieczy Lwowa, Cicha, Drzewna, Gąbińska, Górka, Gromadzka, Kapitańska, Kościelna, Kotwiczna, Krakówka, Kręta, rondo inż. Lajourdie Jana Marka, Leśna, Marynarska, Kolejowa, plac mjr. Mościckiego Janusza, Ogrodowa, Okopowa, Piaskowa, Trasa ks. Popiełuszki Jerzego, Popłacińska, Portowa, Przesmyk, Sannicka, Siewna, Żeglarska, Spokojna, Stoczniowa, Strażacka, Sucha, Sukcesorska, Szkutnicza, Tartaczna, Teligi Leonida, Ukośna, Wąska, Wygon, Zagroda, Zielona.

15 – OSIEDLE SKARPA: Asnyka Adama, Dąbrowskiej Marii, Dobrzyńska, Gałczyńskiego Konstantego Idefonsa, rondo Grabskich Heleny, Jana i Tadeusza, Jasna, Konopnickiej Marii, Kredytowa, Kwiatowa, Mała, Mehoffera Józefa, Dobrzyńska, Miodowa, Prezydenta Mościckiego Ignacego, Nałkowskiej Zofii, Na Skarpie, Norwida Cypriana Kamila, Parowa, Polna, Skwer Harcerstwa Płockiego, Słowackiego Juliusza, Środkowa, Tuwima Juliana, Wyspiańskiego Stanisława, Zalewskiego Kazimierza.

16 – OSIEDLE STARE MIASTO: plac 13 Straconych, Bielska, dr. inż. Chojnackiego Jakuba, Grodzka, Aleje Jachowicza Stanisława, Jerozolimska, plac Jurgensa Edwarda, Kaczmarek Józefa harcmistrza, Pasaż Karadzica Vuka, Aleje Kobyleńskiego Floriana, Kozia, Królewiecka, Kwiatka Józefa, Łukasiewicza Ignacego, Małachowskiego Stanisława, plac Narutowicza Gabriela, abpa. Nowowiejskiego Antoniego Juliana, plac/ulica Nowy Rynek, Okrzei Stefana, Ostatnia, Parowa, Piekarska, Plac Książęcy, Sienkiewicza Henryka, aleja (piesza) Spacerowa, Staromiejska, plac Stary Rynek, Synagoga, Teatralna, Topolowa, Tumska, ks. prałata Wyczalkowskiego Seweryna, Zduńska.

17 – OSIEDLE TRZEPOWO: Bartoszewskiego Władysława, Bielska, Długa, Fabryki Maszyn Żniwnych, Graniczna, Krzywa, Łukasiewicza Ignacego, rondo Nafciarzy (skrzyżowanie ulic Łukasiewicza i Długiej), Okólna, rondo Osieckiego Stanisława, Otolińska, rondo Otolińska, Rataja Macieja, Rolna, Sierpecka, Szkolna, Targowa.

18 – OSIEDLE TYSIĄCLECIA - Bielska, Dąbrówki, Hermana Władysława, Aleje Kobyleńskiego Floriana, Bolesława Krzywoustego, Łukasiewicza Ignacego, Mieszka I, aleja (piesza) Nowaka Pawła, Piasta Kołodzieja, Tysiąclecia.

19 – OSIEDLE WINIARY: Biegańskiego Władysława, rondo por. Bronarskiego Stefana (ps. Liść), Chałubińskiego Tytusa, Chemików, Chemików, Długa, Dobrzyńska, Dybowskiego Benedykta, Garleja Tadeusza, Honorowych Dawców Krwi, Jabłczyńskiej Anny, dr. Judyma, rondo Kalaszczyńskiego Tadeusza, Kamińskiej Stefani, Kobiałka, Macieszy Aleksandra, Maszewska, rondo Maszewska, Medyczna, Polskiego Czerwonego Krzyża, Pozytywna, Radosna, Sosnowa, Szpitalna, Śniadeckiego Jędrzeja, Traktowa, Zamenhofs Ludwika, Zglenickiego Witolda.

20 – OSIEDLE WYSZOGRODZKA: 4 Pułku Strzelców Konnych, 8 Pułku Artylerii Lekkiej, Agrestowa, Akacyjowa, Batorego Stefana, Błotna, Boczna, rondo Borkowskiego Tadeusza, Brzozowa, Bukowa, Chabrowa, Dębowa, Dolna, Działkowa, Dziedziniec, Fabryczna, Filtrowa, Gęsia, Głowackiego Bartosza, Górna, Grabówka, Graniczna, Gronowa, Imielnicka, Jesienna, Jodłowa, Kacza, Kalinowa, aleja Kilińskiego Jana, Klonowa, Lenartowicza Teofila Aleksandra, Letnia, Łąkowa, Łukasiewicza Ignacego, Malinowa, Maneżowa, Miła, Modrzejowa, Niecała, Norbertańska, Oaza, Obejście, Ośnicka, por. Otapa Kazimierza, Owocowa, Partyzantów, Paśniki, rondo rotm. Pileckiego Witolda, Plac Zielony,

Podchorążych, Południowa, Poprzeczna, Powstańców Styczniowych, Pszenna, Różana, Rieczna, Sadowa, Saperska, Sienkiewicza Henryka, Sienna, Słoneczna, Słowicza, Spółdzielcza, Strzelecka, Studzienna, Świerkowa, Torowa, Ułańska, Uroczą, Wesoła, Wiatraki, Widok, Wodna, Wiślana, Wronia, Wyszogrodzka, Zakątek, Zalesie, Zaścianek, Zaulek, Zdziarskiego Bolesława, Źródłana, Żabia, Żytia.

21 – OSIEDLE ZIELONY JAR: gen. Andersa Władysława, Armii Krajowej, Batalionu „Parasol”, Batalionu „Zośka”, Bytnara „Rudego” Jana, Chrostowskiej Wandy, Chruściela Antoniego, Dywizjonu 303, Monte Cassino, rondo rotm. Pileckiego Witolda, gen. Sosabowskiego Stanisława, Świtalskiej Zofii, Wańkowicza Melchiora, Wyszogrodzka, Żyzna.

22 – OBSZAR PKN ORLEN: Chemiców, Długa, Łukasiewicza Ignacego, Zglenickiego Witolda, drogi zakładowe.

23 – OBSZAR WISŁA I TEREN ZALEWOWY: most im. Legionów Józefa Piłsudskiego (łączy osiedla Kolegialna i Wyszogrodzka z os. Radziwie), most im. Solidarności – wzdłuż ks. Trasy Popiełuszki Jerzego (łączy osiedla wschodnie z południowymi, w tym bezpośrednio os. Podolszyce Południe i os. Borowiczki z os. Radziwie).

SPIS MAP I ILUSTRACJI

Załącznik 1 - *Plan Płocka i okolicznych wsi z 1925 r.*; Źródło: T. Żebrowski, *Stolica ksiąząt mazowieckich i płockich w latach 1138- 1495*, [w:] *Dzieje Płocka*, (red.) A. Gieysztor, Płock 1978, s. 62.

Załącznik 2 - Płock z podziałem na dzielnice w 1968 r.; Źródło: J. Chojnacki, *Płock 1969 w liczbach*, Płock 1969, s. 42 [wykonała M. Zawadzka z MPS].

Załącznik 3 - Płock z podziałem na dzielnice dokonany w 1970 r.; Źródło: J. Chojnacki, *Płock 1973 w liczbach*, Płock 1973, s. 70 [opracowano w Miejskiej Pracowni Geodezyjnej w Płocku].

Załącznik 4 - Mapa 21 osiedli płockich; Źródło: „Miejski Zeszyt Statystyczny nr 23, UMP, Rok 2017,”, Płock 2017 [[http://rozwójmiasta.plock.eu/.../ pdf](http://rozwójmiasta.plock.eu/.../pdf)].

Załącznik 5 - Obecny podział Płocka na obręby geodezyjne; Źródło: (<http://rozwójmiasta.plock.eu/wp-content/uploads/2017/10/OBREBY-A1.pdf>).

Załącznik 6 - Mapa pogładowa Płocka z podziałem na 21 osiedli i obszar przemysłowy PKN Orlen według W. Serafimowicza; Źródło: Artykuł pt. *Propozycja zmian granic osiedli oraz obszarów przemysłowych w Płocku*, [w:] „Notatki Płockie” 2022 Nr 1/270, s. 43.

Załącznik 7 – Płock. Propozycja zmian granic osiedli i obszarów przemysłowych według W. Serafimowicza; Źródło: Artykuł pt. *Propozycja zmian granic osiedli oraz obszarów przemysłowych w Płocku*, [w:] „Notatki Płockie” 2022 Nr 1/270, s. 44.

Załącznik 8 - Mapa Specjalnej Strefy Rewitalizacji; Źródło: [http://rozwójmiasta.plock.eu/\(UMP 2017\) pdf](http://rozwójmiasta.plock.eu/(UMP%202017)pdf):

Załącznik 9 - Mapa – plan komunikacji miejskiej; Źródło: [http://rozwójmiasta.plock.eu/.../Plan komunikacyjny miasta \(UMP 2017\)](http://rozwójmiasta.plock.eu/.../Plan%20komunikacyjny%20miasta%20(UMP%202017)).

Załącznik 10 - Kościoły i kaplice parafialne obsługujące Płock na tle 21 osiedli według A. Urbanik;
Źródło: Źródło: Artykuł pt. *Zarys podziału terytorialno-funkcjonalnego Płocka w III Rzeczpospolitej*,
[w:] „Notatki Płockie” 2019 Nr 1/258, s. 28.

Mapy osiedli Płocka

Załącznik 1 - Mapa osiedla STARE MIASTO; Źródło: http://rozwojmiasta.plock.eu/wp-content/uploads/2016/10/mapa-osiedli_2017.pdf; *Płock. Mapa osiedla Stare Miasto* (UMP 2017).

Załącznik 2 - Mapa osiedla KOLEGIALNA; Źródło: <http://rozwojmiasta.plock.eu>. (UMP 2017) pdf: *Płock. Mapa osiedla Kolegialna*.

Załącznik 3 - Mapa osiedla SKARPA; Źródło: <http://rozwojmiasta.plock.eu>. (UMP 2017) pdf: *Płock. Mapa osiedla Skarpa*.

Załącznik 4 - Mapa osiedla MIODOWA; Źródło: <http://rozwojmiasta.plock.eu>. (UMP 2017) pdf: *Płock. Mapa osiedla Miodowa*.

Załącznik 5 - Mapa osiedla WINIARY; Źródło: <http://rozwojmiasta.plock.eu>. (UMP 2017) pdf: *Płock. Mapa osiedla Winiary*.

Załącznik 6 - Mapa osiedla DWORCOWA; Źródło: <http://rozwojmiasta.plock.eu>. (UMP 2017) pdf: *Płock. Mapa osiedla Dworcowa*.

Załącznik 7 - Mapa osiedla KOCHANOWSKIEGO; Źródło: <http://rozwojmiasta.plock.eu>. (UMP 2017) pdf: *Płock. Mapa osiedla Kochanowskiego*.

Załącznik 8 - Mapa osiedla TYSIĄCLECIA; Źródło: <http://rozwojmiasta.plock.eu>. (UMP 2017) pdf: *Płock. Mapa osiedla Tysiąclecia*.

Załącznik 9 - Mapa osiedla ŁUKASIEWICZA; Źródło: <http://rozwojmiasta.plock.eu>. (UMP 2017) pdf: *Płock. Mapa osiedla Łukasiewicza*.

Załącznik 10 - Mapa osiedla TRZEPOWO; Źródło: <http://rozwojmiasta.plock.eu>. (UMP 2017) pdf: *Płock. Mapa osiedla Trzepowo*.

Załącznik 11 - Mapa osiedla WYSZOGRODZKA; Źródło: <http://rozwojmiasta.plock.eu>. (UMP 2017) pdf: *Płock. Mapa osiedla Wyszogrodzka*.

Załącznik 12 - Mapa osiedla MIĘDZYTORZE; Źródło: <http://rozwojmiasta.plock.eu>. (UMP 2017) pdf: *Płock. Mapa osiedla Międzytorze*.

Załącznik 13 - Mapa osiedla PODOLSZYCE PÓŁNOC; Źródło: <http://rozwojmiasta.plock.eu>. (UMP 2017) pdf: *Płock. Mapa osiedla Podolszyce Północ*.

Załącznik 14 - Mapa osiedla PODOLSZYCE POŁUDNIE; Źródło: <http://rozwojmiasta.plock.eu>. (UMP 2017) pdf: *Płock. Mapa osiedla Podolszyce Południe*.

Załącznik 15 - Mapa osiedla ZIELONY JAR; Źródło: <http://rozwojmiasta.plock.eu>. (UMP 2017) pdf: *Płock. Mapa osiedla Zielony Jar*.

Załącznik 16 - Mapa osiedla IMIELNICA; Źródło: <http://rozwojmiasta.plock.eu>. (UMP 2017) pdf: *Płock. Mapa osiedla Imielnica*.

Załącznik 17 - Mapa osiedla BOROWICZKI; Źródło: <http://rozwojmiasta.plock.eu>. (UMP 2017) pdf: *Płock. Mapa osiedla Borowiczki*.

Załącznik 18 - Mapa osiedla RADZIWIĘ; Źródło: <http://rozwojmiasta.plock.> (UMP 2017) pdf: *Płock. Mapa osiedla Radziwie.*

Załącznik 19 - Mapa osiedla GÓRY; Źródło: <http://rozwojmiasta.plock.> (UMP 2017) pdf: *Płock. Mapa osiedla Góry.*

Załącznik 20 - Mapa osiedla CIECHOMICE; Źródło: <http://rozwojmiasta.plock.> (UMP 2017) pdf: *Płock. Mapa osiedla Ciechomice.*

Załącznik 21 - Mapa osiedla PRADOLINA WISŁY; Źródło: <http://rozwojmiasta.plock.> (UMP 2017) pdf: *Płock. Mapa osiedla Pradolina Wisły.*

BIBLIOGRAFIA

Druki zwarte

40 lat Płockiej Spółdzielni Mieszkaniowej Lokatorsko-Własnościowej, Płock 1998.

50 lat Komunikacji Miejskiej Płock sp. z o.o. (1960-2010), Płock 2010.

50 lat Politechniki Warszawskiej w Płocku, Płock 2017.

100 lat przemysłu maszyn rolniczych w Płocku, Warszawa 1972.

150 lat rozwoju przemysłu rafineryjnego – od Ignacego Łukasiewicza do PKN Orlen SA (X Seminarium PKN Orlen i SITPChem w dniach 12-13 VI 2003 r. w Płocku), Płock 2003.

175 lat Towarzystwa Naukowego Płockiego (1820-1995), Płock 1995.

500-lecie województwa płockiego w liczbach 1495-1995, Płock 1995.

780 lat lokacji, red. J. Banasiak, Płock 2017.

XIV Zjazd Drogowców Miejskich 24-26 września 2003 r., Płock 2003.

Arnold S. - *Początki biskupstwa płockiego w świetle falsyfikatów mogileńskich*, [w:] *Z dziejów średniowiecza*, Warszawa 1968.

Askanas K. - *Sztuka Płocka*, wyd.: I-III, Płock 1974, 1988 i 1991.

Badowski K., Nycyk J. B., Kowalski M. - *Architektura Płocka i jej twórcy*, Płock 2011.

Bagińska A. - *80 lat Zespołu Szkół im. Leokadii Bergerowej w Płocku*, Płock 2003.

Bańka K. - *Archiwum państwowe w Płocku. Informator o zasobie archiwalnym*, Płock 2015.

Bańka K., Śliwiński P. - *Ludzie i statki. Historia Płocka Wisłą pisana*, Płock 2014.

Bukowska A., *Relikty architektury wczesnośredniowiecznej – formy i datowanie*, [w:] *Płock wczesnośredniowieczny*, red. A. Gołębniak, Warszawa 2011.

Baranowska J., Dorobek F. - *Szkoła Medyczna w Płocku*, Płock 1974.

Bugaj Cz. - *60 lat historii Orłenu na Mazowszu (Seminarium SPN i Filii PW w dniu 14 maja 2019 r.)*, Płock 2019.

Cegłowski J., Płuciennik H. - *Płocka Fara w służbie miastu*, Płock 2006.

Chojnacki J. - *Petrochemia a rozwój Płocka*, wyd. I-II, Płock 1976 i 1977.

Chojnacki J. - *Płock. Społeczeństwo miejskie w procesie uprzemysłowienia*, Warszawa 1982.

Chojnacki J. - *Bolesław III Krzywousty. W 900 rocznicę urodzin*, Płock 1988.

Chojnacki J. (red.) - *Dziesięć wieków Płocka*, wyd. I-III, Płock 1966, 1967 i 1969.

- Chrapkowski L. - *Petrochemia Płock*, Warszawa 1978.
- Chrzanowski S. - *Problemy architektonicznego zagospodarowania Wzgórza Zamkowego w Płocku* (Symposium TNP w dniu 4 czerwca 1969 r.), Płock 1969.
- Chudzyński M. - *Dzieje miasta w latach 1865-1918*, [w:] *Dzieje Płocka*, wyd II, red. A. Gieysztor, Płock 1978.
- Chudzyński M. - *500 lat województwa płockiego – zarys dziejów*, Płock 1995.
- Chudzyński M. - *Zarys dziejów województwa płockiego*, [w:] *Szept historii*, red. W. Koński, Płock 1995.
- Chudzyński M. - *Towarzystwo Naukowe Płockie – tradycje, osiągnięcia i zadania*, [w:] *Towarzystwa Naukowe u progu XXI w.* (Konferencja TNP w dniu 6 października 2002 r.), Płock 2002.
- Chudzyński M. - *Płock w okresie walk o wyzwolenie narodowe (1793-1918)*, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta w latach 1793-1945*, t. 2, red. M. Krajewski, Płock 2006.
- Chwaściński B. - *Mosty na Wiśle i ich budowniczy*, Warszawa 1997.
- Ciesielska-Zajac E. (red.) - *„Małachowianka”. Dzieje najstarszej z istniejących polskich szkół*, Płock 2000.
- Czasojć M., Nycek J. B. - *Płock. Miasto książęce/dukes city* (album), Bydgoszcz 2000.
- Czumiński A., Jachnis M. - *Płock i okolice*, Warszawa 1956.
- Dąbrowska E. - *XX lecie działalności Mazowieckich Zakładów Rafineryjnych i Petrochemicznych „Petrochemia” w Płocku. Historia i rozwój*, Płock 1980.
- Debich M., Nycek J. B. - *Mazowsze płockie. Leksykon samorządowo-gospodarczy*, Płock 2006.
- Debich M., Nycek J. B. - *Rodowód spółdzielczości; Pierwsze lata MSM; MSM w III Rzeczypospolitej; Nasze osiedla*, [w:] *Mazowiecka Spółdzielnia Mieszaniowa w latach 1979-2009*, red. J. B. Nycek, Płock 2009.
- Derwich M. - *Mogilno i Płock: z dziejów budowy organizacji Kościoła polskiego*, [w:] *Civitas & villa: miasto i wieś w średniowiecznej Europie Środkowej*, red. C. Buśko, Wrocław 2002.
- Dorobek F., Sokołowski Z., Sołtysiak M. - *Radziwie*, Płock 1965.
- Duczko W., Skrzyńska K. (red.) - *Bużańsko-wiślany szlak handlowy we wczesnym średniowieczu*, Płock 2012.
- Dulinicz M. - *Sieć grodowa Mazowska Płockiego w XI wieku*, [w:] *Lokalne ośrodki władzy państwowej w XI-XII wieku w Europie Środkowo-Wschodniej*, red. S. Moździoch, Wrocław 1993.
- Dulinicz M. - *Mazowsze we wczesnym średniowieczu (do końca X w.). Szkic archeologiczny*, [w:] *Dzieje Mazowsza*, t. 1, red. H. Samsonowicz, Pułtusk 2006.
- Dulinicz M. (red.) - *Osadnictwo pradziejowe i wczesnośredniowieczne w dorzeczu Słupianki pod Płockiem*, Warszawa 1998.
- Dymek B. - *Płock i ziemia płocka w 1945 roku*, Płock 1980.
- Dzieje Płocka*, red. A. Gieysztor, wyd. I, Płock 1973; tenże, *Dzieje Płocka*, wyd. II popr. i uzupełn., Płock 1979.
- Dzieje Płocka. Historia miasta do 1793 r., t. 1*, red. M. Kallas, wyd. III uaktualnione, rozszerz. i uzupełn., Płock 2000.
- Dzieje Płocka. Historia miasta w latach 1793-1945, t. 2*, red. M. Krajewski, Płock 2006.
- Dzieje Płocka. Historia miasta w latach 1945-2020, t. 3*, red. G. Gołębiowski, T. Piekarski, Płock 2020.
- Dziurlikowska K., Strzegowska M. - *Historia życiem pisana...czyli pół wieku Budowlanki 1960-2010*, Płock 2010.
- Dzwonkowski T., Graczyk W. - *Płock przeszłość i teraźniejszość* (album), Płock 1998.
- Dzwonkowski T., Płuciennik H. - *Płock miasto na Tumskim Wzgórzu* (album), Płock 2007.
- Dziewulski W. - *Sprawa Mieclawa*, „Przegląd Historyczny” 1965, nr 56.
- Flatt O. - *Brzegi Wisły*, Warszawa 1854.
- Gałazka T. J., Nycek J. B. - *Ziemia płocka* (album), Warszawa 1989.
- Gałazka T. J., Kowalewski T. - *Płock* (album), Płock 1993.

- Gałązka T. J., Nycek J. B. - *Ziemia płocka* (album), Warszawa 1989.
- Gałązka T. J., Kowalewski T. - *Płock* (album), Płock 1993.
- Gałązka T. J., Szychowski I. - *Przewodnik turystyczny. Ziemia Płocka*, Płock 1998.
- Gałązka T. J., Szychowski I. - *Przewodnik po Płocku*, Płock 2001.
- Gawarecki W. H. - *Groby królów polskich w Płocku. Wiadomość historyczna*, Warszawa 1827.
- Gawarecki W. H. - *Pamiętnik historyczny Płocki*, Warszawa 1830.
- Gierszewski S. - *Wisła w dziejach Polski*, Gdańsk 1928.
- Gieysztor A. - *Mazowsze – nazwa i treść pojęcia w ciągu dziejów*, [w:] *Rok Ziemi Mazowieckiej*, Płock 1962.
- Gieysztor A. - *Wisła w średniowieczu*, [w:] *Wisła. Monografia rzeki*, red. A. Piskozub, Warszawa 1982.
- Gieysztor A. - *Dzieje Płocka*, wyd. II popr. i uzupeł., Płock 1979.
- Gieysztor A., Samsonowicz H., (red.) - *Dzieje Mazowsza do 1526 roku*, Warszawa 1994.
- Gieysztorowa I., Zahorski A., Łukasiewicz J. (red.) - *Cztery wieki Mazowsza, Szkice z dziejów 1526-1914*, Praca zbiorowa, Warszawa 1968.
- Ginsbert-Gebert A. - *Płock i jego przemiany strukturalne w latach sześćdziesiątych*, [w:] *Płock. Społeczeństwo miejskie w procesie uprzemysłowienia*, red. K. Krzymowska, Warszawa 1982.
- Gołembnik A. - *Płock we wczesnym średniowieczu*, [w:] *Historia Płocka w ziemi zapisana*, red. A. Gołembnik, Płock 2000.
- Gołembnik A. - *Rozwój przestrzenny wczesnośredniowiecznego Płocka – gród, osada, miasto*, [w:] *Wczesnośredniowieczny Płock*, red. A. Gołembnik, Warszawa 2002.
- Gołembnik A. - *Rozwój osadnictwa otwartego i pierwsza lokacja miasta*, [w:] *Płock wczesnośredniowieczny*, red. A. Gołembnik, Warszawa 2011.
- Gołembnik A. (red.) - *Historia Płocka w ziemi zapisana*, Płock 2000; tenże, *Wczesnośredniowieczny Płock*, Warszawa 2002; tenże, *Płock wczesnośredniowieczny*, Warszawa 2011.
- Gołębiewski G. - *Płock w okresie najazdu bolszewickiego w 1920 r.*, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta w latach 1793-1945*, t. 2, red. M. Krajewski, Płock 2006.
- Gołębiewski G. - *Obrona Płocka przed wojskami bolszewickimi 18-19 sierpnia 1920 roku*, Płock 2015.
- Gołębiewski G. - *Powódź w Płocku w 1982 r.*, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta w latach 1945-2020*, t. 3, red. G. Gołębiewski, T. Piekarski, Płock 2020.
- Gołębiewski G., Kazanecki J. - *PZPR w Płocku w latach 1980-1989*, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta w latach 1945-2020*, t. 3, red. G. Gołębiewski, T. Piekarski, Płock 2020.
- ks. Góralski W. - *Kapituła Katedralna w Płocku w XII-XVI wieku. Studium z dziejów organizacji prawnej kapituł polskich*, Płock 1979.
- ks. Góralski W. - *Diecezja Płocka i jej synody na przestrzeni wieków*, [w:] *XLII synod diecezji płockiej (1987-1991)*, Płock 1992.
- ks. Góralski W. - *Kultura umysłowa w Płocku w latach 1580-1700*, [w:] *Kościół i kultura*, red. R. Jaworski, A. Koseski, Płock-Pułtusk 1996.
- ks. Góralski W. - *Miasto w dobie kryzysu ekonomicznego i zniszczeń wojennych (1581-1718)*, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta do 1793 r.*, t. 1, red. M. Kallas, Płock 2000.
- ks. Góralski W. - *Kapituła Katedralna Płocka. Zarys 900-letnich dziejów organizacji prawnej*, Płock 2007.
- Górzyński M. - *Moje życie z Petrochemią w tle*, Płock 2008.
- Górzyński M. - *Łańcuch postaci. Od MZRiP w Płocku do PKN Orlen – sylwetki, wydarzenia, anegdoty*, Płock 2011.

- Górzyński M., Rybak H., Puchowicz A., Niškiewicz F., Gralak S., (red.) - *Protoplaści ORLENU*, zeszyty nr 1-15, Płock 2008-2009.
- Grabowski R. - *Płock w gospodarce Polski Ludowej, Mazowsza i podregionu płockiego*, Płock 1970.
- Graczyk W. - *Płock głęboko wrósł w dzieje Polski i dzieje Kościoła*, [w:] *Płock przeszłość i teraźniejszość* (album), Płock 1998
- Graczyk W. - *Wyższe Seminarium Duchowne w Płocku w latach 1865-2010*, [w:] *Wyższe Seminarium Duchowne w Płocku 1710-2010*, red. W. Graczyk, Płock 2010.
- Graczyk W., Kwiatkowski J. - *Jezuici w Płocku 1611-1773*, Warszawa 2002.
- Graczyk W., Marszalska J. M. - *Zakony na Mazowszu od XVI do XVIII wieku*, [w:] *Dzieje Mazowsza. Okres: od XVI do XVIII w.*, t. 2, red. J. Tyszkiewicz, Pułtusk 2015.
- Graczyk W., Marszalska J. M., Falkowski W., Zygnier L. (red.) - *Kościół, kultura, polityka w państwie pierwszych Piastów*, Warszawa-Ciechanów 2016.
- Greenspan S. - *Żydz w Płocku*, Nowy Jork 1960 [tłum. A. Pakentreger w 1962 r., maszynopis powielony w Bibliotece TNP im. Zielińskich w Płocku].
- Gretkowski A., Krydziński P. - *Dzieje więziennictwa w Płocku w latach 1803-1991*, Płock 2012.
- Grochowska-Iwańska K., Wojciechowska A. - *Prezydenci Płocka (od 1939 r.)*, Płock 2015.
- Grochowski S. - *8 Pułk Artylerii Lekkiej im. Króla Bolesława Krzywoustego*, Pruszków 1996.
- Gurda M., Zaremba D. - *Pamięć ocalona. Przewodnik po płockich cmentarzach*, Płock 2007.
- Guteman S. - *Kartki z pożogi*, Płock 2004.
- Gutry Cz. - *Biblioteka Publiczna i Szkolna Województwa Płockiego*, [w:] *Towarzystwo Naukowe Płockie 1820-1830 – 1907-1957. Szkice i materiały*, red. H. Kostanecka, Płock 1957.
- ks. Grzybowski M. M. - *Diecezja płocka*, [w:] *Życie religijne pod okupacją hitlerowską 1939-1945*, red. Z. Zieliński, Warszawa 1982.
- ks. Grzybowski M. M. - *Płocki Kościół katolicki w okresie niewoli narodowej; Życie katolickie Płocka w czasach Drugiej Rzeczypospolitej (1918-1939); Kościół katolicki w Płocku w latach okupacji*, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta w latach 1793-1945*, t. 2, red. M. Krajewski, Płock 2006.
- ks. Grzybowski M. M. - *Duchowieństwo i Kościół katolicki w Płocku w latach 1945-2020*, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta w latach 1945-2020*, t. 3, red. G. Gołębiewski, T. Piekarski, Płock 2020.
- ks. Grzybowski M. M., Zahorski A. - *Odbudowa Płocka w dobie saskiej i stanisławowskiej (1718-1793)*, [w:] *Dzieje Płocka*, t. 1, *Historia miasta do 1793 r.*, red. M. Kallas, Płock 2000.
- ks. Grzybowski M. M., Zygnier L. - *Episkopat Płocki w latach 1075-2015. 940 lat istnienia diecezji*, Płock 2015.
- Hajdin N., Stipanec B., Krawczyk J., Trochymiak W. - *Aspekty architektoniczne i estetyczne ukształtowania nowego mostu w Płocku* (IV Krajowa Konferencja Instytutu Badawczego Dróg i Mostów), [w:] *Estetyka mostów*, Warszawa 2002.
- Hensel W. - *Etymologia nazwy Płock*, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta do 1793 r.*, t. 1, red. M. Kallas, Płock 2000.
- Herbst S. (red.) - *Atlas historyczny Polski. Województwo płockie ok. 1578*, Warszawa 1958.
- Herbst S. - *Okres załamania – lata 1580-1700*, [w:] *Dzieje Płocka*, wyd. I, red. A. Gieysztor, Płock 1973.
- Historia i współczesność elektroenergetyki na Mazowszu Płockim*, Praca. zbior., Płock 1998.
- Jedyna taka przeszłość. Historia PKN Orlen w faktach i obrazach (1944-2000)*, Płock 2011.
- Informator - Politechnika Warszawska Szkoła Nauk Technicznych i Społecznych w Płocku*, Płock 2009.
- Ignar S. - *Problemy miasta Płocka na tle badań naukowych*, Płock 1978.

- Jaszczak E. (red.) - *Obiekty zabytkowe do społecznego zagospodarowania*, Płock 1981.
- Jezusek W. - *Męczeński koniec Arcybiskupa Antoniego Juliana Nowowiejskiego Biskupa Płockiego (1858-1941)*, Płock 1947.
- Jędryka J., Młotkowska M. - *III Liceum Ogólnokształcące im. Marii Dąbrowskiej w Płocku. Szkic monograficzny*, Płock 2000.
- Jubileusz 150-lecia Towarzystwa Naukowego Płockiego 1820-1970*, Płock 1970.
- Jubileusz 100-lecia Szkoły Podstawowej nr 1 im. Braci Jeziorowskich w Płocku*, Płock 2018.
- Łukasiewicz J. (red.) - *Wisła w dziejach i kulturze Polski. Studia nad ośrodkami miejskimi w dorzeczu środkowej Wisły*, Warszawa 1996.
- Kacprzak M. - *Kalendarium wydarzeń w latach 2006-2020*, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta w latach 1945-2020*, t. 3, red. G. Gołębiowski, T. Piekarski, Płock 2020.
- Kaczanowska W. - *Towarzystwo Naukowe Płockie i jego Biblioteka imienia Zielińskich*, Płock 1995.
- Kaczanowska W. - *Skarby Biblioteki im. Zielińskich TNP*, Płock 1995.
- Kamińska M. (red.) - *Ludzie TNP. Słownik biograficzny (1820-2020)*, Płock 2020.
- Kassan N. - *Górnicy płocki przemysłowcy XIX/XX wieku*, Płock 2001.
- Kassan-Czekaj N. - *Szkolnictwo i oświata Płocka w latach 1945-1989*, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta w latach 1945-2020*, t. 3, red. G. Gołębiowski, T. Piekarski, Płock 2020.
- Kazanecki J. - *Wybory do Sejmu i Senatu 4 czerwca 1989 r. w Płocku i Okręgu Płockim*, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta w latach 1945-2020*, t. 3, red. G. Gołębiowski, T. Piekarski, Płock 2020.
- Kieffer M. - *Zarys dziejów Towarzystwa Naukowego Płockiego*, [w:] *Towarzystwo Naukowe Płockie 1820-1830 – 1907-1957. Szkice i materiały*, red. H. Kostanecka, Płock 1957.
- Kieffer-Kostanecka M. - *Płock w okresie zaborów (1793-1918); Płock w okresie od zaboru pruskiego do Królestwa Kongresowego*, [w:] *Dzieje Płocka*, wyd II, red. A. Gieysztor, Płock 1978.
- Kłoczek A. - *Płocki Kompleks Rafineryjno-Petrochemiczny w latach 1959-2000 i jego wpływ na rozwój miasta i regionu*, Płock 2015.
- Kłobukowski M. - *Problemy i doświadczenia Miejskiego Towarzystwa Budownictwa Społecznego z rewitalizacji obiektów zabytkowych w Płocku*, [w:] *Doświadczenia z realizacji inwestycji budowlanych w regionie płockim*, Płock 2010.
- Kłodawski K. - *Kalendarium wydarzeń w latach 1990-2005*, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta w latach 1945-2020*, t. 3, red. G. Gołębiowski, T. Piekarski, Płock 2020.
- Kołodziejki J. (red.) - *Proekologiczna strategia zagospodarowania Wisły – „WISŁA XXI”*, Warszawa 1993.
- Kolińska K., Brzezicki A. - *Płock*, Warszawa 1965.
- Konarska-Pabiniak B. - *Teatr w dawnym Płocku (1808-1939)*, Wrocław 1984.
- Konarska-Pabiniak B. - *Życie kulturalno-społeczne Płocka w 2. połowie XIX w.*, Płock 1994.
- Konarska-Pabiniak B. - *Szkolnictwo płockie w okresie niewoli narodowej (1793-1918); Szkolnictwo płockie w dwudziestoleciu międzywojennym*, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta w latach 1793-1945*, t. 2, red. M. Krajewski, Płock 2006.
- Konarska-Pabiniak B. - *Spółdzielczość po 1989 roku; Spółdzielczość w Unii Europejskiej*, [w:] *Mazowiecka Spółdzielnia Mieszkaniowa w latach 1979-2009*, red. J. B. Nycek, Płock 2009.
- Konarska-Pabiniak B. - *Teatr w Płocku 1812-2012*, Płock 2012.
- Konarska-Pabiniak B. - *Życie kulturalne Płocka w latach 1945-1989*, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta w latach 1945-2020*, t. 3, red. G. Gołębiowski, T. Piekarski, Płock 2020.
- Konarska-Pabiniak B. (red.) - *Kultura i jej instytucje w województwie płockim w latach 1975-1998*, Płock 1998.
- Konarska-Pabiniak B. (red.) - *17 miesięcy. Narodziny wolności 1980-1981*, Płock 2006.

- Koński W. A. - *XX-lecie Mazowieckich Zakładów Rafineryjnych i Petrochemicznych w Płocku*, Płock 1980.
- Koński W. A. (red.) - *Małachowianka. Dzieje najstarszej z istniejących polskich szkół – obecnego Liceum Ogólnokształcącego im. Marszałka Stanisława Małachowskiego*, wyd. I-II, Płock 1995 i 2000.
- Koński W. A. - *60 roczników „Notatek Płockich. Bibliografia zawartości (1956-2016). Nr 1-247*, Płock 2017.
- Koński W. A. - *Dwa wieki prasy płockiej (1810–2010)*, t. 1 (1810-1945), Płock 2012.
- Koński W. A. - *Dwa wieki prasy płockiej (1810–2010)*, t. 2 (1945-2010), Płock 2022.
- Kozakiewicz M. - *Kariery płockie. Szkolnictwo a uprzemysłowienie*, Warszawa 1971.
- Kozanecki Z. - *Wiek walki o dwie wolności*, Płock 2001 (maszynopis przekazany do TNP opracowali redakcyjnie i przypisami opatrzyli: W. A. Koński, A. Papierowski, J. Stefański).
- Kordala T. - *Płock w zaraniu dziejów*, Płock 1995.
- Kordala T. - *Z dziejów badań archeologicznych na Mazowszu Płockim*, Płock 2000.
- Kordala T. - *Zanim powstał Płock*, Płock 2005.
- Kordala T. - *Przed lokacją. Wczesnomiejski zespół osadniczy w Płocku*, [w:] *770 lat samorządu miejskiego w Płocku*, red. T. Kordala, K. Matusiak, Płock 2007.
- Kordala T. - *Od księstwa do województwa. Płock na przełomie epok*, Płock 2011.
- Kordala T., Matusiak K., (red.) - *770 lat samorządu miejskiego w Płocku*, Płock 2007.
- Korsak E. - *Petrochemia Płocka SA na przełomie wieków*, [w:] *Polski przemysł rafineryjny* (Konferencja SITPCChem w dniu 10 VI 1997 r. w Płocku), Płock 1997.
- Korsak E. (red.) - *400 milionów ton ropy w Płocku*, Płock 2005.
- Korsak E. (red.) - *Fenomen petrochemii w Płocku*, Płock 2006.
- Koseski A., Stawarz A., (red.) - *Warszawa i Mazowsze w walce o niepodległość kraju 1794-1920*, Warszawa 2001.
- Koseski A., Lolo R., Szczepański J., (red.) - *Swoi i obcy na Mazowszu Północnym w minionym tysiącleciu*, Pułtusk 2016.
- Koseski A., Szczepański J., (red.) - *Spółczesność Mazowsza wobec wydarzeń I wojny światowej*, Pułtusk 2017.
- Koseski A. (red.) - *Dzieje Mazowsza. Lata 1939-1945*, Pułtusk 2018.
- Kosmaczewski J., Ostrowska A., Panek A., Piotrowski J. - *Filia Politechniki Warszawskiej w latach 1967-1977*, Płock 1978.
- Kostanecka H. - *Biblioteka im. Zielińskich Towarzystwa Naukowego Płockiego*, [w:] *Towarzystwo Naukowe Płockie 1820-1830 – 1907-1957. Szkice i materiały*, red. H. Kostanecka, Płock 1957.
- Kostanecki S. - *Gimnazjum płockie pod zaborem pruskim 1793-1806*, [w:] *Księga Pamiątkowa Zjazdu Małachowiaków 1180-1957/58*, red. J. Chojnacki, Płock 1959.
- Kostanecki S. - *Szkola Płocka w latach 1773-1863*, [w:] *Komisja Edukacji Narodowej i jej szkoła w Płocku 1773-1973*, red. T. Kowalewski, Płock 1976.
- Kostanecki S. - *Akademickie Gimnazjum w Płocku pod zaborem pruskim (1793-1806); Szkoła Departamentowa Płocka (1806-1815)*, [w:] *Małachowianka. Dzieje najstarszej z istniejących polskich szkół – obecnego Liceum Marszałka Stanisława Małachowskiego*, red. W. A. Koński, Płock 1995.
- Kowalski W. J. - *Płock 2000 w fotografii Wiesława J. Kowalskiego* (album), Płock 2000.
- Kowalczyk E. - *Filia Politechniki Warszawskiej w Płocku*, [w:] *Dziesięć wieków Płocka*, wyd. III, red. J. Chojnacki, Płock 1969.
- Kotowski W. - *Rola Mazowieckich Zakładów Rafineryjnych i Petrochemicznych w społeczno-gospodarczym rozwoju m. Płocka*, Płock 1975.
- Kozanecki Z. - *Wiek walki o dwie wolności*, Płock 2001 (maszynopis przekazany do TNP opracowali redakcyjnie i przypisami opatrzyli: W. A. Koński, A. Papierowski, J. Stefański).

- Kozakiewicz M. - *Kariery plockie. Szkolnictwo a uprzemysłowienie*, Warszawa 1971.
- Kozłowska J., Nagórko M. - *Między wspomnieniem a teraźniejszością. Szkic monograficzny z okazji XXX-lecia: Technikum Budowlane, Zasadnicza Szkoła Zawodowa, Zespół Szkół Budowlanych nr 2, Zespół Szkół Ochrony Środowiska w Płocku*, Płock 1998.
- Krajewski M. - *Płock w okresie okupacji 1939-1945*, Płock-Włocławek 2001.
- Krajewski M. - *Płock w okresie wojny i okupacji*, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta w latach 1793-1745*, t. 2, red. M. Krajewski, Płock 2006.
- Kruszewski Z. P. - *Towarzystwo Naukowe Płockie w odrodzonej Polsce*, Płock 2018.
- Kruszewski Z. P., Kansy A. - *Skarby Towarzystwa Naukowego Płockiego*, Płock 2005.
- Kruszewski Z. P., Stefański J. - *Mała encyklopedia Towarzystwa Naukowego Płockiego*, Płock 2011.
- Kruszewski Z. P. (red.) - *Centralny Okręg Wiedzy, Edukacji, Nauki, Wysokich Technik i Technologii*, Płock 2003.
- Kruszewski Z. P. (red.) - *Towarzystwo Naukowe Płockie w odrodzonej Polsce – dziedzictwo, kultura, nauka, trwanie*, t. 1 i t. 2, Warszawa 2013.
- Kruszewski Z. P., Kansy A. (red.) - *Dr Aleksander Maciesza (1875-1945) – w 130. rocznicę urodzin i w 60. rocznicę śmierci*, Płock 2006.
- Kruszewski Z. P., Pólturzycki J., (red.) - *Szkolnictwo wyższe w Płocku na tle tendencji rozwojowych współczesnej edukacji akademickiej*, Płock 2006.
- Kruszewski Z. P., Zasada Z. J., (red.) - *Tak rodziła się niepodległość. W 100-lecie powstania wolnej Polski*, Płock-Włocławek 2018.
- Kubisik A. (red.) - *Kościół Płocka i okolic*, Bydgoszcz 2014.
- Kubissa J. - *Filia Wydziału Inżynierii Lądowej w Płocku w latach 1967-1970*, [w:] *Z dziejów Wydziału Inżynierii Lądowej Politechniki Warszawskiej w latach 1926-1970*, red. Z. Kietlińska, J. Mutermilch, Warszawa 1983.
- Kuczyński S. K. - *Rozwój kultury na Mazowszu (połowa XIII – początek XVI w.)*, [w:] *Dzieje Mazowsza*, t. 1, red. H. Samsonowicz, Pułtusk 2006.
- Kuffel R. K. - *Płockie losy*, Płock 1983.
- Kuffel R. K. - *Jagiellończyków biografie niepospolite*, Płock 2006.
- Kuffel R. K., Ołdakowski R. - *Portrety Płocczan*, Płock 1995.
- Kuffel R. K. (red.) - *80-lat szkoły. Gimnazjum Polskie – Liceum Ogólnokształcącego im. Władysława Jagiełły 1906-1986*, Płock 1986.
- Kuffel R. K. (red.) - *Przystanek Płock. Czas życia – czas cmentarzy*, Płock 2020.
- Kulas T. - *Polski Związek Inżynierów i Techników Budownictwa – Oddział w Płocku*, [w:] *Monografia działalności Naczelnej Organizacji Technicznej i Stowarzyszeń Naukowo-Technicznych na Mazowszu Płockim*, red. D. Żuk, Płock 1989.
- Kurpiewski T. - *Z żałobnej karty*, Płock 2004.
- Kurpiewski T. (red.) - *Słownik biograficzny zasłużonych nauczycieli w województwie płockim*, Płock 1995.
- Kurpiewski T., Przychodzeń A. - *Oświata i kultura w 25-leciu Polski Ludowej w Płocku*, Płock 1970.
- Kuźnicki B. - *Wisła pod Płockiem*, [w:] *Dziesięć wieków Płocka*, wyd. III, red. J. Chojnacki, Płock 1969.
- Kuźniewska Z. H. - *Granice diecezji plockiej w dokumentach Stolicy Apostolskiej*, [w:] *W Mazowieckiej przestrzeni kulturowej*, Warszawa 2007.
- Kuźniewska Z. H. - *Zespół Szkół Usług i Przedsiębiorczości im. Arcybiskupa Antoniego Juliana Nowowiejskiego w Płocku*, Płock 2020.

- Kwiatkowska A. - *Wojewódzki Szpital Zespolony im. Marcina Kacprzaka w Płocku. 40 lat w służbie regionu 1973-2013*, Płock 2013.
- Kwiatkowski J. - *XXV lat Ośrodka Naukowo-Dydaktycznego Politechniki Warszawskiej w Płocku*, Płock 1992.
- Lajourdie M. - *Regulacja Wisły*, Płock 1884.
- Łakomski M. - *W osiemdziesiąt stron dookoła Płocka*, Płock 2006.
- Łakomski M. - *Fachowcy z Płocka*, Płock 2013.
- Łukasiewicz J. (red.) - *Wisła w dziejach i kulturze Polski. Studia nad ośrodkami miejskimi w dorzeczu środkowej Wisły*, Warszawa 1996.
- Maciesza A. - *Gubernia płocka w świetle cyfr. Kalendarz Informacyjny Płocka na 1904*, Płock 1903.
- Maciesza A. - *Gimnazjum Władysława Jagiełły 1906-1931*, Płock 1931.
- Macieszyna M. - *Pamiętnik Płocczanki*, wyd. A. M. Stogowska, Płock 1996.
- Macieszyna M., Maciesza A. - *Przewodnik po Muzeum Towarzystwa Naukowego w Płocku*, Płock 1914.
- Macieszyna M., Maciesza A. - *Przewodnik po Płocku*, wyd. I-II, Płock 1914 i 1922.
- Majchrzak J., Stefański J., Wojciechowski W. - *50 lat produkcji kombajnów do zbioru zbóż w Płocku (1954-2004)*, Płock 2004.
- Majewski W. (red.) - *Powódź zatorowa na Wiśle w rejonie Zbiornika Włocławek w zimie 1982 r.*, Warszawa 1985.
- Malesa H. - *Rys historyczny powodzi w Płocku w 1982 roku*, [w:] *Ochrona przeciwpowodziowa w rejonie Płocka na podstawie doświadczeń powodzi 1982 r.*, Płock 1989.
- Manteuffel T. (red.) - *Polska pierwszych Piastów*, Warszawa 1970.
- Matusiak K. - *Średniowieczne lokacje Płocka*, [w:] *770 lat samorządu miejskiego w Płocku*, red. T. Kordala, K. Matusiak, Płock 2007.
- Monografia Zespołu Szkół Technicznych w Płocku*, Praca zbior. Płock 1995.
- Mioduszewski S., *Płock leży nad rurociągiem. O ludziach, mieście i kombinacie*, Warszawa 1972.
- Niesłuchowski P., Kansy M., Sierand M. - *Miejski Zeszyt Statystyczny, Nr 28, Rok 2020*. Urząd Miasta Płocka, Wydział Rozwoju i Polityki Gospodarczej Miasta, Płock 2021.
- ks. Nowowiejski A. J. - *Płock - Monografia historyczna*, wyd. I, Płock 1914.
- ks. Nowowiejski A. J. - *Płock - Monografia historyczna, napisana podczas wojny wszechświatowej, poprawiona i uzupełniona w roku 1930*, wyd. II, Płock 1931.
- Nycek J. B., *Czas budowania – rozmowa z mgr. inż. Włodzimierzem Serafimowiczem*, „Nasz Płock” 2008, nr 11/35.
- Nycek J. B. - *Dziesięć wieków architektury Płocka*, [w:] *Architektura Płocka i jej twórcy*, Płock 2011.
- Nycek J. B., Badowski K. - *Noty biograficzne budowniczych Płocka; Samorząd i gospodarka aglomeracji Płockiej*, [w:] *Architektura Płocka i jej twórcy* (album), Płock 2011.
- Nycek J. B., Debich M., Żiółkowski R. - *Płock ulicami tysiącletniego miasta*, Płock 2005.
- Nycek J. B. (red.) - *Płockie skrzydła. Półwiecze Aeroklubu Ziemi Mazowieckiej w Płocku 1957-2007*, Płock 2007.
- Nycek J. B. (red.) - *Mazowiecka Spółdzielnia Mieszkaniowa w Płocku w latach 1979-2009*, Płock 2010
- Nycek J. B. (red.) - *Z dziejów płockiej elektroenergetyki 1894-2019*, Płock 2019.
- Nyckowska I. - *Dzieje Szkoły w latach 1863-1939*, [w:] *Małachowianka. Dzieje najstarszej z istniejących polskich szkół – obecnego Liceum Ogólnokształcącego im. Marszałka Stanisława Małachowskiego*, red. W. A. Koński, wyd. I i II, Płock 1995 i 2000.
- Ochrona przeciwpowodziowa w rejonie Płocka na podstawie doświadczeń powodzi z 1982 r.* (Materiały z krajowej konferencji naukowo-technicznej NOT i SITWM w dniach 27–28 IX 1988 r. w Płocku), Płock 1989.

- Przychocki G. - *Artyleria w walkach o Płock w dn. 17-19 sierpnia 1920 r.*, Warszawa 1920.
- Papierowski A. J. - *Organizacje i instytucje polityczne w Płocku w latach 1905-1914. Studium monograficzne*, Płock 2010.
- Papierowski A. J., Stefański J. - *Płocczanie znani i nieznan. Słownik biograficzny*, t. 1, Płock 2002.
- Papierowski A. J., Stefański J. - *Płocczanie znani i nieznan. Słownik biograficzny*, t. 2, Płock 2008.
- Papierowski A. J., Stefański J. - *Płock od A do Z*, wyd III, Płock 2010.
- Papierowski A. J., Stefański J. - *Płock od A do Z w tysiącletnich dziejach*, Płock - maszynopis (2014).
- Pawłowicz J. - „*Solidarność*” oraz inne organizacje opozycyjne w latach 1980-1989, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta w latach 1945-2020*, t. 3, red. G. Gołębiewski, T. Piekarski, Płock 2020.
- Piekarski T. - *Jan Marek Lajourdie – miłośnik Wisły, przyrody i wielki humanista*, Płock 2002.
- Piłatowicz J. - *Rogucki Antoni (1909-1983)*, [w:] *Polska Akademia Nauk. Słownik Biograficzny*, red. E. Roztworowski, t. 31/3, z. 130, Kraków 198.
- Piskozub A. (red.) - *Wisła. Monografia rzeki*, Warszawa 1982.
- Polak Z. - *Płock wczesnośredniowieczny – kontynuacja czy nowa jakość?*, [w:] *Płock wczesnośredniowieczny*, (red.) A. Gołembnik, Warszawa 2011.
- Plan Inwestycyjny dla Subregionu Płockiego objętego OSI Problemowym – Obszar Funkcjonalny Miasta Płocka (OFMP)*, Płock 2016.
- Płock. Społeczeństwo miejskie w procesie uprzemysłowienia*, Warszawa 1982.
- Płock w 750 rocznicę lokacji miasta*, Płock 1987.
- Płock. Oficjalny informator miejski*, Bydgoszcz 1993.
- Płock. City of opportunity*, Płock 1995.
- Płock. Informator miejski*, Płock 1996.
- Płock. Fotografie. Życie gospodarcze*, Bydgoszcz 2000.
- Płock. Kultura i turystyka. Gospodarka. Ku przyszłości*, Bydgoszcz 2005.
- Płock. Informator. Mapy, trasy, zabytki, historia, ciekawostki*, Płock 2017.
- Płocka Petrobudowa*, Płock 1961.
- Płuciennik H., Dzwonkowski T. - *Płock miasto na świetlistym szlaku* (album), Płock 2003.
- Płuciennik H., Dzwonkowski T. - *Płock miasto na Tumskim Wzgórzu* (album), Płock 2007.
- Płuciennik S., Płuciennik H. (red.) - *Przewodnik po Płocku*, Płock 2006
- Płuciennik S., Płuciennik H. (red.) - *Płock – miasto w Europie* (album), Płock 2007.
- Polak Z. - *Płock wczesnośredniowieczny – kontynuacja czy nowa jakość?*, [w:] *Płock wczesnośredniowieczny*, Warszawa 2011.
- Portalski M. - *Politechnika Warszawska Filia w Płocku i jej 45 lat działalności*, Płock 2012.
- Problematyka rozwoju Płocka i regionu płockiego* (Materiały z sesji naukowo-gospodarczej w Płocku), Warszawa-Płock 1962.
- Przedpełski J. - *Żydzi płocki. Dzieje i martyrologia 1939-1945*, Płock 1993.
- Przedpełski J. - *Żydzi płocki w latach międzywojennych. Zagłada Żydów płockich*, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta w latach 1793-1945*, t. 2, Płock 2006.
- Przedpełski J., Stefański J. - *Żydzi płocki w dziejach miasta*, Płock 2012.
- Puchowicz A. - *Nie sama naftą... Czteryście milionów ton ropy w Płocku*, [w:] *400 milionów ton ropy w Płocku*, (red.) E. Korsak, Płock 2005.

- Rajkiewicz A. - *Zagadnienia rozwoju zatrudnienia na terenie Płocka w latach 1961-1965*, [w:] *Problematyka rozwoju Płocka i regionu płockiego*, Warszawa-Płock 1962.
- Rajkiewicz A. - *Ludność Płocka, jej aktywność zawodowa i wykształcenie*, Płock 1970.
- Region płocki*, Bydgoszcz 1995.
- Romanowski M., Płuciennik St., Płuciennik H. - *Przewodnik – Płock i okolice*, Płock 2002.
- Robak W. - *Płock historiami ludzi opisany*, Płock 2021.
- Rydzewska B. - *Wisła – z dziejów miasta i rzeki w dwudziestym wieku*, Płock 2000.
- Samsonowicz H. - *Historia Polski do roku 1795*, Warszawa 1977.
- Samsonowicz H. - *Dziedzictwo Mazowsza*, [w:] *Dziedzictwo kulturowe Mazowsza. Archeologia-Architektura-Etnologia*, red. W. Brzeziński, M. Sołtysiak, A. Stawarz, Warszawa 2001.
- Samsonowicz H. - *Konrad Mazowiecki (1187/88 – 31 VIII 1247)*, Kraków 2008.
- Sasanka P. - *Czerwiec '76 w Płocku*, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta w latach 1945-2020*, t. 3, red. G. Gołębiowski, T. Piekarski, Płock 2020.
- Serafimowicz E., Serafimowicz W. - *Zarys dziejów płockiej Wisły*, Płock - maszynopis (2020).
- Serafimowicz E., Serafimowicz W. - *Zarys historii płockiego obszaru wielkoprzemysłowego*, Płock - maszynopis (2020).
- Serafimowicz W., Trębala B. - *Z dziejów budownictwa w Płocku. Inwestorzy, projektanci, wykonawcy*, Tom 1, Płock 2008 [Od 2017 r. w internecie na stronach TNP].
- Skrok H., Czapska D. - *Monografia Zespołu Szkół Technicznych w Płocku. „Siedemdziesiątka”*, Płock 1995.
- Sokolnicki M. - *Życie polityczne Płocka na przełomie wieków (do 1918 r.)*, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta w latach 1793-1945*, t. 2, red. M. Krajewski, Płock 2006.
- Sokolnicki M. - *Gospodarka międzywojennego Płocka*, Płock 2014.
- Sokolnicki M. - *Życie społeczno-polityczne Płocka w latach 1956-1980*, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta w latach 1945-2020*, t. 3, red. G. Gołębiowski, T. Piekarski, Płock 2020.
- Sokołowski Z. - *Problemy przestrzennej struktury Radziwia*, [w:] *Radziwie*, Płock 1965.
- Sokołowski Z., Żmudziński J. - *Mazowsze Płockie – przewodnik*, Warszawa 1967.
- Sołtysiak M. - *Zabytki Płocka*, [w:] *Dziesięć wieków Płocka*, wyd. III, Płock 1969.
- Sołtysiak M. - *Sto pięćdziesiąt lat Muzeum w Płocku*, Płock 1972.
- Stefański J. - *Informator zakładowy. AGROMET - Fabryka Maszyn Żniwnych w Płocku*, Płock 1978.
- Stefański J. - *Agromet - Fabryka Maszyn Żniwnych w Płocku – w 110-lecie istnienia płockiego przemysłu maszyn rolniczych*, Płock 1980.
- Stefański J. - *Płock od A do Z w tysiącletnich dziejach*, wyd. I, Płock 1990; tenże, *Płock od A do Z w tysiącletnich dziejach*, wyd. II, Płock 1995.
- Stefański J. - *Recenzja. Włodzimierz Serafimowicz, Bogumił Trębala, Z dziejów budownictwa w Płocku. Inwestorzy, projektanci, wykonawcy, Płock 2008, ss. 512, „Notatki Płockie” 2008, nr 4.*
- Stefański J. - *Przewodnik. Spacerkiem po Płocku*, Płock 2012.
- Stogowska A. M. - *Krajoznawstwo i turystyka w Płocku w 70. rocznicę turystyki zorganizowanej*, Płock 2004.
- Stogowska A. M. - *Życie społeczno-gospodarcze Płocka w latach 1793-1918.*

- Stogowska A. M. - *Życie umysłowe i kulturalne w latach 1793-1918; Kultura i życie artystyczne Płocka w latach 1919-1939*, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta w latach 1793-1945*, t. 2, red. M. Krajewski, Płock 2006.
- Stogowska A. M. - *Kultura Płocka w latach 1793-1999*, Płock 2010.
- Stogowska A., Stogowski E. - *Pierwsze lata władzy ludowej 1945-1949*, [w:] *Dzieje Płocka*, wyd II, red. A. Gieysztor, Płock 1978.
- Szacherska S. M. - *Złoty wiek miasta 1495-1580*, [w:] *Dzieje Płocka*, wyd II, red. A. Gieysztor Płock 1978.
- Szacherska S. M. - *Płock za Jagiellonów (1495-1580)* [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta do 1793 r.*, t. 1, red. M. Kallas, Płock 2000.
- Szafrąński W., Zygmunt L. - *Płock w dobie narodzin państwa Piastów*, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta do 1793 r.*, t. 1, red. M. Kallas, Płock 2000.
- Szafrąński W. - *Początki Płocka*, Płock 1964.
- Szafrąński W. - *Początki Płocka w świetle wykopalisk archeologicznych*, Płock 1966.
- Szafrąński W. - *Początki i rozwój grodu i ośrodka miejskiego do roku 1138*, [w:] *Dzieje Płocka*, wyd. II, red. A. Gieysztor, Płock 1978.
- Szafrąński W. - *Płock we wczesnym średniowieczu*, Warszawa 1983.
- Szafrąński W., Zygmunt L. - *Płock w dobie narodzin państwa Piastów*, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta do 1793 r.*, t. 1, red. M. Kallas, Płock 2000.
- Szczepański J. - *Wojna 1920 roku na Mazowszu i Podlasiu*, Warszawa-Pułtusk 1995.
- Szczepański J. - *Mazowsze Północne w XIX-XX wieku, Materiały źródłowe 1795-1956*, Warszawa-Pułtusk 1997.
- Szczepański J. - *Społeczeństwo Polski w walce z najazdem bolszewickim 1920 roku*, Warszawa-Pułtusk 2000.
- Szczepański J. - *Społeczność żydowska Mazowsza w XIX-XX wieku*, Pułtusk 2005.
- Szczepański J. - *Życie polityczne Płocka w okresie międzywojennym; Życie społeczno-gospodarcze Płocka w okresie międzywojennym*, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta w latach 1793-1945*, t. 2, red. M. Krajewski, Płock 2006.
- Szczepański J. - *Życie polityczne Mazowsza w okresie międzywojennym*, [w:] *Dzieje Mazowsza. Lata 1918-1939*, t. 4, red. J. Szczepański, Pułtusk 2010.
- Szczepański J. - *Życie polityczne Mazowsza w okresie popowstaniowym 1865-1914*, [w:] *Dzieje Mazowsza. Lata 1795-1918*, t. 3, red. J. Szczepański, Pułtusk 2012.
- Szafrąński W. - *Zagłada mazowieckich Żydów*, [w:] *Dzieje Mazowsza. Lata 1939-1945*, t. 5, red. A. Koseski, Pułtusk 2018.
- Szczepański J. (red.) - *Dzieje Mazowsza. Lata 1918-1939*, Pułtusk 2010.
- Szczepański J. (red.) - *Dzieje Mazowsza. Lata 1795-1918*, t. III, Pułtusk 2012.
- Szczepański J., Turkowski R., (red.) - *Miasta Mazowsza w XIX i XX wieku. Wybrane zagadnienia społeczno-gospodarcze i kulturowe (do 1939 r.)*, Pułtusk-Warszawa 2013.
- Trzeciecki M. - *Początki Płocka; Gród na Wzgórzu Płockim*, [w:] *Płock wczesnośredniowieczny*, red. A. Gołębniak, Warszawa 2011.
- Trubas M. - *Ziemia płocka w wojnach XIX i XX wieku*, Warszawa 2006.
- Trubas M. - *Płocki garnizon Wojska Polskiego w latach 1918-1939*, Warszawa 2008.
- Wanecki J. - *Szpital Św. Trójcy w Płocku 1405-2005. Zarys monografii*, Płock 2005.
- Wanecki J. (red.) - *Noce i Dnie. 40 lat Liceum Ogólnokształcącego im. Marii Dąbrowskiej w Płocku*, Płock 2010.
- Wańkiewicz J. - *Archiwum Państwowe w Płocku*, [w:] *Towarzystwo Naukowe Płockie 1820-1830 – 1907-1957. Szkice i materiały*, red. H. Kostanecka, Płock 1957.
- Woźniak M. - *Rozwój gospodarczy Płocka w latach 1945-1969*, [w:] *Płock w Polsce Ludowej 1945-1970*, Płock 1970.

- Woźniak M. - *Życie gospodarcze miasta w latach 1950-1975 i perspektywy rozwojowe*, [w:] *Dzieje Płocka*, red. A. Gieysztor, wyd. II, Płock 1978.
- Wysokiński L., Gołębniak A. - *Budowa geologiczna rejonu skarpy płockiej, jej geomorfologia i topografia*, [w:] *Płock wczesnośredniowieczny*, Warszawa 2011.
- Zahorski A. - *Wiek osiemnasty; Płock w okresie zaborów (1793-1918)*, [w:] *Dzieje Płocka*, wyd. II, red. A. Gieysztor, Płock 1978.
- Zahorski A., Grzybowski M. M. - *Odbudowa Płocka w dobie saskiej i stanisławowskiej*, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta do 1793 r.*, t. 1, red. M. Kallas, Płock 2000.
- ks. Żebrowski T. - *Archiwum Diecezjalne; Muzeum diecezjalne*, [w:] *Towarzystwo Naukowe Płockie w latach 1820-1830, 1907-1957*, red. H. Kostanecka, Płock 1957.
- ks. Żebrowski T. - *Stolica ksiąg mazowieckich i płockich w latach 1138-1495*, [w:] *Dzieje Płocka*, wyd. II, red. A. Gieysztor, Płock 1978.
- ks. Żebrowski T. - *Kolegiata świętego Michała w Płocku i szkoła kolegiacka (około 1150-1612); Kolegium jezuickie w Płocku i szkoła przezeń prowadzona (1612-1626-1773)*, [w:] *Malachowianka. Dzieje najstarszej z istniejących polskich szkół...*, red. W. Koński, Płock 1995.
- ks. Żebrowski T. - *Stolica ksiąg mazowieckich i płockich w latach 1138-1495*, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta do 1793 r.*, red. M. Kallas, t. 1, Płock 2000.
- Zygner L. (opr. i tłum. Leszek Zygnier) - *Dokument lokacji Płocka na prawie polskim z 1237 roku*, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta do 1793 r.*, t. 1, red. M. Kallas, Płock 2000.
- Zygner L. - *Pierwsi biskupi i duchowieństwo kapitulne diecezji płockiej do połowy XII wieku*, [w:] *Kościół, kultura, polityka w państwie pierwszych Piastów*, red. W. Graczyk, J. M. Marszalska, W. Falkowski, L. Zygnier, Warszawa-Ciechanów 2016.
- Zygner L. - *W rocznicę lokacji Płocka*, [w:] *780 lat lokacji*, (red.) J. Banasiak, Płock 2017.
- Zygner L. - *Eksterminacja ludności polskiej; Kościół katolicki i inne wyznania chrześcijańskie*, [w:] *Dzieje Mazowsza. Lata 1939-1945*, t. 5, red. A. Koseski, Pułtusk 2018.
- Zygner L. (red.), *Powstanie styczniowe na północnym Mazowszu (150 rocznica)*, Ciechanów 2013.
- Żuk D. (red.) - *Monografia działalności Naczelnej Organizacji Technicznej i Stowarzyszeń Naukowo-Technicznych na Mazowszu Płockim*, Płock 1989.
- Żuławnik M. - *Życie polityczne Płocka w latach 1945-1956*, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta w latach 1945-2020*, t. 3, red. G. Gołębiowski, T. Piekarski, Płock 2020.

Artykuły w czasopismach i wydawnictwach cyklicznych

- Askanas E. - *Dzieje Państwowego Seminarium Nauczycielskiego Żeńskiego im. Zofii Bukowieckiej w Płocku*, „Notatki Płockie” 1966, nr 4/38.
- Bednarek W. - *Problemy gospodarki komunalnej – ważne ogniwo działalności rad narodowych miast i osiedli*, „Notatki Płockie” 1968, nr 2/46.
- Białczyński H., Chojnacki J. - *Płock dawny, obecny i w przyszłości*, „Przegląd Budowlany” 1962, nr 4-5.
- Bilska-Ciećwierz M. - *Płocki port wiślany*, „Nasze Korzenie” 2016, nr 11.
- Chojnacki J. - *Wpływ budowy kombinatu rafineryjno-petrochemicznego na społeczny rozwój miasta*, „Notatki Płockie” 1977, nr 4/92.
- Chojnacki K. - *Płock na przełomie wieków i tysiącleci. Raport o stanie miasta w 2000 r.*, „Notatki Płockie” 2001, nr 1/186.

- Chrostowska W. - *Marcelina Rościszewska – dyrektorka gimnazjum im. Reginy Żółkiewskiej w latach 1908-1933 (w setną rocznicę urodzin)*, „Notatki Płockie” 1975, nr 4/83.
- Chrzanowski S. - *Radziwie bliskie i nieznanne. Wyspa na niebezpiecznej rzece*, „Notatki Płockie” 1961, nr 20.
- Chrzanowski S. - *Płock, Kombinat i ludzie (wpływ budowy Kombinat)*, „Notatki Płockie” 1964, nr 1-2.
- Chudoba T. - *Z zagadnień handlu wiślanego w XVI wieku*, „Przegląd Historyczny” 1959, t. 50.
- Chudzyński M. - *Dawne i nowe województwo płockie*, „Notatki Płockie” 1975, nr 3/85.
- Ciesielska Z. - *Rozwój szkolnictwa podstawowego, średniego ogólnokształcącego w Płocku i powiecie płockim*, „Notatki Płockie” 1966, nr 3.
- Ciesiulska W. - *Osada na Podolszycach. Pod lasem*, „Gazeta Wyborcza. Mazowsze” 2002.
- Cieśla R. - *Płock – powstanie i rozwój miasta*, „Notatki Płockie” 1957, nr 3-4/1957.
- Czaplicka J. - *Z dziejów Tajnej Organizacji Nauczycielskiej (TON) w latach 1939-1945*, „Notatki Płockie” 2005, nr 3/204.
- Czarnecki B., Czarnecki K. - *Teren byłego województwa płockiego w nowych układach administracyjnych – uwagi, refleksje, propozycje*, „Notatki Płockie” 2002, nr 4/193.
- Danielewicz J. - *Sejm powstańcy 1831 roku w Zakroczymiu i Płocku*, „Notatki Płockie” 1961, nr 21.
- Danielewicz J. - *Kuźnia kadr kwalifikowanych dla płockiej Petrochemii (Zespół Szkół Zawodowych Ministerstwa Przemysłu Chemicznego im. Ignacego Łukasiewicza)*, „Notatki Płockie” 1974, nr 4/78.
- Debich M., Nycek J. B. - *Rodowód spółdzielczości, [w:] Mazowiecka Spółdzielnia Mieszaniowa w latach 1979-2009*, red. J. B. Nycek, Płock 2009.
- Diecezja Płocka. Struktura personalno-administracyjna (stan na dzień 1 X 1977 r.)*, „Rocznik 1977”, Płock 1979, opr. W. Lis., Z. Gliner i inni.
- Dobrosielski J. - *Udział Policealnego Studium ZOK „Profesor” w Płocku w kształceniu kadry informatycznej*, „Notatki Płockie” 2006, nr 4/209.
- Dorobek F. - *Płock jako ośrodek kultury w regionie*, „Notatki Płockie” 1966, nr 5/39.
- Dumała K. - *Służba budowlano-inżynierska w województwie płockim i guberni płockiej w XIX wieku*, „Mazowsze” 1995, nr 2.
- Dylikowska A. - *Województwo płockie. Monografia regionalna. Zarys dziejów, obraz współczesny, perspektywy rozwoju*, Łódź-Płock 1984.
- Dziwulski W. - *Sprawa Mieclawa*, „Przegląd Historyczny” 1965, nr 56.
- Gapiński W. - *Piętnastoletnia działalność pastoralno-katechetyczna biskupa Bogdana Sikorskiego w diecezji płockiej (1964-1979)*, „Studia Płockie” 1979, t. 7.
- Gardziński W. - *Polski Koncern Naftowy Orlen SA. Rozwój: wczoraj, dziś i jutro*, „Przemysł Chemiczny” 2009, nr 11.
- Gelinek K., *Wiek Płocka i okolicy pod względem osadniczym (przyczynek do badań archeologicznych Płocka)*, „Notatki Płockie” 1956, nr 1.
- Gierlach B. - *Z problematyki państwa Mieclawa (Zagadnienia polityczne, gospodarcze i militarne)*, „Rocznik Mazowiecki” 1976, nr 6.
- Gołembnik A. - *Początki Płocka – mity i rzeczywistość*, „Slavia Antiqua” 1999, nr 40.
- Gołębiewski Z., Gołębiewski W. - *Wspomnienia z lat wojny i okupacji (1939-1945)*, „Notatki Płockie” 2013, nr 1/234.
- ks. Góralski W. - *Zarys dziejów Seminarium Duchownego w Pułtusku (w 400 letnią rocznicę powstania)*, „Notatki Płockie” 1994, nr 4/161.
- Gryszpanowicz P. - *Płockie ulice w pierwszych latach po odzyskaniu niepodległości*, „Płocki Rocznik Historyczno-Archiwalny” 2018, t. 10.
- Gryszpanowicz P. - *Most im. Legionów Piłsudskiego*, „Inżynier Mazowsza” 2021 nr 3/91.

- Hensel W. - *Zagajenie konferencji Komitetu Badań Rejonów Uprzemysławianych PAN dotycząca regionu płockiego (30 XI – I XII 1956 r.)*, „Notatki Płockie” 1957, nr 3/4.
- Hetkowski W. - *Cenne inicjatywy dla miasta (z okazji 750 rocznicy lokacji Płocka)*, „Notatki Płockie” 1987, nr 4/133.
- Historia MZRiP we wspomnieniach dyr. Pawła Nowaka*, „Petro-Echo” 1966, nr 129.
- Jakobche Z. - *Aktualne problemy uspołecznionego budownictwa mieszkaniowego*, „Notatki Płockie” 1970, nr 2/56.
- Jakubowski S. J. - *Proces przekształceń komunalnych podmiotów użyteczności publicznej gminy Płock*, „Notatki Płockie” 1997, nr 1/170.
- Janowski A., Sand W. - *Zamierzenia, tempo realizacji i nakłady na środki wykonawcze „Petrobudowy”*, „Przegląd Budowlany” 1962, nr 4-5.
- Janowski P., Mieszanowski M. - *Odbiór budynku to nie koniec! Ale dopiero początek pracy inżyniera budowlanego*, „Inżynier Mazowska” 2018, nr 4/74.
- Jaruszewski Z., Kulas T., Ząbkiewicz W. - *Technologia robót betonowych w PBP Petrobudowa*, „Przegląd Budowlany” 1984, nr 11.
- Kacperska J. - *Płock jako siedziba księży mazowieckich*, „Notatki Płockie” 2012, nr 3/232.
- Kacperska J. - *Historia samorządu miasta Płocka w latach 1495-1975*, „Notatki Płockie” 2012, nr 4/233.
- Kacprzycki F. - *Założenie seminarium duchownego w Płocku*, „Studia Płockie” 1974, t. 2.
- Kasprzycki A., Kłosowski Z. - *Organizacja robót na terenie budowy Kombinat w Płocku*, „Przegląd Budowlany” 1962, nr 4-5.
- Kawczyńska M., Renczkowski J. - *25 lat Płockiego Przedsiębiorstwa Konstrukcji Stalowych i Urządzeń Przemysłowych „Mostostal” (1963-1988)*, „Notatki Płockie” 1988, nr 1/134.
- Kokoszczynski K. - *Jak uzdrowić sądownictwo gospodarcze?. Powołajmy sąd polubowny*, „Inżynier Mazowska” 2015, nr 1/53, s. 12-13.
- Klęk K. - *Mazowieckie Zakłady Rafineryjne i Petrochemiczne w Płocku. Historia pewnego fenomenu*, „Przemysł Naftowy” 2009, nr 11.
- Kłoczek A. - *Gimnazjum Rządowe rosyjskie a Gimnazjum Polskie w Płocku*, „Notatki Płockie” 1986, nr 1.
- Kłoczek A. - *Dzieje szkoły odzieżowej w Płocku w latach 1945-1995*, „Notatki Płockie” 1994, nr 4/161.
- Kłoczek A. - *30-lecie „Budowlanki”*, „Tygodnik Płocki” 1998, nr 46.
- Kłoczek A. - *Niezwykły kompleks rafineryjno-petrochemiczny w Płocku*, „Notatki Płockie” 2006, nr 1/206.
- Kłoczek A. - *Krótką historią Parku na Zdunach*, „ORLEN Ekspres” 2009, nr 4.
- Kłodawski K. - *Kalendarium wydarzeń w latach 1990-2005* –[w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta w latach 1945-2020*, t. 3, red. G. Gołębiewski, T. Piekarski, Płock 2020.
- Kłosińska A., Nasfeter T., Trzaska R. - *Szpital*, „Architektura” 1974, nr 7-8.
- Kolińska K., Brzezicki A. - *Płock*, Warszawa 1965.
- Kordala T. - *Ziemia odsłania tajemnice. Wczesnośredniowieczne cmentarzysko w Podolszycach*, „Notatki Płockie” 1986, nr 3/128.
- Kordala T. - *Cmentarzysko z XI-XII wieku w Płocku – Podolszycach*, „Rocznik Muzeum Mazowieckiego w Płocku”, 1992, nr 15.
- Kordala T. - *Wczesnośredniowieczne groby w centrum Płocka*, „Biuletyn Muzealny” 2020, nr 54.
- Korsak E., Kubiak J. - *Od Mazowieckich Zakładów Rafineryjnych i Petrochemicznych do Polskiego Koncernu Naftowego Orlen SA*, „Przemysł Chemiczny” 2004, nr 12.
- Kostanecka H. - *Płocka góra zamkowa*, „Notatki Płockie” 1960, nr 5.

- Kostanecki S. - *Nauczyciele i wychowankowie szkoły plockiej (XII-XX wiek)*, „Notatki Płockie” 1958, nr 8.
- Kostanecki S. - *Szkoła Płocka (1180-1964). Krótki opis najstarszej z istniejących szkół w Polsce – obecnie Liceum im. Stanisława Małachowskiego w Płocku*, „Notatki Płockie” 1964, nr 29.
- Kostanecki S. - *Walka o szkołę polską i szkoła im. Wł. Jagiełły w Płocku 1905/6 -1965/66*, „Notatki Płockie” 1966, nr 4/38.
- Kotowski W. - *Dziesięciolecie Płockiej Petrochemii*, „Notatki Płockie” 1974, nr 4/78.
- Kowalczyk E. - *Filia Politechniki Warszawskiej w Płocku – refleksje z okazji 10-lecia Uczelni*, „Notatki Płockie” 1977, nr 5/93.
- Kowalewski T. - *50 lat turystyki plockiej*, „Notatki Płockie” 1983, nr 1/114.
- Kozdrowicz H. - *Miasto i Petrochemia*, „Notatki Płockie” 1968, nr 4/48.
- Kowalewski J. - *Z życia szkolnictwa zawodowego*, „Notatki Płockie” 1966, nr 3/37.
- Kowalik A. - *Konrad Jaskóła. Sylwetki biznesu (prezes Petrochemii Płock SA)*, „Rzeczpospolita” 1995, nr 43, Dod.: „Ekonomia i Rynek”.
- Król B., Krymowa A., Paprocki P., Sokołowska L. - *PŁOCK, „Miasto '90” (Numer specjalny miesięcznika TUP „Osiedle, Gmina, Region, Kraj” z okazji XXVI Międzynarodowego Kongresu Urbanistów pt. Środowisko i miasto 25-30 VIII 1990 r. w Warszawie)*.
- Kruszewski Z. - *Koncepcja Centralnego Okręgu Wiedzy na Mazowszu*, „Notatki Płockie” 2004, nr 3/199.
- Kruszewski Z. - *O dorobku Towarzystwa Naukowego Płockiego po odnowieniu działalności (1907-2007)*, „Niepodległość i pamięć” 2007, nr 26.
- Kruszewski Z. - *Towarzystwo Naukowe Płockie – rys dziejów w 200-leciu*, „Sprawozdanie z działalności TNP” 2020, Płock 2021.
- Kulas T. - *Z Żałobnej Karty. Mgr inż. arch. Antoni Rogucki (1909-1983)*, „Przegląd Budowlany” 1984, nr 4.
- Kulas T., Majzner M. - *O historii i rozwoju PBP Petrobudowa*, „Przegląd Budowlany” 1981, nr 5.
- Kulas T., Majzner M., Borkowski M., Kubissa J. - *Agresywne działania środowiska MZRiP na obiekty budowlane*, „Przegląd Budowlany” 1984, nr 11.
- Kulas T., Kulas M. - *Przemysłowe posadzki betonowe Densit w Polsce*, „Inżynieria i Budownictwo” 1997, nr 2.
- Kulas T., Zawadka P. - *Ochrona środowiska w procesie inwestycyjnym*, „Inżynier Budownictwa” 2007, nr 7-8.
- Kurpiewski T. - *Obiekty zbudowane dla potrzeb nauki i oświaty w Płocku w latach 1945-1989*, „Nowy Tygodnik Płocki” 1991, nr 15.
- Kuźniewska Z. H. - *Benedyktyni w Płocku*, „Studia Mazowieckie” 2008, nr 4.
- Kuźniewska Z. H. - *Norbertanki Płockie*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego” 2018, nr 10.
- Kuźniewska Z. H. - *Z dziejów szkół katolickich w Płocku i w Polsce*, „Notatki Płockie” 2019, nr 2/259.
- Kwieciński J. - *Ośrodek sportowy w Płocku*, „Architektura” 1974, nr 7-8.
- Labuda G. - *Bolesław Krzywousty i jego czasy (1085-1102-1138) - jakim był?, - jak go widzimy?, - jak go oceniamy?*, „Notatki Płockie” 1985, nr 3/124.
- Lamparski H. - *Biskup plocki Aleksander – budowniczy Katedry i fundator romańskich Drzwi Płockich*, „Nasz Płock” 2007, nr 5/27.
- Lenart W., Magnuszewski A. - *Symposium poświęcone wpływom wrocławskiego spiętrzenia Wisły na środowisko*, „Notatki Płockie” 1989, nr 2/139.
- Lenart W., Nowicki W. - *Koncepcja ochrony krajobrazu województwa plockiego*, „Notatki Płockie” 1983, nr 3/116.
- Lenart W., Skalny W. - *Problemy badawcze ochrony środowiska województwa plockiego*, „Notatki Płockie” 1984, nr 4/121.
- Lewandowski M., Śledziwski M. - *Przygotowanie technologii produkcji budowlanej na terenie budowy Kombinatu*, „Przegląd Budowlany” 1962, nr 4-5.

- Litwin B., Grabowski T., Perczyński W. - *Usprzętowanie budowy Kombinatu w Płocku*, „Przegląd Budowlany” 1962, nr 4-5.
- Mańkiewicz-Cudny E. - *Inżynier. I historycznie, i nowoczesnie*, „Przegląd Techniczny” 2008, nr 17.
- Majzner M. - *Mgr inż. arch. Antoni Rogucki – Budowniczy Polski Ludowej i Płocka*, „Notatki Płockie” 1983, nr 4/17
- Majzner M. - *Geneza powstania Przedsiębiorstwa Budownictwa Przemysłowego Petrobudowa i pierwsze lata działalności*, „Przegląd Budowlany” 1984, nr 11.
- Majzner M., Kulas T. - *25 lat działalności Przedsiębiorstwa Budownictwa Przemysłowego Petrobudowa (cz. 1 i 2)*, „Biuletyn Informacyjny o Budownictwie. BP – Budownictwo Przemysłowe” 1984, nr 9 i nr 10.
- Małecki J. M. - *Wisła w okresie od pokoju toruńskiego do pokoju oliwskiego*, [w:] *Wisła. Monografia rzeki*, red. A. Piskozub, Warszawa 1982.
- Michalska J. - *Gmury znane i nieznanne*, „Nasze Korzenie” 2019, VI, nr 16.
- Michalski B. - *Zmiany w przepisach o przetargach na roboty budowlane*, „Budownictwo i Gospodarka Miejska” 1992, nr 5.
- Miller J., Głowacki A., Nowak J., Wejman A. - *25 lat Zespołu Szkół Zawodowych MZRIp im. Ignacego Łukasiewicza w Płocku*, „Notatki Płockie” 1987, nr 3.
- Morawski J. - *30 lat działalności Rejonowego Przedsiębiorstwa Melioracyjnego w Płocku (1945-1975)*, „Notatki Płockie” 1976, nr 2/85.
- MTBS. *Firma inżynierska Mazowska roku 2014. (Miejskie Przedsiębiorstwo Budownictwa Społecznego sp. z o.o. w Płocku)*, „Inżynier Mazowska” 2015, nr 1/53.
- Nawara W. - *Aktualne zadania gospodarki komunalnej i mieszkaniowej*, „Notatki Płockie” 1970, nr 2/56.
- Niesłuchowski P., Kansy M., Sierandt M. - *Miejski Zeszyt Statystyczny. Rok 2020. Urząd Miasta Płocka nr 28*, Płock 2021.
- Niewinowski T., *30-lecie Zakładu Elektrociepłowni*, „Petro-Echo” 1999, nr 3.
- Nowak I. - *Sprawy kultury a rozwój przemysłu w rejonie płockim*, „Notatki Płockie” 1966, nr 5.
- Nowak M. A. - *Wpływ indywidualnego budownictwa mieszkaniowego na zmiany zabudowy w płockim rejonie uprzemysławianym*, „Miasto” 1970, nr 5.
- Nowakowa I. - *Badania w rejonach wielkich inwestycji zapoczątkowane w Płocku*, „Notatki Płockie” 1963, nr 24.
- Nowakowska W., Kurpiewski T. - *20-lecie działalności powojennej Związku Nauczycielstwa Polskiego w Płocku*, „Notatki Płockie” 1966, nr 3/37.
- Nycek J. B. - *Nowe mosty przez Wisłę*, „Tygodnik Płocki” 1987, nr 44.
- Nycek J. B. - *Komunikat Prasowy Nr 1/191 – Informacja o powołaniu Społecznego Stowarzyszenia Remontu Mostu „Ratunek dla Płocka” (6. 12. 1991 r.)*, „Nowy Tygodnik Płocki” 1992, z 12 I.
- Obolewicz J., Baryłka A. - *Etos współczesnego inżyniera budownictwa*, „Przegląd Budownictwa” 2022, nr 3-4.
- Obszyński J. - *Inwestycje nieprzemysłowe w Płocku i ich wykonanie w latach 1966-1970*, „Notatki Płockie” 1971, nr 5/64.
- Ostrowska B. - *Marcelina Rościszewska niezapomniana przełożona „Reginek”*, „Płocki Rocznik Historyczno-Archiwalny”, 1995, t. 1.
- Pajewski J. - *Drugi most może powstać szybko*, „Tygodnik Płocki” 1991, nr 47.
- Panek A. - *Powstanie i początki rozwoju Filii Politechniki Warszawskiej w Płocku*, „Notatki Płockie” 1974, nr 1/75.
- Panek A. - *Historyczny zarys rozwoju Filii Politechniki Warszawskiej w latach 1967-1977*, „Notatki Płockie” 1977, nr 5/93.
- Papierowski A. J. - *Geneza i rozwój spółdzielczości w Płocku w latach 1869-1904*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego” 1983, t. 4.
- Papierowski A. J. - *Zarys dziejów spółdzielczości w Płocku w czasie pierwszej wojny światowej 1914-1818*, „Notatki Płockie” 2000, nr 2/18.

- Papierowski A. J. - *Spółdzielczość w Płocku w dobie Drugiej Rzeczypospolitej (1918-1939)*, „Notatki Płockie” 2001 - cz. 1-4, nr 1/186, nr 2/187, nr 3/188 i nr 4/189.
- Papierowski A. J. - *Organizacja i rozwój szkolnictwa i oświaty w Płocku w czasie I wojny światowej*, „Notatki Płockie” 2004, nr 4.
- Pawłowicz J. - „*Solidarność*” oraz inne organizacje opozycyjne w latach 1980-1989, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta w latach 1945-2020*, t. 3, red. G. Gołębiowski, T. Piekarski, Płock 2020.
- Pawłowski Z. - *Sport w Płocku w latach 1945-2020*, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta w latach 1945-2020*, t. 3, red. G. Gołębiowski, T. Piekarski, Płock 2020.
- Piekarski T. - *Jan Marek Lajourdie – miłośnik Wisły, przyrody i wielki humanista*, Płock 2002.
- Piekarski T. - *Zarys życia społeczno-gospodarczego Płocka w latach 1945-1989*, [w:] *Dzieje Płocka. Historia miasta w latach 1945-2020*, t. 3, red. G. Gołębiowski, T. Piekarski, Płock 2020.
- Pietralik M. - *Spółeczny i gospodarczy rozwój Płocka w XL-leciu PRL*, „Notatki Płockie” 1984, nr 3.
- Pietrzak J. - *Energetyka i łączność na placach budowy Kombinat*, „Przegląd Budowlany” 1962, nr 4-5.
- Piskozub A. - *Dziedzictwo Konrada Mazowieckiego (w 800 rocznicę urodzin 1188-1988)*, „Notatki Płockie” 1988, nr 2/135.
- Pisz B. - *Benedyktyni na płockim grodzie*, „Notatki Płockie” 1977, nr 3/91.
- Poczet prezesów odrodzonego Towarzystwa Naukowego Płockiego 1907-2007*, Płock 2007.
- Podawca K. - *Płock – miasto czyste czy zanieczyszczone. Ocena jakości powietrza w latach 2004-2013*, „Notatki Płockie” 2014, nr 4/241
- Piłatowicz J. - *Rogucki Antoni (1909-1983)*, [w:] *Polska Akademia Nauk. Słownik Biograficzny*, red. E. Roźnowski, t. 31/3, z. 130, Kraków 1988.
- Podel W. - *Powoływanie organów stanowiącej i wykonawczej władzy samorządowej w III RP na przykładzie Płocka*, „Notatki Płockie” 2015, nr 3/244.
- Polak Z. - *Lokacje płockie w świetle archeologii*, „Rocznik Mazowiecki” 2001, nr 13.
- Pomorski W. - *Konstrukcja nie wytrzymała. Jeśli runąłby most...*, „Tygodnik Płocki” 1990, nr 33, z 20 VIII.
- Portalski M. - *Regionalna szkoła wyższa i jej funkcje (próba zarysowania modelu)*, „Życie Szkoły Wyższej” 1986, nr 1.
- Portalski M. - *30 lat Seminarium Doktoranckiego w TNP. Pożegnanie profesora Antoniego Rajkiewicza*, „Notatki Płockie” 2000, nr 3/184.
- Portalski M. - *Kształcenie ekonomistów w Ośrodku Naukowo-Dydaktycznym Politechniki Warszawskiej w Płocku w latach 1995-2000*, „Notatki Płockie” 2004, nr 4/200.
- Proniewski G. - *Pobrzeże Wisły w najbliższej okolicy Płocka pod względem archeologicznym*, „Przegląd Archeologiczny” 1921.
- Przychodzeń A. - *Sześćdziesiąt lat pracy nauczycielskiej organizacji związkowej 1905-1965*, „Notatki Płockie” 1966, nr 3/37.
- Puchowicz A. - *Rozwój Petrochemii Płock SA jako konieczny element budowy nowoczesnej gospodarki*, „Notatki Płockie” 1996 nr 3/168.
- Puchowicz A. - *Czterdzieści lat minęło. Historia MZRiP w latach 1959-1999*, „Petro-Echo” 1999, nr 50.
- Puchowicz A. - *30 już lat działa Ośrodek Badawczo-Rozwojowy Przemysłu Rafineryjnego w Płocku*, „Nafta i Gaz” 2001, nr 9.
- Puchowicz A. - *150 lat polskiego przemysłu naftowego: szkic dziejów od Łukasiewicza do rafinerii w Płocku*, Płock 2003.
- Rajner K. - *Organizacja zaplecza PBP Petrobudowa*, „Przegląd Budowlany” 1962, nr 4-5.
- Rączkowski J. - *60 lat Płockiej Spółdzielni Mieszkaniowej Lokatorsko-Własnościowej (1958-2018)*, „Głos PSML-W” 2018.
- Rybak H. - *Rozwój społeczno-gospodarczy Płocka w 35-lecie PRL*, „Notatki Płockie” 1979, nr 3/100.

- Rościszewska M. (M. R.) - *Gimnazjum Żeńskie im. Reginy Żółkiewskiej w dniach najazdu bolszewickiego; Służba Narodowa Kobiet Polskich w Płocku*, „Mazowsze Płockie i Kujawy” 1930, nr 11.
- Rucz-Pruszyńska H. - *Płock i jego strefa podmiejska*, „Notatki Płockie” 1969, nr 4/54.
- Rudziński R. - *Zarys dziejów budownictwa sakralnego i kościelnego w diecezji płockiej w latach 1939-1945*, „Studia Płockie” 1979, t. 7.
- Rutkowska-Ryciak M. - *Jubileusz 50-lecia Politechniki Warszawskiej Filii w Płocku*, „Notatki Płockie” 2017, nr 2/251.
- Rybak H. - *Rozwój społeczno-gospodarczy Płocka w 35-lecie PRL*, „Notatki Płockie” 1979, nr 3/100.
- Rychlewski G. - *25 lat i 1000000 ton: Wydział Tlenku Etylenu i Glikolu*, „ORLEN Ekspres” 2008, nr 15.
- Rychlewski G. - *Najstarsi w naszej petrochemii: Wydział Fenolu i Ekstrakcji - 40 lat działalności*, „ORLEN Ekspres” 2008, nr 16.
- Rydewska B. - *Wisła – z dziejów miasta i rzeki w dwudziestym wieku*, Płock 2000.
- Samsonowicz H. - *Wokół lokacji miejskiej Płocka*, „Notatki Płockie” 1987, nr 3/132.
- Samsonowicz H. - *Bolesław III Krzywousty w oczach historyków*, „Notatki Płockie” 1988, nr 4/137.
- Sand W. - *Usprawnić kontrole wewnętrzną w przedsiębiorstwie budowlanym*, „Przegląd Budowlany” 1962, nr 4-5.
- Serafimowicz E. - *Zarys podziału terytorialno-funkcjonalnego Płocka do roku 1989*, „Notatki Płockie” 2018, nr 3.
- Serafimowicz E., Serafimowicz W. - *Zarys historii osiedli płockich*, „Notatki Płockie” 2021, nr 2.
- Serafimowicz W. - *Zarządzanie procesem inwestycyjnym na przykładzie remontu mostu przez Wisłę w Płocku*, „Notatki Płockie” 1996, nr 1/166.
- Serafimowicz W. - *Odpowiedzialność uczestników procesu inwestycyjnego w świetle doświadczeń wynikających z remontów płockiego mostu przez Wisłę w latach 1993-1995 i 1998 r.*, „Notatki Płockie” 1998, nr 3/176.
- Serafimowicz W. - *Polemika i sprostowanie do artykułu „Proces w rocznicę” zamieszczonego w Gazecie na Mazowszu w dniu 17.12.1998 r.*, „Nowy Tygodnik Płocki” 1999, nr 1/443.
- Serafimowicz W. - *Obowiązki i prawa inwestora wynikające z prawa budowlanego*, „Notatki Płockie” 1999, nr 2.
- Serafimowicz W. - *Zarys planowania przestrzennego w Płocku*, „Notatki Płockie” 2018, nr 1.
- Serafimowicz W. - *Zarys podziału terytorialno-funkcjonalnego Płocka w III Rzeczpospolitej*, „Notatki Płockie” 2019, nr 3/258.
- Serafimowicz W. - *Propozycja zmian granic osiedli oraz obszarów przemysłowych w Płocku*, „Notatki Płockie” 2021, nr 1/175.
- Sęczykowski H., Sokołowski Z. - *Teraźniejszość i przyszłość Radziwia*, „Notatki Płockie” 1964, nr 1-2/27-28.
- Skoczeń M. - *Szkolnictwo elementarne męskie w mieście Płocku w latach 1807-1830*, „Notatki Płockie” 1983, nr 1/114.
- Skoczeń M. - *Powstanie i rozwój pierwszej szkoły zawodowej w Płocku (1824-1830)*, „Notatki Płockie” 1983, nr 2/115.
- Skoczeń M. - *Prapoczątki publicznego szkolnictwa zawodowego dla dziewcząt w mieście Płocku*, „Notatki Płockie” 1985, nr 1/122.
- Skrodzki E. - *Z historii Płockiego Przedsiębiorstwa Robót Mostowych*, „Inżynieria i Budownictwo” 1994, nr 3.
- Sokolnicki M. - *Żydz płoccy w okresie średniowiecza*, „Notatki Płockie” 1998, nr 2/175.
- Sokołowski Z., Żmudziński J., *Mazowsze Płockie – przewodnik*, Warszawa 1967.
- Stasiak A. - *Indywidualny ruch budownictwa mieszkaniowego w powiecie płockim i m. Płocku w latach 1961-1966*, „Sprawy mieszkaniowe” 1969.
- Stefański J. - *Fabryka Maszyn Żniwnych w Płocku. (Zarys historyczny)*, „Notatki Płockie” 1969, nr 4/53.

- Stefański J. - *Powstanie i rozwój Zakładów Przemysłu Dziewiarskiego Cotex w Płocku (1973-1985)*, „Notatki Płockie” 1985, nr 4.
- Stefański J. (red.) - *Honorowi Obywatele Miasta Płocka*, Płock 1989.
- Stelmaszewski A. - *Powołanie spółdzielczości mieszkaniowej w Płocku*, „Notatki Płockie” 1980, nr 1/102.
- Stogowska A. M. - *Początki biskupstwa płockiego w świetle wykopalisk*, „Miesięcznik Pasternski Płocki” 1975, nr 1.
- Stogowska A. M. - *Towarzystwo Naukowe Płockie jako czynnik kulturotwórczy w 40-leciu PRL*, „Notatki Płockie” 1984, nr 4.
- Stogowska A. M. - *Biblioteka Towarzystwa Naukowego Płockiego*, „Studia o Bibliotekach i Zbiorach Polskich” w Toruniu 1994, t. 6.
- Stogowska A. M. - *Wincenty Hipolit Gawarecki realizator programu Towarzystwa Naukowego Płockiego*, „Notatki Płockie” 1995, nr 1.
- Stogowska A. M. - *Opisy miasta Płocka w I połowie XIX wieku*, „Płocki Rocznik Historyczno-Archiwalny”, 1997, t. 3.
- Stogowska A. M. - *Opis topograficzny i statystyczno-historyczny miasta gubernialnego Płocka z 1860 r.*, „Płocki Rocznik Historyczno-Archiwalny”, 1998, t. 4.
- Stroński R. - *Zagadnienia administracyjno-socjalno-bytowe budowy Kombinat w Płocku*, „Przegląd Budowlany” 1962, nr 4-5.
- Struzik A., *Dylematy rozwoju województwa mazowieckiego*, „Notatki Płockie” 2007, nr 2/207.
- Strzelczyk J. - *Biskup Aleksander z Malonne na tle sytuacji Kościoła w Europie w pierwszej połowie XII wieku*, „Rocznik Muzeum Mazowieckiego w Płocku” 2016, t. 20.
- Szulkin M. - *Strajk szkolny 1905*, „Notatki Płockie” 1956, nr 2.
- Śliwiński P. T. - *Krótką historia żeglugi parowej na Wiśle*, „Notatki Płockie” 2011, nr 4/229.
- Tarka D. - *Pozycja prawnoustrojowa prezydenta miasta na prawach powiatu na przykładzie Prezydenta Miasta Płocka*, „Notatki Płockie” 2019, nr 1/258.
- Technikum Mechanizacji Rolnictwa w Płocku*, „Notatki Płockie” 1964, nr 4/30.
- Tomaszewska B. - *Rola ZNP i jego wpływ na kształtowanie oświaty w Płocku w latach 1982-1990*, „Notatki Płockie” 2005, nr 3.
- Tomaszewski J. - *Wisła płynie przez Płock*, „Notatki Płockie” 1960, nr 2/16.
- Trawkowski S. - *Taberny płockie na przełomie XI i XII wieku w sprawie zakresu obrotu towarowo-pieniężnego*, „Przegląd Historyczny” 1962, nr 53, z. 4.
- Trębała B. - *Od powodzi w 1982 r. do powodzi w 1997 r.*, „Notatki Płockie” 1997, nr 3/172 i nr 4/173.
- Vetulani A. - *Średniowieczny biskupi Płock jako ośrodek kultury umysłowej*, „Miesięcznik Pasternski Płocki” 1974, nr 11.
- Walczak Z. - *Szkolnictwo i oświata na Mazowszu Płockim w latach 1795-1867*, „Notatki Płockie” 1973 nr 5.
- Wawszczak J. - *Możliwości rozwoju gospodarczego województwa płockiego w latach 1993-2000 (ważniejsze zadania inwestycyjne)*, „Notatki Płockie” 1992, nr 4/153.
- Wawszczak J. - *Realizacja inwestycji proekologicznych szansą rozwoju gminy*, „Notatki Płockie” 1994 nr 4/161.
- Wernicki T., *Na zdrowy rozum. Rozmowa z Włodzimierzem Serafimowiczem, przewodniczącym Komisji Organizacji i Zarządzania przy Oddziale Wojewódzkim PZITB w Płocku*, „Fundamenty” XI 1980.
- Witkowski B. - *Mazowieckie Zakłady Rafineryjne i Petrochemiczne po pierwszym etapie*, „Notatki Płockie” 1967, nr 1/41.
- Wiśniewska E. - *Szkolnictwo pedagogiczne w Płocku w latach 1917-1936 (na przykładzie Seminarium Nauczycielskiego Żeńskiego im. Zofii Bukowieckiej)*, „Notatki Płockie” 1997, nr 2/271.
- Wiśniewska E. - *Seminarium Nauczycielskie Męskie im. Króla Bolesława Krzywoustego w Płocku (1916-1936)*, „Notatki Płockie” 1998 nr 1.

- Wiśniewska E. - *Dzieje Liceum Pedagogicznego w Płocku (1945-1969)*, „Notatki Płockie” 1998, nr 3/176.
- Wodziński M. - *Wiedza i praktyka czynią inżyniera. Rozmowa z dr inż. Zbigniewem Tyczyńskim Przewodniczącym Oddziału Warszawskiego PZITB, „Inżynier Mazowsza”* 2012, nr 3.
- Wojciechowski W. - *Dziś i jutro Fabryki Maszyn Żniwnych*, „Notatki Płockie” 1979, nr 2/99.
- Wyrzykowski W., *Przedsiębiorstwo Budownictwa Przemysłowego Petrobudowa w Płocku – 40 lat działalności*, „Notatki Płockie” 2000, nr 2/183, s. 47-50.
- Wysokiński L. - *XX lat badań skarpy płockiej przez Wydział Geologiczny Uniwersytetu Warszawskiego*, „Notatki Płockie” 1982, nr 4/113.
- Z dziejów Technikum Ekonomicznego i Zasadniczej Szkoły Handlowej w Płocku*, „Notatki Płockie” 1966, nr 4.
- Załęczny J. - *Kilka uwag na temat płockiej gminy żydowskiej w dwudziestolecu międzywojennym*, „Notatki Płockie” 1984, nr 1-2/118-119.
- Zaniewicz-Liczbńska A. - *Płock w okresie Księstwa Warszawskiego i Królestwa Kongresowego*, „Notatki Płockie” 1956, nr 1.
- Zięba K. - *„Nafciarze” czekają. Trwa budowa nowego stadionu Wisły Płock*, „Inżynier Mazowsza” 2021, nr 3/91.
- Żiółek J. - *Diecezja Płocka w latach 1832-1863*, „Studia Płockie” 1975, t. 3.
- Żiółkowski K. (red.) - *Diecezja Płocka. Struktura personalno-administracyjna.*, „Rocznik 2014 r.”, Płock 2015.
- Zychowicz E. - *Współpraca budowlana Polski i Białorusi* (informacja o spotkaniach biznesowych w Brześciu w Białorusi organizowanych przez płockie środowisko budowlane), „Rzeczpospolita” 1993, z 10 II, nr 34/3378.
- Zygner L. - *Płock – miasto nad Wisłą (w 780. rocznicę lokacji)*, „Zeszyty Instytutu Problemów Współczesnej Cywilizacji” 2017, z. 68.
- Zyman B. - *Pierwsze 25 lat spółdzielni w Polsce Ludowej*, „Notatki Płockie” 1969, nr 3.
- Żebrowski T. (ks.) - *W sprawie pochodzenia nazwy Płock*, „Notatki Płockie” 1961, nr 19.
- Żebrowski T. (ks.) - *Rola ośrodka kościelnego płockiego w dziejach Polski w średniowieczu*, „Notatki Płockie” 1987, nr 3/132.
- Żebrowski T. (ks.) - *Fundacja i fundatorzy Seminarium Duchownego i Domu Misjonarzy św. Wincentego w Płocku w 1710 r.*, „Studia Płockie” 2010, t. 38.
- Żuk D. - *Geneza powstania i rozwój NOT w Płocku i regionie płockim*, „Notatki Płockie” 1980, nr 4/105
- Żuk D. - *40 lat Instytutu Inżynierii Mechanicznej Politechniki Warszawskiej w Płocku*, „Notatki Płockie” 2008, nr 2/215.
- Żuk T. - *NOT i Stowarzyszenia Naukowo-Techniczne w Płocku*, „Notatki Płockie” 1970, nr 5/59.
- Żuławnik M. - *Płockie targi i jarmarki z XVI-XVII wieku*, „Notatki Płockie” 2001, nr 3/188.
- Żuławnik M. - *Żydzi płocki w XVI i XVII wieku*, „Notatki Płockie” 2002, nr 2/191.
- Żuławnik M. - *Strajk szkolny w gimnazjum żeńskim w Płocku*, „Notatki Płockie” 2009, nr 3/220.

Akty prawne

- Ustawa o rozbudowie miast z 29 IV 1925 r.* (Dz.U. z 1925 r., nr 51, poz. 346).
- Rozporządzenie Prezydenta z 22 IV 1927 r. o rozbudowie miast* (Dz.U. z 1927 r., nr 42, poz. 372).
- Rozporządzenie Prezydenta z 16 II 1928 r. o prawie budowlanym i zabudowaniu osiedli* (Dz.U. z 1928 r., nr 23, poz. 202).
- Rozporządzenie Ministra Skarbu z 7. VI 1934 r. o ulgach dla nowowznoszonych budowli* (Dz.U. z 1934 r., nr 55, poz. 494).

Ustawa z 14 VII 1936 r. o prawie budowlanym i zabudowaniu osiedli (Dz.U. z 1936 r., nr 56, poz. 405).

Ustawa z 24 III 1933 r. o ulgach dla nowowznoszonych budowli (Dz.U. z 1933 r., nr 22, poz. 173).

Obwieszczenie Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych z dnia 18 I 1945 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu dekretu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 6 IX 1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej (Dz.U. 1945, nr 3, poz. 13).

Dekret z 2 IV 1946 r. o planowanym i zagospodarowaniu przestrzennym.

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 20 III 1947 r. o współdziałaniu władz w akcji planowego zagospodarowania przestrzennego kraju (Dz.U. 1947, nr 34, poz. 152).

Ustawa z 10 II 1949 r. o zmianie organizacji władz gospodarki narodowej (Dz.U. 1943, nr 7, poz. 46).

Uchwała Rady Ministrów z dnia 18 V 1954 r. w sprawie organizacji terenowej służby architektoniczno-budowlanej, Monitor Polski (dalej M.P.) 1954, nr 59, poz. 790).

Uchwała nr 2/59 Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów z 5 I 1959 r. w sprawie lokalizacji w Płocku kombinatu rafineryjno-petrochemicznego (Dz.U. z 1959 r.).

Ustawa z dnia 31 I 1961 r. o planowaniu przestrzennym (Dz.U. 1961, nr 7, poz. 47).

Uchwała Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Warszawie z 1 IV 1961 r. w sprawie zatwierdzenia ogólnego planu zagospodarowania przestrzennego Płocka wraz planem etapowym na lata 1961-1965 (Dz.U.W.R.N. 1961).

Uchwała Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Warszawie z 4 I 1966 r. w sprawie organizacji i zadań służby inwestycyjnej w zakresie inwestycji o charakterze miejskim (Dz.U.W.R.N. 1966).

Uchwała Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Warszawie z 21 I 1969 r. w sprawie trybu prac nad szczegółowymi planami podregionalnymi (Dz.U.W.R.N. 1969).

Ustawa z dnia 28 V 1975 r. o dwustopniowym podziale administracyjnym Państwa oraz o zmianie ustawy o radach narodowych (Dz.U. 1975, nr 16, poz. 91).

Zarządzenie Wojewody Płockiego z 1 VII 1975 r. (Dz.U.Woj.Płock. 1975).

Zarządzenie Wojewody Płockiego z 4 XII 1980 r. w sprawie podziału zadań w zakresie obsługi inwestycji komunalnych oraz zasad współpracy między Wojewódzką Dyрекcją Rozbudowy Miast i Osiedli Wiejskich w Płocku oraz Zjednoczeniem Gospodarki Komunalnej, Mieszkaniowej i Budownictwa Komunalnego w Płocku, (Dz.U.Woj.Płockie 1980).

Zarządzenie Wojewody Płockiego z 28 IV 1982 r. (Dz.U.Woj.Płock. 1982).

Ustawa z dnia 20 VII 1983 r. o systemie rad narodowych i samorządu terytorialnego (Dz.U.1976, nr 31, poz. 135).

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 12 IV 1984 r. w sprawie zasad organizacji i funkcjonowania urzędów terenowych organów administracji państwowej (Dz.U.1984, nr 25, poz. 124).

Zarządzenie Wojewody Płockiego z 8 VIII 1984 r. (Dz.U.Woj.Płock. 1984).

Uchwała RMP z 1984 r. w sprawie zatwierdzenia „Planu zagospodarowania przestrzennego jednostek osadniczych miasta Płocka” (Dz.U.Woj.Płockie 1984).

Zarządzenie Wojewody Płockiego z 17 VI 1986 r. (Dz.U.Woj.Płock. 1986).

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483 ze zm.).

Ustawa z 8 III 1990 r. o samorządzie gminnym (tekst jednolity: Dz.U. 2018, nr 91, poz. 994 ze zm.).

Ustawa z 1 I 1995 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. 1995 r.).

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 XII 1996 r. w sprawie granic miasta Płocka (Dz.U. z 1996 nr 155, poz. 761).

Ustawa z 21 VIII 1997 r. o ograniczeniu prowadzenia działalności gospodarczej przez osoby pełniące funkcje publiczne (tekst jednolity: Dz.U. 2017, poz. 1393).

Ustawa z 5 VI 1998 r. o samorządzie powiatowym (tekst jednolity: Dz.U. 2018, nr 91, poz. 995 ze zm.).

Ustawa z 5 VI 1998 r. o samorządzie wojewódzkim (tekst jednolity: Dz.U. 2018, nr 91, poz. 913 ze zm.).

Ustawa z dnia z 24 VII 1998 r. o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału terytorialnego państwa (Dz.U. 1998, nr 96, poz. 603 z późn. zm.).

Ustawa z 31 XII 1999 r. o unieważnieniu planów miejscowych, sporządzonych przed 1 stycznia 1995 roku (Dz.U. z 1999 r.).

Ustawa z 15 IX 2000 r. o referendum lokalnym (tekst jednolity: Dz.U. 2016, poz. 400 ze zm.).

Ustawa z 18 IV 2002 r. o stanie kłęski żywiolowej (tekst jednolity: Dz.U. 2017, poz. 1897 ze zm.).

Ustawa z 27 III 2003 r., O planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, art. 4 ust. 1, (Dz.U. z 2003 r.).

Ustawa z 20 VI 2002 r. o bezpośrednim wyborze wójta, burmistrza i prezydenta miasta (tekst jednolity: Dz.U. 2010, nr 176, poz. 1191).

Uchwała Nr 411/XXIX/08 z 25 XI 2008 r. w sprawie Strategii Zrównoważonego Rozwoju Miasta Płocka do 2022 roku (Dz.U.Woj.Maz. 2008).

Ustawa z 5 stycznia 2011 r. Kodeks wyborczy (tekst jednolity: Dz.U. 2018, poz. 754, ze zm.).

Uchwała Rady Miasta z 26 III 2013 r. zatwierdzająca Studium uwarunkowań i kierunki zagospodarowania przestrzennego miasta Płocka (Dz.U.Woj.Maz. 2013).

Ustawa z 11 I 2018 r. o zmianie niektórych ustaw w celu zwiększenia udziału obywateli w procesie wybierania, funkcjonowania i kontrolowania niektórych organów publicznych (Dz.U. 2018, poz. 130 ze zm.).

Rozporządzenie Ministra Rozwoju Regionalnego i Budownictwa z dnia 29 marca 2001 r. w sprawie ewidencji gruntów i budynków (Dz.U. 2001).

Uchwały Rady Miasta Płocka w sprawie statutów i granic Osiedli Miasta Płocka z dnia: 29 V 1991 r., 1 X 1991 r., 7 VI 1997 r. (Dz.U.Woj.Płock. 1991-1997).

Uchwały Rady Miasta Płocka w sprawie statutów i granic Osiedli Miasta Płocka z dnia: 29 VI 1999 r., 28 II 2000 r., 24 IX 2002 r., 22 III 2016 r., 31 I 2017 r. (Dz.U.Woj.Maz. 1999-2017).

Uchwała Rady Miasta Płocka z 26 III 2013 r. zatwierdzająca „Studium uwarunkowań i kierunki zagospodarowania przestrzennego miasta Płocka” (Dz.U.Woj.Maz. 2013).

Zarządzenie Nr 3107/2013 Prezydenta Miasta Płocka z dnia 17 maja 2013 r. w sprawie: prowadzenia ewidencji zabytków, znajdujących się w granicach administracyjnych Gminy – Miasto Płock (Dz.U.Woj.Maz. 2013).

Uchwała Nr 810/XLIX/2018 z 28 VI 2018 r. w sprawie Strategii Zrównoważonego Rozwoju Miasta Płocka do 2030 roku (Dz.U.Woj.Maz. 2018).

Uchwała nr 864/LIII/2018 r. RMP z 25 X 2018 r. w sprawie uchwalenia Statutu Miasta Płocka (Dz.U.Woj.Maz. 2018, poz. 10566).

Zarządzenie nr 150/2018 Prezydenta Miasta Płocka z dnia 31 XII 2018 r. w sprawie Regulaminu Organizacyjnego Urzędu Miasta Płocka (Dz.U.Woj.Maz. 2018).

Zarządzenie nr 278/2019 Prezydenta Miasta Płocka z dnia 5 II 2019 r. w sprawie nowelizacji Regulaminu Organizacyjnego Urzędu Miasta Płocka (Dz.U.Woj.Maz. 2019).

Uchwała nr 527/XXXI/2021 r. RMP z 27 V 2021 r. w sprawie zatwierdzenia Statutu Miasta Płocka (Dz.U.W.M. 2021).

Strony internetowe

<http://pl.budownictwo.portalbranzybudowlanej.org>

<http://pl.wikipedia.org>

WIKIPEDIA - *Osiedla Płocka: Borowiczki, Ciechomice, Dobrzyńska, Dworcowa, Góry, Imielnica, Kochanowskiego, Łukasiewiczza, Międzytorze, Podolszyce, Radziwie, Skarpa, Stare Miasto, Tysiąclecia, Winiary, Zielony Jar (18.01.2018)*

WIKIPEDIA - *Ulice Płocka: Grodzka, Tumska, Kolwęgialna, Bielska, Wyszogrodzka*
WIKIPEDIA - *PKN Orlen (18.04.2018), Centrala Produktów Naftowych* [20.03.2018]
WIKIPEDIA – *Prezydenci Płocka* [1.03.2018]
WIKIPEDIA – *Kasztelanowie płoccy* (16.03.2018)
WIKIPEDIA – *Województwo płockie (I Rzeczypospolita)* [17.01.2018]
<http://rozwojamiasta.plock.eu> {*Płock. Mapa według obrębów geodezyjnych* (UMP 2010)}
http://rozwojamiasta.plock.eu/wp-content/uploads/2016/10/mapa-osiedli_2017.pdf: {PŁOCK – MAPY OSIEDLI}
Płock. Mapa osiedla Borowiczki (UMP 2017)
Płock. Mapa osiedla Ciechomice (UMP 2017)
Płock. Mapa osiedla Dworcowa (UMP 2017)
Płock. Mapa osiedla Góry Imielnica (UMP 2017)
Płock. Mapa osiedla Kochanowskiego (UMP 2017)
Płock. Mapa osiedla Kolegialna (UMP 2017)
Płock. Mapa osiedla Łukasiewicza (UMP 2017)
Płock. Mapa osiedla Międzytorze (UMP 2017)
Płock. Mapa osiedla Miodowa (UMP 2017)
Płock. Mapa osiedla Podolszyce Południe (UMP 2017)
Płock. Mapa osiedla Podolszyce Północ (UMP 2017)
Płock. Mapa osiedla Pradolina Wisły (UMP 2017)
Płock. Mapa osiedla Radziwie (UMP 2017)
Płock. Mapa osiedla Skarpa (UMP 2017)
Płock. Mapa osiedla Stare Miasto (UMP 2017)
Płock. Mapa osiedla Trzepowo (UMP 2017)
Płock. Mapa osiedla Tysiąclecia (UMP 2017)
Płock. Mapa osiedla Winiary (UMP 2017)
Płock. Mapa osiedla Wyszogrodzkie (UMP 2017)
Płock. Mapa osiedla Zielony Jar (UMP 2017)
Płock. Plan komunikacyjny miasta (UMP 2017)
https://pl.wikipedia.org/wiki/Historia_P%C5%82ocka {*Historia Płocka*}
<https://sp6plock.pl>>images.100-lecie-ksiazka[PDF] {*100-lat rozwoju Płocka w niepodległej Polsce*, oprac. zbiorowe, Płock 2018}.
http://www.tmr.plo.pl/tmr_pliki/historia/tmr_h.html, {Piekarski T., *Historia Radziwia*, Płock 2017}
<http://kwis.nplock.pl> {Wiśniewski K. (blog) - *Historia płockiego osiedla Borowiczki*, Płock 2018}
<https://slideplaer.pl>>slide... {Bugaj Cz. - “*60 lat historii Orłenu na Mazowszu*”, Płock 2019}.
<http://www.tnp.org.pl/publikacjetnp.html> {Serafimowicz W., Trębala B., *Z dziejów budownictwa w Płocku. Inwestorzy, projektanci, wykonawcy* (Płock 2017)}
<https://www.tnp.org.pl/publikacjetnp.html> {Serafimowicz E., Serafimowicz W. - *Zarys dziejów płockiej Wisły*, (Płock 2021)}.

AUTORZY

EWA SERAFIMOWICZ – mgr, absolwentka Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego i podyplomowych studiów menadżerskich na UW. Współautor i organizator wdrożenia informatycznych systemów zarządzania w budownictwie i w administracji województwa plockiego. Współorganizator Ośrodka Informatycznego „Wojewódzka Baza Danych” przy Urzędzie Wojewódzkim w Płocku i wieloletni zastępca dyrektora tego Ośrodka, główny specjalista w Ośrodku Informatycznym przy Mazowieckim Urzędzie Wojewódzkim w Warszawie. Współautor informatycznych systemów ewidencyjnych w urzędzie wojewódzkim oraz systemów planowania i zarządzania w budownictwie, jak również współorganizator ich wdrożenia w budownictwie terytorialnym w województwie plockim. Współautor publikacji dotyczących historii plockiego budownictwa i informatycznych systemów zarządzania procesem inwestycyjnym oraz książki pt. *Z dziejów budownictwa w Płocku. Inwestorzy, projektanci, wykonawcy, Tom 1* (Płock 2008). Członkini: PZITB, NOT i TNP.

WŁODZIMIERZ SERAFIMOWICZ – mgr inż., absolwent Wydziału Inżynierii Budowlanej Politechniki Warszawskiej i podyplomowych studiów informatycznych na PW. Były wieloletni pracownik kadry kierowniczej: PBP Petrobudowa w Płocku, Warszawskiego Biura Projektowo-Badawczego Budownictwa Przemysłowego System w Warszawie, Generalnej Dyrekcji Energopol w Warszawie i Wojewódzkiej Dyrekcji Dróg Miejskich w Płocku. Autor informatycznych metod planowania i zarządzania w budownictwie i organizator ich wdrożenia w budownictwie przemysłowym w Płocku (MZRiP i FMŻ) oraz w budownictwie eksportowym na Ukrainie.

Organizator w Płocku i w Brześciu w Białorusi kilkunastu krajowych i zagranicznych konferencji naukowo-technicznych dotyczących zarządzania w budownictwie i procesie inwestycyjnym. Autor ok. 100 artykułów i referatów opublikowanych oraz współautor książki pt. *Z dziejów budownictwa w Płocku. Inwestorzy, projektanci, wykonawcy. Tom 1* (Płock 2008). Główna tematyka publikacji: historia budownictwa oraz metody zarządzania realizacją dużych inwestycji.

Członek: PZITB, NOT, TNP i TNIPB (Towarzystwo Naukowe Inżynierii Procesów Budowlanych). Pełnione funkcje w stowarzyszeniach: przewodniczący Komisji i Organizacji przy OW PZITB w Płocku; członek Komitetu Ekonomiki i Organizacji Budownictwa przy Zarządzie Głównym PZITB w Warszawie; przewodniczący Komitetu NT NOT ds. Ekonomiki, Zarządzania i Organizacji Pracy przy RW NOT w Płocku; członek Komitetu N-T NOT ds. Polityki Naukowo-Technicznej przy Radzie Naczelnej NOT w Warszawie; członek Komisji Rewizyjnej Towarzystwa Naukowego Inżynierii Procesów Budowlanych; przewodniczący Sekcji Systemowych Metod Zarządzania i Informatyki przy TNP.